T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)

ANABİLİM DALI

DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİNİN FENOMENOLOJİSİ

DOKTORA TEZİ

NURETTİN AKCAN

ANKARA – 2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)

ANABİLİM DALI

DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİNİN FENOMENOLOJİSİ

DOKTORA TEZİ

NURETTİN AKCAN

DANIŞMAN

PROF. DR. DURMUŞ ARIK

ANKARA – 2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)

ANABİLİM DALI

DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİNİN FENOMENOLOJİSİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Durmuş ARIK

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1. Prof. Dr. Durmuş ARIK	
2. Prof. Dr. Ali İsra GÜNGÖR	
3. Prof. Dr. Kamil ÇAKIN	
4. Prof. Dr. Mustafa ÜNAL	
5. Doç. Dr. Şevket ÖZCAN	

Tez Savunması Tarihi

22.06.2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Durmuş ARIK danışmanlığında hazırladığım "Dinlerde Arınma Ritüellerinin Fenomenolojisi" adlı doktora tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

22.06.2023

Nurettin AKCAN

İMZA

ÖNSÖZ

İçinde yaşanılan dünyayı veya genel olarak hayatı yorumlama ve anlamlandırma arayışı olan din, nihai olarak insanın kendisini ve evreni anlamlı olacak şekilde tanımlama gayretidir. Bu arayış ve gayreti ise dinî hayatı soyut inanç boyutundan çıkarıp somut ve gözlemlenebilir bir biçime sokan ritüellerde görmek mümkündür. Dini tecrübenin tezahürleri olan bu ritüellerden biri de dindarın bireysel, toplumsal ve manevî hayatının merkezinde yer alan "arınma ritüeli"dir.

Nitekim insanlık tarihinin başlangıcından bu yana en eski dinî geleneklerden en gelişmiş evrensel dinlere kadar hemen hemen her inanç sistemi, evrensel bir dinî olgu olarak "kirlilik ve arınma anlayışı"na sahiptir. Bizim için araştırmaya değer olan da insanın en önemli varoluşsal ihtiyaçlarından biri olan "arınma fenomeni"nin dinlerde var olduğu ve bunu gerçekleştirmek için de bazı ritüel uygulamaların mevcudiyetidir.

Her ne kadar toplumlar genel bir eğilim olarak kirliliği düzeltmek için arınma ritüellerine başvurmuşlarsa da toplumların kirliliğe yaklaşımı ve sunduğu reçeteler farklılık arz etmektedir. Öte yandan ritüellerin uygulanma biçimleri ve kullanılan sembolik vasıtalar arasındaki paralellikler ise göze çarpmaktadır.

Diğer yandan dinlerde görülen arınma ritüellerinin dinî hayatta ne derece öneme sahip olduğunun ve dinlerin bu evrensel fenomeni nasıl değerlendirdiğinin anlaşılması; bir bakıma onun derinlenmesine işlenmesi ile mümkün olacaktır. Zira tarih boyunca ortaya çıkmış her dinî fenomen, araştırılma ihtiyacını da beraberinde getirmektedir.

Bu amaçla "ritüel arınma"yı fenomenolojik açıdan incelemeye çalışan tez, bir giriş ile dört ana bölümden oluşmaktadır. Girişte araştırmanın kavramsal çerçevesi etimolojik ve semantik açıdan ele alınmıştır. Tezin ilk bölümünde fenomenin karakteristik

özellikleri ile kullanılan materyaller üzerinde durulmuş, ikinci bölümde konunun tipolojisi yapılarak genel bir tasvir ortaya konulmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise en eski medeniyetlerden başlanarak dinlerde görülen arınmaya yönelik su, ateş ve toprak vasıtasıyla gerçekleşen ritüel uygulamalar ayrıntılı olarak işlenmiştir. Tezin dördüncü bölümünde ise öncelikle dinlerde görülen "arınma ritüelleri"nin benzer ve farklılıkları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiş, son tahlilde bu evrensel fenomenin din/dindar için neyi ifade ettiğini anlama/anlamlandırmaya gayret edilmiştir.

Tez konusunun tespiti ve yazımı sürecinde desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Durmuş Arık'a, çalışma boyunca tavsiyeleri ve katkıları ile araştırmanın olgunlaşmasında emeği geçen değerli hocalarım Prof. Dr. Ali İsra Güngör ve Prof. Dr. Kamil Çakın Bey'lere, desteklerini ve dualarını her daim yanımda hissettiğim aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Nurettin AKCAN/ 2023

KISALTMALAR

AÜİFD. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

Bkz. : Bakınız

çev. : Çeviren

ÇÜİFD. : Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

DİA. : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

EJ. : Encyclopaedia of Judaica

Ed. / ed. : Editör

ER. : Encyclopedia of Religion

ERE. : The Encyclopedia of Religion and Ethics

MÜİFD. : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

MÖ. : Milattan önce

MS. : Milattan sonra

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

TDK : Türk Dil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **I**
KISALTMALAR ..... **III**
İÇİNDEKİLER ..... **IV**
FOTOĞRAFLAR DİZİNİ ..... **VII**
GİRİŞ **1**
1. Konunun Önemi, Amacı ve Sınırları **1**
2. Yöntem **4**
3. Varsayımlar **5**
4. Kaynaklar **7**
6. Kavramsal Çerçeve **9**
6.1. Arınma Ritüelleriyle İlişkili Kavram ve Olgular 9
6.1.1. Din ve Dindar 9
6.1.2. Kutsal ve Tanrı 12
6.1.3. Günah ve Kurtuluş 14
6.1.4. Ritüel ve Arınma 16
6.1.5. Dinî Sembol 19
BİRİNCİ BÖLÜM **21**
DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ **21**
1. Arınma Ritüellerini Gerektiren Haller **21**
2. Arınma Ritüellerinin İcra Edildiği Yerler **26**
3. Arınma Ritüellerinin Uygulayıcıları **31**
4. Arınma Ritüellerinde Kadın ve Erkeğin Rolü **35**
5. Arınma Ritüellerinin Ferdi ve Toplumsal Fonksiyonu **40**
6. Arınma Ritüellerinde Kullanılan Materyaller **42**
6.1. Su 43
6.2. Ateş 48
6.3. Toprak 52
İKİNCİ BÖLÜM **54**
DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİNİN TİPOLOJİSİ **54**
1. Çıkış Kaynağı Açısından Arınma **54**
1.1. Mitolojide Arınma 54
1.2. Kutsal Kitaplarda Arınma 61
1.3. Halk İnanışlarında Arınma 78
2. Zaman ve Mekânsal Açıdan Arınma **85**

2.1. Kutsal Zamanda Arınma 85
2.2. Kutsal Mekânda Arınma 108
3. Geçiş Dönemlerinde Arınma 116
3.1. Doğum 117
3.2. Evlilik 127
3.3. Ölüm 132
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 145
DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİ 145
1. SUYUN KULLANILDIĞI ARINMA RİTÜELLERİ 145
1.1. Eski Medeniyet Dinleri 145
1.1.1. Mezopotamya ve Anadolu Dinleri 146
1.1.2. Maya ve Aztek Medeniyetleri ile Amerika, Avustralya Yerel Dinleri 150
1.1.3. Mısır Medeniyeti ile Afrika Yerel Dinleri 152
1.1.4. Yunan ve Roma Medeniyetleri ile Avrupa Yerel Dinleri 156
1.1.5. Geleneksel Türk Dini ve Orta Asya Toplulukları 158
1.2. Hint ve Uzak Doğu Dinleri 158
1.2.1. Hint Dinleri 159
1.2.2. Uzak Doğu Dinleri 167
1.3. İran ve Yakın Doğu Dinleri 170
1.3.1. İran Dinleri 170
1.3.2. Yakın Doğu Dinleri 174
1.4. Sâmî Dinler 177
1.4.1. Yahudilik 177
1.4.2. Hıristiyanlık 184
1.4.3. İslam 191
2. ATEŞİN KULLANILDIĞI ARINMA RİTÜELLERİ 197
2.1. Eski Medeniyet Dinleri 197
2.1.1. Mezopotamya ve Anadolu Dinleri 198
2.1.2. Maya ve Aztek Medeniyetleri ile Amerika, Avustralya Yerel Dinleri 199
2.1.3. Mısır Medeniyeti ile Afrika Yerel Dinleri 201
2.1.4. Yunan ve Roma Medeniyetleri ile Avrupa Yerel Dinleri 202
2.1.5. Geleneksel Türk Dini ve Orta Asya Toplulukları 204
2.2. Hint ve Uzak Doğu Dinleri 206
2.2.1. Hint Dinleri 206
2.2.2. Uzakdoğu Dinleri 210

2.3. İran ve Yakın Doğu Dinleri:.... 213
2.3.1. İran Dinleri.... 213
2.3.2. Yakın Doğu Dinleri.... 214
2.4. Sâmî Dinler.... 215
2.4.1. Yahudilik.... 215
2.4.2. Hıristiyanlık.... 219
2.4.3. İslam.... 221
3. TOPRAĞIN KULLANILDIĞI ARINMA RİTÜELLERİ.... 222
3.1. Eski Medeniyet Dinleri.... 222
3.1.1. Mezopotamya ve Anadolu Dinleri.... 223
3.1.2. Maya ve Aztek Medeniyetleri ile Amerika, Avustralya Yerel Dinleri.... 223
3.1.3. Mısır Medeniyeti ile Afrika Yerel Dinleri.... 224
3.1.4. Yunan ve Roma Medeniyetleri ile Avrupa Yerel Dinleri.... 224
3.1.5. Geleneksel Türk Dini ve Orta Asya Toplulukları.... 225
3.2. Hint ve Uzak Doğu Dinleri.... 226
3.2.1. Hint Dinleri.... 226
3.2.2. Uzakdoğu Dinleri.... 227
3.3. İran ve Yakın Doğu Dinleri.... 228
3.3.1. İran Dinleri.... 228
3.3.2. Yakın Doğu Dinleri.... 228
3.4. Sâmî Dinler.... 229
3.4.1. Yahudilik.... 229
3.4.2. Hıristiyanlık.... 230
3.4.3. İslam.... 231
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.... 235
DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİNİN FENOMENOLOJİSİ.... 235
1. Arınma Ritüellerinin Fenomenolojik Açıdan Değerlendirilmesi.... 235
SONUÇ.... 255
KAYNAKÇA.... 258
ÖZET.... 295
ABSTRACT.... 296

FOTOĞRAFLAR DİZİNİ

Foto 1: Anadolu Eskişehir yöresinden bir kına gecesi. 83
Foto 2: Bon Festivali'nde suya bırakılan fenerler 98
Foto 3: İran'da yeni yıl bayramı olarak kutlanan Nevruz (Cemşîd-i Nevrûz) 100
Foto 4: Hanuka (Işıklar Bayramı) 104
Foto 5: Rum-Ortodoks Cemaati Epifani Bayramı'nı haçı suya batırarak kutlar. 105
Foto 6: Britanya'da bir kilise önünde kutlanan "Yaz Ortası/Aziz John Günü" şenlik ateşi. 107
Foto 7: Ganj'ın soğuk sularında yıkanan hacı adayları. 111
Foto 8: Avustralya yerel kabilelerinde bebeğe uygulanan ritüel arınma işlemi. 120
Foto 9: Bir Hindu düğünü. 129
Foto 10: Hindistan'ın Varanasi şehrinde ölü yakma törenlerinden bir kare. 137
Foto 11: Dahme, Zerdüşti sessizlik kulesi. 140
Foto 12: Puja Ritüeli. 163
Foto 13: Amritsar Altın mabedinde yapılan ritüel yıkanma. 167
Foto 14: Şinto tapınaklarının girişinde yer alan Temizuya (Abdest Köşkü) 170
Foto 15: Masbuta Ritüeli 175
Foto 16: Mikve: Yahudi ritüel arınma havuzu. 179
Foto 17: Hıristiyan bebek vaftizi. 187
Foto 18: Ortaçağdan kalma bir el yazması. İsa'nın St. Peter'in ayaklarını yıkaması ritüeli. 189
Foto 19: Nepal'in kırsal kesiminde bulunan bir adet kulübesi. 200
Foto 20: Arti Ritüeli 208
Foto 21: Buda Tapınağı'nda ibadet sırasında tütsüyle arınan Budist bir inanır. 209
Foto 22: Meiji Tapınağı: Rahip, inanırları tapınak girişinde tütsüyle arındırır. 211
Foto 23: Japonya'da görülen geleneksel Hi-matsuri ritüelinden bir kare.. 212
Foto 24: Kurama no hi-Matsuri, ateşle arındırma ritüeli. 212
Foto 25: Bir mobed, Ateşgede'de ritüel öncesi kutsal ateşi hazırlarken görülüyor. 214
Foto 26: Rahip tarafından Hıristiyan inanırlara kül sürme ritüelinden bir kare. 220
Foto 27: Anadolu'da görülen Höllük uygulaması…. 216
Foto 28: Nepal'de gerçekleştirilen Swasthani Brata Katha Ritüeli 217
Foto 29: Süleyman Mabedi'nden günümüze ulaşmış Batı Duvarı (Ağlama Duvarı)……. 230

GİRİŞ

1. Konunun Önemi, Amacı ve Sınırları

İnsanoğlu var olduğundan bu yana bazı dinlere inanagelmiş ve inancının gereği olarak hayatının her bir dönemini dinsel vazifelerle çevrelemiştir. Kutsal ve/veya Tanrı'sıyla olan iletişimini her zaman canlı tutma ihtiyacı içerisinde olan inanır, bunu sürdürme ve ona daha yakın olma adına kendisini düzenli olarak arındırmıştır.

Nitekim yeryüzündeki inanç sistemlerine bakıldığında kirlilikten arınmak için birçok dinî pratiğin uygulandığı görülür. Örneğin; günahlardan arınmanın zihinsel ifadesi olan dua, tövbe, günah itirafı, tezkiye, zikir, tefekkür, meditasyon dışında bedensel eylemlerden oluşan namaz, oruç, sadaka, inziva, kurban, kutsal metinlerin okunmasıyla riyazet uygulamaları günahlara kefaret ve arınma psikolojisiyle ilişkilidir. Kutsal zaman ve mekânda icra edilen hac ve bayramlar da ritüel arınmayla yakından ilgilidir. Aynı zamanda dinî gelenek ve kültürlerde doğası gereği saf olan su, ateş veya toprak olumsuzun olumluya güçlü bir dönüştürücüsü olarak görülmüştür. Öyle ki kirliliğin bu vasıtalarla temizlenerek saflığa dönüşümü, belki de dinlerde en kapsamlı evrensel arınma ritüellerini oluşturmuştur.

Öte yandan araştırma alanın genişliği konunun sınırlandırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda dindarın arınma ihtiyacına yönelik olarak gerçekleşen tüm bu uygulamalar, araştırmanın evrenini oluştururken "su, ateş ve toprak" vasıtasıyla gerçekleşen arınma ise çalışmanın odak noktası olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda tezin konusu dinlerde su, ateş ve toprağın kirlilikten arınma amacıyla kullanımı ve bunun altında yatan anlamların fenomenolojisidir. İşte bu noktada araştırma alanı olarak belirlenen "arınma ritüelleri"ne yönelik yapılacak bilimsel bir inceleme, gerek dinlerin gerekse dindar ile Kutsal ve/veya Tanrı arasında kurulan ilişkinin daha iyi anlaşılmasına

katkı sağlayacaktır. Zira ritüel arınma, inanırın ferdi, sosyal ve dinî hayatında çok önemli bir yere sahiptir.

Yapılan alan taramasında çeşitli dinlerdeki "kirlilik ve arınma" anlayışına yer veren bilimsel çalışmalar incelenmiştir. Araştırmada görülmüştür ki dinlerde arınma ritüellerine yönelik yapılmış derli toplu müstakil bir eserden ziyade konu daha çok dinler tarihi kitaplarının ilgili bölümlerinde veya ansiklopedik kaynaklarda ritüellerin bir alt maddesi olacak şekilde yer almış, kısa ve yüzeysel bilgilerden oluşmuştur. Ancak dinlerde arınma ritüellerinin karakteristik özelliklerini, tipolojisini ve ritüellerde kullanılan vasıtaların anlamlarını bütüncül olarak ele alan müstakil bir fenomenolojik çalışmayla karşılaşılmamıştır. Öte yandan konuya farklı boyutlarıyla yaklaşan bazı bilimsel araştırmalar tespit edilebilmiştir. Bunlardan ilki 1990 yılında Sabit Şimşek tarafından hazırlanarak Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulan *Dinlerde Temizlik Anlayışı Üzerine Bir Araştırma* adlı yüksek lisans tezidir. Tezde çeşitli dinlerdeki maddî ve manevî temizlik anlayışının genel bir çerçevesi verilmeye çalışılmıştır. Aynı yıl çalışılan bir diğer yüksek lisan tezi ise Enver Ün tarafından Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulmuştur. *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Su* adlı tezde suyun semitik dinlerdeki fonksiyonu kutsal kitaplar bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Mehmet H. Doğan tarafından 1991 yılında Türkçeye çevrilen James Frazer'in *Altın Dal* isimli eseri, konuya ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Eserde özellikle ilkel kabile dinlerinde görülen arınma uygulamaları ayrıntılı olarak işlenmiştir. Mircea Eliade tarafından kaleme alınan *İmgeler ve Simgeler* ile *Dinler Tarihine Giriş* isimli temel eserde ritüel arınmalarda kullanılan su, ateş, toprak vb. materyallerin sembolik anlamları sistematik bir şekilde incelenmiştir. Ali Erbaş tarafından 1998 yılında yazılan *Hıristiyan Ayinleri* isimli eserde Hıristiyanlığın en önemli arınma uygulaması olan vaftiz sakramentinin dinî ve ritüel değeri irdelenmiştir. Ekrem Sarıkçıoğlu tarafından 2011 yılında kaleme alınan *Din*

Fenomenolojisi adlı eserde ise arınma pratiklerinde yoğun olarak kullanılan tabiat fenomenleri, gök cisimleri, doğa olayları, canlı hayvanlar, sunî nesneler gibi daha birçok materyalin dinsel mahiyeti geniş bir perspektifte işlenmiştir. Netice itibariyle bugüne kadar derinlemesine yapılmış bir çalışmanın tespit edilememesi, dinler tarihi alanında bir eksiklik olarak görülmüş; doktora düzeyinde yapılacak bir tez çalışmasının bu alanda önemli bir boşluğu doldurarak yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı öngörülmüştür.

Ayrıca arınma ritüelleri, psikolojik boyutuyla bireysel olduğu kadar sosyolojik boyutuyla toplumsal olan ve aşkın boyutuyla da inanırın derunî âlemini ilgilendiren çok boyutlu evrensel bir fenomendir. Multidisipliner bir alanda yer alan tez konusu, özellikle dinler tarihi, din eğitimi, din psikolojisi, din sosyoloji, din felsefesi vb. birçok farklı disiplinle ilişkili olması araştırmanın önemini daha da artırmaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı dinlerde su, ateş veya toprak vasıtasıyla gerçekleşen arınma uygulamalarının objektif bir üslupla tespit edilip betimlenmesi, ilgili inançlar arasında karşılaştırma yapılarak arınma ritüellerinin benzer ve farklı noktalarının bulunup ortaya konulması, uygulamalardaki asıl gayenin açığa çıkarılması ve bu sayede dinlerin/dindarın daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır.

Diğer yandan tezde ele alınan dinler içinde farklı yorumların etkisiyle ortaya çıkmış çeşitli mezhepler vardır. Bunların tez konusu kapsamındaki inanç ve uygulamalarının ayrıntılı olarak incelenmesi de tezin sınırlarını aşacağından, mümkün mertebe dinlerin kutsal metinlerinde yer alan temel yaklaşım veya ana akım anlayışları göz önünde bulundurulmuştur. Ayrıca arınma ritlerinin çoğu defa karışık olan çokluklarını tüm detayıyla anlatmaya girişmek, buna kalkışmak niyetinde değiliz. Fakat dinî hayatta en ilk olandan günümüze kadar süregelen uygulamalar arasındaki benzer ve farklılıkları ortaya koyarak arınma anlayışındaki özü yakalayabilmek için mümkün mertebe,

ritüellerin en genel şekillerini sıralama ve dinlerin temel görüşlerine inilmeye çalışılacaktır.

2. Yöntem

Tez konusu deskriptif, tarihî, karşılaştırmalı ve fenomenolojik metot çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmanın temel yöntemi olan din fenomenolojisi, dinlerde var olan dinî olguların mahiyetini ayrıntılı analizlere başvurarak araştırma, bu sayede fenomenin bütününü anlama ve yorumlama çabasıdır.[1] Nitekim dinî edimlerin dindar için neyi ifade ettiğini ortaya koymaya çalışan bu yöntem, inananın dinî hayatında yer alan olay, olgu, kurum ve yapıları anlama çabasıdır.[2] Çalışmada dinler tarihinde kullanılan tarihî ve karşılaştırmalı yönteme de başvurulmuştur. Bu anlamda arınma olgusunun evrensel olarak bulunabilen çeşitli formları, sembolizmi ve ritüelleri tarihsel bağlamından koparılmadan ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Zira dinî olsun ya da olmasın hiçbir fenomeni, tarihî şartları dikkate almadan anlamak mümkün değildir.

Bu bağlamda araştırma, din fenomenolojisinin ilgi alanına giren en eski geleneklerden evrensel dinlere varıncaya kadar tarihî süreç içinde su, ateş ve toprak vasıtasıyla gerçekleşen arınma ritüellerini, herhangi bir zaman sınırlandırması yapmadan inceleme konusu yapmıştır.

Tezde öncelikle bütünün parçaları sentezlenerek sunulacak, son tahlilde ise resmin bütünü verilerek dinlerde arınma ritüellerinin anlam derinliği (öz) yakalanmaya çalışılacaktır. Fenomene mümkün olduğunca bütüncül yaklaşılacak, özel bir dinle sınırlandırmadan eski medeniyetlere ait dinlerden başlanarak konuyla ilgili malzemenin tümüne ulaşılmaya gayret edilecektir. Çünkü din fenomenolojisi, bir yönüyle dinlerde görülen olay veya olguları, en eski örneğinden başlayarak günümüze kadar nasıl

[1] Şevket Özcan, "Din Fenomenolojisinin Paradigmatik Özellikleri" *İlahiyat A.D.* 7/1 (Haziran 2017), 125.
[2] Mustafa Ünal, *Din Fenomenolojisi "Tarihçe, Yöntem, Uygulama*" (Kayseri: Geçit Yay., 1999), 81-82.

yaşamaya devam ettiğini ortaya koymaya çalışır. Zira toplumların kültür ve inanç yapısının bir parçası olan arınma ritüellerinin belirlenmesi ve doğru anlaşılması, toplumsal algılama ve uygulamalarının bütüncül ve kapsamlı tespiti ile mümkün olacaktır. Ayrıca dinleri incelerken kronolojik sırayı ve tasnif ederken de doğdukları coğrafi bölgeler göz önünde bulundurulacaktır. Neticede aynı coğrafi bölgelerde doğan dinlerin arınma ritüelleri, benzer özellikler göstermektedir.

3. Varsayımlar

"Dinlerde Arınma Ritüellerinin Fenomenolojisi" başlıklı tezle ilgili öngörülen temel varsayımlar şunlardır:

- İnsanlar, her ne kadar çok farklı coğrafî ve iklimsel şartlara sahip bölgelerde yaşamışsa da genel olarak benzer yaşanmışlıklara, inanç sistemlerine ve dinî tecrübelere sahip olagelmiştir.

- En eski tarihlerden itibaren bütün dinlerde, evrensel bir fenomen olarak kirlilik anlayışı ve buna yönelik arınma pratikleri var olagelmiştir.

- Dinler, inanırlarına yönelik kapsamlı ve periyodik arınma ritüelleri öngörmüştür.

- Dinlerde bireysel veya topluca icra edilen arınma ritüelleri vardır. Toplu arınma uygulamaları genellikle belli bir mekân ve ritüelden sorumlu din adamı tarafından uygulanır.

- Dinî inançlarda kutsal zaman ve kutsal mekân bağlamında gerçekleştirilen arınma ritüelleri var olagelmiştir. Bu bağlamda kutsal bir zamana geçilirken veya kutsal bir mekâna girilirken su, ateş veya toprakla arınma zorunludur.

- İnsanda arınma ihtiyacını doğuran, psikolojik ve sosyolojik saikler vardır.

- Arınma ritüellerinin bireysel ve toplumsal boyutu sözkonusudur.

- Dinlerde arınma ritüellerinin nedensel ortak noktaları ve gayeleri birbirine benzer özellikler taşır.

- Dindar insan, kutsal ve/veya Tanrı'sıyla temas kurmadan önce; kutsala yönelişin, onunla bütünleşmenin bir ön koşulu olarak çeşitli maddî ve manevî arınma ritüelleri icra eder.

- Dindar insan, disharmonik (düal) yapısı gereği hata yapmaya meyillidir. Söz ve eylemlerle oluşan kirlilik ve günahtan arınmak isteyen birey için su, ateş veya toprakla arınma zorunludur.

- Birçok din ve kültürde hastalığın sebebi olarak günah eylemleri görülmüş bunun sonucunda oluşan murdarlıktan kurtulmaya yönelik ise su, ateş ve toprağın kullanıldığı arınma pratikleri ortaya koymuşlardır.

- Dinî gelenek ve kültürler, önemli statü değişiklikleri olan geçiş dönemlerinde kirliliğin meydana geldiğinden yola çıkarak bireyin temizlenmesine ve topluma tekrar kabulüne yönelik periyodik arınma eylemlerini kurumsallaştırmışlardır.

- Her dini geleneğin arınma pratikleri olmasına rağmen "kirlilik ve arınma" anlayışıyla sunduğu reçeteler farklılık gösterir. Bununla birlikte ritüellerin uygulanma biçimleri ve kullanılan vasıtalar arasında benzerlikler söz konusudur.

- Arınma ritüellerinde çeşitli materyaller kullanılır. Pek çok din ve toplumda arınma; su, ateş ve toprak vasıtasıyla gerçekleşir. Kültürlerde doğası gereği saf olan bu tabiat unsurları olumsuzun olumluya güçlü bir dönüştürücüsü olarak kabul edilir.

- Dinlerde arınma pratiklerine yönelik uygulamalar ve kullanılan vasıtaların şekillenmesinde bulunulan coğrafya ve iklimin etkisi ile birlikte, önceki inançların tesiri de görülür.

- Dinlerde arınma ritüellerinin icrasında kadın ve erkeğin rolüne yönelik tutum ve uygulamalar farklılık arz eder.

- Mitler ve halk inanışları, eski insanın yaşanmışlıkları hakkında bilgiler verirken diğer taraftan da ritüel arınmanın ilk nüvelerini günümüze ulaştırmıştır.

- Dinlerin kutsal kitaplarında kirlilikten arınmaya yönelik emir ve tavsiyeler vardır.

- Arınma ritüelleri belli bir biçim, düzen ve sürekliliğe sahiptir. Bu yönüyle toplumların dinî inanç sistemlerinin kurumsallaşması ve sürdürülmesinde etkili olmuştur.

- Gerek dinî tecrübenin tezahürlerinden biri olması gerekse inanırın bireysel, toplumsal, manevî hayatının merkezinde yer alması "arınma fenomeni"ni din ve dindar için oldukça önemli kılmaktadır.

- Arınma ritüellerinde yakalanacak evrensel ortak bir dil, günümüz toplumlarının ihtiyaç duyduğu diyaloğa, barış içinde bir arada yaşamaya ve hoşgörüye katkı sağlayacaktır.

4. Kaynaklar

Dinlerde su, ateş ve toprak vasıtasıyla gerçekleşen arınma ritüellerini konu edinen bu çalışma, öncelikle alan incelemesi ve literatür taramasına dayanmaktadır. Bu doğrultuda hem kütüphane arşivleri hem de internet üzerindeki arama motorları yardımıyla geniş bir saha taraması yapılmıştır. Kaynakların orjinallerine ulaşmak temel gaye olmakla birlikte bu mümkün olmadığında eserlerin İngilizce tercümelerine ulaşılmıştır. Literatür taraması sonucu ulaşılan bilimsel bilgiler, deskriptif ve

karşılaştırma yöntemi kullanılarak bir metin haline getirilmiştir. Tezde mümkün olduğunca bilimsel geçerlilik ve güvenilirlik kaidelerine uygun olacak şekilde ilk elden kaynaklar kullanılmış; konuyla ilgili kutsal metinler, ansiklopedik maddeler, kitaplar ve makalelerden yararlanılmıştır. Bu kapsamda konuya farklı boyutlarıyla ışık tutan; Şinasi Gündüz'ün *Sabiiler Son Gnostikler*, Ali Erbaş'ın *Muhtelif Dinlerde Su Motifi*, Ekrem Sarıkçıoğlu'nun *Din Fenomenolojisi*, James Frazer'in *Altın Dal*, Joseph Descuffi'nin *Dinî Ayin Kitabı*, Mary Boyce'nin *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, James F. Clarke'ın *Ten Great Religions*, S. Charles Eliot'un *Hinduism and Buddhism*, Arnold Van Gennep'ın *The Rites of Passage*, S. A. Nigosian'ın *The Zoroastrian Faith Tradition* vb. birçok esere araştırmada yer verilmiştir. Konuyla ilgili ilk görüngüler incelenirken de çeşitli mitoloji kitaplarından ve halk inanışlarına değinen eserlerden faydalanılmıştır. Böylece kapsamlı bir tasvir ortaya konulmaya çalışıldı.

Bilgiye ulaşmada günümüzün önemli bilgi kaynaklarından biri olan internet üzerinden de tezde incelenen konularla ilgili kaynak taraması yapılarak yerli- yabancı özellikle İngilizce temel kaynakların pdf formatlarına ulaşılmıştır.

Araştırma esnasında sıkça başvurulan diğer bir bilgi kaynağı ise ansiklopedilerdir. Çalışmada kullanılan Türkçe yazılmış bu kaynakların başında oldukça geniş bir hacme sahip olan *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Yusuf Besalel'in yazdığı *Yahudilik Ansiklopedisi*, Suzan Alalu'nun editörlüğünde hazırlanan *Yahudilik'te Kavram ve Değerler* gelir. Yine tez konusuyla ilgili kapsamlı bilgilere ulaşılan İngilizce yazılmış birçok değerli kaynak kullanılmıştır. Bunlardan; *Encyclopedia of Religion, Encyclopedia of Religion and Ethics, Encyclopaedia of Judaica, Encyclopaedia of Judaism* isimli eserler başta gelir. Ansiklopedilerin konu ile ilgili; "Purification", "Ritual", "Ablution", "Ritual Pollution", "Religion and Religious", "Sacred and God",

“Sin and Salvation”, “Religious Symbol” gibi daha birçok ilgili madde incelenerek çalışmaya eklenmiştir.

Semitik dinler çalışılırken temel başvuru kaynakları olarak Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’ın kutsal kitaplarından yararlanılmıştır. Yahudilik ve Hıristiyanlıkla ilgili alıntılarda Kitab-ı Mukaddes Şirketince hazırlanan Kitâb-ı Mukaddes (İstanbul, 2003) kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’e yapılacak vurgularda ise Diyanet İşleri Başkanlığı’nca 2009 yılında Muzaffer Şahin ve Halil Altuntaş’a hazırlatılan ve pdf olarak da araştırmacıların kullanıma sunulan (http://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf) web sitesinden yararlanılmıştır. Kur’an’ı Kerim’den sonraki temel İslam kaynağı olan Kütüb-i Sitte (Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i Tirmizî, Sünen-i İbn Mâce, Sünen-i Nesai, Sahih-i Müslim ve Sahih-i Buhârî)’ de yer alan hadislerden yararlanılmıştır. Ayrıca incelenen dinlerin orijinal kutsal metinlerine ulaşılamadığı durumlarda genellikle İngilizce çevirilerinden faydalanıldı.

6. Kavramsal Çerçeve

Kavramsal çerçevede araştırmayla ilgili kavram ve olguların izahı, konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

6.1. Arınma Ritüelleriyle İlişkili Kavram ve Olgular

Bu başlıkta araştırmaya bir ön hazırlık olarak tezde sıklıkla geçecek olan “din/dindar”, “kutsal/Tanrı”, “günah/kurtuluş”, “ritüel/arınma”, “dinî sembol” kavramları etimolojik ve semantik açıdan sırasıyla ele alınacaktır.

6.1.1. Din ve Dindar

Din, ilk insanla birlikte var olan ve insanlık var olduğu sürece de her daim var olmaya devam edecek olan kadim bir olgudur. Nitekim bu güne kadar yapılan tüm

arkeolojik, etnolojik ve antropolojik çalışmalar bize göstermiştir ki tarihin hangi dönemine gidilirse gidilsin, dinsiz bir toplumla karşılaşılmamıştır.[3] Dinin insan hayatındaki önemini Henri Bergson şöyle ifade etmektedir: "*Geçmişten günümüze kadar ilimsiz, felsefesiz, sanatsız toplumlar olmuştur. Ancak dinsiz bir toplum asla olmamıştır*."[4]

Sözlüklerde; "*hesap, hüküm, ceza, âdet, hâl, sahip olmak, galip gelmek, üstün olmak, pak olmak, boyun eğmek, bir şeyi huy edinme*" anlamlarına gelmekte olan din kavramını ifade etmek için her dilde farklı kelimelerin kullanıldığı görülür.[5] Hint Kıtası'nın kutsal dili olan Sanskritçe'de din için ebedi kanun anlamına gelen "*dharma*" sözcüğü kullanılırken İran coğrafyasında ise Pehlevice "*den*", Farsça "*din*" kelimesinin kullanıldığı görülür. Eski Türklerde de "*den, din, dın, tin*" sözcüklerinin kullanıldığı bilinmektedir.[6] Semitik dinlere bakıldığındaysa İbranicede kanun ve hüküm, anlamına gelen "*dat*" kelimesi kullanılırken; Batı Hıristiyan âleminde saygı anlamına gelen Latince "*religion*" kelimesi kullanılır. İslamiyette de Arapça bir kelime olan "*din*" sözcüğünün kullanıldığı görülür.[7]

Bu güne kadar din bilimciler tarafından dinin birçok tanımı yapılmasına rağmen üzerinde ittifak edilen ortak bir tanım yoktur. Zira herkes kendi bakış açısını ve çalışma sahasını göz önünde bulundurarak dini tarif etmiştir. Dolayısıyla dinin fenomenoloji, psikoloji, antropoloji, sosyoloji vb. alanlarla ilişkilendirilebilecek birçok farklı tanımı yapılmıştır. Örneğin; dinin toplumdaki sosyal fonksiyonunu esas alan G. Marshall: "*Din, inananları bir kutsal fikri etrafında birleştiren ve onları ortak değerlere sahip*

[3] Faruk Yılmaz, *Dinlerin Kökeni* (Ankara: Berikan Yayınları, 2011), 170.
[4] Henri Bergson, *Ahlak ile Dinin Kaynağı*, çev. M. Karasan (Ankara: MEB. Basımevi, 1962), 127.
[5] Abdullah Yeğin, *Yeni Lugat* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1997), 107.
[6] Günay Tümer, "Çeşitli Yönleriyle Din", *AÜİF. Dergisi* 28/1-4 (Ağostos 1986), 214.
[7] Günay Tümer - Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 1-4.

sosyo-dinsel topluluğa dönüştüren evrensel bir olgudur"[8] derken, "*Din, insanın kutsalına duyduğu hayranlık ve korkudur*" diyen Rudolf Otto ise dini, psikolojik açıdan tanımlamıştır.[9] Diğer yandan araştırma konusu bağlamında özellikle dinî tecrübeye vurgu yapan William James'in tanımı dikkat çekicidir: "*Din bireylerin, Tanrı veya kutsal olarak düşündükleri şeyle kurdukları her türden deneyimlerin toplamıdır*."[10] Zira James'e göre dini inancın tezahürleri olan "dini tecrübeler", insanın aşkın varlıkla içsel ve duygusal yönden kaynaşması halidir.[11] Burada Westermarck'ın tanımı konuyu daha da aydınlatacaktır. Ona göre din; "*İnsanın, kendisini ve evreni yarattığına inandığı tabiatüstü bir güce karşı duyduğu saygı dolu bir tutumdur.*" Yaptığı tanımla dini deneyime vurgu yaptıktan sonra; bu saygınınsa ancak arınma ritleriyle gerçekleşeceğini ifade etmiştir.[12]

Öte yandan dinî hayat, kendisini ancak dinsel yaşayışta hissettirmekte olup bu da dinin dindarlık boyutunu oluşturmaktadır. Her türlü ayin, ibadet, sakrament, dua, kurban, ritüel vb. eylemlere katılma veya onları icra etme bu boyut içinde yer alır. Dolayısıyla dindar insan, varoluşsal anlam arayışının sonucunda kutsal ve/vaya Tanrı'sını keşfeden, O'na karşı sorumluluğunun bilincinde olan, kutsalın tecrübesini deneyimleyen kişidir.[13] Dindarı, "*homo religiosus*" deyimiyle ifade eden Mircea Eliade ve Van der Leeuw'e göre dindar insanlar aşkın bir güce, yüce bir varlığa veya kutsalın tezahürüne inanan ve yaşantılarını bu inanç doğrultusunda şekillendiren bireylerdir. Tipolojik yönden bireyleri iki genel sınıfa ayıran bu anlayışa göre, bir yanda aşkın bir varlığa, kutsalın tezahürüne iman eden ve bu doğrultuda bir yaşam tarzını önceleyen

[8] Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü (Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999), 156.
[9] Baki Adam, "Din Hakkında Genel Bilgiler", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 42.
[10] Brıan Moris, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, çev. T. Atay (Ankara: İmge Kitapevi, 2004), 231.
[11] Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da Dinî Tecrübe Çeşitleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 14.
[12] Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, çev. A. Çoşkun (İstanbul: İnsan Yayınları, 1993), 89.
[13] Constantin Tacou, *Din ve Fenomenoloji*, çev. Havva Köser (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 7; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 308-310.

homo religiosus (dindar insan); diğer yandan ise Tanrı veya herhangi bir kutsal varlığı reddeden *areligieux* (dinsiz insan) söz konusudur.[14]

6.1.2. Kutsal ve Tanrı

Dini tecrübenin merkezinde yer alan kutsal ve/veya Tanrı kavramı, insanoğlunun yeryüzündeki varlığına yönelik yaptığı anlam arayışının sonucu ortaya çıkmış temel kavramlardandır. Zira insanın kendi varlığının ötesini sorgulaması kaçınılmaz olarak onu, "aşkın bir varlık" anlayışına ulaştırmıştır.[15] Bu aşkın varlık, dinlerde "yaratıcı ve evrene düzen veren" olarak kendisine inanılan en yüce varlıktır. O, aynı zamanda her türden olumluluğu bağrında toplayan mutlak saflıktır.[16] Diğer yandan kimi dinler tek bir Tanrı veya birden çok tanrının varlığını kabul ederken, bir kısım dinlerse "yüce varlık" algısına sahip değildir. Örneğin, Hinduizm'de binlerce tanrının varlığına inanılırken aynı coğrafyada yaşayan Budizm ve Caynizm'de ise Tanrı anlayışına rastlanmaz.[17]

Kutsal kavramı; "*kendisinde birtakım olağanüstü güçlerin olması sebebiyle insanda hayranlık ve korku uyandıran, kendisini bazı nesnelerde, ayinlerde, ritüellerde gösteren gizemli bir sır*" olarak açıklanır.[18] Bu kapsamda ritüellerin gerçekleştirildiği mabed kutsal bir yerdir; din kurucusu, peygamber veya din adamı kutsal bir kişidir; Tanrı kelamı olan kitap kutsal bir metindir. Tüm bu kutsallara karşı son derece dikkatli olunmalı ve onlara her zaman ritüel arınmalardan sonra yaklaşılmalıdır. Bu doğrultuda dinlerde "ritüel arınma" adı verilen dinî temizlik çerçevesinde su, ateş ve toprak vasıtasıyla beden, çevre, elbise ve nesne temizliği yapılmaktadır.[19]

---

[14] Ramazan Adıbelli, *Mircea Eliade ve Din* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 296.
[15] Ebu'l A'la Mevdudi, *Kuran'a Göre Dört Terim*, çev. Osman C. (İstanbul: Beyan Yay., 1989), 16-17.
[16] Paul Poupard, *Dinler*, çev. Muna Cedden (Ankara: Dost Yayınları, 2005), 20.
[17] Willard G. Oxtoby, "The Idea of Holy", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 1987), 6/4095-4101.
[18] Adam, "Din Hakkında Genel Bilgiler", 37.
[19] Eric J. Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, çev. A.Güç (Bursa: Arasta Yay., 2000), 49-59.

TDK sözlüğünde kutsalın sözcük anlamı: "*Uğrunda can verilecek derecede hayranlık duyulan, korkulması gereken, mukaddes olan, temiz ve pak olan, itaat edilmesi gerekilen, tanrısal olan*" şeklinde farklı anlamlarla ifade edilmiştir.[20] Türkçe'de kullanılan kutsiyet kelimesi, Arapça "*kuds*" sözcüğünden türetilmiş olup "temiz olmak" anlamına gelir. Batı dillerinde değişik sözcüklerle dile getirilen kutsal için Latinceden gelen "*sacred*" (kutsal) veya "*holy*" (mübarek) kelimeleri kullanılır.[21]

Eski Ahit'te kutsalı ifade eden kelime, "*günahlardan arınmış, tanrısal kullanıma tahsis edilmiş şahıs veya nesne*" anlamına gelen "*qodeş*"tir. Kutsal için Yeni Ahit'te Grekçe "*hagios*" kelimesi kullanılırken Kur'an-ı Kerim'de ise "*her türden kirden uzak, tertemiz olan, saf ve pak*" anlamında "*Kuddus*" sözcüğü kullanılmıştır.[22] Neticede kutsallık semitik dinlerde tanrısallığın en temel özelliğini oluşturur. Tanrısal varlığı, kutsal bir ışık kaynağına benzetirsek, diğer varlıklar da bu ışıkla olan ilişkileri oranında kutsallık kazanır. Başka deyişle kutsal kişi ve objeler, derunî kutsalla yani Tanrı ile ilişkisi nisbetinde kutsal sayılır.[23]

E. Durkheim, dinin temel fikrinin kutsallık olduğunu söyledikten sonra kutsalın nasıl anlaşılması gerektiği noktasında şu açıklamayı yapmıştır: "*Kutsal olan her devirde dindışı olandan ayrı düşünülmüştür. Öyle ki dünya, biri kutsal (sacred) olan her şeyi, diğeri din dışı (profane) olan her şeyi içeren iki alana bölünmüştür. Yine kutsal olan ritüel yönden saflık alanı iken profan olan ise kirlilik alanını oluşturur. Bu düşünceden dolayıdır ki profan dünyaya ait olan insan kutsalla ancak birtakım arınma ritüelleri aracılığıyla bağlantı kurabilir*."[24] Bu hususta Eliade ise kutsalın ancak tezahürler (*hierophanie*) vasıtasıyla bilinebileceğini söyler. Nitekim Eliade için bütün dinlerin

[20] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, 2/939.
[21] Kürşat Demirci, "Kutsiyet", *TDV. İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV. Yayınları, 2002), 26/495.
[22] Ahmet Güç, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları* Sempozyum (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 1998), 1/337-340.
[23] Felicien Challaye, *Dinler Tarihi*, çev. Semih Tiryakioğlu (İstanbul: Varlık Yayınları, 1998), 90.
[24] Emile Durkheim, *Les Formes Elementaires de la Vie Religieuse* (Paris: Felix A., 1912), 51-56.

tarihi, kutsalın tezahürlerinin birikiminden ibarettir. Bu tezahürler "eşi ve benzeri olmayan" bir şeyin, yaşanılan dünyanın bir parçası olan "doğal ve din dışı" şahıslarda nesnelerde ritüellerde zaman ve mekânlarda açığa çıkmasıdır.[25] Diğer yandan James L. Cox, kutsalın ancak imanlı kimselerce bilinebileceğini, iman etmeyen kimselerce kutsalın tezahürler yoluyla bilinemeyeceğini söyler.[26]

6.1.3. Günah ve Kurtuluş

Dinlerin ortak kavramlarından biri olan günah (*gonah*) Farsça bir kelime olup sözlükte "*hata, haram, kabahat, zulüm, fesat, isyan*" anlamlarına gelir. Dini terim olarak kutsala veya Tanrı'nın kurallarına karşı gelme, dinin emir ve buyruklarına aykırı davranmayı ifade eder.[27] Başka bir deyişle günah, kainata mükemmel bir şekilde konulmuş olunan ahenk ve düzenden herhangi bir şekilde ayrılmadır.[28] Dinlerde "büyük günahlar- küçük günahlar, doğuştan gelen günahlar- sonradan kazanılan günahlar, toplumsal günahlar- ferdi günahlar, belirli merasimlerle ancak giderilebilecek günahlar" vb. olmak üzere günahın birçok çeşidinden söz edilir.

Günah kelimesini Latince "*peccatum*" sözcüğü karşılamaktadır.[29] İngilizcedeyse ilahî hukuka ve ahlakî ilkelere karşı gelme anlamına gelen "*sin*"[30] kelimesi ile ifade edilir.[31] Bütün Sâmî dillerde günaha karşılık gelen kelimeler, fiil olarak "*hata*", isim olarak da "*hittu*" dur.[32] Yeni Ahit'te "ht" kökünden türemiş olan "*hata*" fiili 459 yerde

[25] Mircea Eliade *Kutsal ve Dindışı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay (Ankara: Gece Yayınları, 1991), 8-10.
[26] James L. Cox, *Kutsalı İfade Etmek: Din Fenomenolojisine Giriş*, çev. Fuat Aydın (İstanbul: İz Yayınları, 2004), 212.
[27] Ahmet Nedim Serinsu, *Dinî Terimler Sözlüğü* (Ankara: MEB Yayınları, 2002), 108.
[28] Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, 30; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü* (Konya: Damla Ofset, 2005), 260.
[29] Sadık Kılıç, *Kur'ân'da Günah Kavramı* (Konya: Hibaş Yayınevi, 1984), 26.
[30] W. H. Bennet, "Sin", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1980), 11/556.
[31] Yaşar Kutluay, "Günah", *Türk Ansiklopedisi* (Ankara: MEB Yay., 1970), 18/173.
[32] Ömer Faruk Harman, "Günah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1996), 14/279.

geçer ve doğru yoldan çıkmayı ifade eder.[33] Kur'ân-ı Kerîm'de telaffuz olarak günaha en yakın olan sözcük ise "*cünah*"tır.[34]

Günah kavramıyla ilintili olan bir başka kelime "yasak olan" anlamındaki tabu (*tapu*)'dur.[35] Başta Polinezya adaları olmak üzere birçok ilkel kabilede yaygın uygulama alanı bulan tabu, sâri bir hastalık gibi ona dokunan kişileri ve nesneleri de tabu haline getirir. Bunun için kabile üyeleri, doğum yapan kadın veya adet halinde olan birine dokunduğunda derhal arınma sürecine girmelidir.[36] Diğer yandan günah ve suç, genellikle birbirine karıştırılan iki kavramdır. Günah dinsel bir kategoride yer alır ve daha çok kutsal yasaların çiğnenmesi ile ilgilidir. Kutsal veya Tanrı'ya karşı işlenilen hatalar dinlerde günah olarak isimlendirilirken suç ise belirli bir inanca bağlı olmadan, beşerî düzen ve kanunların çiğnenmesi sonucu oluşur.[37]

Günahla bağlantılı olarak kulanılan kurtuluş kelimesi ise sözlükte, "*istenmeyen, sıkıntı veren, hoşlanılmayan bir durumdan kurtulma*" olarak tanımlanır.[38] Dini bir terim olarak ise kurtuluş; "*inanırın tüm tehlikelerinden, sıkıntılarından, kaygılarından, kirlenmişliklerinden ve korkularından arınması*"nı ifade eder. Zira insan hayatı boyunca birçok olumsuz durumla karşılaşır ve bu olumsuzluklardan ancak yapacağı arınmalar sayesinde kurtulabilir. İşte dinlerde kurtuluş kavramı, bu arınarak kurtulma halini ifade etmektedir.[39] Diğer yandan her dinde kurtuluşa ulaştırdığına inanılan arınma yolları farklı farklı olmakla birlikte, hepsinin kurtuluş ile aynı şeyi hedeflediği söylenebilir. Bu hedeflerin başlıcası inanırın günahlarından arındıktan sonra sükûnete ve huzura ermesidir.

---

[33] *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), Meseller, 8:36.
[34] *Kur'ân Yolu* (Erişim 01Aralık 2020), el-Bakara 2/23, 158, 198, 229, 233, 234, 235; en-Nisâ 4/23, 24, 101, 102, 104.
[35] Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 50.
[36] Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, 85-86.
[37] Kudret Emiroğlu - Suavi Aydın, *Antropoloji Sözlüğü* (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 344.
[38] Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK Yayınları, 1983), 1/764.
[39] Ninian Smart, "Soteriology, An Owerview", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan, 1987), 13/418.

6.1.4. Ritüel ve Arınma

Dinlerin soyut inanç boyutundan çıkarılıp gözlemlenebilir somut bir şekle sokulması ancak o dini inancın ritüelleri sayesinde mümkün olmaktadır.[40] Başka deyişle iman konuları dinlerin düşünsel tarafını oluştururken, dini hayatın tezahürleri olan pratikler, bu düşüncenin somut göstergeleri olarak ortaya çıkmaktadır.[41] Nitekim her dinî sistem, inanırın hayatını anlamlandırma ve ölüm sonrası kurtuluşu amaçlarken aynı zamanda dindar ile kutsal ve/veya Tanrı arasındaki ilişkileri de sağlıklı bir yapıya kavuşturmayı hedefler.[42] Bunun için gösterilen her türlü çaba ve gayret ise ritüel kavramı ile ilgilidir.[43]

Öte yandan "ritüel" kavramının ayrıntısına geçmeden önce ritüelle doğrudan ilişki olan "kült, ayin ve ibadet" kavramlarına değinmekte yarar vardır.

Fransızca kökeni "culte", Latince kökeni ise "cultus" kelimesinden gelmekte olan kült kavramı; "*insanların yaşantılarında sıkça yer verdikleri ritüel uygulamalar içinde gizlenmiş ve genellikle sözlü gelenek yoluyla nesilden nesile aktarılan kalıplaşmış davranışlar bütünüdür*." Bu bağlamda dinî tecrübenin tezahürü olan kült; dua, kurban, oruç, kefaret, arınma vb. kurallı davranışların tamamını kapsar.[44] Farsça bir sözcük olan "ayin" ise ritüel uygulamaları ifade eden bir başka kavram olup "*tören, merasim, adet, tarz, yaşayış, usul*" gibi anlamlara gelir.[45] Dinî literatürde ayin ve inanç birbiriyle sıkı sıkıya irtibatlandırılmış, inançlar ancak kendisine göre şekillenen ayinler sayesinde varlığını sürdürebilmiştir. Sumner'in: "*Törelerin gelişip kurumsallaşma sürecine ayin denir*" tanımı da bu hakikate işaret eder.[46] Birçok türü olan ayinlerin hepsinde ortak olan

[40] M. Katar, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", *Dinî Araştırmalar D.* 1/1 (Mayıs 1998), 59-75.
[41] Kasapoğlu, *Kur'an'da Dinî Tecrübe Çeşitleri*, 18.
[42] Ali Akdoğan, *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat: Rize İl Merkezi Örneği* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002), 95.
[43] Latif Tokat, *Dinde Sembolizm* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 238.
[44] Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971), 148-149.
[45] Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 26.
[46] Graham W. Sumner, *Folkways and Mores* (New York: Shocken Books, 1979), 60.

nokta, yapılan eylemsel davranışların bireyi olağanüstü bir şekilde tanrısal nizama yaklaştıracağına olan inançtır.[47] Farklı dillerde değişik sözcüklerle ifade edilmiş olan "ibadet" kavramı ise etimolojik açıdan; "*boyun eğme, itaat etme, kulluk etme, emre riayet etme*" gibi anlamlara gelmektedir.[48] Dini terim olarak ibadet; "*müminin kutsal ve/veya Tanrı'sına karşı saygı, sevgi ve itaatini göstermek veya O'nun rızasını kazanmak kasdıyla ortaya koyduğu davranış kalıplarını ifade eder*."[49] Başka deyişle ibadet, dindarın kurtuluşa ve huzura ulaşma gayesiyle yaptığı her türden maddî ve manevî arınma çabasıdır.[50]

Etimolojik olarak Latince, "*ritualis, ritus, rite*" kökünden gelen "ritüel" kavramı; "*ortak inanca sahip bireylerin, inandıkları kutsal ve/veya Tanrı'ya karşı yerine getirdikleri geleneksel uygulamalar ve değişik türdeki kalıplaşmış eylemlerin bireysel veya topluca icra edilmesidir*."[51] Başka bir ifadeyle ritüel; "*özel söz ve jestlerle veya onların türlü şekilleriyle gerçekleştirilen, aşkın varlıklara göndermelerde bulunan bir eylemler dizisidir*."[52]

Geçiş, şifa, koruyucu, mevsimsel, hatırlatıcı, bayram, bunalım, kriz, sevinç, yeniden canlandırma, kurtuluş, arınma vb. adlarla çeşitli tasnifleri yapılan ritüellerin aynı zamanda birçok işlevi de vardır. Nitekim toplumu canlı bir biçimde ayakta tutan kültürün, temel dinamiği olan ritüel eylemlerin en önemli işlevi; dinî geleneklerin sürmesine, inançların tazelenmesine, değer yargılarının kökleşmesine yardımcı olmasıdır. Ayrıca doğum, evlenme, ölüm gibi toplumsal statü ve rollerin değiştiği yerlerde ortaya çıkan kriz durumlarıyla hem bireyin hem de toplumun baş etmesine

[47] Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, 14.
[48] Talip Ayar, "İslam", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 228.
[49] Mustafa Sinanoğlu, "İbadet: Etimoloji ve Tanım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1999), 19/234; Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, 32.
[50] Yüksel Kanar, *İbadet* (İstanbul: Zafer Matbaası, 1984), 86.
[51] Gürbüz Erginer, *Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998), 42.
[52] Sibel Özbudun, *Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri* (İstanbul: Anahtar Kitapları, 1997), 11-16.

yardımcı olur. Diğer taraftan ritüeller, yok olmakta olan kozmik gerçekliği, semboller vasıtasıyla topluma hatırlatma yoludur.[53] Aynı zamanda ötekilerden de farklılığın simgesel ifadesi olmaktadır.[54]

Her ne kadar aralarındaki anlam yakınlığı dolayısıyla kült, ayin, ibadet ve ritüel kavramları zaman zaman birbirinin yerine kullanılmış olsa da ritüel, diğerlerini de kapsayacak şekilde daha geniş bir alana yayılmıştır. Örneğin, ibadet daha çok monoteist dinlerde inanırı sadece tanrıya bağlayan yakınlaştırıcı yol olarak görülürken, ritüelse insanı tanrılara ve tanrıçalara ulaştırdığı gibi her türlü kozmik bilgiye de ulaştıran evrensel bir gerçekliktir. Dolayısıyla ritüel, mitolojiden kutsal kitaplara, toplumsal geleneklerden halk dindarlığına kadar tarihîn her deminde kendine yer bulmuş "şemsiye" bir kavram olmayı başarmıştır. Bu kapsamda toplumlarda görülen; seremoni, merasim, tören, ayin, ibadet, bayram, festival, yıldönümleri vb. hep birer "ritüel" eylemdir.[55]

Geçiş dönemleri, dinsel buyruklara karşı gelerek günah işleme, tabuları çiğneme veya insan fizyolojisinin doğal sonucu olarak oluşan dini kirlenmelerden hem bireyi hem de toplumu kurtarmak amacıyla belirli kurallar eşliğinde icra edilen bir tür temizlenme olan arınma; tezin bir diğer önemli kavramıdır.[56]

Kirlilik ve arınma kavramı hem yazı öncesi hem de modern kültürlerde ve dinlerde bulunmakta olup çok çeşitli tür ve biçimlere sahiptir. Öyle ki neredeyse hayatın bütün an ve olayları kirlilik ve saflık kavramıyla kuşatılmıştır. Zira her dinî gelenek, bir şekilde insanın "ruhsal saflığa" sahip olduğunu ve çeşitli sebeplerle kirlenebileceğini kabul eder. Bu anlayışa bağlı olarak kirlilik, dindarın bireysel ve toplumsal hayatınının işleyişini olumsuz etkilediği, bir yanda bedeninden diğer yanda zihinsel ya da ruhsal

[53] Fuzuli Bayat, *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı* (İstanbul: Öteken Yayınları, 2006), 31.
[54] Cathrine Bell, *Ritual: Perspectives and Dimensions* (New York: Oxford University Press, 2009), 14.
[55] Kürşat Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş* (İstanbul: Ay Işığı Kitapları, 2013), 50.
[56] Emiroğlu - Suavi, *Antropoloji Sözlüğü*, 62.

yetilerinde saflığın kaybolduğu görüşünü varsayar. Ritüel temizlik durumu ise ruhsal saflık olarak adlandırılır. Kaybedilen saflık, ancak arınmayla yeniden sağlanabilir ve ayrıca saflık çoğu zaman birçok ritüelin yerine getirilmesi için bir ön koşul olduğundan; dinler tarihi araştırmacıları bu genel kültürel fenomen alanını "ritüel arınma" olarak adlandırmışlardır.[57]

6.1.5. Dinî Sembol

Eliade'nin deyişiyle; "*dindar kişi (homo religiosus), aynı zamanda sembol kişi (homo symbolicus)'dir. Herhangi bir simge, nesne, figür veya söz ve eylemden oluşan hiyerofanilerin içinde yaşanılan dünyaya ait olmasının hiçbir önemi yoktur. Önemli olan Kutsalın tezahürüne olan inançtır.*"[58] Zira soyut olan kavramları ifade etme bağlamında dini fenomenler ancak semboller sayesinde "saydam" hale gelmekte, "aşkınlık" gösterilebilir olmaktadır. Başka deyişle semboller, anlaşılması güç metafiziki alana ait olan soyut kavramları görünür, anlaşılır ve hissedilir duruma getirir.[59]

Batı dillerinde Yunanca *symbolom*, *sumbolos*, *symbolum*; İngilizce *symbol*; Fransızca *symbole*; Almanca *symbol* sözcükleriyle ifade edilen "sembol" Türkçe sözlükte: "*Bir varlığı, manayı veya kavramı açıklayan nişan, simge, alâmet, figür, nesne, biçim, remiz veya rümuz*" anlamlarına gelir.[60] Terim olarak ise sembol; "*genellikle somut ve özel olan bir şeyin çoğu zaman soyut ve duyu organlarıyla idraki imkânsız herhangi bir şeyi temsil etmesi*" anlamını taşımaktadır.[61]

Bu bağlamda dinî sembol: "*Mahiyeti açıkça bilinemeyen ve aşkın özelliğinden dolayı betimlenemeyen bir gerçeği, temsil eden diyagramların bütünüdür*."[62] Ortaçağ

[57] J. J. Preston, "Purification", *ER*, ed. L. Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 11/7503.
[58] Mircea Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, çev. L. Arslan (İstanbul: Kabalcı Yay., 2009), 416-431.
[59] Tahir Uluç, *İbn Arabî'de Sembolizm* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2007), 57.
[60] Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* (Ankara: Rehber Yayınları, 1990), 978.
[61] J. W. H., "Symbolism", *The Encyclopedia of Religion*, ed. M. E. (New York: Mac., 1987), 14/204.
[62] Gilberd Durand, *Sembolik İmgelem*, çev. Ayşe Meral (İstanbul: İnsan Yayınları, 1998), 9.

Hıristiyanlığının önde gelen ilahiyatçılarından biri olan A. Augustinus da dinî sembolü; "*sırlarla dolu o, eşziz hakikatin ifade edilme biçimi*" şeklinde açıklamıştır.[63] Nitekim hayatın manevî yüzü, yalnız maddî tezahürlerle açıklanabilir. Nasıl ki rüzgârın varlığı, çayırların titremesiyle anlaşılıyorsa İlahî hakikatin anlaşılması vaya mutlakın tecrübe edilmesi de görünen nesnelerden başlar.[64]

Konu bağlamında dinî semboller, arınma ritüellerinde kullanılan materyallerin, eylem ve söylemlerin tamamını ifade eder. Ritüellerde kullanılan su, ateş toprak vb. tabiat elementleri de bu çerçeve içinde değerlendirilebilir. Ritüel uygulamalarda genellikle "*olumlunun, gücün, hakikatin, yaradılışın, bereketin, şifanın, cezanın, yeniden dirilişin ve arınmanın*" sembolü olarak algılanır.[65] Örneğin, vaftiz ritüelinde su ile gerçekleştirilen sembolik eylemler; "ölümü, kıyameti, yeniden dirilmeyi, günahlardan arınmayı ve ruhun yeniden ilksel saflığa yükselmesi"nin ifadesi olarak değerlendirilir.[66]

[63] Zeki Özcan, "Ortaçağ'da Birey ve Bireyleşme", *Doğu Batı Düşüncesi D.* 33/1 (Ağustos 2005), 20.
[64] Lütfü Kaçan, *Ahid Sandığı* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2004), 36.
[65] Annamarie Schımmel, "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?", *AÜİFD.* 3/3-4 (Haziran 1954), 67-74.
[66] Tokat, *Dinde Sembolizm*, 10- 12.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİNİN KARAKTERİSTİK ÖZELLİKLERİ

1. Arınma Ritüellerini Gerektiren Haller

Kirlilik ve arınmaya ilişkin inançlar her toplumda bulunmakta olup kirletici olduğu düşünülen eylemler veya durumlar büyük çeşitlilik gösterir. Öyle ki bazı toplumlarda dinî yaşamın neredeyse her anı bu kavramlarla çevrilidir. Nitekim dinlerde görülen kirlilik durumu, özellikle geçiş dönemlerinde görülen doğal düzenin bozulması veya doğaüstü güçlerin rahatsız edilmesi sonucu ortaya çıkabileceği gibi inanç ve toplum kurallarının çiğnenmesi sonucu da oluşabilir. Bazı kirlilikler sosyal veya dini normları ihlal eden kasıtlı eylemler (ahlakî erdemlerin ihlali)'den kaynaklanabilirken; insan fizyolojisinin doğal sonucu olan doğum, ölüm veya menstrüel (aybaşı kanı) durumunda olduğu gibi kasıtsız eylemlerle de gerçekleşebilir.[67] Bu anlayışın sonucu olarak kirliliğe yol açan insan faaliyetlerinin kapsamı oldukça geniştir. Ancak yine de çoğunlukla geçiş dönemleri, kadınların özel halleri, cinsel eylemler, insan bedeninden gelen akıntılar, idrara çıkma, dışkılama gibi vücut aktiviteleri ön plana çıkmaktadır. Aynı şekilde tabu/murdar olarak görülen insan, nesne, hayvan, yiyecek ve içecekleri tüketmek veya onunla temasta bulunmak da kirlilik nedenidir.[68]

İnsanoğlu, hangi toplumda yaşarsa yaşasın yaşamı boyunca doğum ve ölüm arasında önemli değişimlerden geçer ve kendisi için hayati olayların yaşandığı bu dönemleri arınmayla karşılar. Zira bu dönemleri toplumlar bir yaşam krizi yani kozmik düzenden kaosa geçiş olarak algılar. Aynı zamanda burada profan dünyaya ait olan bireyin, kutsala yaklaşması söz konusudur. Dolayısıyla kirli âleme ait olan insan kutsal

[67] E. N. Fallaize, "Purification: Introductory and Primitive", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/455-466.
[68] Robert S. Ellwood, *The Encyclopedia of World Religions* (New York, DWJ Books, 2007), 364.

olan saflık alanına geçiş öncesinde arınma işlemine tabi tutulmalıdır.[69] Sosyal statü biçimlerinin değiştiği yerlerde gerçekleştirilen ritüel arınmalarda temel gaye bireyi bu süreçte ortaya çıktığına inanılan tehlikelerden koruma, arındırma ve kutsamadır.[70] Başka deyişle yaşamı ve insanı şekillendiren bu an ve olaylar kontrol altında tutulursa ancak birey ve toplum geçiş sürecini sağlıklı bir şekilde tamamlayabilir.[71]

Geçiş dönemleri olan doğum, evlilik ve ölümden sonra dinlerde en sık görülen kirlilik nedeni bedensel akıntılardır. İnsan bedeniyle bağlantılı durumların başındaysa kadınların özel hallerinden biri olan "aybaşı kanı" gelir. Menstrüel kirlilik de denilen bu durum, hemen tüm dinlerde ritüel arınmayı gerektirir. Kadınlar bu dönemi genellikle evin bir bölümünde veya ayrı kulübelerde aile bireylerinden izole şekilde geçirirler. Aynı şekilde evlilik ve cinsel aktiviteler, dünyanın birçok yerinde ayrıntılı kirlilik/saflık normlarıyla çevrilidir. Yaşanılan kültürün normları dışında kalan evlilik dışı her türlü cinsel ilişki, tüm toplumu tehdit eden potansiyel kirlilik kaynağı olarak görülür.

Diğer yandan insan vücuduna giren her şey birer kirlilik kaynağı olabilir. Bu nedenle sıvı ve gıda tüketimi, inanılan dinin ritüel saflık normlarına tabidir. Bu bağlamda bazı dinlerde beslenme yasaları oldukça sıkıdır. Örneğin, Yahudiler kendilerini ilksel saflığa sahip kutsal bir millet olarak gördükleri için "koşer" kurallarıyla gıda tüketimine ciddi kısıtlamalar getirmişlerdir. Öyle ki Rabinik talimata göre sofraya oturmadan önce ritüel açıdan temiz olmayan cisimlere dokunmuş olma olasılığına karşı ellerin yıkanması zorunludur. Hindularsa et tüketiminin kirliliğe yol açtığına inanır. Bu nedenle yüksek kastlar katı vejetaryen olmaya çabalarken eti, yalnızca alt kastlar ve dokunulmazlar tüketir. Müslümanların da domuz eti ve leş

[69] Preston, "Purification", 11/7507.
[70] Han J. W. Drıjvers, "Ablutions", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 1/9-13; Sedat Veyis Örnek, *Türk Halk Bilimi* (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları), 131.
[71] Kathryn Wilkison, *Symbols and Signs* (London: Jonathan Metcalf Publisher, 2008), 124; Victor W. Turner, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual* (New York: Cornell U. Press, 1967), 93.

tüketimi yasaklanmıştır. Ayrıca Allah'ın adının anılmadığı kurbanlar ile sarhoş edici maddeler de haramdır. Dünyanın birçok bölgesinde gıdalar saf olmayan kişilere karşı da özenle korunur. Bu nedenle, birçok toplumda adet gören kadınlar, hastalar ve alt sınıflar gıdaların hazırlanma sürecine dâhil edilmez.[72]

Dinlerde görülen kirlilik hali, ahlakî normlara uymamakla da gerçekleşebilir. Zira ahlakî erdemlerin ihlali sonucu toplumlarca tabu, haram, mekruh, murdar, günah vb. kelimelerle ifade edilen kirlilik durumu oluşur. Kötü söz ve eylemlerle ruhun saflığını yitirmesi, başta ferdin manevî yapısı olmak üzere toplumun düzenini menfi yönden etkilemekte ve bu durumda arınmayı zorunlu kılmaktadır. Örneğin, Hint dinlerinde her türlü ahlaksızlık kirlilik nedeni olarak görülmüştür. Hinduizm'in kutsal kaynaklarında bu amellerin bir kısmı şöyle sayılmaktadır: "*Başkalarının servetini kıskanan, canları inciten, yalan konuşan, haksızlığı ile kibirlenen, aklı kötülükle dolu olan*" murdardır. Yine Caynizm'e göre, "*her türlü canlı olmak üzere, cana kıyan, yalan söyleyen, hırsızlık yapan, cinsi arzudan uzak durmayan, dünya nimetlerinden en azı ile yetinmeyen*" murdardır. Budizm'e göre ise ruhu kirleten faaliyetler; "*öldürmek, çalmak, zina yapmak, hilekârlık, büyü yapmak, yalan söylemek, lüzumsuz konuşmak, başkalarına hakaret edip onları aşağılamak*" vb. davranışlar sayılmıştır. Uzak doğu dinlerinde de benzer anlayış görülür. Şintoizm'de "*insan ve hayvanların sebepsiz öldürülmesi, hafif meşreplik, yakın akrabalar arasında cinsi münasebet, hayvanların canlı olarak yüzülmesi, sulama kanallarına ve pirinç tarlalarına zarar verilmesi*" ruhun saflığını kirleten eylemler olarak görülmüştür. Zerdüştilikte ahlak; "*temiz düşünce, temiz söz ve temiz amelle*" özetlenebilir. Ahlaki değerleri lekeleyen her türlü davranıştan sakınılmalıdır. Semitik dinlerde de aynı anlayışın yeraldığı görülür. Yahudilikte; "*ana-babaya hürmetsizlik etmek, adam öldürmek, zina ve hırsızlık yapmak, yalancı şahitlikte bulunmak, komşunun malına ve namusuna göz dikmek*" gibi eylemler yasaklanmıştır.

[72] Preston, "Purification", 11/7504.

Hıristiyanlıkta; "*kötü düşünceler, öldürmek, zina, fuhuş, hırsızlık, yalancı şahitlik ve küfür*" insan ruhunu kirletmektedir. Bu bağlamda İslam'da da "*Allah'a ortak koşma, iftira atma, zina etme, hırsızlık yapma, haksız yere bir cana kıyma*" vb. sayılabilir.

Ayrıca tarih boyunca toplumlarda görülen hastalık ve buna yönelik yapılan tedavi yöntemleri sadece tıbbın ilgi alanı olmamış, dinî gelenek ve kültürlerin de ilgi alanına girmiştir. Özellikle eski medeniyetlerde hastalıkların sebebi olarak görülen en yaygın kanı, yukarda değinilen ahlakî erdemlerin ihlali sonucu oluşan günahlardır. Bu doğrultuda Mezopotamya (Sumer, Babil ve Asur) inançlarında hastalığın kaynağı olarak Tanrı'ya/tanrılara karşı görevi ihmal ve kusurlu davranışlar görülürdü. Öyle ki böcek ısırması gibi sebebi bilinen hastalıklar bile yapılan hataların sonucu olarak görülürdü.[73] Benzer anlayış, ayrıntısı üçüncü bölümde verilecek daha birçok dinde de görülmektedir.

Kirlilik, sosyal bağlantılardan da kaynaklanabilir. Nitekim ilkel kabile dinlerinde yabancı bir kabileden gelen birey, başka tanrılara tapındığı için murdar olup kirliliği beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla "yabancı" tabudur, dokunulmazdır. Dokunulduğu takdirde arınmak gerekir. Avustralya yerlileri, böyle bir inanca sahip olup yabancı bir kabile üyesi yerel bir kabileye yaklaşırsa, kabilenin tüm üyeleri ellerindeki meşalelerle köyü ve kendilerini arındırmaya çalışır.[74] Kirlilik bazen de Hindu kast sisteminde olduğu gibi sosyal statü veya Yahudilikle İslamiyet'teki gibi farklı dinde olmayla ilişkilendirilebilir. Bu durumda alt tabakayla veya diğer din mensuplarıyla kurulacak herhangi bir temas kirliliğe sebep olabilir.[75] Zira Hindu toplumu, kast sistemini saflık ve kirlilik bağlamında değerlendirmiş, toplumsal sınıfları saflık kurallarıyla korumuştur.

[73] Roberto Margotta, *Tıp Tarihi*, çev. N. Güdücü (İstanbul: Hürriyet Gazete ve Matbaacılık, 1998), 10.
[74] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/462.
[75] Ellwood, *The Encyclopedia of World Religions*, 364.

Öte yandan genellikle dinî gelenekler kutsal bir düzleme sahip olan mekân ve zamanı, diğerlerinden kirlilik ve saflık normlarıyla ayırır.[76] Zira genellikle profan dünyaya ait sayılan insan, mukaddes olan mekân ve zamana ancak kendisinde bulunan bütün kirlerden arınma şartıyla girebilir. Dolayısıyla hiç kimse, arınmadan geçmeden kutsal bir mekâna giremez veya kutsal bir zamanda gerçekleştirilen ayini, ibadeti yerine getiremez. Bu bağlamda dindar insan, kutsal mekânlara ve zamana girerken yapacağı dua, yakarış, niyaz günah itirafı veya tövbeden önce mutlaka arınmak zorundadır. Nitekim tarih boyunca en eski dinden en gelişmiş evrensel dinlere kadar hemen her dinde kutsal ve/veya Tanrı'ya yaklaşmadan önce kutsala yönelişin, onunla bütünleşmenin bir ön koşulu olarak arınma ritüellerinin icrası ortak bir dini fenomen olarak ortaya çıkmıştır.

Tanrılara sunulan kefaretlerin de adaktan önce arındırıldığı görülür. Bu anlayış doğrultusunda Konfüçyanizm'de kesilecek kurban, törenden on beş gün önce başlamak şartıyla her gün ılık suyla yıkanır. Bahsedilen durumda alınan abdest, pisliğin giderilmesi değil insanın kendisini kutsal olan alana geçmeye hazırlamak için yaptığı sembolik bir arınma eylemdir.[77] Dinî gelenek ve kültürler tabiatüstü güç taşıdıkları gerekçesiyle din kurucularını, kabile şeflerini, kâhinleri, şamanları veya kutsal nesneleri (asâ, taş, elbise yüzük, ahit sandığı, menorah, sakalı şerif, hırkai şerif vb.) de "saflık-kirlilik" kavramı ile çevrelemiştir.[78] Bu kutsal varlık türleri ile kurulacak herhangi bir temastan önce veya sonra da arınma işleminden geçmek gerekebilir. Kutsalın bu özelliğine dinî metinlerde rastlamak mümkündür. Örneğin, kutsal kitap olan Kur'an'a, ancak arınmış olanların dokunabileceği özellikle belirtilmiştir.[79]

---

[76] Mircea Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi,* çev. Mustafa Ünal (Konya: Serhat Kitabevi, 2005), 234.
[77] Long, "Purity and Pollution", 350-354.
[78] Thomas L. Long, "Purity and Pollution", *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*, ed: Frank A. Salamone (New York: Routledge Published, 2004), 350-354.
[79] "*Ona temizlenenlerden başkası el süremez*" (el-Vakıa, 56/79).

2. Arınma Ritüellerinin İcra Edildiği Yerler

Dinî hayat ile profan dünya, aynı mekânda birlikte var olamaz. Birincinin gelişebilmesi için ona ikincinin bulunmadığı özel bir yer hazırlamak gerekir. Nitekim ritüel arınmalarda merkezi bir role sahip olan "cami, kilise, sinagog" gibi tapınak veya mabet yapma düşüncesi bu anlayışa bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Dinî terimler sözlüğünde "*İbadet edilen yer, tapınak, ibadethane*" şeklinde geçen mabet ya da genel anlamıyla tapınaklar; her dinde insanla kutsal ve/veya Tanrı'nın manevî anlamda buluştuğu, profan dünyadan ayrı mukaddes mekânlar olarak telakki edilmiştir.[80] Aynı şekilde kutsal ve/veya Tanrı'yla buluşma yerleri olan "cemaat odaları, tabiî mağaralar, ev ocağı, mezarlık, türbe ve kutsal şehirler" de tıpkı tapınak gibi somut dinî tecrübelerin yaşandığı ritüel saflık alanlarıdır.[81]

Diğer yandan kutsalı, profandan ayıran engel sebebiyle müminler ancak kendisinde bulunan kirlerden arınmak şartıyla bu tür kutsal saflık alanlarına girebilir. Başka deyişle hiç kimse, kendisini kutsal alana geçirecek bir çeşit arınma işleminden geçmeden dinî merasimlere katılamaz.[82] Bu amaçla tarih boyunca bir çok dinî gelenekte tapınak girişlerine, arınma amaçlı kült havuzları inşa edilmiştir.[83]

Nitekim dinî merasimlerin en erken görüngülerinin bulunduğu Mezopotamya tapınakları, Tanrı'nın/tanrıların ve saflığın mekânıdır. Tanrı'nın/tanrıların temizliğe verdiği önemi bildikleri için "Ur, Eridu, Uruk, Nippur" gibi şehirlerde bulunan *Ziggurat*ları nehirlere yakın inşa etmişlerdir. Profan dünyada günahlarla kirlenmiş olan insanların, ritüel arınma olmadan buralara girişine izin verilmemiştir.[84] Bu anlayış doğrultusunda Babil tapınak girişlerine arınmak için *Bit Rimki* (yıkanma evi) denilen

[80] Serinsu, *Dinî Terimler Sözlüğü*, 219.
[81] Ayrıntılı bilgi için bkz. E. Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011), 66-92.
[82] Edward Evans Pritchard, *İlkellerde Din*, çev. Hüsen Portakal (Ankara: Öteki Matbaası, 1998), 69.
[83] İsmail Taşpınar, *Dinler Tarih ve Sembolizm* (İstanbul: İfav Yayınları, 2017), 111.
[84] Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu*, 2/82-85.

yapılar konulmuştur.[85] Yazıtlardan anlaşıldığı kadarıyla ilk Urartu tapınağı, *İşpuini* döneminde inşa edilmiş olan *Ardini*'deki "Haldi" tapınağıdır. Haldi tapınak girişinde bulunan küvet ise büyük olasılıkla ayine katılacak olanların arınması için konulmuştu.[86] Mezopotamya bölgesinin kuzey komşusu olan Hitit tapınakları da genellikle su kaynaklarına yakın yerlerde kurulmuş olup girişlerine havuzlar yapılmıştır. Nehirden gelen sularla beslenen bu havuzlar, bir tür "şadırvan" görevi görmüştür. Tapınak yoluna konulan taş küvetlerse muhtemelen el ve yüz yıkama şeklinde gerçekleşen abdestler için kullanılmıştır.[87] Son yıllarda Hattuşaş Örenyeri Büyükkale'de yapılan kazılar sonucunda arınma amaçlı değişik boyut ve türdeki yapılar gün yüzüne çıkmıştır.[88] Bölgenin doğu komşusu olan Aryalara ait tapınaklar da aynı şekilde su kaynaklarına yakın inşa edilmiş, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise mutlaka su tekneleri hazır bulundurulmuştur. Ayrıca tapınakların yönünün doğuya bakması ve arınma ritlerinin çoğu kez ateşin önünde yapılıyor olması da dikkate değerdir.[89] Öte yandan son yıllarda keşfedilen ve MÖ. 10-12 bin yıl öncesine tarihlendirilen Urfa-Göbeklitepe mabet kalıntıları, Mezopotamya inanç sisteminde tapınağın merkezi bir rol oynadığı bilgisini pekiştirmiştir. Bölgede yapılan kazılar sonucunda dünyanın ilk tapınağı olabileceği varsayılan yapı planı, bize ortada bir ritüel eylemin yapıldığı ve bu ayinin başkaları tarafından izlendiğini göstermektedir. Ayrıca yapının iç tarafında bulunan su kanalları ve küvetlerin varlığı, suyun arınmak için kullanılmış olabileceğini göstermektedir.[90]

---

[85] Martin Palmer, *World Religions* (London: Flame Tree Publishing, 2002), 20; Mustafa Yiğitoğlu, *Dinlerde Dua, Sunu ve Sunaklar* (İstanbul: Kitabi Yayınları, 2015), 40.

[86] Altan Çilingiroğlu, "Ritual Ceremonies in the Temple Area of Ayanis", *Anatolian Iron Ages 5: Proceedings of the Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van,* ed. A. Çilingiroğlu- G. Darbyshire (Londra: British Institute, 2005), 31-38.

[87] Yaşar Coşkun, "Hitit Kap İsimleri", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1991 yılı Sonbahar Dönemi Konferansları* (Ankara: Anadolu Medeniyetleri Müzesini koruma ve Yaşatma D. Yay., 1992), 3/31.

[88] Ali Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", *Akev Akademi Dergisi* 8/20 (Ağustos 2004), 246.

[89] Wolfred Nelson Cote, *The Archeology Of Baptism* (Holborn: Library Of Theological Seminary Publishing, 1876), 1-5; M. Meslin, "Baptism", *The Encyclopedia of Religion,* ed. Mircea Eliade (New York: Macmillan, 1987), 2/59–63; Mary Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices* (London: Routledge & Kegan Paul Publishing, 1979), 6.

[90] Hasan Özalp, "İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?", *Bilimname Dergisi* 30/1 (Mart 2016), 59-74.

Eski Mısırlılar, Nil Nehri'nin yataklarına ritüellerini gerçekleştirecekleri muazzam tapınaklar inşa etmişlerdir. Tapınaklarda gerçekleştirilen ayinler öncesi din adamları ve katılımcıların abdest alması zorunlu olduğu için hemen hemen her Mısır tapınağının girişinde arınma havuzlarına rastlanılmaktadır. Tapınaklar her sabah rahipler tarafından açılır, su serpme ve tütsü yakma eylemlerinden sonra ayinlere geçilirdi.[91] Yunan ve Roma tapınak alanlarına giriş de ancak suyla yapılan arınmalarla mümkün olabilmiştir. Tanrılarla kurulacak temastan önce avluda yer alan kutsal havuzda yıkanmadan mabete giriş kesinlikle yasaktı. Arkeolojik bulgular sonucu ortaya çıkmış ve Antik Yunan dünyasına ait tapınak komplekslerinin bir parçası olan "sarnıçlı havuzlar", suyun arınma amaçlı olarak kullanıldığının ilk örneklerini oluşturmaktadır.[92] Diğer yandan Tuna Bulgar Türkleri'nin dinî merkezi olan *Madara*'da insanları günahlarından arındırmak amacıyla yapılmış "kült havuzu" bulunmuştur.[93]

Hint coğrafyasında tanrılara ibadet etmek için belirli bir yer seçildiğinde orası mutlaka ayrıntılı arınma törenleriyle kutsanırdı. Zira Hinduizm'de Tanrı, kutsalların kutsalı olarak saflık idealini sembolize etmiştir.[94] Bu anlayışa paralel olarak eski kent tapınakları olan *Mandir*ler, nehre yakın yerlere inşa edilmiş, iç avluda yıkanmak ve arınmak için gölcükler oluşturulmuştur.[95] Günümüzde de ibadetlere hazırlanmak için mabet avlularında arınmaya elverişli havuzlar olan "Tirtha"lar bulundurulur.[96] Tirthalarda kullanılan suyun kaynağı ne olursa olsun bu suyun mistik olarak Ganga'ya

[91] Dominique Valbelle, *Eski Mısır'da Yaşam*, çev. Cem Muhtaroğlu (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 24-25; Erhan Altunay, *Paganizm* (İstanbul: Harmes Yay., 2015), 2/156; Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13.
[92] Anders Klostergaard Petersen, "The Relationship between Rituals of Purification and Initiation: The Relationship between Rituals of Purification and Initiation", *Ablution, Initiation, and Baptism,* ed. David Hellholm vd. (Berlin: Walter de G. Publishing, 2011), 1/6-11; Andreas Bendlin, "Purity and Pollution", A Companıon to Greek Religion, ed. Daniel Ogden (Oxford: Blackwell Publishing, 2007), 178-181.
[93] Ünver Günay - Harun Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001), 77-78.
[94] "*Atman bütün pisliklerden, üzüntüden, günahtan, ölümden, açlık ve susuzluktan arıdır*" (Chandogya Upanişad IX:76).
[95] Louıs Renou, *Hinduizm*, çev. Maide Selen (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 65.66.
[96] Cafer Çelik, *Dinlerde İman ve İbadet* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2005), 111.

dönüştüğü kabul edilir.[97] Budizm'de külliye şeklinde inşa edilmiş ibadet ve dua yerleri olan "Vihara"lar, içerisinde yıkanma maksatlı havuzların da bulunduğu çok renkli yapılardır. İç avluda Budizm'in sembollerinden biri olan nilüfer çiçeği yetiştirmek için küçük gölcükler yer almaktadır. Lotus denilen bu çiçeğin temizliği ve saflığı, Budist din adamlarının durumuna benzetilir.[98] Caynist mabetlerin genel planı ise bir ana kapı, girişte arınmak amacıyla su muslukları, mabedin iç kısmında yer alan genişçe bir avlu ve kutsal alandan oluşur.[99] Bir diğer Hint dini olan Sihizm'e ait "Gurdwara"larsa oldukça temiz ve sade olarak inşa edilmiştir. Mabede girmeden önce arınma zorunlu olduğu için avlu girişine el ve ayakların yıkanması maksadıyla musluklar konulmuştur.[100] Ayrıca Amritsar (Altın Mabet)'in iç avlusunda tüm bedenin yıkanması için rütüel havuz bulunmaktadır.[101] Uzak doğu dinlerinin mabet avluları da çok amaçlı odalardan oluşur. Taoist mabetleri için "Miao" kelimesi kullanılırken Şinto mabetlerine ise *kaminin evi* anlamına gelen "Jinja" adı verilir. Genellikle üç bölümden oluşan Jinjaların girişinde *Temizuya* (abdest yeri) denilen yapılar dikkat çekicidir.[102]

Uzak doğu'nun aksine Zerdüşt tapınakları basit şekilde inşa edilmiştir. Zerdüştler tarafından 'pavi' (saf yer) olarak adlandırılan "Ateşgede"lerin dış avlusunda kutsal su kuyusu bulunur.[103] Ayinden önce burdan alınan su tapınağa serpilir ve ritüel aletler arınma işleminden geçirilerek saflaştırılır.[104] Maniheist inancın ibadet merkezleri olarak inşa edilen manastırlarsa bir kütüphane, arınma bölümleri ve toplantı odasından

[97] Stephen P. Huyler, "The Experience Approaching God", *The Life Of Hinduism,* ed. John Stratton Hawley - Vasudha Narayanan (London: University of California Press, 2007), 33-36.
[98] Jacob E. Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions* (Chicago: Encyclopædia Britannica Published, 2006), 6; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 330-331.
[99] Drıjvers, "Ablutions", 1/10; Sherry Fohr, "Jainism", *Encyclopedia of Religious Practices*, ed. Thomas Riggs (New York: Thomson Gale Published, 2006), 1/415.
[100] Eleanor Nesbitt, *Sikhism: A Very Short Introduction* (New York: Oxford U. Press, 2005), 135-136.
[101] W. Owen Cole - Piara Singh, S., *The Sikhs: Their Religous Belief and Practises* (London: Routledge and Keganpaul, 1978), 63-107.
[102] A. Güç, "Mâbed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yay., 2003), 27/ 278; Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 572.
[103] Terje Oestigaard, *Water and World Religions An Introduction* (Bergen: SFU Publisher, 2005), 36.
[104] Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, 6; Cote, *The Archeology Of Baptism*, 1-5; Meslin, "Baptism", 2/59–63.

oluşur.[105] Sabiilerin temel ritüeli olan "vaftiz"in ancak kaynağını Tanrı'nın saflığından alan akarsularda yapılabiliyor olması, onların "Mandi" adı verilen tapınaklarını akarsu kenarlarına inşa etmesine sebep olmuştur. Mandi, nehir kenarlarında yönü kuzeye doğru inşa edilmiş olan ve içerisinde kült havuzu bulunan penceresiz bir kulübedir. Buralar yeryüzünün en temiz mekânları olarak görülür.[106]

Yahudilikte ibadetler mabet merkezli olup bu mabet kral Süleyman tarafından yaptırılan Kudüs'teki "Süleyman Mabedi"dir. Yönü doğuya bakan dikdörtgen yapının avlusunda Yahudi erkeklerinin ve kohenlerin arınması için tunç veya bakırdan yapılmış bir kazan bulundurulurdu.[107] Mabede giriş ve oturma düzeni dinî statüyle cinsiyete göre belirlenmiştir. Buna göre murdar kabul edilen yabancılar, ancak dış avluya kadar girebilirdi. En içteki avluya sadece ritüel temizliğe sahip İsrail erkeklerinin girişine izin verilirdi. Kutsal alana ise din adamı sınıfını oluşturan kohen ve Levililerin girmesine müsaade edilmiştir.[108] MS. 70 yılında bu mabedin tamamen yıkılması üzerine mabedi temsil ettiğine inanılan "Sinagog"lar inşa edilmiştir. Sinagoglar, tarih boyunca ritüel arınma havuzu olan "Mikve"nin su ihtiyacının giderilmesi maksadıyla su kaynaklarına yakın yapılmıştır. Sinagoglarda Kudüs'teki Mabet'te bulunan *Menora* anısına, sürekli yanan bir lamba "Ner Tamid" hazır bulundurulur.[109] Başlangıçta bir ibadet yeri olmayan Hıristiyanlığın, özellikle IV. yüzyıldan itibaren Romalılar tarafından serbest bırakılmasıyla kiliseler inşa edilmeye başlanmıştır. Kiliselere ancak ritüel temizlik yapıldıktan sonra yaklaşılmaktadır.[110] Bu amaçla kilise girişine bir din görevlisi tarafından takdis edilmiş "kutsal su" her daim hazır bulundurulur. Ayrıca Hıristiyan kilise avlularında vaftiz olmak için yapılmış su tekneleri de bulunur.[111] İslâm'da ilk

[105] Michel Tardieu, *Manichaeism*, Trans. M. B. De Bevoise (Chicago: Uni. of Illionis Press, 2008), 60.
[106] Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 490.
[107] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 423-425.
[108] Mehmet Bayrakdar, *Üç Dinin tarihi: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam* (İstanbul: Say Yay., 2016), 153.
[109] Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Yayınevi, 2001), 3/603-604.
[110] İbraniler 10:22.
[111] F. L. Cross, *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (New York: Oxford U.Press, 1997), 115.

zamanlarda Allah'a tahsis edilen bütün ibadet yerleri için "Mescit" kelimesi kullanılmıştır.[112] Sonraki yüzyıllarda "toplayan, bir araya getiren" anlamlarına gelen "Cami" kelimesi de kullanılmaya başlanmıştır. İslam'a göre namazdan önce vücut, elbise ve ibadet edilecek yerin tüm pisliklerden temizlenmiş olması esastır. Bu maksatla cami avlularına abdest alınacak şadırvanlar inşa edilmiştir.

3. Arınma Ritüellerinin Uygulayıcıları

Arınma, kirliliğin nedenlerine bağlı olarak bireysel eylemlerle gerçekleşebileceği gibi çoğu zaman bir aracıya da ihtiyaç duyabilir. Nitekim ritüel uygulamalarda dindarla kutsal arasında aracı rolünü üstlenen din adamları, kutsal ve/veya tanrısal olanla yakınlığı münasebetiyla manevî saflığa sahip kimseler olarak görülür.[113]

Sumer, Asur ve Babil dininin en belirgin özelliği Ziguratlarda icra edilen arınma ritüellerinin çokluğudur. Bu durum birçok din adamı sınıfının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Büyük rahip *Enu,* hiyerarşide ayinlerden sorumlu en üst din adamı sınıfıdır. Bir alt sınıf *Ensi* denilen temizleyici rahiplerdir. *Ensi*lerin en önemli görevi, tüm şehrin topluca temizlendiği ayinlerde gerekli takdis işlemlerini yapmaktır. Şehrin temizliği her ne kadar fiziki temizlik gibi görünse de asıl amaç kentin günahlardan arındırılmasıdır. Nitekim kral Gudea, *Eninnu* tapınağının yapımına başlamadan önce tüm şehrin ve halkının temizlenmesine yönelik buyruklar vermiştir. Buyruğa göre, murdar olupta kendisini arındırmayan herkes bu şehirden uzaklaştırılacaktı.[114] Bir diğer din adamı sınıfı *Aşipu*lardır. Onların görevi de işledikleri günahlar sonucu hastalanan kişileri su, ateş ve toprağın kullanıldığı arınma ayinleriyle tedavi etmekti.[115]

---

[112] el-Cin 72/18.
[113] Poupard, *Dinler*, 29.
[114] S. N. Kramer, *History Begins at Sumer* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1956), 166.
[115] Şemsettin Günaltay, *Mezopotamya: Sumerliler, Akatlar, Gutiler, Amürüler, Kassitler, Asurlular*, (İstanbul: Akşam Matbaası, 1945), 132-134; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 496.

Anadolu Medeniyetlerinden olan Hatti, Hitit ve Harranlı paganların arınma ritüelleri de bizzat rahipler tarafından yönetilmiştir.[116] Özellikle Hititlerde din adamları sınıfına büyük bir asalet verilmiştir. Tanrı'yla/tanrılarla insanlar arasında aracılık yapan din adamları hiyerarşisinin en tepesinde kral bulunmaktadır. Başrahip sıfatına sahip olan kral, ayinlerden önce ellerini yıkayarak güzel kokular sürünürdü. Zira Hitit saflık yasalarına göre müminler, Tanrı'nın huzuruna çıkmadan önce suyla arınmalı, temiz kıyafetler giymek zorundadır.[117] Kral rahibin altında ise papaz sınıfı bulunmaktadır. Bunların en önemli görevi, mabedin temizliği ve insanların arındırılmasıdır.[118]

Eski Mısır'da her eyalette arınma ayinlerini yöneten ve toplumda büyük bir nüfuza sahip olan başrahibler bulunurdu.[119] Tapınaklarda görevlendirilmiş olan bu din adamları, kendilerini kutsal mekânın ve kült nesnelerinin arınmasına adamışlardı. Rahipler ayin öncesi kutsal Nil'de yıkanarak gerekli saflığa ulaşmak zorundaydılar.[120] Mısır pramit metinlerinde geçen ve başrahipten istenen bedensel saflık yasaları arasında; "*baş ve sakal traşlı olmalı, tırnaklar kesik olmalı, abdest alınmalı, saflığın simgesi beyaz giysiler kullanmalı*" vb. ifadeler dikkat çekicidir.[121] Afrika Kıtası'nda bulunan eski Kamet Medeniyetinde de Tanrı ve tanrıçaların hizmetkârları olarak görülen rahip ve rahibelerin başlıca görevleri uygun ritüellerle kabileyi kötü ruhlardan arındırmaktı.[122]

Hinduizm'de günlük ibadetler ferdi olarak icra edildiği için genellikle bir din adamına ihtiyaç duyulmaz. Ancak yine de özellikle geçiş dönemlerinde yapılan

---

[116] Şinasi Gündüz, *Anadolu'da Paganizm* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 80-83.
[117] Ekrem Memiş, *Eskiçağ Türkiye Tarihi* (Konya: Öz Eğitim Yayınları, 1995), 227.
[118] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 305.
[119] Hikmet Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları* (Ankara: Ankara Ü.İ.F. Yayınları, 1973), 44.
[120] William Matthew F. P., "Art:Egyptian", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1908), 1/862-863; M. Eliade - C. Loan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, çev. Ali Erbaş (İstanbul: İnsan Yayınları, 1997), 197.
[121] George Foucart, "Circumcision: Egyptian", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1908), 3/675.
[122] Molefi Kete Asante, "Priests", *Encyclopedia Of African Religion,* ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama (London: Sage Puplication, 2009), 538-540.

Samskara adı verilen ritüel arınmalarda bir din adamına ihtiyaç duyulabilir. Manu Kanunnamesi'ne göre Hindu din adamları olan *Brahminler*, Tanrı'nın ağzından ve nefesinden yaratıldıkları için kast basamaklarının en üst tepesinde yer alırlar. Tanrısal saflığa sahip olduklarından dolayı kirli sayılan kişilerden ve eylemlerden uzak durmalıdırlar. Bu anlayış doğrultusunda dinî ayinleri idare etme görevini yürüten Brahminler, kirliliğin en büyük kaynağı olan ölülerin bedenlerini ortadan kaldırılmaya dâhil edilmezler.[123] Canlı bir varlık gibi düşünülen tanrı heykellerinin yıkanarak temizlenmesi ve bakımı, rahiblerin temel görevlerindendir. Brahminler dışındaki diğer kastlar olan "Kşatriya, Vaisya ve Sudralar"ın ritüel arınmalara katılma hakkı bulunmakla birlikte kast dışı olarak kabul edilen dokunulmazların ise ayinlere katılmaları bir yana mabede girmeleri dahi yasaktır.[124] Budizm'de de cemaatle birlikte uygulanacak ayinleri yöneten din adamları bulunmaktadır. Budist rahipler, adanmışlara rehberlik yapmadan önce alacakları abdestle gerekli olan saflığa ulaşmak zorundadırlar. Diğer Hint dinleri olan Caynizm ve Sihizm'de de bazı ritüeller din adamları tarafından icra edilir. Bu rahipler çok sıkı saflık kurallarına tabidirler.[125]

Konfüçyanizm'de rahipler sınıfı bulunmazken, bir diğer Çin dini olan Taoizm'de ise Budizm'in de etkisiyle din adamı teşkilatı oluşmuştur. Taocu rahiplerin günlük rutinleri arasında en önemli uygulama, sabah erkenden kalkıp abdest aldıktan sonra güzel kokular sürmek gelir.[126] Japonya'nın milli dini olan Şintoizm'in ritüel arınma uygulamaları da rahipler tarafından icra edilir. Şinto din adamlarının başlıca görevleri arasında arındıktan sonra tapınağı temizleyip kamilere hizmet etmek ve ayinleri yönetmek gelir.[127]

[123] D. M. K., "Hindu Priesthood", *The Encyclopedia of R.*, ed. M. E. (New York: Mac., 1987), 11/540.
[124] Kim Knott, *Hinduism A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 63-66.
[125] Preston, "Purification", 11/7409.; Ahmet Güç, *Dinlerde Ma'bed ve İbadet* (İstanbul: Esra Fakülte Kitabevi, 1999), 69-73.; Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 489.
[126] Ahmet Güç, "Taoizm", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, (Ankara: Grafiker Yay., 2015), 461.
[127] Kürşat Demirci, "Şintoizm", *TDV. İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yay., 2021), 39/ 178.

Hinduizm'e nazaran ritüel açıdan oldukça zengin bir din olan Zerdüştilik'te, oldukça gelişmiş bir din adamı müessesesi vardır. *Erbad, Mobad* ve *Bagnapad* denilen bu din adamları, toplumda oldukça itibarlı bir konuma sahiptir. Zerdüşti din adamları "safların en safı" olan kutsalın huzuruna çıkmadan önce ona layık arınma işleminden geçmek zorundadır. Bunun için ateş tapınağına girmeden önce eller ve ayaklar yıkanır, ayakkabılar çıkarılır. Ayrıca giydikleri giysilerin rengi, temizlik ve saflığı simgeleyen beyaz renk olmak zorundadır. Mobadların dinî görevleri arasında; temizlik hükümlerini uygulamak, günah çıkarmak, dinî merasimleri yönetmek, çeşitli dinî bayramlarda halka rehberlik etmek gelir.[128] Diğer yandan sonraki yüzyıllarda İran coğrafyasında ortaya çıkmış bir diğer din olan Maniheizm'in din adamı sınıfını seçkinler oluşturur. Bu dinde seçkinlere yönelik oldukça katı saflık yasaları öngörülmüştür. Zira toplumsal saflığın korunması ve arınma ayinlerinin yönetimi seçkinlerin başlıca görevidir.[129]

Yahudi din adamı olan *Kohen*lerin soyları Yakup'un oğlu Levi'ye dayanır. *Kohen*lerin bu soydan devam etmesi gerektiği Tanrı buyruğu olarak Eski Ahit'te kesin ifadelerle kayıt altına alınmıştır. Dolayısıyla sonradan kohen olunamaz, bu statü ancak doğumla elde edilebilir.[130] Mabede girmeden veya ayin öncesi suyla ellerini ve ayaklarını yıkamak zorunda olan[131] Kohenlerin; murdar olanla temizi ayırmak, toplumun saflığını muhafaza etmek, arınma ritüellerini yönetmek gibi görevleri vardır.[132] Diğer yandan ritüel saflığa sahip olan kohenler, murdar olan her varlık ve nesneden uzak durmalıdır. Bundan dolayı Kohenler, cenazenin bulunduğu ortamlardan uzak dururlar. Günümüzde Kohenlerin saflığını korumaya yönelik hastanelerde morga açılan ayrı kapılar bulunur.[133] Kohenlerin dışında "*Levi, Rabbi, Haham, Hazan, Baal*

[128] Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, 46.
[129] Şinasi Gündüz, "Maniheizm", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 2003), 27/576.
[130] Levililer 19:30-77; Çıkış 30:19-78; Çıkış 27:21; Çıkış 25:8-74.
[131] Çıkış 30:17-21.
[132] İbrahim H. Karslı, *Kutsal Kitaplara Göre Din Adamı* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 56.
[133] Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/332-334.

Keria, Gabay ve Sofer" denilen yardımcı din adamları da Yahudi toplumunca kabul görmüştür.

Hıristiyanlık'ta da başlıca ritüel olan vaftiz ve diğer sakramentlerin tümü din adamı yönetiminde gerçekleştirilir. Bu sebeple ruhban sınıfının yetiştirilmesine büyük önem vermişlerdir.[134] Başta *papa* olmak üzere *kardinal, piskopos, patrik, rahip* ve *papazlar* Hıristiyan ruhban sınıfını oluşturur.[135] İslam'da diğer dinlerde olduğu gibi kurumsal veya sınıfsal bir din adamı müessesesi yoktur. Aynı zamanda din adamlığı, babadan oğula tevarüs yoluyla geçen bir paye de değildir. Dolayısıyla dinî salahiyete sahip bulunan her müslüman erkek, gerekli abdestleri aldıktan sonra cemaate imamlık yapabilir.

4. Arınma Ritüellerinde Kadın ve Erkeğin Rolü

Dinlerde görülen ritüel uygulamalara bakıldığında kadının genelde ikincil bir plana itildiği görülür. Bu durum dinlerin kadına bakışı ve biyolojik yapısı gereği potansiyel kirlilik kaynağı olarak görülmesiyle ilgilidir. Zira kadınlar, söz ve eylemlerle gerçekleşen veya dışardan bir kirliliğe maruz kalmadan doğal yapıları gereği "aybaşı kanaması"nda olduğu gibi kendiliğinden kirlenebilirler. Bu yaklaşımın sonucu olarak dinî gelenekler ve kültürler, kadınların bu gibi özel durumlarını kirlilik kabul etmiş ve önemli dinî törenlere katılımına yönelik kısıtlamalar getirmiştir.

Bu düşünceye paralel olarak eski toplumlarda kadınlar genellikle dinî hayatın dışında bırakılmıştır. Öyle ki ritüel saflığa sahip olmayan kadınlar; ayinlere katılamamış, kült aletlerini görmeleri veya onlara dokunmalarıysa yasaklanmıştır.[136]

---

[134] Ali Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbade*t (İstanbul: Ay ışığı Kitapları, 2003), 19.
[135] Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 166-167.
[136] Emile Durkheim, *Dinî Hayatın İlk Şekilleri*. çev. İzzet Er (Ankara: TDV. Yayınları, 2009), 314-319; Fallaize, "Purification (Introductury and Primitive)", 10/460.

Nitekim orta çağda Harran bölgesinde yaşamış pagan toplumlarda kadınlar kirli olarak görüldüğü için dinî törenlere katılamamışlardır.[137] Benzer anlayış, şamanilikle ilgili inançlarda da görülür. Yakut şamanları,[138] sahip oldukları mistik güçlere göre ak ve kara olmak üzere ikiye ayrılır. Yapılan bu sınıflamada "ak şamanlar" iyi ruhları ve saflığı simgelerken "kara şamanlar" kötü ruhları ve kirliliği sembolize eder. Bu noktada kadınlar ancak "kara şaman" olabilirler. Zira Buryatlarda da "ak şamanlar"ın ayin kıyafetleri beyaz iken "kara şamanlar"ın koyu renktedir. Yine ölen "ak şaman"ın külleri beyaz bir torbaya konulurken "kara şaman"ın külleri ise siyah renkli bir torbaya konulur.[139] Kadına yönelik benzer olumsuz yaklaşım, Yunan mitolojisinde de görülür. Prometheus efsanesine göre tanrı Zeus, insanlardan intikamını almak için balçıktan ilk kadını yaratır ve kendisine içinde tüm kötülüklerin, ıstırapların yer aldığı "pandoranın kutusu"nu vererek yeryüzüne gönderir. O, insanın başına gelen tüm kötülüklerin, felaketlerin ve kirliliğin nedeni olarak görülür.[140] Öte yandan Yunan mitolojisinde yer alan bu olumsuz ifadelere rağmen kadınların, Antik Çağ'dan beri ayinlere katıldığı bilinir. Bu doğrultuda tarımsal verimliliğin arttırılması için düzenlenen *Demeter* tapımları arasında yer alan arınma ritüellerinde kadınların hâkimiyeti göze çarpar.[141] Özellikle bakire kızlar, ayin sırasında kült objelerini hazırlama, tanrılara şarkı söyleme ve dans etme gibi çeşitli görevleri üstlenmişlerdir.[142]

Hindu kutsal metinlerinin çoğunda kadınlarla ilgili olumsuz ifadeler yer almaktadır. Rig Veda'da kadın, ölümü, kötülüğü ve kirliliği dünyaya getiren kişi olarak tasvir edilmiştir. Hindistan'da kadınlarla ilgili olumsuz yaklaşımın belki de en ağır yansıması "*sati*" geleneğinde görülür. Geleneğe göre kocalarının ölümünden sonra dul kalan

[137] Gündüz, *Anadolu'da Paganizm*, 83.
[138] Özellikle Orta Asya toplumlarında oldukça saygın bir yere sahip olan şamanların, seçilmiş kişiler olduğuna inanılır. Gaipten haber getiren, esrime tekniklerini bilen şamanların, hastalıkları iyileştirdiği, geçiş sürecinde ölü ruhlara eşlik ettiği kabul edilir (Durmuş Arık, *Kavram Atlası Dinler Tarihi I*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2020, s. 17).
[139] Harun Güngör, "Şamanizm", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2010), 38/327.
[140] Şemsettin Orhan, *Kadın* (İstanbul: Yaz Yayınları, 2005), 271.
[141] John D. Mikalson, *Ancient Greek Religion* (UK: Blackwell Publishing, 2005), 142.
[142] Matthew Dillon, *Girls and Women in Classical Greek Religion* (London: Routledge, 2002), 1.

kadınlar, cesedin getirdiği kirliliğe maruz kaldıkları için kocalarıyla birlikte diri diri yakılarak arındırılmışlardır.[143] Yüzyıllarca Hint Kıtası'nın tamamında görülen bu uygulama günümüzde terk edilmiş olup bunun yerine dul kadınlar, ormana sürgüne zorlanır. Sonuç olarak Hinduizm'de kadınlar ayinlere katılamaz, vedik ibadetleri yerine getiremez, dinî metinleri okuyamaz ve öğrenemezler.[144] Budizm'in kurucusu Siddharta Buddha da kadınlara yönelik olumsuz bir bakış açısına sahip olmuştur. Öğrencisi olan Ananda'nın Buddha'ya, kadınların niçin toplantılara çağrılmadığını sorması üzerine Buddha; "*Kadınların çabuk öfkelendiğini, kıskanç ve aptal oldukları*" cevabını vermiştir.[145] Nitekim Budizm'in başlangıcında kadınlar, manastırlarda gerçekleştirilen ayinlere katılamamış, dinî hayatta arka plana itilmişlerdir.[146] Caynizm'in kutsal metinlerinde de kadınların kötülendiği, kirlilik ve günah kaynağı olarak görüldüğü söylenebilir. Mahavira, bu dünyada en büyük günah teşvikçisi olduğunu söylediği kadınların aynı zamanda yeryüzünde oluşan tüm kirliliğin kaynağı olduğunu da söyler. Bir diğer Hint dini olan Sihizm'de kadınlar ayinlerde geri planda yer alır ve mabetlerde erkeklerden ayrı olarak otururlar.[147]

Uzakdoğu dinlerinde de kadına yönelik tıpkı Hint Kıtası'nda olduğu gibi olumsuz bir yaklaşım görülmektedir. Eski Çin'de kadın, kirliliğin ve kötülüğün sebebi olarak görülmüş, ritüel uygulamalara katılmak bir yana ev halkıyla aynı sofrada oturup yemek dahi yiyememiştir. Bu anlayışın sonucu olarak Konfüçyanizm'de kadınlar ayin ve ibadetlerde erkeğe nazaran geri planda bırakılmıştır.[148]

Dinlerde genel olarak kadına yönelik görülen olumsuz yaklaşımın aksine Zerdüşt öğretisi, dinî sorumluluk ve ritüel saflık bağlamında kadınla erkeği denk tutmuştur.

[143] Orhan, *Kadın*, 285-286.
[144] V. R. Nagarajan, "Threshold Designs, Forehead Dots, and Menstruation Rituals", *Women's Lives, Women's Rituals in the Hindu Tradition,* ed: T. Pıntchman (Oxford: Oxford University Press, 2007), 97.
[145] Korhan Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları* (İstanbul: İmge Kitapevi, 1999), 66; Orhan, *Kadın*, 287.
[146] Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 210.
[147] Sherry Fohr, "Jainism", 1/409.
[148] Orhan, *Kadın*, 288.

Yaradılıştaki eşitlik, dini hayatında ortak sorumluluk ve dayanışma içerisinde icra edilmesini sağlamıştır.[149] Nitekim Zerdüşti kadınlar, ateşgedelerde icra edilen ayinlere katılmış hatta onları yönetme imkanı bulmuşlardır.[150] Bir diğer Yakın Doğu dini olan Manihaist cemaatte ise dini hiyerarşideki seçkinler sınıfının ilk üç mertebesine sadece erkeklerin erişimi mümkündür. Saflığın ve temizliğin simgesi olarak seçkinler beyaz kıyafet giyerken, çoğunlukla kadınlardan oluşan dinleyiciler, günlük hayatta kullandıkları kıyafetleri ritüel uygulamalarda da kullanmaya devam eder.[151]

Yahudilik, Eski Ahit hükümlerine dayanarak kadını, daha doğuştan itibaren günahkâr saymıştır. Buna bağlı olarak da kadını "kirliliğin, kötülüğün, bela ve musibetlerin" kaynağı olarak görmüştür.[152] Aynı zamanda Eski Ahit'te Tanrı Yahve, İsrailoğulları (bene yisrael) kelimesini kullanarak ahit ve dinî emirlerin doğrudan muhatabı olarak erkekleri seçmiştir. Nitekim İsrail kavminin ritüel saflığa sahip dinî bir cemaate dönüşmesinin ifadesi olan "Sina Ahdi"ne sadece İsrail erkekleri çağrılmış, üç gün boyunca kadınlarına yaklaşmamaları ve arınmaları emredilmiştir.[153] Böylece kadın, "Sina Ahdi"nde ahitleşmenin doğrudan tarafı olarak değil bilakis erkeği murdar eden bir unsur olarak sunulmuştur.[154] Dolayısıyla Eski Ahit emirlerinin doğrudan muhatabı olamayan ve kirli sayılan kadın, mabette gerçekleştirilen ayin ve takdimelerden uzak tutulmuştur. Yahudi tarihinde kadınlara yönelik bu olumsuz durum günümüzde de devam etmektedir. Özellikle geleneksel Yahudi hukuku, ibadete kadınların iştirak etmelerini çok büyük oranda sınırlandırmaktadır. Sinagoglarda erkekler özel bölümde dua ederken kadınlar ise erkeklerden ayrı bir yerde ibadete sadece seyirci olarak katılır,

[149] E. Xemgin, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi* (İstanbul: Berfin Yayınları, 1995), 211.
[150] Nimet Yıldırım, *İran Kültürü* (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016), 81.
[151] Tardieu, Manichaeism, 60.
[152] Orhan, *Kadın*, 143.
[153] Çıkış 19:5-6.
[154] Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2012), 230.

duaya da dâhil edilmezler. Kadınlar ayinleri yönetemedikleri gibi bir minyanda oluşturamazlar. Aynı şekilde kutsal metinleri okuyamaz, ahit sandığını açamazlar.[155]

Hıristiyanlığın başlangıcında İsa, kadınları erkeklerden ayırmamış hatta *Maria Magdalana* isimli kadın, O'na dinî tebliğde yardımcı olmuş ve defnine katılmıştır.[156] Bu anlayışa paralel olarak ilk cemaat üyeleri arasında ayinlere katılma ve uygulama bakımından kadınlarla erkekler eşit haklara sahipti.[157] İsa sonrası dönemde Pavlus'un olumsuz tutumu ile birlikte Hıristiyanlığın kadına bakışı da değişmiştir. Pavlus, Korintlilere yazmış olduğu mektupta bunu açık bir şekilde ifade etmiştir: "*Kadınlar kilise toplantılarında konuşmasınlar. Çünkü onların söze karışmalarına müsaade edilmemiştir. Öğrenmek istediklerini evde Kocalarına sorsunlar… Kadının kilise toplantılarında söze karışması onun saygınlığı hiçe indirir.*"[158] Metinden anlaşılacağı üzere Pavlus bu görüşüyle, kadınların kilisede ibadet etmesi ve ayinlere katılıp sesli konuşmasına açıkça karşı çıkmıştır. Bu durum sonraki yüzyıllarda Hıristiyan âleminde kadının yeryüzüne asli günahı, ölümü ve kirliliği getiren kişi olarak görülmesine yol açmıştır. Özellikle reformasyon döneminde rahibeliğe karşı mücadele başlamış, kadınlara ön görülen dinî görevlerin yerini ev hanımlığı ideali almıştır.[159]

İslam geleneği ise dinî sorumluluk açısından kadınlarla erkekler arasında herhangi bir fark gözetmediği gibi kadınlara, dinî tebliğde vaizelik gibi çeşitli görevler vermiştir. Zira kadınlar da erkekler gibi saf, temiz ve günahsız olarak yaratılmışlardır.[160] Hz. Muhammed döneminde kadının mescide gelme hakkının olduğu çeşitli hadislerde zikredilmiştir. Hz. Muhammed'in: "*Birinizin hanımı akşam mescide gitmek için sizden*

[155] R. Işık, "Dinî Sorumluluk Bağlamında Kadının Statüsü", *Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyumu* (Ankara: Dinler Tarihi Araştırmaları-VIII, 2012), 650-671; Gürkan, *Yahudilik*, 204.
[156] Levililer 12; Luka 8:2, 23:49; Matta 27:55; Markos 15:40-41.
[157] F. Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religion* (Stuttgart: Kohlhammer, 1961), 423.
[158] I. Korintoslular 14:34-35.
[159] Orhan, *Kadın*, 143; Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 213-214; I. Timoteos 2:12-15.
[160] Kerim Buladı, *Kadına Kitabi Bir Bakış* (İstanbul: Kayıhan yayınları, 2008), 28.

izin istediğinde onu yasaklamayın"[161] buyurduğu, İbni Abbas'tan nakledilen bir hadiste: "*Annem bir defasında beni "Mürselat" sûresini okurken işitti de: "Oğlum! Vallahi sen bu sureyi okurken bana hatırlattın! Bu sûre Hz. Muhammed'in son kez akşam namazında okuduğu sûredir*" dediği rivayeti bu görüşü desteklemektedir.[162] Ayrıca mümin kadınların, sabah namazını Hz. Muhammed ile kıldığı,[163] vaaz ve sohbetlerden istifade etmeleri için onlara mescitte hususi bir günün tahsis edildiği de bilinmektedir.[164]

5. Arınma Ritüellerinin Ferdi ve Toplumsal Fonksiyonu

Din, tarih boyu insan hayatında var olmuş evrensel bir fenomen olarak müminlerin; düşüncelerini, duygularını, davranışlarını ve toplumsal ilişkilerini tanzim etmiştir. Yine din, müminlerin uyum içinde yaşamlarını sürdürebilmeleri için birey hayatının her bir anını dinsel vazifelerle çevrelemiştir.

Bu bağlamda insanın ferdi ve sosyal yönünü etki altına alan arınma ritüellerinin de iki temel boyutu olduğu söylenebilir. Ritüel uygulamaların görünen ve daha çok insan algısının kapsamında olan yönü "toplumsal" boyutu oluştururken, insan algısının dışında kalan ve dindarın ruhsal dünyasında derin anlamları bulunan manevî alan ise "ferdi" boyutu ifade eder. Bu iki boyut bir bütün olup birbirini tamamlayıcı niteliktedir ve ikisini birbirinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu durumu C. G. Jung: "*Dini ritüeller, bireyleri telkin ve uygulama yoluyla bir araya getirerek ortak amaçlara sahip bir müminler topluluğuna dönüştürmeyi başarır. Ayrıca ritüeller bu özelliğiyle yalnızca büyük bir sosyal hizmet görmekle kalmaz, aynı zamanda bireylerin hayatına anlam katarak mutluluklarına vesile olur*" ifadesiyle dile getirmiştir.[165]

[161] Buhârî, "Ezân", 166.
[162] Buhârî "İlim", 388; Müslim, "Tahâret", 40.
[163] Buhârî, "Salât", 13; Müslim, "Mesâcid", 230-232; Ebu Davud, "Salât", 8.
[164] Buhârî, "İlim", 35.
[165] Carl Gustav Jung, *The Undiscovered Self* (London: Routledge, 2005), 41.

Arınma ritüelleri, müminlerin duygu dünyalarıyla ilgili olduğu için insan ruh sağlığı üzerinde doğrudan ya da dolaylı fayda sağladığı söylenebilir. Bu kapsamda "*acziyet, hayranlık, teslimiyet, yüceltme, sığınma, güven, ümit, bağlılık, sevgi, saygı, şükür, kirlenmişlikten arınmanın verdiği ruhsal huzur ve mutluluk*" başlıca dinî duygular olarak ortaya çıkar.[166] Abdest esnasında el, yüz, kol, baş, boyun, kulak ve ayakların yıkanması şeklinde gerçekleştirilen fiziksel temizlikle kişi, aynı zamanda ruhsal olarak arındığını da düşünür. Bu da onu mutlu kılmaktadır. Yine bu gibi ritüel arınmaların belli periyotlarla tekrarlanması beraberinde mümine bir iç disiplin ve temizlik anlayışı kazandırır.

Din, mikro planda ideal bireyler oluşturmaya çalışırken makro planda ise ideal toplum ya da mutlu toplum oluşturmaya çalışmaktadır. Nitekim dinlerin merkezi fenomenlerinden biri olan arınma ritleri, toplumun sosyal kontrolünü sağlamayı da hedefler. Bu anlayış doğrultusunda toplu halde icra edilen ibadetler, toplumun bir arada uyum içinde ortak ideal ve düşünce etrafında kalmasını sağlaması açısından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle hayatın tamamını içine alan, başlı başına bir hayat sistemi getirmiş olan dinler, hem birey hem de toplum hayatının en ince noktalarına kadar nüfuz etmiş ritüel arınmalar öngürmüştür.[167] Diğer yandan arınma ritüelleri, toplumun inşasını sağlamakla birlikte toplumu canlı biçimde ayakta tutma işlevine de sahiptir. Bu kapsamda dinî geleneklerin sürmesine, inançların tazelenmesine, törelerin kökleşmesine ve bir kuşaktan diğerine aktarılmasına yardımcı olur. Tarih boyunca benzer unsurlarla yapılan arınma uygulamalarının mevcudiyeti ve günümüzde de devam ediyor olması, ritlerin dinî inancın sürekliliğini sağladığının en güzel göstergesidir.

Sonuç olarak dinî tecrübenin tezahürlerinden biri olan arınma ritüelleri, inanırın hayatına bir anlam ve amaç kazandırırken aynı zamanda ortaya koyduğu belirli normlar

[166] Kasapoğlu, *Kur'an'da Dinî Tecrübe Çeşitleri*, 58; M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dinî Hayat* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1993), 54.
[167] Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, 90.

sayesinde toplumu bir arada tutmayı da başarır. Zira ritüel uygulamalar inanırın, hem Tanrı'ya hem de mensubu olduğu sosyal gruba olan aidiyet duygusunu güçlendirir.

6. Arınma Ritüellerinde Kullanılan Materyaller

Dinlerde maddî ve manevî arınmaya yönelik birçok pratik bulunduğu gibi bu ritüellerde kullanılan materyaller de oldukça çeşitlidir. Başta su, ırmak, göl, deniz, okyanus, ateş, duman, köz, kül, toprak, yer, dağ, taş, kum, kaya, mağaralar gibi "*tabiat fenomenleri*"nden tutun da; güneş, ay, yıldız ve gezegenler gibi "*gök cisimleri*", doğal afetler, şimşek, yıldırım, hava, rüzgâr, yağmur gibi "*doğa olayları*" olmak üzere sayısız denecek kadar çok vasıta arınma pratiklerinde kullanılır. Aynı şekilde canlı hayvanlar, kan, kına, tuz, yağ, merhem, şarap, ekmek, şeker, baharatlar, ağaç, kâğıt, otsu ve ağaçsı bitkiler, ışık, lamba, kandil, mum, tütsü, ikona, resim, heykel, putlar, silahlar, elbiseler, asa gibi daha birçok "*sunî nesne*" de arınma ritüellerinde yoğun olarak kullanılmaktadır.

Tüm bunlar içerisinde özellikle su, ateş ve toprağın gerek insanlık için varoluşsal bir öneme sahip olması ve gerekse özündeki saflık nedeniyle arınma uygulamalarının vazgeçilmez vasıtalar haline gelmiştir. Zira hangi medeniyet incelenirse incelensin insanoğlunun varoluşsal anlam arayışıyla ilgili soruları cevaplamada ve arınma ritüellerini biçimlendirmede bu üç materyali kullandığı görülür. Örneğin, insanlık tarihinde önemli bir yeri olan Sumerlerin en önemli tanrıları sayılan; *Enki* (su), *Enlil* (ateş), *Ninhursaga* (toprak) saflığı sembolize eden üç elemente karşılık gelir.[168] Bugünkü Peru'nun *And Dağları*nda yaşamış eski medeniyetlerden biri olan İnkalar, bütün kutsal kuvvetlerin kaynağı ve yaratıcısı olan *Virakoça*'ya taparlardı. Güneş, ay, hava, toprak ve su ise bu büyük tanrının yardımcıları arasında sayılırdı.[169]

[168] Donna Rosenberg, *World Mythology* (İllinois: NTC Publishing Group, 1986), 151-152.
[169] Tanyu, Dinler Tarihi Araştırmaları, 41-49.

6.1. Su

Dinî gelenek ve kültürlerde bazen bir inanç konusu, bazen bir kült, bazen de bir ritüel uygulama vasıtası olarak karşımıza çıkan su; en eski düşünce yapısından günümüze kadar önemini her daim korumayı başarmıştır. Zira su olmadan yaşamın mümkün olmayışı ona, kutsiyet atfedilmesine ve birtakım beşerî mecazlar yüklenmesine yol açmıştır.[170] Yaradılışın her aşamasında yer alan su elementi, dinler tarihinde şifayla bereketin odağı olduğu gibi aynı zamanda yok edici ve çözücü özelliğiyle de "geçmişi" silip insanı arındıran bir olgu olarak görülmüştür.[171] Başka deyişle su, temizleyici olduğu kadar arındırıcıdır da. Dolayısıyla insanı her türlü fiziksel kirden, pislikten temizleyen su; yaşanmışlıkları, hataları ve günahları da arındırarak bireyi ilk saflığına döndürür.[172] Nitekim suyun sadece kimyevi özellikleri göz önünde bulundurularak gerçekleştirilen bedensel yıkanmalar birer maddî temizlik iken suyun kutsalın hiyerofanisi olarak algılanıp gerçekleştirilen ritüel yıkanmalar ise birer manevî arınmadır.[173]

Öte yandan evrensel bir temizleyici olan suyun belki de en yoğun kullanıldığı alan arınma ritüelleridir.[174] Öyle ki su, ritüel uygulamalarda her daim aynı işleve sahiptir ve ilksel saflığın kaynağıdır.[175] Bu kapsamda Hinduizm, Sabiilik, Hıristiyanlık gibi daha birçok dinde görülen bedenin bütünüyle veya belli bir bölümünün suya daldırılması şeklinde icra edilen vaftizler; Brahminlerin günlük sabah ibadetinden önce yıkanması, Şinto takipçilerinin tapınaklara girmeden önce suyla arınması, Yahudilerin öngörülen saflığı elde etmek için mikveye dalması ve yemek öncesi elleri yıkamaları, Hıristiyan

[170] Rebecca Rupp, *Four Elements: Water, Air, Fire, Earth* (London: Profile Books, 2006), 50.
[171] Kathryn Wilkison, *Symbols and Signs*, 32-33.
[172] Salime Leyla Gürkan, "Su: Diğer Dinlerde", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2009), 37/440-442; Emiroğlu - Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, 510.
[173] Fuzuli Bayat, "Geçiş Ritüeli Bağlamında Arınma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/9 (Sonbahar 2009), 74-78.
[174] Preston, "Purification", 11/7507.
[175] Altunay, *Paganizm*, 1/74; Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 236.

papazların cemaate vaaz vermeden önce el yıkama merasimini gerçekleştirmesi, Müslümanların namazdan önce abdest alması ve hükmî kirlilik durumunda Gusl uygulaması vb. tüm bu ritüel yıkanmalar temelde aynı sembolik anlamı ifade eder.[176]

Ayrıca hastalığı günah ve ruhsal kirlenmişlikle ilişkilendiren insanoğlu, suyu da hastalıkları tedavi eden bir şifa kaynağı olarak düşünmüştür. Suyun hastalıkları iyileştirmedeki etkisi, ilk töz (saflık)'ün kaynağı olan suyla hastanın birleşerek tekrar yeniden ilk saflığına doğması esasına dayanmaktadır.[177] Bu "şifa verici kutsal su" ise dinlerde birçok farklı form (soma, haoma, zemzem, şarap, gomez)'da kendisini gösterir.[178] Kutsal metinlerin çoğunda da benzer bir algılamaya rastlanılmaktadır.[179] Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Eyüp Peygamber'in hastalığının nedeni konusunda bir bilgi bulunmasa da hastalıktan su ile kurtulduğu anlatılmaktadır: "*Biz de çektiği zorluklara sabırla göğüs geren bu kulumuza, Ey Eyüp! diye müjdeyi verdik, artık sıkıntılarından kurtulmanın zamanı geldi! Depreş, durma yürü. Sen sana düşeni yap ayağını yere vur da katımızdan bir mucize olarak yerden bir pınar fışkırsın; işte, yıkanabileceğin ve içebileceğin şifa verici, serin bir su kaynağı!*"[180]

Diğer yandan sözlüklerde; "*işlediği günah ve hatalar sonucu doğası kirlenen insanları cezalandırmak için Tanrı tarafından gönderilen büyük sel baskınları*" olarak ifade edilen tufan hadisesi, suyun arındırıcı özelliğinin en kuvvetli imgesidir. Zira dinlerde görülen tufanlar, ilahî bir cezalandırma ve arınma edimi olarak insanların Tanrı ya da tanrısal güçlere karşı yaptıkları hata ve işlenen günahlar neticesinde maruz kaldıkları kozmik felaketlerdir.[181] Başka deyişle yaptığı hata ve günahlar dolayısıyla saf

[176] Rupp, *Four Elements: Water, Air, Fire, Earth*, 50; Safra, *Britannica Encyclopedia of W. R.*, 938.
[177] Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 232-233.
[178] Allison Coudert, "Elixir", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 1987), 4/2770.
[179] Yuhanna 5:4-8.
[180] es-Sad 38/42.
[181] Wilkison, *Symbols and Signs*, 38-39.

olan doğasını kirleten insanoğlu ancak "tufan suları"yla tekrar ilk canlılık ve berraklığına kavuşabilmiştir.[182]

En eski örneğine Sumerlerde rastlanılan bu evrensel fenomen, daha sonraki yüzyıllarda benzer özelliklerle dünyanın birçok bölgesinde tekrarlanmış ya da paylaşılmıştır.[183] *Atrahasis* destanına göre Sumer tanrısı *Enlil*, günahlarla kirlenmiş kullarını cezalandırmak amacıyla üzerlerine tufanı göndermeye karar verir.[184] Tanrı *Ea* ise salih kullardan biri olan *Atrahasis*'i, rüyasında bir gemi inşa etmesi konusunda uyarır.[185] Benzer şekilde anlatılan ve Babillilere ait olan tufan hadisesi, Gılgamış destanında geçer.[186]

Yunan Medeniyeti'ne ait tufan hadisesi ise *Deucalion* destanında görülür. Anlatıya göre, uzun yıllar süren bereket ve bolluk döneminden sonra insanlar yoldan çıkmaya ve tanrıları unutmaya başladılar. Bu durumdan oldukça rahatsızlık duyan *Zeus*, onları cezalandırmaya karar verir. Tüm dünya büyük bir sel tarafından yok edilirken sadece *Deucalion*'la karısı *Pyrrha*, dindarlıkları sonucunda dokuz gün dokuz gece bir gemide yüzdürülerek kurtarılır.[187] Eski Amerika Medeniyetlerinden biri olan Aztekler de yaradılıştan sonra dünyanın dört büyük doğa felaketiyle arındırıldığına inanır. Bu felaketlerin ilki, su tufanıyla olmuş ve sular altında kalan dünyayla birlikte insanlık da yok olmuştur.[188] Asya'nın en ilkel kabilelerinden birinin yaşadığı Andaman takımadalarındaki halkın arasında da tufan hadisesine rastlanılır. Yerel halkın inancına göre Tanrı *Puluga*, ilk insan *Tomo*'yu yaratır. Ancak Yeryüzünde çoğalan *Tomo*'nun nesli, Tanrı'yı unutarak günahkâr olur. Bunun üzerine Tanrı *Puluga*'nın öfkesi o kadar kabarır ki gökyüzünü patlatarak büyük bir yağmur yağdırır. Böylece günahkâr

[182] Gürkan, "Su: Diğer Dinlerde", 37/440-442; Emiroğlu - Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, 812.
[183] Ömer Faruk Harman, "Tufan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 2012), 41/319.
[184] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 203.
[185] M. İ. Çığ, *Kur'an, Yeni Ahit ve Eski Ahit'ın Sümer'deki Kökeni* (İstanbul: Kaynak Yay., 2005), 52-53.
[186] Harman, "Tufan", 41/320.
[187] G.T. Bettany vd., *The Vorld's Religions* (London: Ward, Lock & Co., 1890), 374-375.
[188] Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008), 99-104.

insanların devri sona erer ve yalnızca dört kişi tufandan sağ olarak kurtulur.[189] Eski Türklerin inanç dünyasında da tufan hadisesi önemli bir yer edinmiştir. Örneğin, Altay Yaradılış destanında tufan hadisesi şöyle anlatılmaktadır: " *Bir zamanlar Namaadlı seçkin bir adam vardı. Tanrı Ülgen, bu salih kuluna tufanın kopacağını, sandal ağacından bir gemi yapmasını buyurdu. Bunun üzerine Nama, üç oğluyla birlikte Tanrı Ülgen'in talimatları doğrultusunda gemiyi inşa eder. Nama, Tanrı'nın buyruğu üzere masum insanları ve birer çift hayvanı gemiye yükler. Bir süre sonra yeryüzünü büyük bir karanlık basmış ve gökten de yağmur yağmıştır. Tüm dünyayı sular kaplamış artık gemi yüzmeye başlamıştır. Nihayet sular çekilmeye başlayınca Nama ve ona inananlar dağların tepelerine çıkarak tufandan kurtulmuştur.*"[190]

Hint Kutsal metinlerinden olan *Puranalar*'a göre; "*gökyüzünde beliren on iki güneş denizlerle okyanusları kurutacaktır. Ardından çıkacak büyük bir tufan yağmuru, on iki yıl boyunca aralıksız olarak yağacak ve tüm dünyayı sular altında bırakarak günahkar insanları yok edecektir.*"[191] Hindistan'daki geleneksel inanca göre Tanrı *Vişnu*, bu tufan sırasında insanlar arasında doğruluğu ile bilinen *Manu*'yu kurtarmak için balık olarak bedenlenmiştir. İnsan ırkının atası olarak kabul edilen *Manu*, tufan felaketinden balığın tavsiyesi üzerine inşa ettiği bir gemi sayesinde kurtulmuştur.[192] Zerdüşti inanışına göre ise dünya, şiddetli geçen bir kış mevsimi sonrası biriken karların erimesiyle meydana gelen tufanla son bulmuştur. Ahura Mazda elçisi olan *Yima*'ya salih kullarını, çeşitli bitki ve hayvanları da yanına alarak yüksekçe bir tepeye çıkmasını öğütler. Bunun üzerine *Yima*, beraberindekilerle birlikte güvenli bir yere sığınır. Bir süre sonra kopan tufan, günahla dolmuş dünyayı sular altında bırakır.[193]

[189] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 65-66.
[190] Saadettin Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini* (Ankara: Berikan Yayınları, 2011), 40.
[191] Vişnu Purana, 24-25.
[192] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 69.
[193] Harman, "Tufan", 41/319.

Semitik dinlerde de su, günahlara karşılık ilahî bir ceza ve arındırma unsuru olarak işlenmiştir. Eski Ahit'te, İsrailoğulları için kurtuluş düşmanları için ise bir felaket olarak işlenen tufan, yeryüzünde günahların çoğalması sonucu kopmuştur: "*Rab baktı, yeryüzünde insanın yaptığı kötülük çok, aklı fikri hep kötülükte. İnsanı yarattığına pişman oldu. Yüreği sızladı. 'Yarattığım insanları, hayvanları, sürüngenleri, kuşları yeryüzünden silip atacağım, çünkü onları yarattığıma pişman oldum*' dedi"[194] ifedeleriyle başlayan Nuh tufanı, Tekvin'in devamında ayrıntılı olarak anlatılır.[195] Bu husus İşaya'da: "*Ve milletleri helak eleğinden geçirmek için onun soluğu adamın boynuna kadar varan taşkın sel gibidir*"[196] ve Mezmurlardaki: "*Kurtar beni ey Tanrı, çünkü sular canıma kadar girdi, derin batağa batmaktayım, duracak yer de yok. Derin sulara girdim ve seller üzerimden aşıyor*"[197] cümleleriyle de dile getirilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın insanoğluna lütfettiği büyük bir nimet olarak geçen su, aynı zamanda bir ceza ve arınma vasıtasıdır.[198] Kur'an'a göre tufan, Nuh Peygamber zamanında gerçekleşmiştir. Nuh Peygamber, kavmini uyarmasına rağmen onlar ahlaksızlık ve inançsızlıklarında ısrar etmiştir. Bunun üzerine Allah, gökten büyük bir yağmur yağdırıp yeryüzünü sular altında bırakmak suretiyle günahkâr kullarını cezalandırmıştır.[199] Aynı şekilde Musa'nın su vasıtasıyla Firavun'un zulmünden kurtarılması[200] ve Firavun'un suda boğularak cezalandırılması,[201] Kur'an'da ayrıntılarıyla anlatılır. Aynı şekilde Kur'an'da geçen Salih Peygamber'in kavmi olan

[194] Tekvin 6:5-8.
[195] Tekvîn 7:1-24, 8:1-22, 8:1:29.
[196] İşaya 30:28.
[197] Mezmurlar 69:1-2.
[198] Suyun cezalandırma ve arınma vasıtası olarak kullanımına dair birçok ayet mevcuttur. Örneğin; Kur'an-da cehennemliklere azap olan su anlatılır: "*İşte (azap), onu tatsınlar: Bir kaynar su ve bir irin.*" (es-Sad 38/57.), "*Hüsranın ardından da cehennem vardır. Orada kendisine irinli su içirilecektir.*" (el-İbrahim 14/16.), "*De ki: ...Biz zalimlere öyle bir ateş hazırladık ki, onun alevden duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) feryat edip yardım dilediklerinde maden eriyiği gibi, yüzleri yakıp kavuran bir su ile kendilerine yardım edilir. O ne kötü bir içecektir!..*" (el-Kehf 18/29.)
[199] "*Şüphesiz biz, Nuh'u kavmine peygamber olarak gönderdik. Onların arasında dokuz yüz elli sene geçirmişti. Sonra, zulüm batağında yaşarlarken tufan onları yakalayıverdi.*" (el-Ankebût 29/14.)
[200] el-Kasas 28/3-11; Tâhâ 20/39.
[201] eş-Şuara 26/60-63; el-Bakara 2/50; el-Enfal 8/53-54; Yunus 10/90-92; ez-Zariyat 51/40.

Semud halkının yok edilmesi de Allah'ın takdir etmiş olduğu su taksimine uymamış olmalarındandır.[202] Ayrıca Kur'an'da Lut kavminin suda boğulması da detaylıca işlenir.[203]

6.2. Ateş

Yaşam için hayatî öneme sahip olan ateş, insanoğlunu soğuğa karşı korumuş, besinlerini pişirmiş, karanlık gecelerini aydınlatmış, onları vahşi hayvanlardan korumuştur. Diğer taraftan ateş elementi; tahrip etmesi, ürkütmesi, korkutması dolayısıyla tazim edilen bir yapıya sahip olmuştur. Öyle ki ateşin közü, kıvılcımı, dumanı hatta yanarken çıkardığı ses dahi birçok hiyerofanik anlatımlara konu olmuştur. Ateş elementinin tüm bu özelliği onu, toplumların kültür ve inanç sisteminde Tanrı'nın bir tezahürü veya bizatihî Tanrı olarak görülmesine yol açmıştır.[204] Ayrıca ateşin saflığı, onun kültürlerde manevî temizlik vasıtası olarak sembolize edilmesini de sağlamıştır. Nitekim ateşin ritüel arınmalarda kullanımı tarih öncesi çağlardan günümüze dek farklı şekil ve pratiklerle neredeyse kesintisiz olarak yaşatıla gelmiştir.[205]

Öte yandan dinî gelenek ve kültürlerde ateşle bağlantılı kül, duman, tütsü, mum, kandil, lamba, kurşun, meşale; güneş, ay, yıldız, ışık gibi "*gök cisimleri*"; şimşek, yıldırım vb. "*atmosfer olayları*" da tıpkı ateş elementi gibi kutsalın birer hiyerofanisi olarak görülmüştür. Bu anlayış doğrultusunda hem ateşten arta kalan kül hem de dumanı özellikle tövbe, yas, şifa, kurban ve kefaret ritüellerinde birer arınma vasıtası olarak kullanılır.[206] Aynı zamanda tütsü de temizleyici (apotrapâik) özellik taşır ve bazı ritüellerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Tipik olarak hem kutsal nesneler hem de

---

[202] el-Kamer 54/23-31; eş-Şuara 26/15.
[203] "*Onu, âyetlerimizi inkâr eden kavimden koruduk. Gerçekten onlar, fena bir kavim idi; bu yüzden topunu birden (suya) gömdük.*" (el-Enbiya 21/77.); Ayrıca Ayrıntılı Bilgi için Bkz: el-Araf 7/80-84; Hûd 11/73-83; el-Ankebut 29/28-35; ez-Zariyat 51/24-37.
[204] Wilkison, *Symbols and Signs*, 30-31.
[205] Emiroğlu - Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, 82.
[206] Richard W. Thurn, "Ashes", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 1987), 1/540-541.

inanırlar, dualaların okunması sırasında tütsü ile arındırılır. Bu amaçla ilk olarak Mezopotamya Medeniyetlerinde görülen kirlilik durumlarında tütsü kullanımı, günümüze kadar hemen hemen tüm coğrafyalarda yaşatılmaya devam etmiştir. Kutsal ateş etrafında şekillenen bir diğer uygulama vasıtası da meşaledir. Ritüel arınmaların vazgeçilmez bir parçası olup şiddetle sallandırıldığında bir kişiyi, nesneyi veya tüm köyü arındırabilir.[207] Birçok dinî pratikte kendini gösteren mum, lamba veya kandil yakma da doğrudan veya dolaylı olarak ateşle arınmayı sembolize eder. Tanrı'ya yakınlaşmak adına yapılan ayinler sırasında mumun yanmasıyla ortaya çıkan alev, mümini profan dünyanın atmosferinden uzaklaştırarak arındırır. Özellikle halk dindarlığında görülen havaya ateş etme ve kurşun dökme eylemleri de ateş ile arınma kültünün devamı niteliğindedir. Ayrıca dinî dilin en çok kullanılan sembollerinden biri olan ışık, ateşin gizemli bir elementi olarak özellikle Gnostik dinlerde saflığı sembolize eder olmuştur.[208]

Ateşin arınma vasıtası olarak dinî geleneklerde kullanımının belki de en çarpıcı imgesi, ilahî bir cezalandırma ve arınma mekânı olan cehennemdir. İnsanın yaşarken yaptığı kötülüklerin ve işlediği günahların karşılığını gelecekte bulacağı inancı hemen hemen tüm dinlerde mevcuttur. Cehennem ateşinde yandıktan sonra öte âleme geçiş, geçmişin günahlardan arınma ve saf bir dönüşüme geçme inancıyla yakından alakalıdır. Nitekim dinler, cehennemi genel olarak günahkârların gönderildiği, ateş vasıtasıyla acı ve cezanın çekildiği, günahlardan arınılan yer olarak tasvir etmiştir. Örneğin, Hinduizm'de cehennem, dinî kuralları ihlâl eden günahkâr kişilerin ateşle cezalandırıldığı acılarla dolu bir tür arınma yeri olarak tarif edilir.[209] Günahkârlar burada ateşle arındıktan sonra yeniden dünyaya dönerler. Budizm'de ise yer altında

[207] Halil Gökhan, *Semboller, Dharma: Ansiklopedik Dizisi* (İstanbul: Dharma Yay., 2009), 1/63-118-119.
[208] Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*, 44-45; Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 51.
[209] Ömer Faruk Harman, "Cehennem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1993), 7/225-226.

olduğuna inanılan yedi cehennem inancı vardır. Günahkârlar burada uzun süre cehennem ateşine maruz bırakılarak arındırılır.[210]

Zerdüşt inancına göre ölümden sonra cesetten ayrılan ruhlar, sırasıyla yıldızlardan, aydan ve güneşten geçip temizlendikten sonra kurtuluşa ereceklerdir. Günahkâr ruhlar ise cehennem ateşinde yanarak arındıktan sonra ilahî âleme ulaşacaklardır.[211] Bu doğrultuda Zerdüşt, Gatha'da Ahura Mazda'nın parlak ışığı olan ateşin, ahiret günündeki yargılama esnasında iyi ve kötüyü ayıran kutsal bir arındırma vasıtası olacağını dile getirmektedir: "*...Sen ki kendi ruhunla yarattığın insanların kötülerinin karşılığını kutsal ateşinle vereceğine söz verdin...*"[212], *"...Sen kötüye ve yalancıya karşılığını kutsal ateşinin sıcaklığıyla vereceksin...*"[213] Kıyamet günü ise şöyle tasvir edilmiştir: "*Ölüler mezarlarından çıkacaklar, dağlar eriyip ateş seline akacak, toprağa yayılıp, dirilenler gidip bu temizleyici ateşte kirlerini yakıp arınacaklar. O zaman bu yeni hayata ve Ahura Mazda'nın ülkesine tertemiz olarak girebileceklerdir.*"[214] Maniheizm'e göre de hesap günü ortaya çıkacak olan ateşin, profan dünyada kalan son ışık parçacıklarını arındırarak kurtaracak olması, ateşin temizleyiciliğine güzel bir vurgudur.[215]

Semitik dinlerin cehennem tasavvuru da ateş sembolizmiyle anlatılmaktadır. Eski Ahit'te *Şeol* kelimesiyle ifade edilen ölüler diyarı, fazla detaylandırılmadan dolaylı yollarla iyilerin ödül, kötülerin azap göreceği bir yer olarak düşünülmüştür.[216] Yeni Ahit'teyse günahkârların ceza yeri olarak düşünülen cehennemde ceza ve arınmanın

[210] Ellison Banks Findly, "Agni", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 1/178-179; Emiroğlu - Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, 178.
[211] Shaul Shaked, *Dualism in Transformation: Varieties of Religion in Sasanian Iran* (London: Taylor & Francis Published, 1994), 39; Eliade - Loan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 310; Tanyu, "Ateş", 4/53; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 518; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 126.
[212] Yesna Gathalar 31:0-3.
[213] Yesna Gathalar 43:04.
[214] *Zerdüşt Spitama (Avesta Bölümleri)*, çev. Eshat Ayata (İstanbul: Kora Yayınları, 2011), 17.
[215] Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 126.
[216] Tekvîn 2:17., 3:19., 15:15., 49:29; Tesniye 31:16.

ateş, duman ve susuzlukla gerçekleşeceği bildirilmiştir.[217] Zira Kutsal kitap geleneğinde ateş, ilâhî cezanın ifadesidir.[218] Ayrıca Lut Peygamber'in ikazlarına uymayarak günahkâr olan Sodom halkı da Tanrı'nın gökten gönderdiği ateşle yok edilmiştir.[219]

Kur'an'ı Kerim, belki de cehennemin ve burada ateş vasıtasıyla çekilen cezanın ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı en zengin kutsal metindir.[220] Nitekim Kur'an, özellikle cehennem ateşinin dehşetini ve günahkârların burada ateşle nasıl arındırıldığını en ince ayrıntısına kadar tasvir etmektedir: "*Allah böylece kirliyi, temizden ayırır, sonra murdar olanları birbiri üstüne yığıp, hepsini bir balya hâline getirir ve ardından cehenneme doldurur. İşte onlar, kaybedenlerin ta kendileridir.*"[221] Ayrıca inkârcıların cehennemde ebedî kalacağı: "*Firavun, kıyamet gününde kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir. Ne kötü varış yeridir orası!*"[222] "*Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve onun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedi kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.*"[223] İmanla ölen ancak büyük günahları sebebiyle cehenneme atılan müminlerin ise cehennem ateşiyle günahlarından arınıp temizlendikten sonra ancak kurtuluşa ulaşacağı vurgulanır.[224] Zira Kur'ân'da cehennem ateşinde belirli bir süreyle kalınacağını işaret eden ayetler mevcuttur: "*(Ahiretin) gökleri ve yeri durdukça, onlar, cehennem'de ebedî olarak kalıcıdırlar, Ancak Rabbinin dilediği başka (dilediğinin azabını başka bir azaba çevirir veya azab çeken müminleri selâmete çıkarır, cennete kor.) Çünkü Rabbin, dilediğini, hemen noksansız yapar.*"[225] "*O gün hepsini toplar da ey cin topluluğu, insanların birçoğunu baştan mı çıkardınız der. İnsanlardan, onlara dost olanlar, Rabbimiz derler, biz, birbirimizden faydalandık*

[217] Matta 3:10., 5:22., 13:40-42., 18:8-9., 25:41; Vahiy 19:3; Luka 8:28; Tesniye 32:22.
[218] Tesniye 32:22.
[219] Luka 17:29; Tekvîn 19:24.
[220] "*İyiler muhakkak cennettedirler, kötüler de cehennemdedirler.*" (el-İnfitar 82/13-14.)
[221] el-Enfal 8/37.
[222] el-Hud 11/98.
[223] en-Nisa, 4/14.
[224] İsmail Karagöz, "Cehennemin Sonsuzluğunun Ayet ve Hadislerdeki Delilleri", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Nisan 2018), 1-19.
[225] Hûd 11/107.

ve bize takdir ettiğin vakte de eriştik işte. Rab, ateştir yurdunuz der, orada Allah'ın dilediği hariç, ebedi olarak kalırsınız. Şüphe yok ki Rabbin hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyi bilir."[226]

Hadis kitaplarında da konuyla ilgili birçok rivayete rastlanılır.[227] Örneğin, Tirmizî'de geçen bir rivayette, kalbinde zerre kadar imanı olan kişinin cehennem ateşinde arındıktan sonra çıkartılacağı nakledilir: *"Cehennemdeki müminler için, Allah'tan başka ilah yoktur diyen ve kalbinde zerre kadar iman bulunan kimseyi cehennemden çıkarın denir.*"[228] Diğer yandan Zerdüşti ahiret inancında *Çhinvat* olarak anılan köprü, Müslümanlarda da benzer şekilde tasvir edilmiştir. İslamiyet'te *Sırat* adı verilen bu köprü kıldan ince, kılıçtan ise keskindir. Sırat köprüsünden geçiş, günahsızlar için kolay iken günahkârların geçmesi ise oldukça zordur. Sırattan düşen günahkârları, arınmak için korkunç ateşler beklemektedir.

6.3. Toprak

İnsanoğlunun özellikle yerleşik hayata geçmesi ve tarımsal faaliyetlere başlamasıyla birlikte toprak da tıpkı su ve ateş gibi kadim bilgi içindeki yerini almıştır. Bu bağlamda yaşamın temel kaynağını oluşturan toprak, binlerce yıllık süreçte doğurganlığın, bereketin, şefkatin, şifanın, temizliğin ve arınmanın odağında olmayı başarmıştır.[229] Nitekim insanoğlu toprağın tüm bu hayati fonksiyonları karşısında duyarsız kalmamış ona, saygı göstermeyi öğrenmiş ve ruhsal dünyasında önemli bir yer vermiştir. Sonuç olarak toprak tarihi süreçte değişik kültürlerde en üst düzeyde değer görmüş, onun son derece temiz ve kirletilmemesi gerektiği düşünülmüş, özellikle insan hayatının geçiş evreleri olan doğum ve defin sürecinde arınma ritüellerinde yoğun

[226] el-En'âm 6/128.
[227] Buhârî, "Tevhid", 19, 31, 36, 37; Müslim, "İman", 322-334.
[228] Tirmizî, "Cehennem", 8/2720.
[229] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 244.

olarak kullanılmıştır. Zira toprak, doğuran yaşam bahşeden olduğu gibi ölümden sonra da içine alan, ayrıştıran, arındıran ve kutsal saflık alanına geçişi gerçekleştirendir de.[230]

Bu anlayışa bağlı olarak gebe kadının toprakta doğum yapması, yeni doğan bebeğin toprağa konulması, günahkâr ve hastaların yere yatırılarak vücutlarına toprak serpilmesi gibi uygulamaların tamamı sadece toprağın gücünü kazanarak tanrısal korumayı temin etme anlamına gelmez. Bu aynı zamanda yeniden doğumu, ruhun ilk saflığına dönüşünü ve günahtan arınmayı da sembolize eder.[231]

[230] Wilkison, *Symbols and Signs*, 24.
[231] Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 297-302.

İKİNCİ BÖLÜM

DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİNİN TİPOLOJİSİ

1. Çıkış Kaynağı Açısından Arınma

Toplumların inanç yapısının ayrılmaz bir parçası olan arınma ritüellerinin "din/dindar" için neyi ifade ettiğinin doğru anlaşılması ancak toplumsal algılama ve uygulamalara yönelik yapılacak bütüncül bir yaklaşımla mümkündür. Bu kapsamda ritüel arınma uygulamalarının ilk görüngülerini bulduğumuz mitolojik eserler ele alınacak, ardındansa dinlerin kutsal kitapları işlenecektir. Bu başlıkta son olarak halk inanışları etrafında şekillenen arınma pratiklerine de bakılacaktır.

1.1. Mitolojide Arınma

Yunanca kökenli bir kelime olan "mit/mitos" hikâye ve masal anlamına gelir. *Mythos* ve *logos* kelimelerinden türemiş olan mitoloji ise genellikle geçmiş efsanelerde geçen kutsal ya da dinsel ayinleri belli metotlarla inceleyen bir disiplindir. Kur'an'da dokuz yerde geçen[232] ve arapça "usture" sözcüğünün çoğulu olan "esatir" de bir ulusun inanç dünyasında elde ettiği birikimi ifade eder.[233] Mitoloji, kaostan kozmosa geçişi ve varoluşun sebebini açıklamaya çalışır. Başka deyişle mitoloji, görünür görünmez, olağanüstü ve sıradan olan her şeyin kavranılabilmesine yönelik bir çabadır. Neticede sözel kültürün kaynağı ve tarihsel olarak en eski şekli olan mitler, farklı coğrafyalarda yaşamış toplumların geçmiş deneyimlerini bize aktarırken çoğu kere benzer olayları benzer sembollerle açıklamıştır.[234] Etöz'ün aktardığına göre Heredot, mit için "*tarihî kıymeti olmayan, sahte sözler*" derken Platon ise miti; "*hakikatten uzak, uydurma, boş*

[232] "*Ayetlerimiz onlara okunduğunda şöyle derler: Tamam, işittik. istersek bunun gibisini elbette ki söyleriz; öncekilerin masallarından başka şey değil ki bu!*" (el-Enfal 8/31).
[233] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 512.
[234] Behçet Necatigil, *100 Soruda Mitologya* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995), 13.

bir hikaye" olarak tarif etmiştir.[235] Oysa mitosu peşinen reddetmek veya insan hayali, uydurma bilgiler olarak görmenin doğru bir bakış açısı olmadığını belirtmek gerekir. Zira mitoslar, çoğu kez gerçekleştiğine inanılan kutsal bir öyküyü büyüleyici ve etkili bir dille anlatır.[236] Kullandığı dil, mecazî ve sembollik olduğu için yalın değildir. Bu durum mitoslarda anlatılan olayların gerçek dışıymış gibi algılanmasına yol açar.[237] Ayrıca mitosun konusu olan yaradılış ve ölüm gibi olgular birer gerçekliktir. Bu görüşü destekleyen Bronislaw Malinowski de mitin doğruluk ve haklılık değeri olduğunu belirttikten sonra şu açıklamayı yapar: "*Mit ilkel uygarlıkların inanışlarını, ahlaki değerlerini bizim açımızda anlaşılır kılar. Yapılan dini ayinleri ve tinsel nitelikli çabaları belli bir düzen içinde gelecek nesillere aktarır.*"[238] Yine Aydın'ın aktardığı üzere Eliade'nin; "*mit günümüz insanı içindir. Arketip dünyada mit yoktur, hakikatin bilgisi vardır*" sözü de aynı gerçekliğe vurgu yapmaktadır.[239] Bu bağlamda mitin gücü yaşanılan dünyayı yorumlamak değil, insanın içinde yaşadığı dünyada kendine biçtiği anlamı betimliyebilmesidir.

Diğer yandan "semboller ilmi" şeklinde de dile getirilen mitolojinin imgeleri arasında *su, ateş, toprak* gibi doğal unsurlar oldukça önemli bir yere sahiptir. Temizliği ve saflığı sembolize eden bu tabiat nesnelerinin özellikle arınma ritüellerinde kullanımı, aşağıda örneklerinin bolca verileceği üzere hemen hemen bütün dünya mitlerinde görülür.[240]

İlk kadim medeniyetlerin kurulduğu Mezopotamya uygarlıklarında görülen ritüel arınma uygulamalarında yoğun olarak kullanılan vasıta sudur.[241] Bu durum, *Gılgamış*

[235] Zeliha Etöz, "Mitos ve İktidar", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 3/66 (Mart 2011), 159.
[236] Lord Raglan, "Mit ve Ritüel", çev: Evrim Ölçer, *Milli Folklor Dergisi* 16/61 (2004), 187-194.
[237] Adam, "Din Hakkında Genel Bilgiler", 39; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 513.
[238] Bronislaw Malinowski, *Myth in Primitive Psychology* (London: Kegan Paul Publisher, 1926), 13.
[239] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 513.
[240] M. A., "Dünya Mitolojilerinde Toprak Simgeciliği", *Kültür Araştırmaları D.* 1/1 (Ekim 2018), 24-25.
[241] Nitekim bölge insanı su tanrılarını yaşamın sürekliliğindeki egemen güç olarak görmüştür. Tatlı su tanrısı Enki (Ea) yaşamsal döngüyü oluşturur, yağmuru yağdırır, Dicle ve Fırat'ın kutsal sularını besler.

Destanı'nda açıkça görülmektedir. Uruk Kralı *Gılgamış*'ın, ölümsüzlüğün peşine düşerek yaşadığı maceraları anlatan destana göre, tanrı *Ea* ile tanrıça *Aruru* "yarı tanrı yarı insan" olan *Gılgamış*'la birlikte; ilk insan *Enkidu*'yu da yaratmıştır. Tanrıça *Aruru*, *Enkidu*'yu yaratıp bozkıra bırakmadan önceyse ellerini iyice yıkamıştır. Böylece *Enkidu*, arınmış eller tarafından vücuda getirilmiştir.[242] Destanın satır aralarından anlaşıldığı kadarıyla dua ve ayin öncesi de yıkanmalara başvurulmuştur. Nitekim *Gılgamış* ile *Enkidu*, kötülük diyarının bekçisi olan *Humbaba*'yı öldürmek için yola çıkmadan önce *Ninsuna* (Gılgamış'ın annesi)'yla vedalaşmaya giderler. *Ninsuna*, yarı ölümlü oğlunu koruması için tanrılara yalvarıp dua ve niyazda bulunur. Dua öncesindeyse *Ninsuna*'nın, kutsal suyla yedi kez yıkanıp arınması dikkat çekicidir. Yine destanda, tufanın anlatıldığı kısımda *Utnapiştim*'in; geminin inşasını bitirdikten sonra tufan öncesi yıkanarak kendisini arındırdığından bahsedilir.[243] Destanın ikinci bölümünde ise arkadaşı *Enkidu*'nun ölümünden ötürü derin bir üzüntü içinde olan *Gılgamış*'ın, sonsuz yaşamın peşine düştüğü görülür. Yapılan meşakkatli yolculuk sonunda: "*Aradığın ölümsüzlüğü, asla bulamayacaksın. Tanrılar, insanoğlunu yarattığında insanın payına sadece ölüm düşmüştür*" hakikatine ulaşır. Böylece *Gılgamış*, tanrılardan ölümsüzlüğü almak yerine, insanlığın sınırlarıyla ilgili acı gerçeği keşfeder. Büyük bir hayal kırıklığı ve pişmanlık yaşayan destan kahramanı, suyla yıkanarak arındıktan sonra temiz giysilerini giyerek halkının arasına tekrar döner.[244]

Mezopotamya'nın kuzey komşusu olan Hitit Uygarlığı'na ait mitolojik eserlerde geçen *Arinna*, deniz tanrıçasıdır. İnanırlar, Tanrıça *Arinna*'nın sevgisini kazanma adına

---

Marduksa denizlerin sahibidir. Akadlarda ise Adad (Raman) yağmur, fırtına, rüzgâr ve yeraltı sularının tanrısıdır.

[242] Sumer tabletlerinde geçen ve Ur Şehri için yapıldığı tahmin edilen bir ağıtta: "*Artık kirli kalmak karabaşlı halkın kaderi oldu. Zira onlar artık törenler için yıkanamıyor.*" Şeklinde dile getirildiği üzere ritüel öncesi yıkanma, Sumer geleneklerindendi (Muazzez İlmiye Çığ, *Ortadoğu Uygarlık Mirası-2*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010), 54-58).

[243] Gülşen Sezen, "Gılgamış Destanı'nda Suyun İzdüşümü", *Uluslararası Diller Eğitimi ve Öğretimi Dergisi* 4/2 (Ağustos 2016), 143-157.

[244] Karen Armstrog, *Mitlerin Kısa Tarihi,* çev. Dilek Şendil (İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2006), 64.

kendilerini düzenli olarak suyla arındırmışlardır.[245] Meksika mit söylencelerinde geçen su tanrıçası ise *Chalchiuhtlicue*'dır. Bu söylencelere göre tanrıçaya yapılacak sunulardan önce tüm halkın mutlaka suyla arınması gerekir. Ayrıca doğum sonrası bebekler suya batırılırken şöyle dua edilir: "*Tanrıçamız Chalchiuhtlicue ait olan bu kutsal su; seni, anneni ve babanı günah kirinden arındırsın...*" denir.[246] Orta Amerika Medeniyetleri olan Maya ve Aztek Mitolojisi'ndeyse ateş, bütün kirleri yok eden arındırıcı kutsal bir güç olarak gösterilir.[247]

Mısır Mitolojisi'ne göre Nil Nehri'nin suları, halkın en önemli ritüel arınma kaynağıdır. Çünkü Nil'in soğuk suları, günahları ve kirleri temizleyerek arındırır. Nitekim *Osiris* Miti, ölen bedenlerin tanrısal saflık alanına geçebilmesinin ön koşulu olarak Nil'de yıkanmayı şart koşar. Aynı metin, yeni doğan çocukların da doğum sonrası kutsal sularda yıkanarak yaşama başlamalarını öngörür. Bu kapsamda iki gün iki gece boyunca devam eden arınma ayinlerinde kutsal suyla ritüel banyolar yapılırdı.[248] Ayrıca mitolojik eserlerde kraliyet ailesinin tanrısı olan *Thoth*, genellikle kafasında saflığı sembolize eden bir hilalle resmedilirdi. Başrahip, taç giyme töreni öncesi krala su dökerek *Thoth*'un onu kutsamasını sağlardı.[249] Zengin bir mitolojiye sahip olan Yunanlılar, insanoğlunun tanrılarla ilişkiye giremeyecek kadar kirli olduğuna inanmıştır. Bu nedenle tanrılarla temas belirli aklanmaları ve arınmaları gerektirmiştir. Bu doğrultuda tapınaklar, ritüel aletler, kurbanlar ve katılımcılar sıkı bir arınma işleminden geçmeden ayinlere geçilmezdi. Bu durum *Andania*, *Dionysos*, *İsis*, *Mithra* ve *Eleusis* Gizemlerinde açıkça görülür. *Eleusis* Gizemlerinden anlaşıldığı kadarıyla nehir kenarında, özellikle geçiş dönemlerinde arınma maksatlı yıkanmalar

[245] Özhan Öztürk, *Dünya Mitolojisi* (Ankara: Nika Yayınevi, 2016), 188.
[246] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 199.
[247] N. M. D., "Orta Amerika'da Ateş", *Mitolojiler Sözlüğü*, çev. Levent yılmaz, ed. Yves Bonnefoy (Ankara: Dost Kitabevi, 2000), 1/83-84.
[248] Meslin, "Baptism", 2/59-63.
[249] Barbara Watterson, *The Gods of Ancient Egypt* (London, Date Press, 2003), 175.

yapılmıştır.[250] *Homeros*'un yazdığı ve Yunan Edebiyatı'nın en eski destanı olan *İlyada* ve *Odesa*'da ise mayıs aylarında nehir kenarında düzenlenen arınmalardan bahsedilir. Metinlerde Troya Halkı'nın, *Skamandros Nehri*'ne giderek tanrılara kurbanlarını takdim etmeden önce rahipler tarafından kutsal suyla yıkandığı anlatılır. Çoğu kez ayin öncesi katılımcılar suyu vücutlarına serper ve akarsuya batıp çıkarak arınırlardı.[251]

Türk Mitolojisi'nde de ritüel arınma pratiklerine rastlanılır. Gerek *Altay Yaradılış Destanı* gerekse *Oğuz Kağan Destanı*'nda yaşamın kaynağı olan su, aynı zamanda şifa ve arınmanın da sembolüdür.[252] Altay Mitolojilerinde geçen yüce varlıklardan biri olan *Karzıt*, etimolojik olarak "Kar" sözcüğü ile bağlantılı olup beyaz, saf ve temiz anlamına gelir. *Ülgen*'in oğlu olan *Karzıt*, insanoğluna su, ateş ve toprak vasıtasıyla arınmayı öğretmiştir.[253] Mitolojik eserlerde aynı zamanda her hanenin bir "iyilik perisi" vardır. Bunlardan biri olun *Sün Han*, dünyaya yaydığı ışık sayesinde insanlarla evleri kötü ruhlardan ve kirlerden temizler.[254] Evin her daim temiz tutulmasını isteyen *Sün Han*, haneyi temiz bulmazsa kızarak orayı terk eder ve yerine kötücül ruhlarla cinler gelir. Bu korkuya bağlı olarak evler sürekli temiz tutularak arındırılmıştır.[255] Destanlarda kirlilikle karanlığı seven kötücül varlıklar da vardır. İnsanlar, *Aza* ve *Hırtık* denilen bu kötücül ruhlardan korktukları için karanlık köşelerden, kirli veya harabe yerlerden uzak durmaya çalışırlar. Özellikle karanlık ortamları seven *Hırtık*'tan kurtulmanın tek yolu ise ateşin dumanıdır. Bunun için bedenlerinin çevresinden ya da ayaklarının altından ateşi geçirerek arınırlar. Zira Türk Mitolojisi'nde ateş, kötü ruhları uzaklaştıran, hastalıklara şifa olan kutsal bir ritüel arınma vasıtasıdır.[256] Ergenekon Destanı'nda Türkler, demir dağı ateşle eriterek kurtuluşa ulaşmıştır. 21 Mart'ta gerçekleştiğine

[250] Robert Turcan, "Catharsis", *Encyclopedia of Religion,* ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 3/1460.
[251] Erbaş, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi", 241- 258.
[252] Bahattin Uslu, *Türk Mitolojisi* (İstanbul: Kamer Yay., 2007), 14-15.
[253] Uslu, *Türk Mitolojisi*, 266.
[254] Uslu, *Türk Mitolojisi*, 307.
[255] Murat Uraz, *Türk Mitolojisi* (İstanbul: Düşünen Adam Yay., 1994), 111.
[256] Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin ABC'si* (İstanbul: Kabalcı Yay., 1999), 47.

inanılan bu günün anısına her yıl *Nevruz* kutlamaları yapılır. Bu günde meydanlarda yakılan ateşin üzerinden atlanılarak arınma ve kurtuluşun gerçekleşeceğine inanılır.[257] Kırgızların Manas Destanı'nda bir gelinin, damat evine giderken ateşe ve ocağa yükünerek arındığı şöyle anlatılır: "*Ak-Saykal eve girdi, eğilip selam kıldı, ateşe gelip. Ak-Saykal, ateşe selam kıldı!*"[258] Destanın başka bir bölümündeyse suyla yapılan arınmanın izleri görülür. Destan kahramanlarından *Kırk Yiğit*, efendileri Manas'ın yeni gelini olan *Kanıkey Hatun*'u ziyaret etmeden önce ellerini ve yüzlerini yıkamışlardır. Görüldüğü üzere *Kırk Yiğit*, suyla arınmadan, "kutsal ev ocağı"nın sahibi olan gelinin karşısına çıkmamışlardır.[259] Dede Korkut Kitabı'nda da Oğuzların, "*aru sulardan abdest*" alarak savaşa hazırlandıkları anlatılır. Kitapta geçen "*aru su*", maddî temizlikten ziyade manevî arınmanın vasıtasıdır.[260] Suyun arınma vasıtası olarak kullanıldığı Azerbaycan Halk Masallarında da görülür. Halk, özellikle çarşamba günleri hayvanları ile birlikte sabah erkenden nehre iner. Burada hep birlikte yıkandıktan sonra suyun üstünden en az üç defa atlarken: "*Ağırlığım, günahım, derdim-belam, dökül bu suyun üstüne*" duasının okunması da dikkat çekicidir.[261]

Hint Mitolojisi'nde geçen su tanrılarından biri, *İndra* (yağmur ve fırtına tanrısı)'dır. Kutlu sularını bir anne şefkatiyle akıtan *İndra*, her türlü ahlaksızlığı, kirleri ve günahkârları temizler.[262] Mitolojik eserler, *Krişna*'nın, *Ganj*'ın soğuk sularında bir ay süreyle yıkandıktan sonra ancak doğduğu yere tekrar dönebildiğini anlatır.[263] Ayrıca mitolojik eserlerde *İndra*'dan sonra en çok bahsi geçen *Agni* (ateş tanrısı)'dir. *Agni*, insanları, günahlardan arındırarak tanrıların teveccühünü tekrar kazanmalarını sağlar.[264]

---

[257] Muharrem Bayar, "Sultan Nevruz", *Standart: Teknik ve Ekonomik Dergi* 38/447 (Mart 1999), 22-23.
[258] Ögel, *Türk Mitolojisi*, 2/647.
[259] Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi, 2010), 1/503.
[260] Çiğdem Akyüz, "Dağ Su ve Mağara Kültleri Bağlamında Ankara Hüseyin Gazi Türbesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 18/81 (Bahar 2017), 158.
[261] Rövşen Alizade *Türk Mitolojisinde Kültler* (İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Yay., 2012), 57.
[262] Korhan Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü* (İstanbul: İmge Kitapevi, 2003), 38-39.
[263] E. Schure, *İnsanlığı Aydınlatan Büyük İnisiyeler*, çev. Y.K. (İstanbul: Ruh ve Madde Yay., 1989), 113.
[264] Hilmi Ömer Budda *Dinler Tarihi* (İstanbul: Vakit Yayınları, 1935), 31-37.

Diğer yandan Ramayana Destanı'nda su ve ateşin birer arınma vasıtası olarak kullanıldığı açıkça görülür. Eserde geçen hikâyeye göre: "Günahlarından dolayı pişman olan kral *Yudhishthira*, çilekeş olmaya karar verir ve sarayını terk ederek ormana çekilir. Kardeşleri onu, bu kararından vazgeçirmeye çalışsalarda bunda başarılı olamazlar. Uzun bir inziva sürecinin sonunda *Yudhishthira*, tanrıların dileği üzerine bir kurban kesmeye karar verir. Gerekli yıkanmalar ve hazırlıklar yapıldıktan sonra tanrılara adanan at, kesilerek kutsal ateşe atılır. Katılımcılar, atın özünden çıkan dumanı içlerine çekerek hep birlikte günahlardan arınırlar. Tören sonunda *Yudhishthira*, arınmış bir kral olarak tahtına tekrar geçerek ülkesini yönetmeye devam eder. Destanın devamında ise *Yudhishthira*'ya, cehennemi göstermek için tanrılar bir elçi gönderir. Elçi tarafından cehenneme götürülen destanın kahramanı, orada günahkârların ateşte yakıldığını görür. Acıma hissine kapılan *Yudhishthira*, bunların kimler olduğunu merak eder. Elçi ona, bunların kardeşleri ve halkı olduğunu söyler. Bunun üzerine öfkelenen kral, elçiye kızarak tepkisini dile getirir. Ancak çok geçmeden tanrı *İndra*, kral *Yudhishthira*'nın yanına gelir ve ona: "*Bu günahkâr kullarım cehennem ateşinde bir süre yanıp arındıktan sonra onları sonsuz kurtuluşu yaşayacakları cennetime koyacağım*" diyerek durumu açıklar. *Kral*, böylece kardeşlerinin ve dostlarının günahlarından arınmak için burada bulunduklarını anlamış olur."[265]

Uzakdoğu Mitolojisi'ne göre evreni meydana getiren sekiz kutsal elementin üçü olan "su, ateş ve toprak" aynı zamanda günahları arındıran birer vasıtadır.[266] Nitekim Çin Mitolojik Kaynaklarında geçen *Tamir Nehri*'nin kutsal suları, insanları arındırarak rütüel saflığa ulaştırır. Bu kaynaklarda insanların düzenli olarak nehir kıyısına arınma maksatlı gittiği anlaşılmaktadır.[267] VIII. yüzyıla ait Şinto *Yaradılış* Miti'nde yaratıcı çift olarak geçen *İzanagi* (erkek) ve eşi *İzanami* (dişi), Japon adalarını oluştururken bir

[265] Moritz Winternitz, *Hint Destanları*, çev. Korhan Kaya (Ankara: İmge Kitapevi, 2002), 94-97.
[266] Z Dergisi, "Japon Kültüründe Su", (Erişim 26 Eylül 2021).
[267] A. Güç, "Konfüçyanizm", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. B. Adam, (Ankara: Grafiker Yay., 2015), 436.

trajedi yaşarlar. Efsaneye göre *İzanami*, ateşi yarattıktan sonra ölmüştür. Bunun üzerine *İzanagi*, ölen eşini bulmak için yer altında bulunan öte dünyaya uzun bir yolculuğa çıkar. Yolculuk esnasında ölüler diyarından geçtiği için kirlenen *İzanagi*, yeryüzüne döndükten sonra ilk iş olarak denize girip kendisini yıkayarak arındırmıştır.[268]

İran Mitolojisi'nde ise "*Ardvi, Sura, Anahita*" verimlilik ve su tanrıçalarıdır. Bunların sürüleri çoğalttığına, zenginliği arttırdığına, toprağa bereket verdiğine ve insanları temizleyerek arındırdığına inanılır. İran Mitolojisi'nde "ateş tanrısı" olarak geçen *Atar* ise Hinduizm'in *Agni*'sine eş değerdir. *Atar*, tanrısal saflığın dünyevî tezahürü olup *Zerdüşt* ondan doğmuştur.[269] Ayrıca mitolojik anlatılara göre dünyanın sonuna doğru gökten bir meteor düşecektir. Daha sonra "ateş meleği", dağlardaki metalleri eriterek bir "ateş ırmağı" oluşturacak ve bütün günahkârları bu ırmaktan geçirerek arındıracaktır.[270]

Öte yandan *Yaradılış* Mitoslarında genellikle ana tanrıçanın sembolü olarak gösterilen "toprak" da tıpkı su ve ateş gibi kutsal bir arınma vasıtasıdır. Toprak elementi, ekin ve bereket vererek insanları besleyen olmasının yanı sıra onları, bağrına alarak arındırandır da. Başka deyişle "toprak", doğuran olduğu gibi ölümden sonra da insanı içine alan, ayrıştıran ve saf olan kutsalla bütünleştirendir.[271]

1.2. Kutsal Kitaplarda Arınma

"*Doğrusu temizlenip arınan, kurtuluşa ermiştir.*" (Âlâ, 87/14.)

İnsanlık tarihinin ilk yazılı kaynaklarına Mezopotamya Bölgesi'nde rastlanılır. MÖ. 3000'li yıllarda Sumerler, yazıyı bularak uygarlığa en büyük katkıyı sağlamışlardır.

[268] Edwerd Irons, *Encyclopedia of Buddhism* (New York: Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, 2008), 524.
[269] Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 105.
[270] J. Campbell, *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*, çev. K. Emiroğlu (Ankara: İmge Kitapevi, 1995), 196.
[271] Altunay, *Paganizm*, 1/74.

Nitekim iletişim artık sözden kalıcı olan sembollere geçmiştir. Bölgede yapılan arkeolojik kazılar sonucu elde edilen kil tabletlerde su, ateş ve toprağın kullanıldığı ritüel arınmalarla tufan hadisesine rastlanılır. Sumer döneminden günümüze ulaşmış bir kil tablette geçen: "*...Bu adam, Tanrısının oğlu, saftır, temizdir, ışıldar! Taştan bir kâse gibi yıkayıp temizle onu! Utu'ya, Tanrıların önderine teslim et onu! Ve Utu, Tanrıların önderi, Tanrıların uygun ellerine havale edecektir onu!..*" vb. ifadeler, bize dönemin arınma anlayışı hakkında önemli ipuçları sunar.[272] Yine Babil'den kalma kil tabletlerde günah ve kirlilik durumunda arınmak için suyla yıkanmanın tavsiye edildiği görülür.[273] Hitit Kralı IV. Tudhaliya'nın yayınladığı emirnameye göre ise mümkün olan her yerde ritüel saflık esas olup mabetler, tanrı figürleri ve kült objeler kirletilmemelidir.[274]

Antik Mısır Dönemi'nden kalma *Ölüler Kitabı* da aynı şekilde dönemin dinî yaşamı, kirlilik ve arınma anlayışına yönelik kapsamlı bilgileri günümüze ulaştırmıştır.[275] Kitapta özellikle doğum, ölüm, kadınların adet dönemi, düşük yapma kirlilik hali olarak görülmüş; bu durumda ise suyla yapılacak ritüel yıkanmalar tavsiye edilmiştir. Kitabın ölüler bölümünde, cesedin Nil'in soğuk sularında yıkanması sonrası defin işlemine geçildiği ve bu esnada ölmüş kişinin öte âleme geçişte Tanrı'ya/tanrılara şöyle hitap ettiği görülür: "*Ben ağzı temiz, eli temiz, kendisini görenlerin, hoş geldin, hoşgeldin dediği kişiyim. Geçmeme izin ver, çünkü ben safım.*" Ayrıca kitabın 46. satırında bir inanırın dua öncesi ellerini suyla arındırdığından bahsedilir.[276]

Batı düşünce dünyasında kirlilik ve arınma anlayışının varlığına dair Antik Yunan ve Roma Medeniyetlerine ait yazılı kaynaklar da mevcuttur. *Asklepios Tapınağı*'nda bulunan bir yazıtta şu ifadeler yer alır: "*Tanrılara kirden arınmış saf bir ruhla yaklaşın.*

[272] Altunay, *Paganizm*, 1/99.
[273] Jean Rudhardt, "Water", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 1987), 14/9697-9704.
[274] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 305.
[275] Yiğitoğlu, *Dinlerde Dua, Sunu ve Sunaklar*, 166.
[276] Blackman, "Purification: Egyptian", 10/476-482.

Tanrılara saf olarak, içinde tüm güzelliğin var olduğu bir ruhla yaklaşın."[277] Doğu Yunanistan'da bulunan *Lucian* tapınak girişinde: "*Kul kirliliğe sahip ise arınma haznelerinde ellerini yıkamadan öteye geçemez.*" denir. Bir *Lindia* Yazıtı'nda ise ritüel saflığın, tapınak kapılarında bulunan yıkanma havuzlarında başladığı yazılıdır.[278] Yunanistan'ın *Parnassos Dağı*'nda bulunan *Delphi* tapınak girişinde: "*Gel ey yabancı! Tek bir damla su iyi bir insanı arındırmak için yeter ancak kötü ruhları temizlemeye okyanusların suyu yetmez*" sözleri yer alır.[279]

Hinduizm'in kutsal kitap koleksiyonu, bilindiği gibi *Şruti* (vahye dayananlar) ve *Smriti* (destan şeklinde olanlar) olmak üzere ikiye ayrılır. Vedalar, Brahmanalar, Upanişadlar, Aranyakalar *Şruti*'yi oluştururken; Manu Kanunnamesi, Puranalar, Mahabharata ve Ramayana Destanları *Smriti*'ye dâhildir. Koleksiyonun en eskisi olan Vedalar, Hint Toplumu'nun; "günah, pişmanlık, tövbe, kefaret, kurtuluş, kirlilik ve arınma" anlayışına dair ilk bilgileri günümüze ulaştırır. Sonraki yüzyıllarda yazılmış *Şruti* ve *Smriti*'de de benzer algılama ve sembolizmin devam ettirildiği görülür.[280]

Bu kutsal metinlerin tamamında tanrılar, saf ve temiz olarak kabul edilir. Upanişadların: "*Atman bütün kirlerden, ölümden, günahlardan ve acizlikten arıdır"* cümlesi bu anlayışı açıkca gösterir.[281] Nitekim aydınlanma yolunda ilerleyen bir Hindu için de esas olan gayenin "su, ateş ve toprak" vasıtasıyla tanrısal saflığa ulaşması olmalıdır: "*İnanan, ilahi olana, ancak arınıp ilahileştikten sonra nihai yüce varlığa tapabilir.*"[282] "*Kişi kirlerinden arınmadıkça, sadece bilgi ile Atman'a ulaşamaz.*"[283]

---

[277] Turcan, "Catharsis", 3/1460.
[278] Fritz Graf, "Baptism and Graeco-Roman Mystery Cults", *Ablution, Initiation, and Baptism: Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, ed: David Hellholm vd. (Berlin/Boston: Walter de Gruyter Publishing, 2011), 1/101-104.
[279] Petersen, "The Relationship between Rituals of Purification and Initiation: The Relationship between Rituals of Purification and Initiation", 1/6-11; Bendlin, "Purity and Pollution", 178-181.
[280] Katar, "Dinlerde Keffaret Anlayışı", 46.
[281] Chandogya Upanişad IX:76; Upanişadlar: "Tanrı'nın Soluğu", çev. M. Ali Işım (İstanbul: Dergâh Yayınları, 1976), 76.
[282] Swami Nikhilananda *Hinduizm*, çev. Aslı Özer (İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 2003), 129.
[283] Katha Upanişad I:14.

"*Arınarak ruhunu huzura kavuşturan bilge kişiler, dünyanın her türlü kirinden kendilerini arındırmış ve sonsuzluğa varan özgürlük yolundan giderek gerçek Ben'e yani Tanrı'ya ulaşmışlardır.*"[284] Vişnu'nun avatarısı olan Krişna tarafından Arjuna'ya vahyedilen Bhagavadgita'da da arınmaya dair önemli öğütler yer alır: "*O'nu düşünen, O'nunla bütünleşen, O'nda yaşar, yolun sonu O'dur. Günahlarında arındığı için O'ndan ayrı olarak yeniden doğmasına gerek kalmaz.*"[285] "*Kendi yaşamını denetim altına almış, ruhunu evren ruhuyla birleştirmiş olan, uyum içindeki arınmış bir kişiyi hiçbir eylem kirletemez.*"[286] "*Bedenlerindeki tutku ve öfkenin fırtınalarını dindirmiş olanlar, Sonsuz Ruh'a katılıp o en yüce aşamaya ulaşırlar. Bu yüce aşamaya ancak günahlarından arınmış olan kutlu insanlar ulaşır.*"[287] "*Tüm yaptığın işleri Sonsuz Ruh'a adarsan, eylemlerin seni kirletmez. Tıpkı suyun üzerinde durduğu halde her zaman temiz ve kuru kalan bir lotus yaprağı gibi. Bencil bağlarından kurtulup, özverili eylem yolunu tutanlar, bedenleri, duyuları ve akıllarıyla kendilerini arındırmak için çalışır.*"[288] "*Yogi, dünyevi arzulardan uzak, sessiz ve temiz bir yerde otururak zihinsel muhakemesini yaparak öz arınmasını tamamlamalıdır…*"[289] "*Korkusuzluk, teslimiyet, özün temizliği, saflık ve ahlaki erdemler. İşte bunlar iyi kişilerin vasıflarıdır, ey Pârtha!.. Kutsal olan iyiyi sana uzunca anlattım Pârtha, şimdi de kötü olanı dinle. Kötülerde ne saflık, ne doğru davranış, ne de hakikat vardır.*"[290] "*Huzur ise nefsini kontrol, zühd, temizlik, sabır, dürüstlük ve tanrısal olanla bütünleşmede vardır.*"[291]

Diğer yandan kutsal metinler, günah ve kirlilik durumunda yapılacak ritüel arınmaların ise özellikle "su, ateş ve toprak"la olacağını bildirmiştir.[292] Zira tabiat güçlerinin kişileştirilmesiyle ortaya çıkan Veda geleneğinin *Apah*'ı sular tanrısıdır.

[284] Mundaka Upanişad V:38-39.
[285] Bhagavadgita V:17.
[286] Bhagavadgita V:7.
[287] Bhagavadgita V:23-28.
[288] Bhagavadgita V:10-11.
[289] Bhagavadgita VI:10-11-12.
[290] Bhagavadgita XV:1-8.
[291] Bhagavadgita XVIII:42.
[292] H. R. Pande *Dharmadipika or A Guide to Hinduism* (Benares: Benares Hindu U. Press, 1930), 32-33.

Apah'ın, konu edildiği bölümlerde suların yalnız maddî kirleri değil, manevî kirleri ve günahları da temizlediği ifade edilir.[293] Konuyla ilgili Vedik ilahilerde şu deyişlere rastlanılır: "*Su, sen her tür varoluşun menbaısın.*"[294] "*Yaşamın temeli, varlıkların özü, ölümsüzlük iksirisin.*"[295] "*Uzun ömür sağlayan, yaratıcı güçsün ve her derde deva olup tüm günahkâr hastaları iyileştirirsin.*"[296] "*Bizler ırmaklara, dağlara ve güneşe bizi kötülüklerden koruyup arıtması için dua ederiz.*"[297] Aynı şekilde Veda öğretisinde bulunan bir din adamı, ayin esnasında şöyle dua eder: "*Keşke Sular, bize hayır getirip arındırsa.*"[298] Neticede Vedik ilahilerde saflığın kaynağı olarak geçen sular; günahkârları temizleyen, kötülükleri uzaklaştıran ve kirleri arındırandır.[299] Mahabharatta Destanı'nın bir bölümünü oluşturan Bhagavadgita'da da arınma vasıtası olarak "su, ateş ve toprak" şu ifadelerle geçer: "*Ey Partha, toprak, su, ateş ve hava benim doğamın özüdür.*"[300] "*Ben hayat bahş eden suların tadıyım, ben güneş ve aydaki ışığım, ben rüzgârın sesiyim. Ben bereketli topraklardaki saf kokuyum, ben ateşteki saf parlaklığım, ben tüm yaşayanların nefesiyim.*"[301] "*Temizleyenlerde rüzgârım, nehirlerden Cahnavi'yim.*"[302] "*Parlakların içindeki ışık benim, canlıların yaşam özüyüm.*"[303]

Hinduizm'in temel ahlak ve ibadet kitabı olan Manusmriti'ye göre ise kirliliğe maruz kalan sadece insan bedeni olmayıp ruh ve akıl da kirlenebilir. İnsanla ilgili her unsur, farklı şekilde temizlenir. "*Uzuvlar suyla, akıl doğrulukla, insan ruhu öğrenme ve maneviyatla temizlenir.*"[304] On iki bölümden oluşan Manusmriti, karı-kocanın dinî

[293] Kaya, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*, 38-39.
[294] Bhaviçyottarapurana 31-14.
[295] ÇatapathaBrahmana IV:4,3,15.
[296] Atharve Veda VI:91,3.
[297] Rigveda X:35, 2.
[298] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 196- 197.
[299] Rudhardt, "Water", 14/9697-9704.
[300] Bhagavadgita, çev. Korhan Kaya (Ankara: Dost Kitabevi, 2001), VII:1-4.
[301] Bhagavadgita VII:8-9.
[302] Bhagavadgita X:31.
[303] Bhagavadgita X:36.
[304] Manusmriti V:109.

hayattaki vazifelerini, "doğum, ölüm evlilik, cinsellik, adam öldürme" vb. kirlilik durumlarıyla nasıl başa çıkılacağını ayrıntılı olarak anlatır. Örneğin, on birinci fasılda bir Brahman'ı öldürmenin büyük bir günah olduğu özellikle vurgulanır. Hatta hiçbir eylemin kişiyi bundan daha ağır bir şekilde kirletemiyeceği için cezasının da o nispette ağır olacağı ifade edilir: "*Rahip öldüren biri ormanda bir kulübe inşa edip on iki yıl boyunca orada yaşamalı, yemek için dilenmeli ve bir cesedin kafasını bayrak olarak kullanmalıdır ki arınabilsin. Kendi isteğiyle kendini bilgili adamlara hedef yapsın ve önce başı olmak üzere kendini üç defa yanan bir ateşin içine atsın. Ya da kefaret olarak şunları yapsın; bir at kurbanı gerçekleştirsin, bin mil yürüsün, Vedalardan birini okusun, az yesin ve bedensel isteklerine hâkim olsun. Bu doğrultuda arınmış bir zihinle on iki yıl geçirirse rahip öldürmenin günahından kurtulur.*"[305]

Budizm'in kutsal kitabı *Tripitaka*'nın en önemli faslını oluşturan *Dhammapada*, Buda'nın arınmaya dair düşüncelerini aktarır. *Dhammapada*'ya göre, Buda'nın nasihatlerini dinleyip kirliliği kendisinden uzaklaştıran kimselerin, saflığa ulaşmaları nedeniyle "brahmin" olarak huzur içinde yaşayacakları özellikle vurgulanır. Ayrıca *Nirvana*'ya ulaşmanın ancak bütün kirlerden ve günahlardan arınmakla mümkün olacağı söylenir.[306] Zira kutsal metinlerde *Nirvana*, "durgunluk, huzur, arınmışlık, kurtuluş" şeklinde nitelendirilmektedir.[307] Diğer yandan Dhammapada'da: "*Benim öğretim, saf ve temizdir… Benim öğretim, fark gözetmeden her şeyi temizleyen su gibidir.*"[308] Dediği rivayet edilen Buda, temizliğin ve arınmanın önemini ise şöyle belirtmektedir: "*Demir üzerindeki pas, nasıl o demirin aşınmasına sebep oluyorsa, bir insanın kirlilikleri ve günahları da o kişinin kötü yolda kendisini yok etmesine sebep olur.*"[309] "*Bilge kişi kirlerini temizlesin, tıpkı gümüşün kirini zaman zaman temizleyen*

[305] Manusmriti XI:73- 82.
[306] Mascarro, "Dhammapada", 99.
[307] Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi,* 99.
[308] Paul Carus, *Buda'nın Öğretisi*, çev. Teoman Uçgun (İstanbul: Ruh ve Madde Yay., 1984), 141.
[309] Mascarro, "Dhammapada", 88.

kuyumcu gibi."[310] "*Akıllı kişi, sıradan yaşamın karanlığını terk etmeli… Aklı her türlü kirden temizlemelidir.*"[311] "*İnsan zevklerden azade olmalı, şehvetin kirlerinden sakınmalı ve iyi ahlak peşinde koşmalıdır.*"[312] "*Kötülük kendi başına yapılır, kişi kendi başına acı çeker ve kendi başına arınır. Saflık ve kirlilik kendine aittir, kimse başkasını arındıramaz.*"[313] "*Kendi mutluluğunu, varlıkları inciterek veya öldürerek değil, kendini arındırarak arayan; mutluluğu bulacak ve tüm acıları sona erecek.*"[314] "*Böylece erdemli insan, her iki dünyada da mutlulukla yaşar. Yaptığı işlerin güzelliğini ve temizliğini gördükçe hoşnut olur.*"[315]

Maddî ve manevî kirlerinden arınmış bireylerin oluşturduğu temiz bir toplum idealine ulaşmak, Zerdüştiliğin yazılı kaynağı olan *Avesta*'nın da temel hedefidir.[316] Bu anlayış, Avesta'da geçen *Ahura Mazda* ve *Zerdüşt* arasındaki diyaloglarda açıkça görülür: "*Temizlik insan için doğumdan sonra verilmiş ikinci en iyi şeydir. O temizlik ki, ey Zerdüşt! Bu dinin iyi düşünceleri, iyi sözleri ve iyi eylemlerinden oluşan erdemlerdir.*"[317] "*Zerdüşt! Eğer arınıp kutsanmış olarak temizler şehrine gelmek istiyorsan şu iki vazifeyi yerine getirmelisin. Birinci görevin, maneviyatı maddi dünyanın önünde tutup, daha çok değer vereceksin... İkinci görevin ise bana karşı her daim saygılı davranacaksın. Bu görevleri yerine getirirsen ancak o zaman dindar ve bilge biri olabilirsin.*"[318] "*…Tanrım bizim zihnimizi temizle, arındır ki bizim bütün düşüncelerimiz ve eylemlerimiz temiz niyetlerle aydınlansın...*"[319] Öte yandan Zerdüştilikte kutsal su, ateş ve toprakla gerçekleştirilen arınmalar; dinî hayatın esasını oluşturur. Bu unsurlar, *Avesta*'da açıkça belirtilir: "*Ey yüce Ahura katında olan su,*

[310] Dhammapada XVIII:239.
[311] Dhammapada VI:87-88.
[312] Dhammapada XVI:204-211.
[313] Dhammapada XII:165.
[314] Dhammapada X:132.
[315] Dhammapada I:16.
[316] Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958), 172.
[317] The Zend- Avesta: Vendidad, trans. F. Max Müller (London: Oxford University Press, 1880), 5.
[318] Saddar 65:7-12.
[319] Gata 4:1.

överim seni zevr ile ve iyi düşünce ile"[320], "*…Ey siz sular, siz ki yardımsever yollarla bize hizmet edersiniz, gürül gürül akarsınız, yıkanmada arınmada etkilisiniz, biz sizi arayacağız her iki dünya için! ...Ey sular, siz ki bizim hastalığımıza, talihsizliğimize, hatalarımıza, günahlarımıza, bir kol uzunluğu kadar uzaktasınız; siz ki (bizleri temizleyen, arındıran, koruyan) hayatımızın analarısınız!*"[321] "*Zerdüşt, Ahura Mazda'ya sordu: Din adamları Mihr'i hoşnut etmek için ne yapmalıdır? Ahura Mazda yanıt verir: Din adamlarına söyle, geçmiş günahlarından arınmak için üç gün boyunca tüm vücutlarını suyla yıkayarak temizlesinler*"[322] Benzer şekilde Avesta'da ateşte, "kutsal temizleyici" olarak tanımlanır: "*Överim seni ey ateş, Ahura Mazda'nın oğlu ve bütün ateşleri...*"[323] "*O, 'tüm pislikleri' uzaklaştırır, 'sağlık ve mutluluk' ihsan eder.*"[324] "*Güneşe hamd ve sena ederiz. Ta ki üstümüze saf ışığını yaysın ve yeryüzündeki tüm kirleri temizlesin.*"[325]

Ayrıca her Zerdüşti, ritüel saflığı elde etmek için abdest alırken aşağıdaki arınma dualarını mutlaka okumak zorundadır:

Avestaî Kuştî: "*Güzel düşünce ile güzel söz ve güzel davranışlarla, ister düşünce ister söz ya da davranış yoluyla benden sudur etmiş olan bütün günahlardan ki ister o günahlar sadece düşüncede ortaya çıkmış yapılmamış olsun ve ister düşünceden çıkıp eyleme dönüşmüş günahlar olsun, pişmanım ve tövbe ediyorum. Temiz olmayan Ehrimen (şeytan) için yenilgi ve yok olmasını isterim. Ehrimen'den kaynaklanan bütün kötülükler yok olsun, kötüler ve yoldan sapanlar asla mutluluk bulmasın… Adeletli Hürmüz muzaffer olsun, yüce olsun ki o Hürmüz parlak, saf, temiz, mutlu ve her zaman haberdardır. Ahura Mazda'nın mutluluğu için var güçle Ehrimen'in yenilgisini*

[320] Yesna 68:3.
[321] Yesna 38:3-4.
[322] Mihr 10-11.
[323] Yesna 1:12.
[324] Yesna 25:7, 36:1; Ataş-i Niyayiş 1:1.
[325] Yeşt 6:1.

istiyoruz. En iyi isteğimiz, doğru, dürüst ve temiz olmamızdır. Bunun için doğruluk ve dürüstlüğü selamlıyor ve övüyoruz. Doğruluk, temizlik iyilerin en iyisidir. İyi bahtlılığa ve mutluluğa sebep olur. İyi baht ve mutluluk kendisini isteyen kişiye aittir.

-Ey Mazda benim yardımıma gel. Bir ve beraber olalım. Zahitlerle, temizlerle bir ve sırdaş olalım, iyileri takip edelim ve onlara karşı saygı duyalım. Günah ve günahkârlardan uzak olalım. Öyle yol gidelim ki Zerdüşt'ün vefakâr takipçileri ve bütün temizlerin, Aşuvan'ın beraberinde yedi ülkeye gittiği gibi biz de bu yolu takip edelim."[326]

Maniheizm'in kutsal kitap koleksiyonunun en önemli parçalarından biri olan *Kefalaya*'da Mani'nin bir öğrencisiyle geçen diyaloğu, arınmaya dair önemli ipuçları sunar. Yapılan söyleşide Mani'nin: "*İyi bir dinleyici, dinin buyruklarına olan sadakati ve yaptığı arınmalar sayesinde kurtuluşa ulaşacaktır*" dediği ifade edilir.[327] Maniheist Uygurların, dua kitabı olan *Huastuanift*'te ise arınmaya ilişkin şu ifadeler geçer: "*Ey Tanrım, bilerek veya bilmeyerek her ne günah işlediysek tüm günahlarımızdan ötürü sizden arınmayı dileriz.*"[328]

Sabiilerin Mandence yazılmış kutsal kitap koleksiyonu; *Ginza*, *Divan Abatur*, *Divan Masbuta d Hibil Ziva*, *Draşya d Yahya*, *Haran Gaveyta* ve *Kolasta*'dan oluşur. Bunlardan *Kolasta Kitab*ı, kirlilik ve arınmaya yönelik uygulamaları konu alan bir günlük ibadet kitabıdır. Sabii rahiplerinin kullandığı *Divan Masbuta d Hibil Ziva*; *Hibil*'in kirlilik diyarına yaptığı seyahatten ve oradan vaftiz sayesinde arınmış olarak kurtulmasından bahsetmektedir.[329] *Haran Gaveyta*'da ise dünyanın sonuna doğru *Nasuralar* (kötü varlıklar) tarafından dünyanın kirlilik ve karanlığa gömüleceği anlatılır: "*Ve sonra Hibil Ziva, son çağda gerçekleşecekleri anlattı: "Kötülük ve kirlilik artacak*

[326] Oymak, *Zerdüştlük: inanç-İbadet-Adetler*, 189-190.
[327] Nicholas J. Baker B., *Manichaeism: An Ancient Faith Rediscovered* (London: T&T Clark, 2011), 80.
[328] Betül Özbay, *Manihaist Uygurların Tövbe Duası Huastuanift* (Ankara: TDK. Yayınları, 2014), 93.
[329] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 656.

ve dünyayı kuşatacak; zira kötülüğün artması ve kirliliğin dünyada oldukça çoğalması hükmedilmiştir. Çünkü bu çağda kaderdir… Dünyaların sonuna kadar, zulüm ve keder nasuralar için artacaktır. Temizlik azalacak, kirlilik, zina, hırsızlık ve yolsuzluk arttığı için insanlar kirleneceklerdir."[330] Ayrıca kötü varlıkların, ortaya çıkacak ışık elçilerince yok edilmesinden sonra dünyaya "ilk saflığın" tekrar geleceği dile getirilir.[331] Koleksiyonda yer alan bir diğer kitap olan *Ginza*'da ise dünyanın sonuna doğru gerçekleşecek büyük arınmayla ilgili şu ifadeler geçmektedir: "*Ev (yeryüzü) yıkıldığında ve 7 (gezegen)'in ruhu sona erdiğinde 12 yıldız yok edilecek. Bu büyük hesap gününde; Yuşamin, Abatur ve Ptahil'in cezaları ilan edilecek. Daha sonra Hibil Ziva gelir ve onları bu dünyadan yükseltir. Yuşamin ve Abatur güçlü İlk Hayat'ın yardnasında (nehrinde) vaftiz edilecek. Bunun üzerine onlar Ptahil Uthra'yı alıp getirirler. O (Ptahil), güçlü İlk Hayat'ın nehrinde vaftiz edilecek; bu nehirde onun üzerinden kir ve pislikler kazınıp temizlenecek.*"[332]

Semitik dinlerin kutsal kitaplarında da "su, ateş ve toprak"la gerçekleştirilen ritüel arınmalar, sevilen bir ifade şekli olmuştur. Nitekim Eski Ahit geleneğinde bu unsurların saflığı sembolize ettiği açıkça görülür.[333] Yeremya'da: "*Ey Kudüs, yüreğini kötülükten yıka ki, kurtulasın. Kötü düşüncelerin ne vakte kadar içinde kalacak?*"[334] Hezekiel'de: "*Üzerinize temiz su serpeceğim, arınacaksınız. Sizi bütün kirlenmişliklerden arındıracağım.*"[335] Mezmurlarda: "*Beni zufa ile temizle pak olurum, beni yıka kardan ak olurum*"[336]; İşaya'da: "*Yıkanın temizlenin*"[337] denir. Krallarda: "*Elişa ona şu haberi gönderdi: "Git, Şeria Irmağı'nda yedi kez yıkan. Tenin eski halini alacak, tertemiz olacaksın. Naaman'ın görevlileri yanına varıp, "Efendim, peygamber senden daha zor*

[330] Haran Gaveyta, 18.
[331] Şinasi Gündüz, Sabiiler Son Gnostikler (Ankara: Vadi Yayınları, 1995), 76.
[332] Ginza, 311.
[333] Tesniye 12:30-32.
[334] Yeremya 4:14.
[335] Hezekiel 36:25.
[336] Mezmurlar 51:7.
[337] İşaya 1:16.

bir şey istemiş olsaydı, yapmaz mıydın?" dediler, "Oysa o sana sadece, 'Yıkan, temizlen' diyor."[338] Çölde Sayım'da geçen: "*Üçüncü ve yedinci gün temizlenme suyuyla kendini arındıracak, böylece paklanmış olacak. Üçüncü ve yedinci gün kendini arındırmazsa, paklanmış sayılmayacak*"[339] vb. ifadelerde olduğu gibi Eski Ahit, "ritüel yıkanma" betimlemeleriyle doludur. Ateş vasıtasıyla yapılan arınmaya dair ise şu ifadeler geçer: "*Rab Siyon kızlarını pisliklerinden arındıracak. Yeruşalim'de dökülen kanı adil ve ateşten bir ruhla temizleyecek.*"[340] "*Altını, gümüşü, tuncu, demiri, kalayı, kurşunu 'ateşe dayanıklı her nesneyi' ateşten geçireceksiniz; ancak bundan sonra temiz sayılacak…*"[341] Yakup ile Tanrı Yahve arasında geçen diyaloglarda da arınmaya dair kapsamlı bilgiler vardır: "*Tanrı Yakup'a, 'Git, Beytel'e yerleş' dedi, 'Ağabeyin Esav'dan kaçarken sana görünen Tanrı'ya orada bir sunak yap.' Yakup ailesine ve yanındakilere, 'Yabancı ilahlarınızı atın' dedi, 'Kendinîzi arındırıp giysilerinizi değiştirin' buyurdu.*"[342], "*İsrail halkını kirlilikten arındıracaksın…*"[343], "*Git, bugün ve yarın halkı arındır" dedi…*"[344], "*Dağdan halkın yanına inip onları arındırdı…*"[345], "*Temizlenme suyuyla kendini arındıracak…*"[346], "*Günahtan arındırma suyunu üzerlerine serpecek…*"[347], "*Böylece halkı bütün yabancılardan arındırdım…*"[348] Aynı şekilde Musa da Sina'ya vardığında İsrailoğullarından bedenlerini ve kıyafetlerini yıkayarak arınmalarını istemiştir.[349]

Yahudi dua yakarışlarında da arınmaya vurgu vardır. Mezmurlar 51:1-12'de geçen dua ve tövbenin yer aldığı faslın bir bölümü şu şekildedir: "*Ey Tanrı, lütfet inayetine*

[338] Krallar 5:10-13.
[339] Çölde Sayım 19:12.
[340] İşaya 4:4.
[341] Çölde Sayım 31:22-23.
[342] Yaratılış 35:1-2.
[343] Levililer 15:31.
[344] Çıkış 19:10.
[345] Çıkış 19:4.
[346] Sayılar 19:12.
[347] Sayılar 8:7.
[348] Nehemya 13:30.
[349] Çıkış 19:10-14.

göre acı bana, sevgin uğruna; sil isyanlarımı, sınırsız merhametin uğruna. Tümüyle yıka beni suçumdan, Arıt beni günahımdan. Çünkü biliyorum isyanlarımı, günahım sürekli karşımda. Sana karşı, yalnız sana karşı günah işledim. Senin gözünde kötü olanı yaptım. Bu nedenle, söylediklerinde haklı, Yargılarında adilsin. Arıt beni, paklanayım. Yıka beni, kardan beyaz olayım. Bakma günahlarıma, sil bütün suçlarımı."[350]

Öte yandan Eski Ahit, Yahudilerin maddî ve manevî arınmasına aynı derecede önem verir: "*Öyleyse yüreklerimiz serpmeyle kötü vicdandan arınmış, bedenlerimiz temiz suyla yıkanmış olarak, imanın verdiği tam güvenceyle, yürekten bir içtenlikle Tanrı'ya yaklaşalım.*"[351] "*Elleri pak, yüreği temiz olan, gönlünü putlara kaptırmayan, yalan yere ant içmeyen.*"[352] "*Tanrı'ya yaklaşın, O'da size yaklaşacaktır. Ey günahkârlar, ellerinizi günahtan temizleyin. Ey kararsızlar, yüreklerinizi paklayın.*"[353] "*Yıkanıp temizlenin, kötülük yaptığınızı gözüm görmesin, kötülük etmekten vazgeçin.*"[354] "*Rab, Kötünün tasarılarından iğrenir, temiz düşüncelerden hoşnut kalır*."[355] "*Yıkanın, temizlenin; gözümün önünde işlerinizin kötülüğünü atın; kötülük etmekten vazgeçin…*"[356]

Eski Ahit, mabede giriş ve ibadet öncesi arınmayı da zorunlu kılar. Bu doğrultuda Harun ve oğullarının kutsal görev öncesi suyla arındıklarını bize aktarır.[357] Aynı şekilde Eski Ahit'de: "*Tanrı karşısında insan doğru olabilir mi? Kendisini yaratanın karşısında temiz çıkabilir mi?*"[358] "*Kutsalla, bayağı olanı; kirliyle temizi birbirinden ayırt etmelisiniz.*"[359] "*Yedinci gün giysilerinizi yıkayın. Böylece temiz sayılacaksınız. Sonra*

[350] Mezmurlar 51:1-9.
[351] İbraniler 10:22.
[352] Mezmurlar 24:4.
[353] Yakup 4:8.
[354] Yeşaya 1:16.
[355] Süleyman'ın Özdeyişleri 15:26.
[356] İşaya 1:16-17.
[357] Çıkış 24:4, 30:19-20.
[358] Eyüp 4:17.
[359] Levililer 10:10.

ordugâha girebilirsiniz."[360] "*Ancak, kirli sayılan biri kendini arındırmazsa topluluğun arasından atılmalı. Çünkü Rab'bin Tapınağı'nı kirletmiştir. Temizlenme suyu üzerine dökülmediği için kirli sayılır*"[361] ifadeleri yer alır.

Yahudi sözlü geleneği olan Talmud'un *Mişna* faslı; altı ana başlıktan oluşmakta olup konuyla ilgili olan "Taharot" (temizlik, arılık) bölümünde evlerin, yiyeceklerin ve insanların kirlilik durumlarıyla bundan nasıl kurtulacağını düzenleyen kurallar yer almaktadır. Bu bölümlerde insanların bedensel akıntıları, cüzzam hastalığı, adet kanı, doğum süreci, yasaklı yiyecek ve içeceklerin tüketimi sonucu oluşan kirlilik halleri ve arınma yolları tartışılır.[362]

Hıristiyanlığın başlıca arınma pratiği olan vaftiz, Yeni Ahit'te kalbin tüm kötü duygulardan aklanması olarak değerlendirilmektedir.[363] Su ise vaftizle yapılan arınmanın temel vasıtası olmuştur.[364] Nitekim *Pavlus*'un Efeslilere yazdığı mektupda: "*Ey kocalar, Mesih kiliseyi su yıkaması ile kelamla temizleyerek takdis etsin diye leke yahut bu gibi şeylerden biri olmayarak onu bizzat kendine izzetli olarak arzetsin*"[365] şeklinde geçen ifadesi, suyun sembolik temizlik vasıtası olma özelliğini dile getirmiştir. Ayrıca Yeni Ahit, Tanrı'ya ve O'nun evine iç ve dış temizlikle yaklaşmak gerektiğine,[366] inanırın bedenen ve ruhen her daim temiz olmasının zorunluluğuna vurgu yapar: "*İsa ona dedi ki, "yıkanmış olan tamamen temizdir; ayaklarının yıkanmasından başka şeye ihtiyacı yoktur. Sizler temizsiniz, ama hepiniz değil.*"[367] "*Yüksek Kurul'u dikkatle süzen Pavlus, "kardeşler" dedi,* "*Ben bugüne dek Tanrı'nın önünde tertemiz bir vicdanla yaşadım.*"[368] "*Bu nedenle ben gerek Tanrı, gerek insanlar*

[360] Çölde Sayım 31:24.
[361] Çölde Sayım 19:20.
[362] Rabbi Aaron Parry, *Talmud Nedir?*, çev. Estreya Seval Vali (İstanbul: Gözlem Yay., 2005), 106-107.
[363] Markos 1:4; 2. Korintliler 7:1.
[364] Rasl. İşl. 22:16; Kor. I. Mek., 6:11.
[365] Efeslilere Mektup 5:25-26; Kor. I. Mek. 6:11; 12:13;Titusa Mektup 3:5-7.
[366] İbraniler 10:20-24.
[367] Yuhanna 13:10.
[368] Elçilerin İşleri 23:1.

önünde vicdanımı temiz tutmaya her zaman özen gösteriyorum."[369] "*Yüreği temiz olanlar için her şey temizdir, ama yüreği kirli olanlar ve imansızlar için hiçbir şey temiz değildir. Çünkü onların zihinleri de vicdanları da kirlenmiştir.*"[370] "*Birinin üzerine ellerini koymakta aceleci davranma, başkalarının günahlarına ortak olma. Kendini temiz tut.*"[371] "*Sevgili kardeşler, bu vaatlere sahip olduğumuza göre, bedeni ve ruhu lekeleyen her şeyden kendimizi arındıralım; Tanrı korkusuyla kutsallıkta yetkinleşelim."*[372] *"Ne mutlu kalbi temiz olanlara; çünkü onlar Tanrı'yı göreceklerdir.*"[373]

İslam'ın kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim ve hadis külliyatı; arınmaya yönelik birtakım ilke ve ölçüler getirmiş, maddî ve manevî temizliği dini yaşantının özü olarak görmüştür. Kur'an'ın ilk indirilen sûrelerinde: "*Rabbinin ismini yücelt! Elbiseni temiz tut! Maddi-manevî her türlü pislik ve kötülükten uzak dur.*"[374] "*…Kuşkusuz Allah, tövbe edenleri ve temizlenenleri sever*"[375] buyurulması. Aynı şekilde: "*…Kim arınırsa, ancak kendisi için arınmış olur.*"[376] "*…Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.*"[377] "*…Orada her türlü günah ve kötülüklerden temizlenmek isteyen kimseler vardır. Allah da çokça temizlenenleri sever.*"[378] "*Allah size zorluk ve darlık vermek istemez. Sizin temiz olmanızı ve hakkınızda nimetini tamamlamak ister*"[379] vb. minvaldeki daha birçok ayet, temizliğin her şeklini içine alan genel mahiyetteki maddî ve manevî arınmayı ifade eder. Kur'an'ı Kerim, günahlardan arınma problemine ise çeşitli ayetlerde yer verir ve arınmayı kurtuluşa giden tek yol olarak işaret eder: "*Rasûlüm!.. "Pis ve murdar olanla temiz ve hoş olan asla bir değildir" de. Öyleyse ey*

[369] Elçilerin İşleri 24:16.
[370] Timoteos 4:15.
[371] Timoteos 5:22.
[372] 2. Korintliler 7:1.
[373] Matta 5:2-10.
[374] el-Müddesir 74/4-5.
[375] el-Bakara 2/222.
[376] Fâtır 35/18.
[377] el-Ahzâb 33/33.
[378] et-Tevbe 9/108.
[379] el-Mâide 5/6.

selim akıl sahipleri, Allah'a karşı gelmekten sakınıp arının ki kurtuluşa eresiniz."[380] "*Nitekim içinizde sizden bir peygamber gönderdik; size âyetlerimizi okuyor, sizi (günahlardan) temizliyor, size Kitâb'ı ve hikmeti öğretiyor…*"[381] "*Doğrusu (Günahlardan) temizlenip arınan kimse, gerçekten kurtuluşa ermiştir!"*[382]

Diğer yandan Kur'an, kutsal olanla temasta bulunmadan önce ve ibadetlerin ön koşulu olarak su[383] veya toprakla[384] arınmayı da zorunlu görmüştür: "*Ey iman edenler! Namaza kalktığınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar/dirseklerle beraber kollarınızı yıkayın. Başınızı mesh edin ve ayaklarınızı da topuklarınıza kadar (yıkayın). Şayet cünüp olursanız Guslle temizlenin. Eğer hasta ya da yolculukta olursanız ya da sizden biri ihtiyaç gidermeden gelirse veya kadınlarla beraber olur ve su bulamazsanız, temiz toprakla teyemmüm alın. Yüzlerinize ve ellerinize ondan sürün. Allah, (din konusunda) sizi zora sokmak/işinizi zorlaştırmak istemez. Fakat Allah, şükredesiniz diye sizi temizlemek ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister.*"[385] "*Ey Âdemoğulları! Namaz kıldığınız, ibadet ettiğiniz her yerde temiz ve güzel elbiselerinizi giyin...*"[386] "*Bir vakit İbrâhim'e Kâbe'nin yerini hazırlayıp göstermiş ve şöyle buyurmuştuk: "Bana hiçbir şeyi ortak koşma. Evimi, onu tavaf edecekler, huzurumda ibadete duracaklar, rukûya varıp secde edecekler için her türlü kirden temiz tut!*" "*Sonra gerekli temizlikleri yaparak kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve o Beyt-i Atîk'i tavaf etsinler!*"[387] Ayrıca İslâm'da Kur'an okumak, simgesel olarak Allah'la konuşma anlamı

[380] el-Maide 5/100.
[381] el-Bakara 2/151.
[382] el-Â'lâ 87/14.
[383] "*Sizi temizlemek için, Allah gökten su indiriyor*" (el-Enfal 8/11); "*Biz gökten temizleyici su indirdik*" (el-Furkan 25/25).
[384] "*Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilecek derecede ayıkıncaya, cünüp iken de -yolcu olanlarınız hâriç- yıkanıncaya kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta ya da yolcu iseniz veya sizden biriniz abdestini bozmuşsa veyahut kadınlarınızla cinsî münasebette bulunmuşsanız; bu durumlarda abdest alacak veya yıkanacak su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin: yüzünüzü ve kollarınızı onunla mesh edin. Doğrusu Allah, çok affedici, çok bağışlayıcıdır*" (en-Nisa 4/43).
[385] el-Maide 5/6.
[386] el-Araf 7/31.
[387] el-Hac 22/26-29.

taşımakta olup bu durumda Müslüman'ın ona dokunması için öncesinde su ile temizlenmesi zorunludur: "*O (Kitab'a) temizlenmiş olanlardan başkası dokunamaz.*"[388]

Hz. Muhammed'in söz ve eylemlerinden oluşan hadis külliyatı da arınmaya yönelik ifadelerle doludur. Örneğin: "*Temizlik imanın yarısıdır.*"[389] "*Allah temizdir, temizliği sever.*"[390] "*Namazın anahtarı temizliktir.*"[391] "*Muhakkak ki öfke şeytandandır. Şeytan ise ateşten yaratılmıştır. Sen ateşi ancak su ile söndürebilirsin. Öyleyse sizden her kim kızdığı zaman abdest ile güzelce arınsın.*"[392] "*Kabir azabının çoğu, kirden gereği gibi sakınmamaktan kaynaklanır.*"[393] "*Benim ümmetim Kıyamet gününde abdest izlerinden dolayı "Yüzleri nurlu, elleri ve ayakları bembeyaz olanlar" diye (hesâp mahalline veya mîzan başına) çağrılacaklardır. Artık kim, bu parlaklığını daha ziyâde artırıp uzatmaya güç yetirebilirse bunu yapsın.*"[394] Ayrıca hadislerde "abdest" ve gerekli hallerde "Gusl" ile arınma, kutsal mekânlara giriş veya ibadet öncesi namazın vazgeçilmez şartlarındandır: "*Cennetin anahtarı namaz, namazın anahtarı da temizliktir.*"[395] "*Namazın anahtarı taharettir.*"[396] "*Her kim cuma günü abdest alırsa ne iyi eder; hele boy abdesti alırsa, o daha da iyidir.*"[397] "*Bir kimse cuma günü gusl abdesti alır, elinden geldiği kadar temizlenir, ya kendi özel kokusundan veya evinde bulunan güzel kokudan sürünür ve evinden çıkar, iki kişinin arasına girmez, sonra üzerine farz olan namazı kılar, imam hutbe okurken susup onu dinlerse, o cuma ile öteki cuma arasındaki günahları bağışlanır.*"[398] "*Bir kimse evinde güzelce temizlenir, sonra Allah'ın farzlarından bir farzı yerine getirmek için Allah'ın evlerinden birine giderse, attığı adımlardan her biri bir günahı silip yok eder; diğer adımı da onu bir derece*

[388] el-Vâkıa 56/79.
[389] Müslim, "Tahâret", 1.
[390] Tirmizî, "Edeb", 41.
[391] Tirmizî, "Tahâret", 3.
[392] Ebu Davud, "Edeb", 4.
[393] İbn-i Mâce, "Tahâret", 26.
[394] Buhârî, "Vudû", 3.
[395] Tirmizî, "Tahâret", 1.
[396] Ebû Dâvûd, "Tahâret", 31.
[397] Tirmizî, "Cuma", 5.
[398] Buhârî, "Cum'a", 6,19.

yükseltir."[399] Ayrıca hadislerde Hz. Muhammed, mescitlerin temiz tutulmasını, düzenli olarak yıkanarak arındırılmasını ve ortama güzel kokular bırakılmasını da tavsiye etmiştir.[400]

İslam'da öngörülen temizlik türü, iç içe geçmiş "maddî ve manevî" arınmayı kapsar. Bunun en güzel örneklerinden biri, Ebû Hureyre tarafından rivayet edilmiştir: "*Resûlullah şöyle buyurdu: Bir müslüman (veya mü'min) abdest aldığı zaman, yüzünü yıkarken gözleriyle işlediği günahlar abdest suyu (veya suyun son damlası) ile dökülür gider. Ellerini yıkadığında elleri ile işlediği günahlar abdest suyu (veya suyun son damlası) ile dökülür (öyle ki kişi bütün günahlardan arınır ve tertemiz olur). Ayaklarını yıkadığında da ayaklarıyla işlediği günahları abdest suyu (veya suyun son damlaları) ile akıp gider. Nihayet o Müslüman günahlarından tamamıyla arınmış olur.*"[401]

Hadis külliyatında yer alan bilgi ve ifadelere bakıldığında İslam'ın, genel olarak beden sağlığı ile vücut organlarının temizliğine büyük önem atfettiği söylenebilir.[402] Nitekim çevresindeki insanlara temizlik alışkanlığı kazandırmaya çalışan Hz. Muhammed, günlük hayatında her fırsatta yıkanmış, temiz ve güzel elbiseler giymiş, hoş kokular sürünerek ümmetine bu konuda örnek teşkil etmiştir.[403] Aynı zamanda bunun fıtrat gereği[404] olduğunu özellikle vurgulayarak "arınmayı" dinî hayatın, merkezine yerleştirmeyi başarmıştır: "*Ümmetime fazla zorluk yüklemekten çekinmeseydim her namaz öncesinde misvak kullanmalarını emrederdim.*"[405] "*Yemeğin bereketi, hem yemekten önce hem de yemekten sonra elleri yıkamaktır.*"[406] Yine bir

[399] Müslim, "Mesâcid", 282.
[400] Tirmizî, "Cuma", 64.
[401] Müslim, "Tahâret", 32.
[402] Buhârî, "Rikaḳ", 1; Müslim, "Ṭahâret", 54-56; Buhârî, "Libâs", 64,74.
[403] Buhârî, "Cumʿa", 2,6,12; Ebu Davud, "Ṭahâret", 127.
[404] "*On şey fıtrat gereğidir: Bıyıkları kırpmak, sakal bırakmak, misvak kullanmak, burna su çekmek, tırnakları kesmek, parmak boğumlarını temizlemek, koltuk altı kıllarını gidermek, apış arasını temizlemek, istinca yapmak… 'Râvî: onuncuyu unuttum; ancak onun da mazmaza (ağıza su vermek) olması muhtemeldir' dedi*" (Müslim, "Tahâret", 56).
[405] Buhârî, "Cumʿa", 8; Müslim, "Ṭahâret", 42.
[406] Tirmizî, "Şemail", 79.

cuma günü üstü başı toz içinde terlemiş vaziyette huzuruna gelen birine, "*Keşke böyle bir günde temizlik yapsaydın*" demiştir.[407] Ayrıca ibadetle ilgili pratiklerin ele alındığı İslam Fıkıh Kitaplarında çoğunlukla ilk bab, "sular" veya "taharet" adıyla başlar ve bu bablar altında arınmaya yönelik uygulamalar ayrıntılı olarak ele alınır.

1.3. Halk İnanışlarında Arınma

Geleneksel kültürü oluşturan en önemli ortak değerlerden biri olan ve genellikle şifahi yollarla gelecek nesillere aktarılan halk inanışları da tezin çalışma sahasında yer almaktadır. Zira halk inanışları, toplumların geçmişten beri inandıkları değerlere bağlı olarak oluşan "ritüel arınma" pratiklerini içinde barındırır. Halk inanışları ister dindar, isterse dine mesafeli olsun insanların çoğunluğunu etkisi altına alır. Nitekim dindar insanlardan birçoğu, mensubu olduğu dinin gereklerini yerine getirdiği gibi paralel dindarlık olarak değerlendirilen halk inanışları etrafında şekillenen arınma uygulamalarını da icra eder.[408] Diğer yandan halk inanışları kapsamında görülen arınma ritüelleri daha çok "ziyaret fenomeni" ile "geçiş dönemleri" kapsamında gelişmiştir. Ayrıca arınma pratiklerinde kullanılan metaryaller arasında yer alan; su, ateş, mum, toprak, çamur, taş vb. unsurların ön plana çıktığı görülür.

Günümüzde "su kaynakları, türbe, mezarlık, yatır, mağara, dağ, tepe" vb. mekânları ziyaret edenlerin bir kısmının maksadı orada sadece dua etmek iken çoğu zamanda ziyaretçiler; bu kutsal mekânları hastalıklardan, günahlardan, bela ve musibetlerden kurtulmaya vesile olarak görmüştür.[409]

Nitekim tarih boyunca insanlar "su kuyusu, ılıca, nehir, göl" gibi değişik su kaynaklarını birer "arındırıcı, sağaltıcı, şifa verici" olarak görmüş ve bunların etrafında

[407] Buhârî, "Cumʿa", 15; Müslim, "Cuma", 6.
[408] Ahmet Hikmet Eroğlu, "Halk İnanışlarına Giriş", *Halk İnanışları,* ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 21-23.
[409] Rezan Karakaş, *Siirt Menkıbeleri ve Türbe Ritüelleri* (Ankara: Maya Akademi Yay., 2014), 117-118.

oluşmuş çok sayıda uygulama dikkat çekici bir devamlılık göstererek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu sularla gerçekleşen ritüel uygulamalarda esas olan gaye; arınma, ilahî olana bağlanma, kutsalla bütünleşmedir.[410] Ziyaret esnasında su ile gerçekleştirilen pratiklerden birkaçı şu şekilde sıralanabilir: Kutsal olduğuna inanılan mekândaki suyu içmek, bu suyu vücuda serpmek veya eve götürerek banyo yapmak, suyu toprakla karıştırıp elde edilen karışımı vücuda sürmek vb.[411]

Diğer yandan bazı su kaynaklarına, hastalıkları tedavi edici bir fonksiyon yüklenmesi de suyun arındırma özelliğiyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle ilk çağ toplumlarında günah ve hastalık bir biriyle ilişkilendirilmiş, hastalığın ruhsal kirlenme sonucu oluştuğuna inanılmıştır. Bu anlayışın yansımaları aradan asırlar geçmesine rağmen halk inanışları kapsamında görülmeye devam etmektedir. Kırgızistan'ın *Celalabad Şehri*'nde bulunan "Eyyüb Suyu" bu türdendir. Yaygın inanışa göre Eyyüb Peygamber hastalanır, hiçbir yerde şifa bulamaz. Bu suya gelir, suda yıkanır ve iyileşir.[412] Aynı şekilde Şanlıurfa'da Eyyüb Peygamber'in hastalığı süresince kaldığı yer olarak bilinen sabır makâmı ve şifalı suyu, her yıl binlerce ziyaretçiyi ağırlar. Ziyaretçiler Eyyüb Peygamber'in hastalığı süresince kaldığı çile mağarası ile sırtını dayadığı sabır taşını gezer, buralara elini sürerek dua ve niyazda bulunurlar. Ardından aynı mekânda bulunan şifalı sudan içer ve götürebildikleri kadar çok suyu yanlarına alırlar.[413] Ayrıca Urfa "Balıklı Göl" ve Diyarbakır'da bulunan "Çermik Suyu" da bu bağlamda şifalı sulara güzel bir örnektir. Su kaynaklarına yönelik benzer anlayış, Avrupa halk inanışlarında da bulunur. Fransa'nın güneyinde yaşayan halk, *Vitrolles Gölü*'nün hastalıkları tedavi ettiğini ve burada yapılan yıkanmalar sayesinde yıl

[410] Durmuş Arık, "Kutsal Mekân ve Ziyaret Yerleri", *Halk İnanışları,* ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 82.
[411] Galip Atasagun, "Ziyaret Fenomeni", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (Ekim 2006), 55-57.
[412] Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Dinî ve Sosyal Hayat* (Ankara: TDV Yay., 2005), 225-226.
[413] Serinsu, *Dinî Terimler Sözlüğü*, 399; Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 39-42.

boyunca hastalık çekmeyecekleri düşüncesindedirler.[414] Aynı şekilde semitik dinlerde kutsal mekân bağlamında görülen ve ileriki bölümde ayrıntısına değinilecek olan *Tâşlih*, *Ayazmalar* ve *Zemzem Suyu*'da ziyaret fenomeni kapsamında yapılan sembolik arınma olarak görülebilir.

Kutsal olarak kabul edilen dağ, kaya, taş, mağara vb. mekânların tıpkı suyu gibi toprağı da şifa ve arındırıcı vasfına sahiptir.[415] Bu anlayış doğrultusunda tarih boyunca Hint- Pakistan türbelerini ziyaret edenlere, sandukadan alınan toprak ve kurutulmuş gül yaprağı ikram edilmiştir. Gerçektende bu bölgelerde bulunan evliyaların türbe toprağı, bir şehrin en değerli hazinesi haline gelmiştir. Öyle ki İranlı Nadir Şah, 1738'de fethetmek üzere *Sind Bölgesi*'ne geldiğinde yerel halk; evliya türbelerinden alınmış toprağı, savaş tazminatı olarak krala sunmuştur.[416] Anadolu Halk İnanışlarında da türbe toprağını yeme, bir miktar türbe toprağını eve götürme, türbeye dilek taşı yapıştırma, türbe toprağının üzerine yatma, türbede bulunan toprağı veya taşı vücudu sürme vb. sayısız denecek kadar çok arınma pratiğine rastlanılır.[417] Örneğin; Tokat'ın Acısu Köyü'nde bulunan evliya mezarlarının toprağı, ziyaretçiler tarafından yalanır. Siirt'in Tillo İlçesi'nde yer alan *Şeyh Aşû*'nun türbesine giden ziyaretçiler, mezarlıktan alınan bir miktar toprağı tepenin aşağısında bulunan havuzda çamur haline getirir. Elde ettikleri karışımı ise vücutlarına sürerler. Çamur vücut üzerinde iyice kuruduktan sonra havuza girerek yıkanırlar. Ayrıca Diyarbakır'ın Demirtaş köyü'nde bulunan ziyaret alanındaki çamur, hasta kişinin vücuduna iyice sürülür. Aynı yörede yer alan *Kırmızı Sahabe Türbesi*'ne giden kişiler ise mezarın hemen yanı başındaki toprakta uyuyarak kendilerini arındırırlar.[418] Toprağa uzanan kişi, bu sayede tüm hastalıklardan,

[414] E. O. James, "Water, Water-Gods: Pirimitive and Savage", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1921), 12/704-708.
[415] Atasagun, "Ziyaret Fenomeni", 45.
[416] Karakaş, *Siirt Menkıbeleri ve Türbe Ritüelleri*, 92-93.
[417] İskender Oymak, "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma", *Fırat Üniversitesi İFD.* 1/ (Haziran 1996), 296-297; Atasagun, "Ziyaret Fenomeni", 57-58.
[418] Karakaş, *Siirt Menkıbeleri ve Türbe Ritüelleri*, 93-115.

günahlardan, dünyanın dert ve tasasından arınacağına inanır. Tüm bu ritüel uygulamalarda, kişinin toprakla temas sağlaması şarttır. Zira toprağa uzanan kişi, bu sayede yenilenmiş ve yeniden doğmuş olur. Toprakta var olan "doğurma" potansiyeli sayesinde insan da diğer tüm canlılar gibi yeniden doğacak, bir başka deyişle arınarak iyileşecektir.

Ziyaret edilen mekânlarda sıkça görülen bir diğer uygulama, mum ve kandil yakma geleneğidir. Örneğin, Antik Yunan ve Roma mezarlıklarında kış gün dönümü olan 21 Aralık'da mumlar yakılırdı. Bu geleneğin, Katolik Halklarda hala devam ettiği görülür. Özellikle "Ruhlar Günü"nde tüm mezarlıklar, mum ve kamdillerle aydınlatılır.[419] Müslüman Halklarda da mum yakma geleneği, oldukça eskiye dayanır. Karakoyunlu Türkleri'nde mum olmadan mezarlıklara gidilmesi hoş karşılanmaz. Götürülen mumları yakmak için mezar başlarına küçük bir ocak konulmuştur.[420] Yine Gelibolu Yöresi'nde bulunan Hallacı Mansur, Mehmet Efendi vb. türbelerde görülen yaygın pratikler arasında mum yakma geleneği de vardır.[421] Yahudi Halk İnanışlarında da benzer uygulamaya rastlamaktayız. Her yıl binlerce Hasidik Yahudi, *Rabi Şimon Ben Yohay*'ın Meron'daki türbesine ziyarette bulunur. Ziyaret esnasında mezarın başında mumlar yakılır, gün batımından sonra ise meydanda büyükçe bir ateş yakılır.[422]

Halk inanışları kapsamında ziyaret fenomenine değindikten sonra şimdi de geçiş dönemleri olan "doğum, evlilik ve ölüm" etrafında şekillenen arınma pratiklerine bakalım.

Dinî gelenek ve kültürlerde doğum etrafında oluşmuş "kirlilik ve arınma" anlayışının halk inanışlarına da benzer şekilde yansıdığı görülür. Bu doğrultuda Anadolu'da doğumun yol açtığı manevî kirlerden anne ve bebeğini arındırmak amacıyla

[419] Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*, 44-45.
[420] Y. Kalafat, *Balkanlardan Ulutürkistan'a Türk Halk İnançları* (Ankara: Berikan yay., 2006), 2/60-69.
[421] İ. Oymak, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni", *Dinî Araştırmalar* 5/14 (Haziran 2002), 131-148.
[422] Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/363.

"*Alazlama ve Kırklama*" denilen pratiklerin uygulandığı görülür.[423] Bunlardan ateş vasıtasıyla yapılan *Alazlama*, yeni doğum yapan kadının "Al Ocağı"na götürülmesiyle gerçekleşir. Özellikle akşam karanlığında gerçekleştirilen ritüel sırasında ateşte tutuşturulmuş al renkli bir bez parçası annenin etrafında gezdirilir.[424] Anadolu halklarında görülen *Kırklama* uygulaması ise su vasıtasıyla gerçekleştirilen bir arınmadır. Anadolu coğrafyasının hemen hemen her bölgesinde görülen *Kırklama*'nın en güzel örneklerinden biri, Bingöl Yöresi'nde gerçekleştirilir. Yörede yaşayan halk, doğum sonrası anne ve bebeğinin kirliliğe maruz kaldığına inanır. Bu durumdaki kadınlar için kırk günlük bir tecrid süreci belirlenmiş olup 40 günün ardında ise yıkanarak arındırılır. *Kırklama* işlemine geçmeden önce banyonun yapılacağı su hazırlanır. Bunun için kırk buğday tenesiyle bir tespih, kırk yemek kaşığı suyla birlikte delikli süzgeçten geçirilir. Ritüel, Kur'an tilaveti eşliğinde annenin, kırkar kere suya elini daldırmasıyla başlar. Ardından refakatçi kadın, dualarla hazırlanmış suyu; kırkar kere bebekle annenin üzerine döker. Doğum süresince anneyle bebeğinin kullanmış olduğu kıyafet ve çarşaflar da ayrıca bu suyla yıkanır. Son olarak ev baştan aşağı suyla temizlenerek arındırma işlemi tamamlanır.[425]

Anadolu düğünleri etrafında şekillenen geleneklerin ise çoğunlukla ateşin kutsallığı çerçevesinde geliştiği söylenebilir. Nitekim Anadolu'nun tamamında karşılaşılan; "geline kırmızı kuşak veya al duvak takılması, kına gecesinde renkli mumlar yakılmış bir tepsiyi gelinin başının üstünde gezdirme, gelinin koca evine ilk gelişinde ateşin üzerinden atlatılması, düğün alanının yakılan ateşle aydınlatılması" vb. pratiklerin tamamı ateşin sembolik arınma vasıtası olarak kullanımına birer örnektir. Bu kapsamda Kayseri Yöresi'nde kına gecesi, gelin ve damadın etrafında kokulu mumlar yakılır. Düğün günü de damat evinde iki adet mum yakılır. Düğün sonrası damat ve yakınları

[423] İ.Z. Eyüpoğlu, *Anadolu Mitolojisi İnanç- Söylence Bağlantısı* (İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987), 65.
[424] Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* (Ankara: Yurt Yayınevi, 2004), 36-40.
[425] Yılmaz Irmak, "Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (Bahar 2016), 121.

hep birlikte kapı önünde bulunan ve *Gilamada* denilen çubukları, dualar eşliğinde yakar. Yakılan bu ateşin üzerinden gelin ve damat geçirilir.[426] Aynı şekilde Mersin Yöresi'nde de gelin, damat evine geldiğinde avludaki ateşin etrafında üç kere dolaştırılır.[427] Günümüz modern salonlarında yapılan düğün törenlerinde "gelinle güveyin maytap, havai fişek veya ateşli silahlar arasından geçirilmesi" âdeti de bu görüşü destekler niteliktedir.[428] Anadolu düğünlerinde oldukça sık görülen bir diğer uygulama olan *Sinsin Ateşi* için ise akşamüstü yere üç kazık çakılır. Düğüne katılan özellikle genç davetliler, yakılan ateşin üzerinden coşkuyla atlarlar.[429] Ayrıca düğün merasimlerinde görülen, nikâh masasına içi su dolu bir kâsenin konulup gerdek öncesi bu suyun gelinin başına dökülmesi; suyun arındırma özelliğiyle yakından ilgilidir.[430]

***Foto 1*:** Anadolu Eskişehir yöresinden bir kına gecesi.

***Kaynak*:** https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/eskisehir/kulturatlasi/dugun-geleneg, e.t. 04.04.2022

Türk Halk İnanışlarında görülen defin pratiklerine bakıldığında da ölümün kirlilik olarak kabul edildiği ve buna yönelik birtakım tedbirlerin alındığı görülür. Bu doğrultuda Anadolu'da ölümün getirdiği kirden arınmak için genellikle 40 günlük bir yas süresi öngörülür. Bu süre zarfında ölünün bulunduğu ev ve ona ait eşyalar

[426] Bekir K. - Harun G., *Türk Halk İnanışları üzerine Notlar* (Kayseri: Kimlik yayınları, 2017), 88-90.
[427] Eroğlu, "Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları*, ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 275.
[428] Sadi Yaver Ataman, *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 7-10; Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Türk Folkloru* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1999), 65.
[429] Abdulhaluk Çay, *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz* (Ankara: Türk Kültürü A. E.Yay., 1991), 197.
[430] Yıldırım, *İran Kültürü*, 54.

yıkanmakta veya yakılmaktadır.[431] Kimi yerlerde cenazenin bulunduğu odanın veya mezarlığın mum ve kandillerle aydınlatılması da yaygın bir adettir. Bununla ruhun sıkıntıdan kurtulduğuna, kabrinin arınarak aydınlandığına inanılır.[432] Bu anlayış doğrultusunda Kayseri Yöresi'nde ölümün gerçekleştiği evde gece boyunca ateş yakılır ve ölü odasının ışıkları, üç gün boyunca açık tutulur. Ayrıca aynı bölgede bulunan Turanlı Köyü'nde ise defin işleminin hemen ardından mezarın başında ateş yakılır.[433] Ölüm hadisesinin yaşandığı evde ışık ve mumların yakılması, mezarlıkların başında ateş yakılması gibi uygulamalar, Gaziantep yöresinde de görülür.[434]

Ziyaret fenomeni ve geçiş dönemlerinin dışında Anadolu İnsanı'nın gündelik yaşamında da arınma pratikleri yer alır. Amasya ve Isparta'nın bazı yörelerinde koyunlar, otlatılmaya çıkarılmadan önce ateşin üstünden atlatılır. Bununla sürülerin kötü ruhlardan temizleneceğine, hastalıklardan korunacağına inanılır. Balıkesir yöresinde ise iki adam, ağaçları bir birine sürterek ateş yakar ve bu ateşle o gün söndürülmüş olan bütün ocaklar tekrar tutuşturulur. Bu ateşle tutuşturulan ocakların önünde çeşitli jestler eşliğinde kendilerini ve evi arındırırlar.[435] Diğer yandan Anadolu'nun her yerinde görülen "kurşun dökme ocakları" da ritüel arınma kapsamında değerlendirilebilir. Örneğin, Tarsus'taki kurşun dökme ocağını yöneten ocaklı kişi, hazırlanan kurşunu; hastanın vücudunda dolaştırdıktan sonra su dolu kaba boşaltır. Ardından biraz bal mumu ile kurşunu bir kepçe yardımıyla ateşte eritir. Eritilen kurşun hastanın başının üzerinde tutulan eleğe dualar eşliğinde aktarılır. Böylece ocaklı kişi, suda şekil alan kurşunu inceleyerek hastanın tedavisine yönelik bir fikir yürütür.[436]

---

[431] Örnek, *Türk Halk Bilimi*, 223.
[432] Hikmet Tanyu, "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar", *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri* (Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1976), IV/294-298.
[433] Köylü - Güngör, *Türk Halk İnanışları üzerine Notlar*, 88.
[434] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 192-194.
[435] Tanyu, "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar", IV/294-298.
[436] Sami Kılıç, "Halk Hekimliği/Sağaltma Ocakları İle İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları*, ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 318.

2. Zaman ve Mekânsal Açıdan Arınma

Dinî gelenek ve kültürlerde kutsalla olan bağlantısı sebebiyle diğer zaman ya da mekânlardan farklı olarak oluşmuş "kutsal zaman/kutsal mekân" fenomeni vardır. Zira homoreligios (dindar) için zaman ve mekân türdeş değildir.[437] Tezin bu başlığında "kutsal zaman ve kutsal mekân" bağlamında su, ateş ve toprakla gerçekleştirilen ritüel arınma pratikleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.1. Kutsal Zamanda Arınma

Yılın belli dönemlerinde profan sürelerden farklı olarak oluşmuş kutsal zamanlar, hemen hemen yılın tamamını kapsayacak şekilde özel arınma ritüellerini gerektirmektedir. Modern terminolojide bayram, festival veya şenlik şeklinde ifade edilen bu kutsal zaman dilimleri; yıl içinde hata yaparak günah işlemiş, ruhsal yönden kirlenmiş olan dindarın yeni bir başlangıç yapmasına ve arınmasına vesile olmuştur. Zira kutsal zamanda su, ateş ve toprakla gerçekleştirilen dinî pratikler, basit bir temizlenme eylemi olmayıp bireyin ve toplumun manevî kirlenmişlikten kurtulup yeniden ilksel saflığa dönmesini ifade eder.[438] Bu çerçevede tarih boyunca dinî geleneklerde arınmaya yönelik mevsimsel (döngüsel) ritüeller var olagelmiştir.

Nitekim Mezopotamya bölgesinde arınma ritleri eşliğinde yıllık olarak kutlanan bayramların varlığı bilinmektedir. Sumerlerin yıllık festivali olan *Akitû* öncesi, tüm şehir kutsal mekânlarla birlikte suyla yıkanarak arındırılırdı. Festival süresince fener alayı düzenlenir, Tanrı'ya/tanrılara okunan ilahiler eşliğinde nehirde yıkanılır, meydanda yakılan ateşin üzerinden atlanılarak tüm yılın günahlarından arınılırdı.[439] Bu festival, Sumer'de olduğu gibi Babil'de de kutlanırdı. On iki günlük kutlamalar

[437] Güç, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", 1/353; Eliade *Kutsal ve Dindışı*, 53.
[438] Peter Antes, "New Year Festivals", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 10/6589-6595.
[439] Hartmuth Schmökel, "Sumer Dinî II", çev. Mehmet Turhan Özdemir, *AÜİFD* 21/01 (1973), 371-372.

süresince yapılan yıkanma ve ateş üzerinde atlama eylemleriyle kirlerden arınılır, ardından Tanrı'ya/tanrılara adaklarda bulunulurdu. Festivalin ilk günü, *Marduk Tapınağı* önünde ateş yakılırdı. İkinci gün ise başrahibin, erkenden kalkıp Fırat Nehri'nde arınma banyosu yapması ve tören giysilerini giyerek tapınağına gitmesi ile başlardı. Başrahip, gerekli saflığa ulaştıktan sonra inanırlarla birlikte Fırat Nehri'nden alınan kutsal suyla tapınağı yıkardı. Ayrıca elindeki meşaleyle, tapınağın içini baştan aşağı dolaşırdı. Festivalin beşinci günü oldukça önemlidir. O gün başrahip, her sabah olduğu gibi erkenden kalkar; abdestini ve temiz giysilerini giydikten sonra kutsal alanda yer alan tanrı heykellerini yıkardı. Festivalin sonraki günlerinde ise gündüz dualar eşliğinde abdestler alınır gece ise caddeler boyunca yakılan meşaleler eşliğinde tüm şehir arındırılırdı.[440] Orta Babil Dönemi'nden itibaren görülmeye başlanan bir başka festival, tanrı heykellerine elbise giydirme seramonisi olan *Lubastu* (libas giydirme)'dur. Kış mevsimine girilirken icra edilen uygulama esnasında tütsüler yakılır, tanrı heykelleri yıkanır, kışlık kıyafetleri giydirilir ve onlara güzel kokular sürülürdü.[441] Nisan ayında "Ur, Uruk, Dilbar, Sippar, Harran" gibi şehirlerde gece ateş ve su ile yapılan ritüellerin temel amacı da yeni bir yıla arınarak girmek olmuştur. Tüm bu şehirlerde gece boyunca meydanda yakılan ateşin üzerinden atlanılarak gerçekleştirilen kutlamalar, *Nevruz Ateşi* olarak günümüze kadar ulaşmıştır.[442]

Kadim Mezopotamya bölgesine komşu olan Anadolu'da bulunan kil tabletlerden anlaşıldığı kadarıyla, Hititlerin de yıkanmalar eşliğinde kutladıkları festivalleri vardır. Bu festivallerden biri olan ve *Hattuşa*'da kutlanan *Ezen İsuwas Festivali*'nin temel amacı toplumu ritüel temizliğe kavuşturmaktır. Festival boyunca tüm sokaklarla evler temizlenir; vücudun bir bölümünün veya tümünün suya daldırılması şeklinde icra edilen

[440] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 13; Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, 33.
[441] Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, 58-61.
[442] Giovanni Pettinato, "Akitu", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 1/222; Altunay, *Paganizm*, 2/108-109; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 13; Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, 58-61.

yıkanmalar gerçekleştirilirdi.[443] 27 Mart ise *Frigyalı* ana tanrıça *Kybele*'nin arınma günü olarak bilinir. O gün, iyi bir ürün elde etmek, bereketi arttırmak, geçmiş yılın günahlarından arınmak, hastalık ve kötü ruhları defetmek için *Kibele*'nin heykeli ya bir nehre ya da bir havuza daldırılarak yıkanırdı.[444]

Aztek ve Mayalar, yeni yıl festivalleri sayesinde önceki yılın bütün günah ve kirinden arındıklarına inanırlardı. Özellikle Mayaların, festival öncesi su ve tütsü kullanarak arındıkları bilinir.[445] İnkalar da her yıl eylül ayının başında *Situa* adı verilen bir festival düzenlerdi. Festival süresince günahlardan arınma maksadıyla nehirlerde yıkanırlardı.[446] ABD'nin güneydoğu eyaletinde yaşayan *Çeroki* Kızılderililerinin sonbaharda kutladığı büyük şenlik, aynı zamanda bir kefaret ve arınma töreniydi. Şenlik oldukça katı perhizlere, yıkanma ve arınmalara sahne olurdu. Yedi büyücü ya da yıkayıcı adı verilen rahipler, festival süresince kötülüğü uzaklaştırmak ve kasabayı arındırmaktan sorumluydu. Bunun için rahip, nehrin soğuk sularına girerek eski giysilerini akıntıya bıraktıktan sonra katılımcılarla birlikte yıkanırdı. Böylece kirliliğin ve kötü ruhların kasabalarından uzaklaştırıldığını varsayarlardı.[447] Missisipi Nehri civarında yaşayan *Natchez* Kızılderilileri ise *Hasad Şenliği* (Ateş Şenliği) denilen yeni yıl bayramını kutlardı. Festival vakti yaklaştığında bir tellal, köyü dolaşarak evlerin baştan aşağı temizlenmesini haber verirdi. Evde bulunan ve kirlenmiş kap- kacaklar ortak bir ateşte yakılırdı. Şenlikten bir gece önce toplanan kuru kamış yığınları, halkalar şeklinde sunağın önüne istiflenirdi. Şenlik sabahı başrahip, Missisippi Nehri'ne üç kez dalarak arınırdı. Şafak vakti sudan çıkan rahip, odundan yapılma halkaları tutuştururdu. Karanlık çöktüğünde ise bütün köy halkı, ateşin halkalarından geçerek yılın birikmiş

[443] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 89.
[444] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 202; Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 236.
[445] N.M.D.,"Orta Amerika: Mitik düzen ve Ritüel", Mitolojiler Sözlüğü, çev. Levent yılmaz, ed. Yves Bonnefoy (Ankara: Dost Kitabevi, 2000), 2/857-861; Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 337.
[446] James G. Frazer, *Altın Dal*, çev. Mehmet H. Doğan (İstanbul: Payel Yayınevi, 1991), 2/157-158.
[447] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/461; Frazer, *Altın Dal*, 2/156-157.

günahlarından kendilerini arındırırdı.[448] Amerika'nın kuzeyinde yaşayan *Creek* Kızılderilileri arasında da yeni yıl festivali düzenlenirdi. Kutlamalardan önce törene hazırlık olarak köyün kadınları; evlerde temizlik yapar, tüm mutfak gereçlerini ve ocağı yıkarlardı. Şenlik akşamıysa başrahip, sunağın önünde bulunan odun parçalarını birbirine sürterek yeni yılın kutsal ateşini yakardı. Bu sırada murdar olduğu düşünülen kişileri, uzak tutmak adına meydanın köşelerine nöbetçiler dikilirdi. Ateşin önünde günah itirafında bulunan köylüler, beraberinde getirdikleri takdimeleri, günahlarının kefareti olarak ateşe sunardı. Takdimeden sonra başrahip meydanda toplanan halka, yakılan kutsal ateşin geçmiş yılın günahlarını temizlediğini müjdelerdi. Festivalin sonuna doğru özellikle gençler; halkalar oluşturarak ateşin etrafında dans eder, ateşin külünü üzerlerine serper ve akarsuda yıkanarak topluca arınırlardı.[449] Avustralya Kıtası'nın yerli halkı olan *Aborjinler* arasında görülen geleneksel yıllık arınma töreni de ateş vasıtasıyla gerçekleştirilirdi. Ritüelin yapılacağı meydana toplanan odun yığını, dualar eşliğinde yakılırdı. Katılımcılar daha sonra dumanın etrafında dairesel şekilde dönerek kendilerini arındırırdı.[450]

Eski Mısır'da yılın belli dönemlerinde günahlardan arınma maksadıyla Nil'in kutsal sularında şenlikler düzenlenirdi. Şenliklerde gerçekleştirilen her dinsel tören öncesi rahipler ve katılımcılar, yıkanarak kendilerini tütsülerdi.[451] Şenliklerde suyun ritüel kullanımı, sonraki yüzyıllarda da tüm Afrika Coğrafyası'nda görülür olmuştur. Özellikle *Frazer*, "Altındal" isimli eserinde yerel kabilelere dair birçok örnek verir. Örneğin, Gine yerlileri, her yıl birikmiş günahlarını temsil eden figürleri nehre atarak kirliliği ve kötü ruhları kasabalarından kovarlar. Festivalin en coşkulu anıysa hep birlikte nehirde yıkandıktan sonra çığlıklar eşliğinde ellerindeki meşalelerle şeytanı

[448] Frazer, *Altın Dal*, 2/345-346.
[449] Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 408; Frazer, *Altın Dal*, 2/77-79.
[450] Gideon Goosen, "Australia", *Encyclopedia of Religious Practices*, ed. Thomas Riggs (New York: Thomson Gale Published, 2006), 2/48.
[451] Molefi Kete Asante, "Tano River", *Encyclopedia Of African Religion,* ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama (London: Sage Puplication, 2009), 648-649.

sembolik olarak kasabadan uzağa sürmeleridir. Quorra Nehri kıyısında bulunan yerel halk da aynı şekilde yılbaşı gecesi ellerinde meşalelerle sokağa çıkar ve kasabayı baştan aşağı dolaşırlar. Gecenin geç saatlerinde ise önceki yılın bütün günahlarını, kirlenmişliklerini ve kötülüklerini yok etmek maksadıyla kasabanın ortasına büyükçe bir ateş yakarlar. Afrika'nın güneyinde yaşayan bir diğer yerel kabile olan *Kolkoiler* de yılın belli zamanlarında aynı gayeyle köyün meydanında büyükçe bir ateş yakar. Daha sonra kendilerini ve hayvanlarını yakılan ateşin arasından geçirirler.[452] *Babalawo* veya *Yoruba* Kabilesi'nde yıllık yenilenme şenlikleri yıkanma ve su serpme ile gerçekleşirken[453] *Zulular*daysa kutlamalardan sonra kral, yakılan ateşin etrafında dans ederek kabilesini arındırır.[454] Ayrıca Gana'nın Tano Nehri Kıyısı'ndaki *Tanoboase Kasabası*'nda her yıl nisan ayında *Apoo* denilen bir festival düzenlenir. Afrika yerel kabilelerinden biri olan *Akanlar* tarafından kutlanan bu festival esnasında katılımcılar, başrahip gözetiminde nehrin kutsal sularında yıkanarak ruhsal temizliğe ulaşırlar.[455] Benzer şekilde Burma yerel kabileleri de nisan ayında geçmiş yılın günah kirinden arınmak için birkaç gün süren büyük bir festival düzenler. Şölenin son günüyse kadınlar, karşılaştıkları her erkeğin üzerine su dökerek onları arındırır.[456]

Başa gelen felaket ve hastalıkları, ilahi düzenin ihlali olarak yorumlayan Antik Yunanlılar ise yılın belli zamanlarında kurban takdimeleri eşliğinde kendilerini ve tüm şehri arındırmışlardı. Zira tanrılar dünyası ile bağ kurmak anlamına gelen *Dionysos*, *Eleusis*, *İsis*, *Andania*, *Authesteria*, *Mithra* vb. festivallerin bu amaçla kutlandığı bilinmektedir.[457] Tüm bu kutlamalardan önce mutlaka su veya ateş vasıtasıyla arınmak zorunluydu. Bu anlayış doğrultusunda Atina'da *Dionysos* onuruna kutlanan festivalden

[452] Frazer, *Altın Dal*, 2/159-249.
[453] Kimani S.K. Nehusi, "Water", *Encyclopedia Of African Religion*, ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama (London: Sage Puplication, 2009), 706-709.
[454] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 57.
[455] Asante, "Tano River", 648-649.
[456] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/464.
[457] Lewis R. Farnell, "Purification: Greek", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/482-489; Turcan, "Catharsis", 3/1459-1460.

önce yıkanmalar yapılmış; meşaleler yakılarak sokaklarda dolaştırılmıştır. Yunanistan'da ekim sonlarına doğru kutlanan bir diğer festival ise *Eleusis*'dir. *Eleusis*, bir arınma festivali olup gerekli yıkanmaların ardından kurban kesimine geçilirdi. Tören esnasında rahip, elinde bir meşaleyle şöyle dua ederdi: "*Ne mutlu dansçılara ve arınmış olanlara, kutsal yerde tepede dans ederek Tanrı'yla bütünleşenlere*."[458] Katılımcılar festival süresince nehir ve denizlerde mümkün olduğu kadar çok yıkanmaya özen gösterirdi. Yunan toplumunda şubat sonuna doğru kutlanan bir diğer festival, *Authesteria*'dır. Dokuz gün süren kutlamaların ilk günleri çeşitli arınma ayinlerinin yapıldığı bir korku devresidir. İnziva döneminin sonunda beşinci gün herkes elinde kurban edilecek birer hayvanla birlikte nehre giderdi. Tüm katılımcılar, burada kendilerini ve hayvanlarını nehrin soğuk sularında yıkardı. Bu esnada rahip, *Demeter* tarafından ateşten geçirilerek ölümsüzlüğü bahşettiği küçük kralın hikâyesini, büyük bir coşkuyla dinleyicilere anlatırdı.[459]

Romalılar da tıpkı Yunanlılar gibi tanrılarla bozulan ilişkilerini tazelemek amacıyla yılın belli günlerinde festivaller düzenlemiştir. Bu festivallerde yapılan dinsel pratiklerin tamamı; tanrıların hoşnutluğunu tekrar kazanma, günah ve kirlerden arınma arzusuyla yapılmıştır.[460] Örneğin, mayısın sonuna doğru kutladıkları *Ambarvalia Festivali*, aynı zamanda bir arınma dönemidir. Kutlamalar süresince temizliğin simgesi olan beyaz elbiseler giyilirdi. Tapınak ve evler baştan aşağı yıkanarak temizlenirdi. Nehir kenarına gidilir ve ilahiler eşliğinde yıkanarak tanrılara kurbanlar sunulurdu.[461] *Parilia Festivali*'nde de suyla gerçekleştirilen abdestler oldukça önemliydi. Roma'nın kuruluşunun kutlandığı festivalde katılımcılarla birlikte kurbanlar da suda yıkanırdı. Yıkanma ve kurban takdimelerinin ardından yakılan ateş üzerinden hep birlikte

[458] Turcan, "Catharsis", 3/1460; Eliade - Loan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 99.
[459] Hüseyin G. Yurdaydın - Mehmet Dağ, *Dinler Tarihi* (Ankara: Gündüz matbaacılık, 1978), 79.
[460] Çiğdem Dürüşken, *Roma'nın Gizem Dinleri* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000), 60.
[461] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 22.

atlayarak kendilerini arındırırlardır.[462] Yine *İsis Festivali*'nde dine kabul edilen aday, tapınağın yakınında bulunan hamama götürülerek yıkanırdı. Ritüel arınma işlemi, Nil'den getirilen kutsal suyun adayın bedenine serpiştirilmesiyle tamamlanırdı.[463] Mart ayında kutlanan *Megalesia Festivali*'ndeyse tanrıça *Kybele*'nin heykeli, rahip ve kalabalık bir grup eşliğinde Tiberis Nehri'nde yıkanırdı. *Lavatio* (yıkanma) denilen bu ritüel esnasında tanrıçanın kutsal eşyaları ve giysileri de yıkanarak arındırılırdı.[464]

Yunan ve Roma geleneğinin devamı olan günümüz batı toplumlarında kutlanan festivallerde de su ve ateş vasıtasıyla yapılan arınmalar oldukça fazladır. Her yıl tüm Kuzey Avrupa Halkları tarafından kutlanan *Cadılar Bayramı*'nın kökeni, kadim Kelt festivali olan *Samhain*'e dayanır. *Samhain Festivali* öncesi tüm katılımcılar şenlik alanına gitmeden önce ilksel saflığa ulaşmak için banyo yapar ve temiz giysiler giyerdi. Tanrılara kurbanlar kesildikten sonra meydanda ateşler yakılarak üzerinden atlanılırdı.[465] Aynı şekilde bir Fin Halkı olan *Wotyaklar*, yılın son günü ellerinde yakılan meşalerle; "*şeytanı köyden sürüyoruz*" diye bağırarak tüm köyü arındırdıktan sonra meşaleleri, nehre atarlardı.[466]

Çin kaynakları, Türklerin özellikle bahar mevsiminde *Nevruz*'u kutladıklarını bize aktarır. Hun, Göktürk, Uygur, Karahanlı gibi Türk Boylarında görülen *Nevruz* kutlamalarında en dikkat çekici husus, ateş ve su vasıtasıyla gerçekleştirilen arınmalardır.[467] Uygurlar, bayramı evlerini baştan aşağı yıkayarak karşılar. *Nevruz* günüyse su kenarlarında bir araya gelirler. Nehirde yıkandıktan sonra yakılan ateşin üzerinden atlarlar. Böylece yeni yıla geçmişin tüm günahlarından arınmış olarak

[462] Petersen, "The Relationship between Rituals of Purification and Initiation: The Relationship between Rituals of Purification and Initiation", 1/6-11.
[463] Dürüşken, *Roma'nın Gizem Dinleri*, 142-143.
[464] Dürüşken, *Roma'nın Gizem Dinleri*, 82-83.
[465] Cristiano Grottanelli, "Figures and Deities", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 1/188-194; Gökhan, *Semboller, Dharma: Ansiklopedik Dizisi*, 1/338.
[466] Frazer, *Altın Dal*, 2/167.
[467] Şinasi Gündüz, "Nevruz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2007), 33/60-61.

girdiklerine inanırlar.[468] Azerbaycan Türkleri de *Nevruz*'a günler öncesinden hazırlanmaya başlar. Bu kapsamda evler baştan aşağı yıkanarak temizlenir ve duvarlar saflığı simgeleyen beyaza boyanır. Her sabah erkenden su kaynaklarına giden halk, suyun üzerinden atlar ve birbirlerine su serperler. Özellikle Nahçivan yöresinde yaşayan genç kızlar, nehirden aldıkları bir kap suyu evin etrafına dökerler. *Nevruz* günü ise meydanda yakılan büyükçe bir ateşin üzerinden hep birlikte atlarlar.[469]

Günümüz Anadolu'sunun pek çok yöresinde de *Nevruz* ateşleri yakılır. Tunceli ve Kars Yöresi'nde ateşin üzerinden atlayan insanların, günahlardan arınacaklarına inanılır.[470] Anadolu'da kutlanan bir diğer bahar bayramı olan *Hıdrellez*, her yıl 5 Mayıs'ta büyük bir coşkuyla kutlanır. Halk arasında efsanevî şahsiyetler olan Hızır ve İlyas'ın, bayram günü bir araya gelerek tabiatı ve insanları kutsadığına inanılır.[471] Hikâyeye göre; "*Hızır suda İlyas ise karada yaşayan iki kardeştir. Kardeşler uzun bir süre ayrı kalmışlardır. Birbirini özleyen iki kardeş, tekrar biraraya gelmek için Allah'a yalvarmış ve Allah'ta onların duasını kabul ederek yılda bir kez de olsa buluşmalarına izin vermiştir*." Hızır'ın, bayramda kendilerini ziyaret edebilme ihtimaline karşı günler öncesinden evler ve sokaklar temizlenir. Bayram sabahı temiz giysiler giyilir, nehir ve su kaynaklarına gidilerek ateşler yakıldıktan sonra günahlardan arınma düşüncesiyle üzerinden atlanılır.[472]

Her yıl büyük bir coşkuyla kutlanan *Divali, Holi, Ramanavami, Canmashtam, Şiva Nari* ve *Durga Puja* Bayramları; tüm Hindistan coğrafyasında görülür. Bayram süresince çoğunlukla katı perhizler, dua yakarışları, takdimeler, ışık gösterileri ve yıkanmalar gerçekleştirilir.

---

[468] Veli Savaş Yelok, "Uygur Türklerinde Nevruz", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 25/2 (2005), 191.
[469] Uslu, *Türk Mitolojisi*, 221-222; Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, 498.
[470] İbrahim Dilek, "Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 0/43 (Güz 2007), 48.
[471] Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 101.
[472] Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, 52.

Yeni yılın ilk bayramı olan *Divali* (ışık demeti), ekim ayında ritüel arınmalar eşliğinde kutlanır. Her bayramda olduğu gibi *Divali* yaklaşırken tüm ev hararetli bir şekilde temizlenir. İnanışa göre bu günlerde *Vişnu*'nun eşi *Lakşmi*, yeryüzüne inerek evleri temiz olan kimseleri ziyeret eder ve onları takdis eder. Bunun için insanlar evlerinin çevresini temizler, her yeri ışıklarla süsler, evin eşiğine iki tane diva (mum) konulur ki *Lakşmi*'ye hoş görünsün. Hindular *Divali* süresince gündüzleri *Ganj*'da çeşitli abdestler alırken geceleri de ışıklı gösteriler eşliğinde dua ve yakarışta bulunarak kendilerini arındırırlar.[473] *Holi Bayramı* ise insanların kışın soğuğundan ve karanlığından kurtulup aydınlığa kavuştuğu baharda kutlanır. Bayram için günler öncesinden evler ve mabetler temizlenir. Erkekler birkaç gün önceden odun toplayarak mabedin önüne yığarlar. Bu yığınlar, *Holi* akşamına kadar bekletilip o gece rahip tarafından yakılacaktır. Tapınakta heykellerin bulunduğu alan ışıklandırılır ve kutsanmış suyla yıkanır. Bayram akşamı, insanlar *mandir*lerde toplanır ve ayrıntısına üçüncü bölümde değinilecek olan *Arti* ritüelini icra eder. *Arti* ritüeli sırasında Sankritçe rahmet ve şükran duası okunur: "*Ey Rabbim, beni kötü yollardan koru ve doğru yola yönelt, bütün günahlardan arındırarak doğruya götür, karanlıktan aydınlığa, ölümden sonsuzluğa ilet!*" Bu duadan sonra Arti (ışık) tepsisi, cemaat arasından gezdirilir. İnsanlar, ellerini mumların üzerinde dolaştırarak çıkan dumanı alınlarına sürerler. Mabet içindeki törenlerin ardından cemaat dışarı çıkarak günler öncesinden hazırlanan odun yığınının önünde toplanır. Odunlar, mabetten en son çıkan rahip tarafından tutuşturulur. Ateşe takdimelerde bulunan aileler, daha sonra çocuklarını ateşin etrafında birkaç kez dolaştırır. Ayrıca bir yıl boyunca işlenmiş günahların sembolik olarak yüklendiği oyuncak bebekler, bu ateşe atılır. Benzer maksatla günahların sembolik olarak içine konulduğu çömleklerin nehre bırakıldığı da görülür.[474] Mart ve nisan aylarına

[473] Marıe Louıse Reınıche, "Divali", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 4/2368-2369; Mustafa Ünal, *Dinlerde Kutsal Zamanlar* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 68-72.
[474] Frazer, *Altın Dal*, 2/177-178; Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 101.

gelindiğinde *Rab Rama*'nın doğum günü anısına *Ramanavami Bayramı* kutlanır. Bu güne, "Arınma Bayramı" da denir. Zira *Rama*'nın insan kalbini temizleyen bir özelliğinin olduğu düşünülür. Her bayramda olduğu gibi bu bayramda da günler öncesinde tapınaklar temizlenir, çiçeklerle süslenir ve mumlar, tanrı heykellerinin önüne konur. Bayram sabahı, ilahi ve dua merasiminden sonra *Arti* ritüeline geçilir. Rahip, *Arti* tepsisine beş tane mum ve tütsü koyarak yakar. İlahiler bittikten sonra tepsi cemaat arasında gezdirilir. Böylece herkes, *Rab Rama*'nın ritüel saflığını kazanmış olur.[475] *Canmashtam Bayramı* ise bir diğer "avatara" olan *Krişna*'nın doğumu anısına kutlanır. Tanrı *Krişna*, hep mavi renkte tasvir edilmiştir. Zira inanca göre "avatara" olarak dünyaya geldiğinde insanları arındırmak için dünyanın bütün günahını içine çekmiştir. Hindular, gece yarısı doğmuş olan *Krişna*'nın doğum anını yakalamak için gece boyunca uyumaz; *Arti* tepsisinin başında sabaha kadar bekleyerek kendilerini arındırırlar. Tüm Hindistan şubat ve mart aylarında *Rab Şiva*'nın gecesi anlamına gelen *Şiva Nari Bayramı* da kutlanır. Gündüzü perhizle geçiren inanırlar, akşam saatlerindeyse *Ganj*'ın sularında yıkanarak kendilerini arındırırlar.[476] Yılın son bayramı olan *Durga Puja Bayramı* ise dokuz gün boyunca kutlanır. Bayram akşamı, mandirlerde toplanan Hindular, *Durga Heykeli*'nin bulunduğu alanda *Arti* sunusunu icra eder. Ritüelin ardından *Arti* tepsisinde biriken küller bir çanağa konur ve cemaat arasında dolaştırılır. İnanırlarsa bu külü, alınlarına sürerek kendilerini arındırırlar.[477]

Hindistan'ın her yerinde kutlanan bayramların yanı sıra yerel olarak kutlanan bayramlar da oldukça fazladır. Örneğin, haziranda yağmur mevsiminin başlamasından sonra kırsal bölgelerde su tanrısı *Veruna* adına keçi veya koç kurban edilir. Kurban sunusundan önceyse evin hanımı ile kurbanı kesecek kimsenin yıkanması zorunludur.[478] Özellikle ormanlık alanlarda yer alan birçok köyde nisan aylarında *Brahmotsava*,

[475] Nikhilananda *Hinduizm*, 141; Ünal, *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, 47.
[476] Kaya, *Hinduizm*, 62-63.
[477] Ünal, *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, 62-67.
[478] Ünal, *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, 41.

Teppam, ve *Madurai Bayramları* kutlanır.[479] Bayram süresince tüm köy halkı, nehirde yıkanarak ve ateş üzerinden yürüyerek günahlarından arınır. Hindistan'ın kuzeyinde yaşayan yerel kabileler arasında ise hasad öncesi bekâr gençlerin üç gün boyunca nehirde yıkanıp arınması zorunludur.[480]

Öte yandan Hinduizm'de kutlanan festivaller, mümkün mertebede suları *Rab Şiva*'nın saçları arasından akan Ganj Nehri'nin kıyısında kutlanır. Festivaller sırasında Ganj'da gerçekleştirilen yıkanmalar; *Rab Şiva* ile bütünleşmeyi, ilk saflığa dönüşü ve günahlardan arınmayı sembolize eder. Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Hindistan'da görülen festivallere, her yıl milyonlarca kişi katılmaktadır. Nitekim günümüze dek dünya üzerinde görülmüş en kalabalık festival; Ganj Nehri kıyısında kutlanan ve yaklaşık yetmiş milyon kişinin katıldığı *Kumbh Mela Festivali* olmuştur.[481]

Budizm'in yıllık kutsal arınma günü ise *Vessak Bayramı*'dır. Bayram süresince Buda'nın "doğumu, aydınlanması ve ölümü" anılır. Bu günde; evler ve caddeler temizlenir, tapınaklar ışıklarla aydınlatılır, Ganj'ın soğuk sularında abdestler alınır. Yakılan lambalar, Buda'nın yeryüzüne geri dönüşünü ve insanları arındırmasını simgeler.[482] Günümüzde Tayland'da düzenlenen *Aydınlanma Festivali* süresince Budist rahipler, bufalo boynuzlarıyla halkın üzerine su serperek onları geçmiş yılın günâhlarından arındırır.[483] Bir diğer Hint dini olan Sihlerin de yıl boyunca kutladıkları birçok bayramı vardır. Özellikle guruların, doğum ve ölüm zamanı en özel arınma günleri olarak kabul edilir. Bu günlerde bütün Sih evleri temizlenerek mum ya da lambalarla aydınlatılır. Bayram süresince ritüel yıkanmalar ihmal edilmez.[484]

---

[479] Kaya, *Hinduizm*, 65.
[480] Frazer, *Altın Dal*, 1/72–73.
[481] Preston, "Purification", 11/7503-7507; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 627.
[482] Günay Tümer, "Budizm", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV. Yayınları, 1992), 6/357.
[483] Frazer, *Altın Dal*, 2/225.
[484] Huzeyfe Sayım, "Sih Dini", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2009), 37/168.

Günümüz Çin coğrafyasının tamamında resmi tatil olarak kutlanan *Saf Parıltı Bayramı* (mezarlık temizleme günü), "atalar kültü"nün; Çin toplumu için ne denli önemli olduğunun en güzel göstergesidir. Bu günde mezarlıklar temizlenir, dualar edilir ve sunaklar takdim edilir. Aile üyeleri, atalarına kurban sunmadan önce sıkı bir perhiz ve rütüel yıkanmalara başvurmak zorundadır.[485] Konfüçyanizm'in klasik eserlerinden biri olan *Li Chi*'de anlatılan eski bir festivalde arınma maksatlı el yıkama eyleminin gerçekleştirildiği görülür. Özellikle *Chou Hanedanlığı* döneminde yeni yıla girerken günahlardan arınma maksatlı tüm halkın, bir derede ellerini ve elbiselerini yıkadığı bilinir.[486] Taoist bayram takvimi içerisinde ise ilkbaharda ateşle yapılan ritüellerin ve kutlamaların ayrı bir önemi vardır. Bayramda bütün tanrıların yeryüzüne inerek evrendeki olumlu gücü (yang), yeniden yarattıklarına inanılır. Taoistler, böyle önemli bir günde mabetlerini, tanrı heykellerini ve evlerini suyla temizledikten sonra kutlamalara geçer.[487] Rahipler, bu kutlamalarda katılımcılarla birlikte tapınağın önünde yakılan ateşin üzerinden yalın ayakla geçmeye çalışır. Böylece kötü ruhlardan, hastalıklardan ve bir yılın birikmiş günahlarından kendilerini arındırdıklarına inanırlar.[488] Uzakdoğu Kamboçya'da ise kötü ruhların kovulup şehrin günahlardan arındırılması, mart ayında gerçekleştirilir. Kutlamalar için şeytanların sığınağı olarak kabul edilen "kırık heykel"ler, ülkenin dört bir yanından toplanarak başkente getirilir. Bir dolunay akşamı, festivale getirilen filleri korkutmak için havaya ateş edilir. Büyük bir izdiham eşliğinde filler, yollarına konulan kırık heykellerin üzerinden geçerler. Tayland'da ise şeytanların kovulması, yılın son gününde gerçekleştirilir. İşaret tabancasının ateşlenmesiyle birlikte tüm katılımcılar, ellerindeki meşalelerle birlikte şehrin dışına doğru koşarlar. Güney Çin'de de benzer şekilde yılda bir kez olmak üzere ateş vasıtasıyla günahlardan arındırma ritüeli gerçekleştirilir. Karanlığın çökmesiyle

[485] Şinasi Gündüz, *Dünya Dinleri* (İstanbul: Milelnihal Yayınları, 2019), 240-241.
[486] R.F. Johnston, "Chinese", Encyclopedia of Religion and Ethics, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/471-474.
[487] Geoffrey Parrinder, *Worship in The World's Religions* (New York: Association Press, 1961), 148-149.
[488] Ali İhsan Yitik, "Taoculuk", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2011), 40/12.

birlikte gençler, ellerinde meşalelerle tüm köyü baştan aşağı dolaşır. Kötü ruhların gizlenebileceği her köşe bucak meşalelerle arandırılır.[489]

Japoncada genel olarak bayram ve festival anlamına gelen *Matsuri*; geleneksel Japon müzikleri eşliğinde arınma maksadıyla gerçekleştirilen kutlamaları ifade eder.[490] Diğer yandan *Matsuri* öncesi yaşanılan mekânların ve bedenin yıkanarak temizlenmesi zorunludur.[491] Sayısız denecek kadar çok *Matsuri*'ye sahip olan Şintoizm'in en önemli ritüel temizlik festivalleri olan; "*Susuharai*, *Setsubun*, *Okaremairi*, *Bon* ve *Oh-harehe*" her yıl düzenli olarak tüm Japonya'da topluca kutlanmaktadır. Zira Şintoizm'e göre kirlilik hali bulaşıcı olup yıl içinde toplumun tamamına sirayet etme ihtimali vardır.[492]

Bu festivallerin ilki olan *Susuharai*, yeni yıl arefesi olan 28 Aralık'ta kutlanır. Japonya'nın tüm ev ve mabetlerinde genel bir temizliğin yapıldığı kutsal arınma günüdür. *Susuharai* günü yapılan temizlik, normal temizlikten farklı olup yıl boyunca birikmiş günahlardan arınmayı ve senenin *kami*sini karşılamayı sembolize eder. Japonya'da yılın bu zamanı çok soğuk olduğu için yapılan temizlik oldukça meşakkatli geçer.[493] Öte yandan Şinto festivallerinin en önemlisi, hiç şüphesiz baharla ilişkilendirilen ve şubat ayının başında kutlanan *Setsubun* şenlikleridir. Festival öncesi tüm Şinto evleri baştan aşağı temizlenir. Mabetlerde bulunan ve *kami*nin adının kazılı olduğu eski tabletler, nehirlere bırakılıp yenileriyle değiştirilir.[494] Böylece yeni yılda hem kötü ruhların uzak tutulacağına hem de toplumun geçmiş günahlarından kurtulacağına inanılır.[495] *Bon Festivali* ise 500 yıldan fazla bir süredir Japonya'da her yıl temmuz veya ağostos aylarında kutlanır. Ata ruhlarını onurlandırmak ve günahlardan

[489] Frazer, *Altın Dal*, 2/166-167.
[490] Gary Ebersole, "Shinto", *Encyclopedia of Religious Practices*, ed. Thomas Riggs (New York: Thomson Gale Published, 2006), 1/492.
[491] Joseph M. Kitagawa, *On Understanding Japanese Religion* (New Jersey: Princeton U., 1987), 122.
[492] Genchi Kato, *A Study of Shinto: The Religion of Japanese Nation* (London: Routledge, 1971), 113.
[493] Petek Kitamura, *Japonya: Kiraz Çiçeklerinin Ülkesi* (İstanbul: Epsilon Yayıncılık, 2004), 77.
[494] Marcus Bach, *Major Religions of the World* (New York: Abingdon Press, 1959), 94.
[495] Gary Ebersole, "Japan", *Encyclopedia of Religious Practices*, ed. Thomas Riggs (New York: Thomson Gale Published, 2006), 2/542.

arınmak amacıyla kutlanan bayram öncesi birtakım hazırlıklar yapılır. Bu kapsamda evler baştan aşağı temizlenmekte ve evin eşiğine fenerler konulmaktadır. Toplam üç gün süren kutlamalar süresince meydanlarda ateşler yakılmakta, bu ateş etrafında arınma ritüelleri icra edilmektedir. Festivalin sonunda ise nehir veya denizlere günahların sembolik olarak yüklendiği fenerler bırakılır.[496]

***Foto 2*:** Bon Festivali'nde suya bırakılan fenerler.

Kaynak: https://japonyadahayat.com/japonyada-yasamak/obon-Festivali/, e.t. 09.08.2022

Son olarak hasat döneminde icra edilen *Oh-harehe* (Ulusal Arınma) *Bayramı*'na değinilecek olursak; bu bayram, tüm Japon Ulusu'nun hep birlikte uyum içinde geçmiş yılın birikmiş günah ve kirinden arınmasını temsil ediyor denilebilir. *Oh-harehe* öncesi Şinto inanır, mabetten beyaz renkli bir kâğıt parçası alarak evine götürür. Kâğıdı gömlek şeklinde kestikten sonra "ad, soyad, doğum tarihi, doğum yeri" vb. şahsi bilgilerini üzerine yazar. Ardından kâğıdı tüm vücuduna sürer ve nefesini üfleyerek tüm günahlarını sembolik olarak ona transfer eder.[497] Ayrıca festival öncesi ritüel yıkanmalara başvurulur. Alınan abdestler, tüm bedeni nehre daldırmak suretiyle yapılabileceği gibi kuyudan çekilen suyun insanların üzerine serpilmesi şeklinde de uygulanabilir. Böylece gerekli maddî ve manevî temizliğe ulaşıldıktan sonra festival

[496] John K. Nelson, "Shinto", *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*, ed: Frank A. Salamone (New York: Routledge Published, 2004), 401.
[497] Masaharu Anasaki, *History of Japanese Religion* (Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1923), 44.

günü *kami*ler karşılanabilir. Festival süresince de ritüel arınmalar devam eder. Özellikle bayramın son günü şenliklere katılanlar, geçmiş yılın tüm günahlarını yükledikleri kumaştan yapılmış nakışlı bebekleri ve gömlek şeklinde kesilmiş kâğıt parçalarını bir kayığa koyarak engin denizlere bırakır. Böylece yıl içinde Japon toplumunun birikmiş günahlarının kefareti ödenmiş ve tüm ülke gerekli saflığa ulaşmış olur.[498]

Zerdüştilikte yılın çeşitli aylarına dağılmış 7 bayramın en önemlileri; *Şehrivergan*, *Abangan* ve *Nevruz* (No Ruz)'dur. Tüm bayramlarda sabah erkenden abdest alınarak güne başlanılır. Zerdüşt evleri ve tapınakları bayram öncesi baştan aşağı temizlenmeli, murdar olan aletlerse yıkanmalıdır.[499] Kış mevsiminin başlangıcı olan *Şehrivergan Bayramı*'na, *Azerceşn* (ateş şenliği) adı da verilir. Bayram boyunca meydanlarda yakılan kutsal ateşin üstünden atlamak suretiyle kendilerini arındırırlar.[500] Bir diğer yıllık bayram, eski *Aryan* tanrıçalarından olan "Anahita" adına kutlanan *Abangan Bayramı*'dır. Zerdüştiler, bayram öncesi evlerini temizledikten sonra oturma odasına ve dış duvarlarına sulu beyaz kil karışımı serperler. Temizliğin ardından su kaynaklarına giderek yıkanırlar.[501]

İran'da yeni yıl bayramı olarak kutlanan *Nevruz* ise sadece Zerdüştilerin değil, tüm Yakındoğu coğrafyasında yaşayan topluluklarca tabiatın dirilişi anısına kutlanır. 21 Mart'a denk gelen *Nevruz*'un, dünyanın ve insanın yaratıldığı gün olduğuna inanılır. Aynı zamanda insanların kaderi de bir yıllığına bu günde belirlenir. Rivayete göre kral Cemşid, *Nevruz*'u şöyle tarif etmiştir: "*Bugün, yeni yılın başlangıcı olan mukaddes bir gündür. Zamanın kirlettiği her şey arınarak temizlenmelidir!*" Dolayısıyla Zerdüştiler, böyle önemli bir gün öncesi yoğun bir hazırlık ve arınma sürecinden geçer. Bunun için

[498] William E. Deal, *Handbook to Life in Medieval and Early Modern Japan* (New York: Oxford University Press, 2006), 355-357; Kato, *A Study of Shinto: The Religion of Japanese Nation*, 113-115; Nelson, "Shinto", *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*, 401.
[499] Mary Boyce, A History Of Zoroastrianism, (New York: EJ. Brill Leiden Publishing, 1996), 1/310.
[500] Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006), 661.
[501] Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, 31.

evler baştan aşağı temizlenerek tütsülenir, ritüel yıkanmalardan sonra yeni kıyafetler giyilir.[502] Bayram sabahı ateşgede sorumlusu mobed, hazırlanan odunu yakar ve dualar eşliğinde *Nevruz*'un başlangıcını ilan eder. Zerdüşti inanırlar ibadet sonrası yakılan kutsal ateşi evlerine götürürler. Hane reisi, ateşin içine tütsü ilave ettikten sonra tüm evi dolaşarak birikmiş kirlerden arındırır. Nevruz gecelerinde ise inanırlar, hep birlikte Avesta'dan okunan dualar eşliğinde günahların affı için ateşin üzerinden atlarlar.[503]

***Foto 3*:** İran'da yeni yıl bayramı olarak kutlanan Nevruz (Cemşîd-i Nevrûz)

***Kaynak*:** https://simple.wikipedia.org/wiki/Chaharshanbe_Suri, e.t. 09.08.2022

Sabii inancına göre yılın son 5 günü uğursuzdur. Zira bu günlerde dünya kötü ruhların istilasına uğrayarak kirlenir. Dolayısıyla zorunlu olmadıkça hiçbir Sabii, bu beş gün boyunca dışarı çıkmaz. Karanlık günler sona erdiğinde ise yeni yılın 5 aydınlık günü başlar. Sabiiler, yeni yılın bu ilk günlerinde beş yüce ışık varlığının yaratıldığına ve ışık âleminin kapılarının açıldığına inanır. Bu günler; bütün Sabiiler için neşe, sevinç ve arınma günleridir. Sabiilerin, yılın belli dönemlerine yayılmış bayramları da bu inanışın etrafında şekillenmiştir. Bunlar arasında en önemli olanı, yeni yılın başladığı beş günlük süreyi kapsayan ve bir çeşit bahar bayramı olarak kutlanan *Parvania Bayramı*'dır. Tüm bayramlarda olduğu gibi günler öncesinden evde kullanılan tuz ve yağ dışındaki bütün yiyecek, kap- kacak ve giyecekler yıkanarak arındırılır. Dualaların

[502] Oymak, *Zerdüştlük: inanç-İbadet-Adetler*, 198.
[503] Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 476.

kabul göreceği bu günde kült kulübesi olan *Mandi*, rahipler tarafından suyla temizlenir. Sabii inanır, bayram öncesi mutlaka *Masbuta Vaftizi* almak zorundadır.[504] Sabiilerin kutladıkları bir diğer bayram, *Âdem*'in ışık elçisince vaftiz edilişi anısına kutlan *Dihba Daimana*'dır. Sabiiler, özellikle bu bayramda mümkün olduğunca fazla vaftiz olmaya çalışır. Işık elçisi, *Hibil Ziva*'nın karanlık olan yeraltı dünyasından kurtuluşu anısına kutlanan bayram ise *Dihba Hnina*'dır. Diğer bayramlarda olduğu gibi vaftiz ve rit yemekleri düzenleyerek kendilerini arındırırlar.[505] Ayrıca *Nevruz* kutlamaları, Sabiiler arasında da görülür. Nitekim Sabiilerin, yeni yıl bayramı olan *Dihba Rabba*'nın diğer adı *Nevruz Rabba*'dır.[506]

Yahudilik, anılarıyla yaşayan bir din olup kutsal gün ve bayramları da bu anlayışa bağlı olarak şekillenmiştir. Haftalık arınma günü, *Şabat*'tır. Kutsal Şabat (Cumartesi) günü, gün ağarmadan önce evin hanımı ilahiler okuyarak kandil mumlarını yakar. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte yataklar düzeltilir, yeni kıyafetler giyilir ve yemek masası kurulur. Bunu, ayinsel olarak ellerin yıkanması, kutsama ve Şabat'a özel hazırlanmış yemeğin paylaşılması takip eder.[507]

Yahudilerin kronolojik olarak bayramları da şu şekilde sıralanabilir: *Roş Haşana* (Tâşlih Bayramı), *Yom Kipur* (Kefaret Bayramı), *Pesah/Fısıh* (Hamursuz Bayramı), *Sukkot* (Çardaklar Bayramı), *Şavuot* (Haftalar Bayramı), *Hanuka* (Işıklar Bayramı) ve *Purim*'dir. Yahudiler, bayram öncesi arınma maksadıyla *mikve*nin sularına dalar, tüm evi baştan aşağı temizlerler. Bayram sabahı ise erkenden uyanır, abdestlerini alır, temiz kıyafetlerini giydikten sonra güne başlarlar.[508]

---

[504] Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13; Mehmet Alıcı, "Sâbiîlik", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. B. Adam, (Ankara: Grafiker Yay., 2015), 313.
[505] E. S. Drower, *The Mandaeans of Iraq and Iran* (London: Oxford University Press, 1937), 88-92; Gündüz, Sabiiler Son Gnostikler, 164-167.
[506] Gündüz, "Nevruz", 33/60-61.
[507] Rabi Nisim Behar, *Dinî Uygulama Rehberi: El Gid Para El Pratikante*, çev. Mordehay Yanar (İstanbul: Gözlem Yay., 2009),115.
[508] Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/403.

Bunlardan ilki, yılbaşı bayramı olan *Roş Haşana*'dır. Bayramı değerli kılan husus, Tanrı'nın bir sonraki yıl için insanın kaderini bu günde tayin etmesinden gelir.[509] Bu yüzden *Roş Haşana* arefesinde yıkanmak, tıraş olmak ve akşamleyin temiz kıyafetler giymek önemlidir.[510] Bayramın ilk günü öğleden sonra bir su kaynağına gidilip dua ve ilahiler eşliğinde günahların simgesel olarak suya atılması bir gelenek haline gelmiştir.[511] Bu ritüele, İbranice "Atmak, kurtulmak" anlamına gelen *Taşlih* adı verilmiştir. Yahudiler bu ayini, eski Ahit'te geçen Peygamber Mika'nın: "*Bütün günahlarını suların derinliklerine gömeceksin*"[512] sözlerine dayandırır. Şinto festivallerinin en önemlisi olan *Setsubun*'un bir benzeri olan *Taşlih* sırasında katılımcılar ritüelin sonuna doğru günahlardan arınmanın nişanesi olarak getirdikleri birkaç ekmek parçasını suya atarlar.[513] Talmudist yazarlardan olan *Lauterbach*'a göre bu uygulamanın su kenarında icra edilmesinin altında yatan ana düşünce; Tanrı veya bazı tanrısal varlıkların mekânı olan suyun; dua ve niyaz için en uygun yer olduğu inancına dayanır.[514]

Roş Haşana'dan 10 gün sonra kutlanan *Yom Kipur Bayramı* ise Yahudilerin kutsiyeti en yüksek olan dua, pişmanlık ve arınma günüdür.[515] *Yom Kipur*, Yahudi cemaatinin işlediği günahlardan affedilmeyi/aklanmayı dilediği ve yeni yıla temiz bir sayfa ile başlamasının sembolüdür. İnsanların günahlardan dolayı Tanrı'dan af dilediği *Yom Kipur* (Kefaret Günü) öncesi tüm Yahudi cemaati, *mikve*ye dalarak arınmak zorundadır.[516] Kudüs'teki mabedin ayakta olduğu dönemlerde başkahin, bayram öncesi çok daha ağır arınma ritüellerine tabi tutulurdu. Zira o, Yahudi toplumuna en büyük

[509] Daniel Sperber, "Rosh Ha'shana", *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*, ed. Haya Bar-Itzhak (London: M. E. Sharpe, 2013), 452-453; Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 230.
[510] Geofferey Wigoder, The New Encyclopedia of Judasim, (New York: New York University Press, 2002), 661-663.
[511] Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/725.
[512] Mika 7:19.
[513] Sperber, "Rosh Ha'shana", 452-453.
[514] Jacob Z. Lauterbach, *Rabbinic Essays* (Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1951), 212.
[515] Levililer 23:26-32.
[516] Suzan Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik ve Yay., 2001), 46.

hizmetini *Yom Kipur* günü icra edeceği için maddî ve manevî temizliği tam olmalıydı. Bunun için başkahin, bir hafta öncesinden ailesinden ayrılarak *Süleyman Mabedi*'nde yaşamaya başlardı. *Yom Kipur* ayinine *mikve*ye dalarak başlayan başkahin, ayin aralarında da sürekli arınmak zorundaydı. O gün, başkahinin en önemli görevlerinden biri tüm İsrailoğulları'nın günahlarına kefaret olarak Tanrı'ya kurban sunmak gelirdi. Takdime öncesinde ve sonrasındaysa en az on kez ellerini ve ayaklarını yıkamalıydı.[517] *Pesah* (Fısıh) *Bayramı*'nda yenilecek yemek öncesi sofrada kullanılan mutfak gereçlerinin ve ellerin yıkanması zorunludur. Bunun için metal eşyalar ateşten geçirilirken tahta ve cam bardaklar 24 saat içinde en az üç defa suyla yıkanır.[518] İsrailoğulları'nın Mısır'dan ayrıldıktan sonra 40 yıl boyunca çölde yaşamış olmalarının anısına kutlanan *Sukkot* (çardaklar) *Bayramı* ise yedi gün yedi gece devam eder. Mabed döneminde bu bayram, *Simha Betaşova* (su çekme) adı verilen bir arınma şöleni eşliğinde kutlanırdı.[519] Bayram boyunca *Siloam* çayından getirilen su, gündüzleri *Süleyman Mabedi*'ne serpilirdi.[520] Bayram geceleri ise bu su, mabette bulunan cematin üzerine serpilirdi. Günümüz *Sukkot* kutlamalarında da bu geleneğin halen devam ettirildiği görülür.[521] Sekiz gün boyunca devam eden *Hanuka* (Işıklar) *Bayramı*, dokuz kollu bir şamdanın yakılmasıyla başlar. Yakılan şamdan Menora'ya benzemekle birlikte fazladan iki kolu daha vardır. Bayram süresince her gün bir fazla olmak üzere bu kollar sırasıyla yakılır. Karanlığın çökmesiyle birlikte yakılan Hanuka mumları, özellikle evin penceresine veya kapı eşiğine konur. Hanuka ışıkları etrafında gerçekleştirilen bayrama bir dizi arınma ritüeli de eşlik eder.[522]

---

[517] Christine Hayes, "Purity And Impurity Ritual", Encyclopaedia Judaica, ed: Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing, 2007), 16/746-747; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/337; Bayrakdar, *Üç Dinin tarihi: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam*, 117.
[518] Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 17-19.
[519] "*Neş'e ile zafer çeşmelerinden su çekeceksiniz*" (İşaya 12:3) ifadesi, bu törene verilen isimde bir esin kaynağı olarak görülmektedir.
[520] Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 57.
[521] Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/646-649.
[522] Joel Rappel, "Hanukkah", *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*, ed. Haya Bar- Itzhak (London: M. E. Sharpe, 2013), 224-228.

Foto 4: Hanuka (Işıklar Bayramı)

***Kaynakça*:** https://www.cnnturk.com/yasam/hanuka-bayrami-nedir-ne-zaman-kimler-kutlar-hanuka-bayrami-2021-tarihi, e.t.11.08.2022

Hıristiyan âleminde başlangıçta İsa'nın "doğumu, çarmıha gerilmesi, yeniden dirilişi, göğe yükselişi" anısına; *Christmass* (Noel), *Epifani* ve *Paskalya Bayramları* kutlanırken sonraki yüzyıllarda Meryem Ana ve azizlerle ilgili bayramlar da kutlanmaya başlanmıştır.[523]

Bu kapsamda IV. yüzyıldan sonra İsa'nın doğumu olan *Noel Bayramı* özellikle batı kiliselerinde her yıl 25 Aralık tarihinde kutlanmaya başlanmıştır. Kilisenin çok sayıda ışıkla aydınlatıldığı ve çeşitli şenliklerin yapıldığı *Noel* kutlamaları arasında "haçın suya atılması" ritüeli de uygulanır. Töreni düzenleyen rahip, denize veya göle girerek haçı kutsadıktan sonra günahların affı için suya atmaktadır.[524] Ayrıca birçok kilisede *Noel*'in devamı kapsamında *Candlemass* (Nur/Işık) ritüeli gerçekleştirilir.[525] Bu ritüel uygulama bebek İsa'nın, doğumdan 40 gün sonra Meryam Ana tarafından mabede takdimi anısına kutlanır. Bu ziyaret esnasında *Şimon* adındaki bilge kişi, Meryem Ana'nın yanına gelerek, bebek İsa'yı kucağına almış; "*…Ulusları aydınlatıp halkın İsrail'e yücelik*

[523] Andrew Hughes, *Medieval Manuscripts for Mass and Office: A Guide to Their Organization and Terminology* (Toronto: University of Toronto Press, 1982), 6-8.
[524] John F. Sullivan, *The Externals of the Catholic Church* (New York: P. J. Kenedy & Sons, 1918), 123-138; Hughes, *Medieval Manuscripts for Mass and Office: A Guide to Their Organization and Terminology*, 8-9.
[525] Luka 2:22.

kazandıracak "Işığı" gözlerimle gördüm"[526] diye hitap etmiştir. Öte yandan ritüele *Candlemass* denilmesinin nedeni yıl boyunca kilisede kullanılacak olan kandillerin, ayin esnasında kutsanmasıdır.[527] Öte yandan Hırıstiyanlar, Bebek İsa'nın *Mesih* olduğunu müjdeleyen yıldızın belirmesi ve Şeria Nehri'nde vaftiz edildiği güne ise *Epifani* (Görünme) derler.[528] *Noel*'den on iki gün sonraya denk gelen *Epifani Bayramı*'nı, özellikle doğu kiliseleri kutlar. Ortodokslar, bayram günü kutsal haçı, Tuna Nehri'nin soğuk sularına bırakır. Festivale katılan gençler, rahip tarafından nehre atılmış bu haçı çıkarmak için birbiriyle yarışırlar. Özellikle kilisede yapılan kutlamalarda tütsü ve mumlar yakılır, takdis edilmiş su cematin üzerine serpilir.[529]

***Foto 5*:** Ortodoks Cemaati Epifani Bayramı'nı haçı suya batırarak kutlar.

Kaynak: https://tr.euronews.com/2022/01/06/ortodokslarla-katolikler-noel-i-neden-farkli-tarihlerde-kutluyor, e.t. 15.08.2022

İsa'nın doğumu devresinde yapılan bayramlardan sonra O'nun ölümü ve üçüncü günde dirilişi anısına kutlanan *Paskalya Bayramı* gelir. *Paskalya* "lent devresi" denilen bir dizi hazırlıkla başlar. Bu dönem, insanların geçmiş yılın günahlarından kurtulmak için özel bir çaba sarf ettiği manevî arınma zamanı olarak kabul edilir.[530] *Kül Çarşambası* da bu evrede gerçekleştirilir. O gün, "*tövbe et ve müjde'ye inan*" ya da

[526] Luka 2:30-32.
[527] Sullivan, *The Externals of the Catholic Church*, 183.
[528] Matta 2:1-16.
[529] Mehmet Aydın, "Hıristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1998), 17/351; Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 130.
[530] Sullivan, *The Externals of the Catholic Church*, 140-147; Mehmet Katar, "Paskalya", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2007), 34/181-182.

"*topraktan geldin ve toprağa döneceksin*" vb. ifadeler eşliğinde ayine katılanların alnına rahip tarafından külden haç işareti çizilir.[531] Aynı şekilde Lent döneminin son haftası da çeşitli ritüel uygulamalarla geçirilir. Örneğin, akşam ayinlerinden önce kilise önünde toplanan yürüyüş alayı, İsa'nın yeniden dirilişini simgeleyen yüzlerce mumu kiliseye getirir. *Paskalya* öncesi son cumartesi günü de meydanlarda ateşler yakılır, her yer ışıklarla donatılır, vaftiz suyu kutsanarak hazır hale getirilir.[532] Günümüz Katolik ülkelerde *Paskalya Bayramı*'nda kiliselerdeki bütün ateşler söndürüldükten sonra çakmak taşıyla meydanda yeni bir ateş yakılır. Yakılan ateşle Paskalya mumu tutuşturulduktan sonra kilisedeki tüm kandiller yeniden tutuşturulur. Bu kapsamda Hollanda'da yüksek tepelerde yakılan ateşin etrafından gençler dans ederken meydanda toplanan katılımcılarsa alevlerin üzerinden atlarlar. Arnavutluk'ta köyün delikanlıları ellerindeki meşaleleri ateşte tutuşturduktan sonra alay halinde tüm sokakları dolaşırlar. Gecenin sonunda; "*Ey, karanlık! Bu meşaleleri nasıl ki akarsuya atıyorsak, bir daha dönmeyesin diye seni de akarsuya atıyoruz*" diyerek ellerindeki meşaleleri suya bırakırlar.[533]

Hıristiyan dünyasında azizlerle ilgili bilinen bayramların en eskisi, ortaçağdan beri her yıl 24 Haziran'da tüm Avrupa'da kutlanan *Vaftizci Aziz John Günü*'dür.[534] Hıristiyan geleneğinde İsa'nın vaftizcisi olarak bilinen Vaftizci Yahya, "Aziz John" ismiyle bilinir. Yeni Ahit'te, bir mesihin geleceğini ve bunun İsa olacağını müjdelediği için "İsa'nın öncüsü" olarak da tasvir edilir. Buna göre kendisi ışık değildi, ışık hakkında tanıklık edecekti.[535] Katolik kilisesinin teşvikiyle her yıl yaz ortasında tüm Avrupa'da kutlanmaya başlanmıştır. Bayram süresince kıtanın tüm dağ ve tepelerinde bereket, şifa ve arınma maksatlı şölen ateşi yakılır. Örneğin, VI. yüzyılın sonlarından

[531] Mehmet Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 3/9 (Ocak-Nisan 2001), 17-18; Katar, "Dinlerde Keffaret Anlayışı",56.
[532] Aydın, "Hıristiyanlık", 17/351.
[533] Frazer, *Altın Dal*, 2/169-245.
[534] Sullivan, *The Externals of the Catholic Church*, 128.
[535] Yuhanna 1:8-9, 3:30.

itibaren Fransa, Almanya ve Britanya'nın birçok bölgesinde kilise yakınlarındaki açık alanlarda şenlik ateşi yakılır. Ardından kutsanan ateşin alevleri tüm köyde dolaştırılır. Böylece köyden kötü ruhların kovulduğu ve geçmiş yılın günahlarından arınıldığı varsayılır. Çoğu kez gençlerin ateşin üzerinden atladıkları veya ellerindeki meşaleleri havaya attıkları da olur. Yunanistan'da ise şenlik ateşi yakıldıktan sonra katılımcılar, "tüm *hatalarımı ve kirliliğimi arkamda bırakıyorum*" diyerek alevlerin üstünden atlarlar. İtalya'nın Korsika adasında da benzer uygulama görülür. *Paskalya* arafesinde köylüler yakılan ateşin üzerinde atlarken gençlerse çevresinde dans etmeyi tercih ederler.[536] Bulgarlar ise "Nestinarstvo" olarak adlandırılan şenlik ateşinin korları üzerinden yalınayak geçerek kendilerini arındırırlar.[537]

***Foto 6*:** Britanya'da bir kilise önünde kutlanan "Yaz Ortası/Aziz John Günü" şenlik ateşi.

***Kaynak*:** https://wblog.wiki/tr/Midsummer, e.t. 11.05.2022

İslam'da Allah, zamandan ve mekândan münezzeh olmasına rağmen yine de Kur'an'da geçen; belirli günler,[538] vakitler,[539] geceler[540] ve aylar[541] diğer zaman dilimlerinden ayrışmaktadır. Örneğin, Allah katında belirlenmiş ve haftalık toplu arınma ibadetinin yapıldığı *Cuma* günü, kutsal zaman dilimidir. Hz. Muhammed, bu günün

[536] Frazer, *Altın Dal*, 2/231-245.
[537] Map/stringfixer, "Yaz Ortası" (Erişim 02 Eylül 2022).
[538] el-Cuma 62/9-114.
[539] Âl-i İmran 3/17; ez-Zariyât 51/18.
[540] el-Kadr 97/1-5; Tâhâ 20/130.
[541] el-Bakara 2/185; et-Tevbe 9/36; el-Cuma 62/9.

önemini şöyle ifade etmiştir: "*Üzerine güneşin doğduğu en hayırlı gün cuma günüdür. Zira Âdem, o gün yaratılmış, o gün Cennete konmuş ve o gün Cennetten çıkarılmıştır.*"[542] Aynı şekilde O, cumanın maddî ve manevî temizlenme günü olduğunu belirtmiştir: "*Bir kişi cuma günü yıkanarak gusleder, güzel elbiselerini giyer, güzel koku süründükten sonra camiye gider ve kendine farz olan namazı kılarsa bir önceki cumadan bu ana kadar olan günahları afolunur.*"[543] Nitekim her Müslüman'ın cuma günü; sabah erkenden uyanıp Gusl alması, tırnaklarını kesmesi, dişlerini temizlemesi, güzel elbiseler giyinip güzel kokular sürünmesi tavsiye edilmektedir. İslam inancına göre, *Üç Aylar* (Recep, Şaban ve Ramazan) önemli kandil gecelerini de içinde barındıran kutsalın daha yoğun hissedildiği özel zamanlardır.[544] Müslümanlar, Hz. Muhammed'den bu yana üç ayları ve gecelerini; arınmaya ve böylece *Ramazanla Kurban Bayramı*'na günahlardan kurtulmuş olarak girmeye vesile kılmışlardır. Tıpkı cumada olduğu gibi *Ramazan ve Kurban Bayramı*[545] sabahı da Müslümanın erken kalkması, namaza gitmeden önce Gusl abdestini alması,[546] temiz ve güzel elbiseler giymesi tavsiye edilmektedir.

2.2. Kutsal Mekânda Arınma

Arınma ritüellerinin yoğun olarak icra edildiği tapınaklar, daha önceki bölümde ayrıntılı olarak işlenmişti. Bu başlıkta ise arınma maksadıyla ziyaret edilen ve dinlerin hac merkezleri konumunda bulunan kutsal mekânlar ele alınacaktır.

Hac merkezleri olarak kabul edilen bu kutsal alanların, görünürde mekân olma bakımından diğer yerlerden bir farkı yoktur. Oysa dinlerde mekâna kutsallık atfedilmesi

[542] Müslim, "Cuma", 18-21.
[543] Buhârî, "Cuma", 6.
[544] Regâip ve Miraç geceleri, Recep ayı içinde; Beraat Gecesi, Şaban ayı içinde yer alırken bin aydan daha hayırlı olan Kadir gecesi ise Ramazan ayında bulunur.
[545] Hz. Muhammed, Medine halkının İran'a ait Nevruz ve Mihricân Bayramlarını kutladığını görünce: "*Allah sizin için o iki bayramı daha hayırlı olan Kurban ve Ramazan Bayramlarıyla değiştirmiştir*" buyurmuştur (Ebu Davud, "Salât", 245).
[546] "*Abdullah ibni Ömer, Ramazan Bayramı günü namaza gitmeden önce gusl abdesti alırdı*" (İmam Mâlik, "Iydeyn", 1/177).

kutsalın o yerde tezahürü (hiyerofani) veya Tanrı'nın o yerde görünmesi (theophany) ile ilgilidir. Örneğin; Süleyman Mabedi'nin inşa edileceği yerin Davud'a bizzat Tanrı tarafından bildirilmesi,[547] Kâbe'nin yapılacağı yerin İbrahim'e gösterilmesi,[548] Musa'nın Yahve'yle *Mukaddes Tuva vadisi*'nde vahiy yoluyla konuşması,[549] yine Musa'nın Tur'a gelip de Tanrı ile buluşmak istemesi üzerine, Tanrı'nın *Sina Dağı*'na tecellisi[550] mekânın dindar için türdeş olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.[551]

Bu bağlamda kutsal yerler, bir nevi Aşkın Varlık ile müminlerin bir araya geldiği ve inanırın kendisini saflık alanında hissettiği mekânlardır. Dolayısıyla dinlerde görülen kutsal alanlara girilmeden önce arınma zorunluluğu, hac mekânlarında da devreye girmektedir. Zira Kur'an'da geçen ifadelere göre Allah, kutsal Tuva Vadisi'ne girerken Musa'dan çarıklarını çıkarmasını istemiş;[552] kirli sayılan müşriklerinse Mescid-i Haram'a yaklaşmalarını yasaklamıştır.[553] Öte yandan Kutsal mekânla ilgili bu yasaklar geçicidir. Kutsalın gerektirdiği maddî ve manevî arınmanın gerçekleşmesiyle yasak durum ortadan kalkar. Kişi kutsalla temasa geçebilir, kutsal bir mekâna girilebilir ve orada bir ayini yerine getirebilir.[554]

Nitekim tarihin her döneminde inanırlar, ulûhiyetin yoğunluk kazandığı kutsal mekânlara doğru yolculuk yapmışlardır. Bu kapsamda toplumlar, yaşadıkları coğrafyalarda yer alan "dağ, tepe, kaya, mağara" ile "göl, deniz, akarsu" vb. su kaynaklarını kutsal hac merkezi olarak benimsemiştir. Aynı şekilde din kurucularının doğup büyüdüğü, yaşadığı, dinlerini insanlara anlatmak için faaliyet gösterdikleri

[547] Tekvin 8:20-21.
[548] el-Hac 22/26.
[549] Çıkış 3:5; Tâhâ 20/12.
[550] Çıkış 19:20-24; el-A'raf 7/143.
[551] İbrahim Hakkı Kaynak, "Dinlerde Kutsal Zaman ve Mekânın Tarihsel Yapısının Fenomenolojik Algısı", *SUTAD* 0/39 (Bahar 2016), 450-452.
[552] "*...çıkar ayakkabılarını, sen kutsal vadi olan Tuva'dasın*" (Tâhâ 20/12).
[553] "*Ey iman edenler! Allah'tan başkalarına ilahlık yakıştıranlar, düpedüz kirli, pis, murdar olup, kirlenmiş kimselerdir. Bu yüzden bu yıldan sonra, Mescidi Haram'a yaklaşmasınlar...*" (et-Tevbe 9/28).
[554] Adam, "Kutsal", 56-57.

şehirler ile evliyaların, azizlerin ve şehitlerin kabirlerinin bulunduğu yerler de hac mekânları olarak görülmüştür.[555]

Mezopotamya Medeniyetlerinde bütün âlem Tanrı'ya/tanrılara ait kutsal mekânlar sayılmakla birlikte, özellikle MÖ. 2000 yılından itibaren Nippur'daki *Enlil*, hac yolculuğunun yapıldığı bir merkeze dönüşmüştür. Sumerlere komşu Hititlerde kral, başrahip sıfatıyla her yıl hac merkezlerini arınma merasimleri eşliğinde ziyaret etmiştir.[556] Amerika, Afrika ve Avustralya Kıtası'nda yaşayan ilkel kabilelerde dinî ritüellerin yapıldığı açık alanlar; kutsal taşlarla veya su kaynaklarıyla çevrelenmiştir. Etrafı çevrili olan bu alanlar kutsal sayılmış, murdar kişilerin girişine izin verilmemiştir. Buralara ancak çeşitli arınma işleminden geçtikten sonra girilebilmiştir. Örneğin, Avustralya'da mağaralar *Tjurunga*'nın muhafaza yerleri olup buralara takdis edilmeyen kimselerin girmesi yasaktır.[557] Eski Yunan ve Roma Medeniyetlerinde de inanırlar, Tanrı'ya/tanrılara ait olan kutsal mekânlara doğru yolculuklar yapmışlardır.[558] Özellikle Romalılar döneminde uzak ülkelerden *Hierapolis*'e gelen yabancıların, kutsal alana geçmeden önce saçlarını kesmesi ve yıkanması gerekmiştir.[559]

Hinduizm'de hac ibadeti için "nehre yolculuk" anlamına gelen *Tirtha* sözcüğü kullanılır. Hac ibadetinin merkezi arınma sembolü ise Ganj Nehri'nin sularıdır. Çünkü bu sularda yıkanmak; Tanrı Şiva ile bütünleşmeyi, ilksel saflığa dönüşü ve günahlardan arınmayı sembolize eder.[560] Diğer yandan Hinduizm'de Ganj'ın aktığı her yer, kutsal hac mekânı olmakla birlikte kutsal metinlerinde ön plana çıkan yerler vardır. Buralar, Ganj'ın kolları olan yedi nehir (*Ganga, Yamuna, İndus, Godavari, Narmada Kaveri, Sarasvati*) ve yedi şehir (*Benares, Gaya, Kançi, Avanti, Dvaraka, Mathura,*

[555] Ali Erbaş, "İslam Dışı Dinlerde Hac", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/5 (Haziran 2002), 98; Preston, "Purification", 11/7507.
[556] Ömer Faruk Harman, "Hac", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1996), 14/382-386.
[557] Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 88-89.
[558] Erbaş, "İslam Dışı Dinlerde Hac", 102.
[559] Harman, "Hac", 14/382.
[560] S. M. Bhardwaj, *Hindu Places of Pilgimage in India*. London: U. of California Press, 1973), 2-86.

Ayodha)'dir.[561] Dindar bir Hindu, hac öncesi gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra 7 kutsal şehre doğru uzun ve meşakkatli bir yolculuğa çıkar. Yolculuk boyunca günah kirinden arınma maksadıyla; nehir kıyılarında çeşitli perhiz, meditasyon ve dualar eşliğinde mümkün olduğu kadar çok yıkanır. Aylarca süren çileli yolculuğun sonunda Ganj'ın kaynağına ulaşan hacı adayları; burada son yıkanmayı gerçekleştirdikten sonra sudan çıkar ve Şiva'nın sembolü olan *Linga'*nın üzerine bir çömlek su döker. Dönüş yolculuğunda ise Ganj'ın kutsal sularından alabildiği kadar çok suyu eve götürür.[562]

***Foto 7*:** Ganj'ın soğuk sularında yıkanan hacı adayları.

Kaynak: Jacob E. Safra, *Britannica Encyclppedia of World Religions* (Chicago: Encyclopedia Britannica, 2016), 437.

Diğer Hint dinlerinde de benzer maksat ve uygulamaların görüldüğü hac yolculukları vardır. Hinduizm'den sonra en fazla mensubu bulunan Budizm'de hac yolculuğu, daha çok Buda'ya ait mekânlar ve kutsal emanetlerin bulunduğu kentlere yapılır. Bu kapsamda Buda'nın doğduğu yer olan *Lumbini*, 35 yaşlarında iken aydınlanmaya kavuştuğu *Bodhgaya*, uyanıştan sonra ilk vaazını yaptığı *Geyik Parkı* ve öldüğü şehir olan *Kuşinagara* en önemli Budist hac merkezleridir. Budistler, buralarda gerçekleştirdikleri yıkanma, meditasyon, mum ve tütsü yakma sayesinde; geçmiş

[561] Oestigaard, *Water and World Religions An Introduction*, 35; İsmail Taşpınar, *Doğu Dinlerinde Hac İbadeti Hinduizm ve Budizm* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014), 50-69; Preston, "Purification", 11/7503-7507; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 627.

[562] Constance A. Jones – James D. Ryan, *Encyclopedia of Hinduism* (New York: Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, 2007), 162-164; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 106; Preston, "Purification", 11/7503-7507; Taşpınar, *Doğu Dinlerinde Hac İbadeti Hinduizm ve Budizm*, 82; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 627.

günahlardan arınmış, Budda'nın inayetini kazanmış olarak aydınlığa kavuşacaklarına inanırlar.[563] Caynizm'de ise nihai kurtuluşa ulaşmış büyük azizlerin kabrinin bulunduğu *Bihar Şehri,* kutsal hac merkezidir. Kutsal yerlerin büyük çoğunluğu, Ganj Nehri Kıyısı'nda bulunmakta olup her yıl kalabalıklar halinde buralarda toplu arınmalar gerçekleştirilir. Hac esnasında yapılan arınma eylemleri; gündüz ritüel yıkanmalarla başlar, gece yakılan ateşin etrafında mum ve tütsü kokuları eşliğinde yapılan dualarla devam eder.[564] *Amritsar*'da bulunan *Altın Mabed,* Sihlerin kutsal hac merkezidir. Mabedin havuzunda alınan abdestler; günahlardan arınmaya vesile olarak görüldüğü için gelen ziyaretçiler mümkün olduğu kadar çok yıkanır. Zira III. Guru Ram Das, bu havuzda yıkananların işlediği günah kirinin silineceğini ilan etmiştir.[565]

Uzak doğuya bakıldığındaysa Konfüçyanizm ve Taoizm'de hac merkezleri, genellikle kutsal kabul ettikleri yüksek dağlarda bulunur. İnananlar, özellikle sonbaharda gerçekleştirdikleri uzun yolculuklar esnasında kırmızı renkli elbiseler giyer, buhur çubukları taşır ve nehirlerde bol bol tövbe ederek yıkanırlar. Hac mahallerine vardıklarında soğuk sularda yıkanıp temizlendikten sonra kutsal alana girer ve meşakkatli geçecek bir riyazet sürecine başlarlar. Şintoist geleneğe göre de dağlar, kamilerin yurdu sayılıp buralara inşa edilen tapınaklar; yüzyıllardır hac merkezleri konumundadır. Özellikle *Fuji Dağı* ve tanrıça *Amaterasu*'un kutsal şehri olan *İse,* her yıl binlerce kişi tarafından ziyaret edilir.[566] Zorlu yolculuk sonunda kutsal alana varan Şintoist inanır, İzusu Nehri'nde yıkanmadan kutsal mekâna giremez. Çünkü burası kamilere ait bir saflık yeridir ve bu mekânın kirletilmemesi gerekir. Yıkanma esnasında hacı adayının günahlarını temsilen küçük bir heykelcik de suya bırakılır. Ritüel, çeşitli arınma duaları eşliğinde heykelciğin üzerindeki lekeler suda kaybolucaya kadar

[563] Anne N. Morse, "Ritual Objects", *Encyclopedia of Buddhism,* ed. Robert E. Buswell (New York: Thomson Gale Publishing, 2003), 1/727; Challaye, *Dinler Tarihi*, 41.
[564] Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi,* 464.
[565] Challaye, *Dinler Tarihi,* 41.
[566] Ebersole, "Shinto", 1/492.

sürdürülür.[567] Kış mevsiminde hac esnasında yapılan en ağır uygulama ise ıslak elbiselerle mabedin çevresini yüzlerce defa dolaşmaktır.[568]

Hac, Yahudilikte Tanrı'ya doğru yapılan kutsal bir yolculuk olarak yenilenme ve arınmayı sembolize eder. Bu kapsamda Eski Ahit'te Tanrı *Yahve* tarafından seçilen Sina Dağı,[569] Kudüs[570] ve Sion Tepesi'nde bulunan Süleyman Mabedi, kutsal hac mekânları olarak görülür.[571] Zira Eski Ahit, bütün Yahudi erkeklerini yılda en az üç defa[572] Kudüs'ü ziyaret etmeye davet eder.[573] Yahudiliğin ilk dönemlerinde bu mekânlara murdar olanlar giremezdi. Ancak çok katı arınma ritüellerinden sonra kutsal alana girilebilirdi. Diğer yandan haccın zorunluluğu, mabed'in varlığını devam ettirmesi şartına bağlıdır. Süleyman Mabedi'nin Miladi 70 yılında yıkılması üzerine hac zorunluluğu da ortadan kalkmıştır. Mabetten geriye kalan *Ağlama Duvarı*'na yönelik ziyaretler ise günümüze kadar devam etmiştir. Her yıl binlerce Yahudi, gerekli arınma işleminden geçtikten sonra 17 Temmuz akşamı *Ağlama Duvarı* önünde toplanmaktadır. Dua ve ilahiler eşliğinde ellerini duvara süren inanırlar, bu ritüeli 23 gün boyunca sürdürürler. *Ağlama Duvarı* dışında genellikle tepe ve su kaynaklarında bulunan azizlere ait mekânlar da ziyaret edilir.[574]

Yeni Ahit'te ise haccın önemi açıkça gösterilmemekle birlikte,[575] Yuhanna'daki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla İsa Mesih, hac yolculuklarına düzenli olarak katılmıştır.[576] Hıristiyanlıkta hac ibadeti, "kurtuluşun yolu" olarak ifade edilen; İsa'nın

---

[567] Joel P. Brereton, "Sacred Space", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 1987), 12/7980.
[568] Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 77.
[569] "*Rab Musa'ya; "Git, bugün ve yarın halkı arındır" dedi. "Giysilerini yıkasınlar. Üçüncü güne hazır olsunlar. Çünkü üçüncü gün ben, Rab Sina Dağı'na ineceğim*" (Çıkış 19:10-11).
[570] Mezmurlar 132:13-15.
[571] II. Krallar 21:4; Nehemya 11:8; Mezmurlar 132:13.
[572] Bunlar hasat dönemine denk gelen Fısıh, Sukkot ve Şavuot Bayramlarıdır (Tesniye 16:16-17; II. Tarihler 8:13).
[573] "*Bütün erkekler senede üç kere İsrail'in Allah'ı Rab Yahova'nın önünde görünecekler*" (Çıkış 34:23).
[574] Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 462; Bayrakdar, *Üç Dinin tarihi: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam*, 111.
[575] Matta 21:1-11., 15-17; Markos 11:1-10; Luka 19:28-40.
[576] Yuhanna 2:13., 6:4., 7:2., 10:22., 11:54-55.

doğduğu *Beytlehem* ve çarmıha gerildiği *Golgota Tepesi*'yle tekrar dirildiği yerleri ziyaret etmektir. İlk dönem hacı adayları, ilk olarak Ürdün Nehri'nde vaftiz olur ardından bu kutsal mekânları sırayla ziyaret etmekteydiler.[577] IV. yüzyıldan itibaren Kudüs'e yapılan haccın yanı sıra su kaynaklarının üzerine yapılmış kiliseleri ziyaret etmek de kutsal yolculuk olarak kabul edilmiştir. Nitekim suyun, günahları temizleyen bir etkiye sahip olduğuna olan inanç; *Santa Maria, Fonta Maria* gibi kiliselerin su kaynaklarına yakın inşa edilmesine neden olmuştur. Günümüz Katolik Avrupa'sında en çok ilgi gören hac merkezi, yılda yaklaşık 5 milyon kişi tarafından ziyaret edilen *Lourdes*'dir. Özellikle tedavisi tıbben mümkün görülmeyen hastalar, nehir yatağına kurulmuş banyolarda şifa aramaya gelirler. Özellikle Ortodokslarda görülen *Ayazmalar* da bu kapsamda değerlendirilebilir.[578] Evliya Çelebi Seyahatname'sinde bu suları, birer şifa ve arınma kaynağı olarak gösterir. Ortodukslar, *Ayazmalar*'ı tarih boyunca hastalıkların tedavisi ve günahların affı için birer vasıta olarak kullanmıştır.[579] Buralara yapılan yolculuklarda su takdisi, oldukça önemli olup bu da ancak suya temas etmek ya da değişik şekillerde sudan faydalanmakla mümkündür. Bu anlayış doğrultusunda *Efes*'te bulunan "Meryem Ana Evi", her sene binlerce kişi tarafından ziyaret edilir. Hacı adayları burada bulunan kutsal sudan içip dua ettiklerinde günahlarından ve hastalıklarından kurtulacaklarına inanırlar.[580]

Dinler, her ne kadar mekânla Tanrı arasında bir bağlantı kurmaya çalışmışsalar da Kur'an: "*Doğu da Allah'ındır, batı da. O halde nereye dönerseniz dönün, Allah'a yönelmiş olur, O'nu karşınızda bulursunuz…*"[581] "*…Nerede olursanız olun, O dâimâ sizinle beraberdir…*"[582] Buyurarak kutsal mekân kavramını aşmak istemiştir. Öte yandan İslam'da kutsalın daha fazla hissedildiği ve ibadetlerin daha bir şevkle yapıldığı

[577] Aydın, "Hıristiyanlık", 17/351.
[578] Altunay, *Paganizm*, 1/74-75.
[579] Orhan Hançerlioğlu, *Dünya İnançları sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 68.
[580] Taşpınar, *Doğu Dinlerinde Hac İbadeti Hinduizm ve Budizm*, 19-20.
[581] el-Bakara 2/115.
[582] el-Hadid 57/4.

mekânlar da mevcuttur. Özellikle hac yolculuğu için belirlenmiş *Hicaz Bölgesi*, İslam'ın en kutsal beldesidir.[583] Burası, *Mikat* sınırlarıyla profan dünyadan ayrılmış; içerisinde *Kâbe, Arafat, Mina, Müzdelife* ve *Zemzem suyu*[584] gibi kutsal yapıların bulunduğu saflık alanıdır. Zilhicce ayında imkânı olan her Müslümanın, bu kutsal beldeyi ziyaret etmesi farzdır.[585] Hac için gelen Müslümanlar, *Mikat* sınırlarına vardığında burada hükmî kirlerinden arınmadan ihramsız olarak kutsal mekânlara giremez. Nitekim Hac sûresinde yer alan: "*Bir zamanlar İbrahim'e Beytullah'ın yerini hazırlamış ve ona şöyle demiştik: Bana hiçbir şeyi eş tutma; tavaf edenler, ayakta ibadet edenler, rükû ve secdeye varanlar için evimi temiz tut.*"[586] "*Sonra (Kâbe'ye gelenler) kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve tavaflarını yapsınlar.*"[587] İfadeleri, Kâbe'nin kirletilmemesi ve orada ibadet edeceklerin temizliğe dikkat etmesi gerektiğini vurgular. Dolayısıyla Müslüman hacı adayı, harem bölgesi sınırlarına gelmeden önce Gusl abdestini alarak kendisini arındırır; ihram denilen iki parça temiz beyaz örtüye bürünerek kutsal alana geçer.[588]

Yukarda örnekleri verilen hac mekânlarında bulunan; Ganj, İzusu, Fırat, Dicle, Ürdün vb. nehirlerle Siloam havuzu, Ayazma gibi kutsal sularla gerçekleştirilen ritüeller; ilahî olana bağlanma, kutsalla bütünleşme, şifa ve arınmayı sembolize etmektedir.[589] Bu bağlamda harem sınırları içerisinde yer alan *Zemzem Suyu* da İslam inancına göre yeryüzündeki suların en faziletlisidir.[590]

---

[583] "*Biz Kâbe'yi, insanlar için toplanıp sevap kazanma yeri ve emniyetli bir mekân kıldık. Öyleyse siz de İbrâhim'in makâmını namazgâh edinin. Zâten İbrâhim'le İsmâil'e de: 'Tavaf edenler, ibadet kastıyla orada kalanlar, rükû ve secde edenler için evimi Tertemiz tutun!' Diye emretmiştik*" (el-Bakara 2/125).
[584] Kâbe'nin yanında bulunan Zemzem, kaynağının ilahi olduğuna inanılan ve içildiğinde günahların affedildiği, şifa verdiğine yönelik inançların oluştuğu kutsal bir kaynak suyudur.
[585] el-Bakara 2/197; el-Hac 22/27-28; Eliade - Loan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 183.
[586] el-Hac 22/26.
[587] el-Hac 22/29.
[588] Akintunde E. Akinade "Hajj", *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*, ed: Frank A. Salamone (New York: Routledge Published, 2004), 159-161; Urubshurow, *Introducing World Religions*, 569; Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 88-89.
[589] Mehmet Ali Yolcu, "Kutsalın Yeniden Üretimi: Kutsal Su İnançları ve Hacıbektaş Zemzem Çeşmesi", *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal araştırmalar Dergisi* 3/8 (Yaz 2014), 99-100.
[590] "*Zemzem hangi niyet ve muradla içilirse ona şifa olur*"(İbn-i Mâce, "Menassik", 78).

Nitekim Miraç hadisesinde Cebrail, Hz. Muhammed'in göğsünü yararak kalbini *Zemzem Suyu*'yla yıkamıştır.[591] Bundan dolayıdır ki hacı adayları, her fırsatta Zemzem suyunu kıbleye döndükten sonra; "*Ey Rabbim! Senden faydalı ilim, bol rızık ve her türlü hastalıktan şifa diliyorum*" duası eşliğinde içerler. Özellikle *Veda Tavafı*'ndan sonra Kâbe'ye dönük şekilde bolca zemzem suyu içmek ve başa dökmek sünnet olarak kabul edilir.[592] Diğer yandan hacılar, yolculuğun sonunda götürebildiği kadar çok suyu kendileriyle götürürler. Zira Hz. Muhammed de hac esnasında beraberindekilerle birlikte *Zemzem Suyu*'nu içmiş, onlara bu suyu evlerine götürmelerini tavsiye etmiştir.[593] Aynı zamanda Hz. Muhammed, torunları olan Hasan ile Hüseyin'in doğumunda onların damağını, *Zemzem*'le ıslatmamıştır. Bu, sonraki dönemlerde de sürdürülen bir âdet haline gelmiştir.[594] Ebû Bekir'in kızı Esma ise ölen oğlunu zemzemle yıkamıştır. Bu uygulama, sonraki yüzyıllarda Mekke'de gelenek haline gelmiştir. Mekke dışındaki Müslümanlar ise kefenlerini hacca götürüp Zemzem'le yıkamış veya Zemzem'le yıkadıkları ihramlarını kefen olarak kullanmışlardır.[595]

3. Geçiş Dönemlerinde Arınma

Şüphesiz ki dinlerde görülen en yaygın müşterek kirlilik kaynağı; "doğum, evlilik ve ölüm" gibi geçiş dönemleridir. Zira dinî geleneklerle kültürler, birey ve toplum açısından son derece önemli olan bu kriz durumlarında kirliliğin oluştuğunu varsayar. Bu durumda toplumun sahip olduğu ritüel saflığın korunması ancak "su, ateş veya toprak" vasıtasıyla yapılacak arınmalarla mümkündür.[596]

---

[591] Buhârî, "Tevḥîd", 37.
[592] İbn-i Mâce, "Menassik", 78.
[593] Tirmizî, "Ḥac", 112.
[594] Hançerlioğlu, *Dünya İnançları sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000), 570.
[595] Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Zemzem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2013), 44/242-246.
[596] Arnold Van Gennep, *The Rites of Passage* (Chicago: The University of Chicago Press,1960), 11-12; Emiroğlu - Aydın, *Antropoloji Sözlüğü*, 325.

3.1. Doğum

Tarihin başlangıcından bu yana hemen hemen her dinî gelenek ve kültür, doğum sonrası kirliliğin meydana geldiğini öngörmüştür. Nitekim bu anlayışa paralel olarak dinler, anne ve bebeği doğumun yol açtığı kirlenmişlikten kurtarmak ve topluma tekrar kabulüne yönelik periyodik arınma eylemlerini kurumsallaştırmışlardır.[597]

Bu kapsamda İlk Çağ Medeniyetleri, insan hayatının başlangıcı olan doğumu, gerek anne ve bebeği açısından gerekse toplum açısından yaşamın sırlarla dolu tehlikeli bir anı olarak görmüştür. Dolayısıyla tabiatüstü güçlerin rahatsız edildiği, kâinatın doğal düzeninin bozulduğu, birçok ruhsal olayın yaşandığı doğum hadisesi; arkaik insan için tabu olup bundan kurtuluşsa ancak ritüel arınmalarla mümkün olmuştur.[598]

Nitekim dinsel inançlar bakımından yeryüzünün en kadim coğrafyası olan Mezopotamya bölgesine ait kil tabletler, bize doğumun yol açtığı kirlilik ve arınma anlayışına yönelik ilk bilgileri sunmaktadır. Tabletlerden anlaşıldığı kadarıyla "*Musukkatu*" sözcüğü, doğum yapan kadını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu durumdaki kadınlar, doğum sonrası bebeği ile birlikte toplumdan uzaklaştırılmış, inziva süresinin bitiminde ise suyla yıkanarak arınmışlardır.[599] Bölgenin Kuzey komşusu olan Hititlerde de doğum yapan kadın ve onunla temas halinde olanların kirliliğe maruz kaldıkları kabul edilirdi. Bu anlayışa paralel olarak doğum sonrası anne ve bebeği en az üç ay aileden uzaklaştırılırdı. Tecrid sürecini tamamlayan anne ve bebeği, belirli yıkanmalarla ancak ailesine ve topluma tekrar dönebilirdi.[600] Doğumun yol açtığı kirlilik anlayışı, Maya ve Azteklerde de mevcut olup doğum sonrası anne ve bebeği

[597] Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13; Turner, *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*, s.93.
[598] Edwin Oliver James, "Water, Water- Gods: *Primative and Savage*", Encyclopedia of Religion and Ethics, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1920), 12/704–708; Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 14.
[599] Osman Emre Köse, "Doğum Sonrası Bazı Kültürel Uygulamalar ve Arkeoloji", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 26/1 (Nisan 2017), 173.
[600] Köse, "Doğum Sonrası Bazı Kültürel Uygulamalar ve Arkeoloji", 173.

suyla arındırılırdı. Bu kapsamda Azteklerde köyün en yaşlı kadını: "*Döktüğüm su, ruhunu saflaştırsın, kirli olan her şeyi senden alıp götürsün*" duası eşliğinde anne ve bebeğini yıkardı.[601] Mayalarda ise doğum sonrası tüm köy baştan aşağı suyla temizlenirdi. Ardından köy meydanına yakılan büyükçe bir ateşin külü, bebeğe sürülürdü. İnziva sürecini tamamlayan anne adayı ise çeşitli karışımlardan oluşan kutsal suyla yıkanarak tütsülenirdi.[602]

Aynı şekilde kıta Amerika'sında bulunan yerli halklarda yeni doğum yapmış olan anne ve bebeği kirli olup bunlarla kurulacak her türden temastan sakınmak gerekir. Doğum sonrası kabile üyelerinden tecrit edilen anne ve bebeği, inziva sürecinin bitiminde oldukça meşakkatli olan arınma ritüelllerine tabi tutulur.[603] Bu anlayış doğrultusunda Brezilya yerlilerinde doğum sonrası anne ve bebeği, beş günlük inziva sürecini "doğum kulübesi"nde geçirmek zorundadır. Beş günlük sürenin sonunda yapılan yıkanmalarla topluma geçiş süreçleri sağlıklı bir şekilde tamamlanır.[604] Meksika yerel kabilelerindeyse doğum sonrası yapılan ritüel yıkanmalar: "*Bu su sizleri doğumun yol açtığı tüm kötülük ve kirlerden arındırsın*" duası eşliğiğnde yapılır.[605] *Maglemyut Eskimoları*nda da doğum yapan kadınlar, kırk gün boyunca kulübelerinde karanlıkta oturmak zorunda bırakılırlar. Gün boyu güneş ışığıyla temastan sakınan anne ve bebeği, kişisel ihtiyaçlarını ancak karanlık çöktükten sonra karşılayabilmektedir. İnziva sürecinin sonunda yapacakları buhar banyosuyla köylerine tekrar dönebilirler.[606] *İnuit Eskimoları*nda kadının toplumdan tecrit edilmesiyse doğumdan önce başlar. Doğum yapacak kadın, hamilelik süresince kocası ve aile üyelerinde ayrı bir yerde

[601] Preston, "Purification", 11/7503; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 99-104.
[602] J.A. Macculloch, "Baptism (Ethnic)", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909), 2/370.
[603] Hikmet Tanyu, "Totem, totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (Ocak 1984), 169.
[604] E. Sidney Hartland, "Birth (Introduction)" *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909), 2/637-646.
[605] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 199.
[606] Sergei Aleksandrovich Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, çev. Rauf Aksungur (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2006), 142; Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/462-463.

yaşamak zorundadır. Doğum sonrası yapacağı yıkanmalarla ancak tekrar ait olduğu topluluğa dönebilir.[607]

Avustralya Kıtası ve çevresinde yaşayan yerel halklarda da doğum sonrası benzer bir arınma sürecini görmek mümkündür. Topluluktan izole edilen kadınların, ev işlerini yapması ve erkeklerle temas kurması kesinlikle yasaktır. İnziva süresince kullanılan tüm kap- kacak ve kıyafetler ateşte yakılarak arındırılır. Yeni doğan bebek, doğum kulübesinin önünde yakılan ateş üzerinde gezdirilerek arındırılır.[608] Nitekim Avustralya'nın doğu sahillerine komşu olan *Fiji Adaları*'nda gebe kadınlar, bebeğiyle birlikte köyden uzaklaştırılır. Doğumu gerçekleştiren ebe kadın, karanlık kulübesinde inziva sürecini geçiren anneyi, her sabah su kaynağına götürerek yıkar.[609] *Myanmar*'da ise doğum hadisesinden sonra annenin göbeği ateşte iyice ısıtılır. Yedi gün süren bu işlemin ardından kendisine buhar banyosu yaptırılarak temiz kıyafetler giydirilir.[610] *Mikronezya Adaları*'nda doğum yapan kadınlar da kirliliğe maruz kaldıkları için köylerinden ve ailelerinden uzakta yaşamaya zorlanırlar. Bu durumdaki kadınlar, toplumsal statüye göre belirlenmiş inziva sonunda yapacakları yıkanmalarla ancak günlük hayatına tekrar dönebilirler.[611] Yeni Zelanda yerlileri olan *Maorile*rde de doğum sonrası su ve ateş vasıtasıyla gerçekleştirilen benzer arınma uygulamaları görülür. Bunlardan en bilindik olanı, doğumdan hemen sonra gerçekleştirilen *Tohi Ritüeli*'dir. Arınma, önceden hazırlanmış kutsal suyun anne ve bebeğe dualar eşliğinde serpilmesinden ibarettir. Bir diğeri ise 20 günlük inziva süreci sonunda anne ve bebeğe uygulanan tütsüleme işlemidir. Bu iki ritüel arınma uygulamasından sonra doğumun gerçekleştiği ev suyla iyice yıkanarak temizlenir ve anneyle bebeğe yeni kıyafetler

[607] Drıjvers, "Ablutions", 1/10-11.
[608] Campbell, *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*, 104; Frazer, *Altın Dal*, 1/166.
[609] Drıjvers, "Ablutions", 1/10-11.
[610] R. C. Temple, "Burma", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1910), 3/32.
[611] Philip Gibbs, "Rites of Passage (Oceanic Rites)", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 11/7807.

giydirilir.[612] Malezya yerel kabile kadınları da hamilelik boyunca kocalarını kirletme ve hasta bırakma kaygısı taşırlar. Bunun için hamileliğin yedinci ayından sonra yapılan *Lenggang Perut Ritüeli* ile birlikte kocalarından ayrılırlar. Doğum sonrası ise yaklaşık 40 gün boyunca anne ve bebeği sürekli ateşin başında durmalı her gün nehre giderek yıkanmalıdır.[613]

***Foto 8*:** Avustralya yerel kabilelerinde bebeğe uygulanan ritüel arınma işlemi.

Kaynak: Jacob E. Safra, *Britannica Encyclpedia of World Religions* (Chicago: Encyclopedia Britannica, *2016), 94.*

Piramit metinlerinde ölüler diyarı ve yeniden doğuşun tanrısı olarak gösterilen *Osiris*; Mısır krallarına ikinci hayatı bahşedip dünyaya göndermeden önce onları arındırmıştır.[614] Bu anlayış doğrultusunda Eski Mısır halkı, doğum sonrası anne ve bebeği Nil'in soğuk sularında yıkamıştır. Doğum hadisesi, kirlilik kaynağı olarak görüldüğü için gebe kadın, doğum kulübelerinde toplumdan uzak yaşamaya zorlanmıştır. Hamilelik sonrası anne ve bebeği, rahipler eşliğinde yıkanma ve tütsüleme işlemine tabi tutularak arındırılmıştır.[615] Benzer algılamayı sonraki yüzyıllarda tüm Kıta Afrikası'nda görmek mümkündür. *Zimbabve*'de hamileliğin son ayına doğru kadınlar koca evinden ayrılırlar. Doğumu gerçekleştireceği kulübeyi, suyla iyice temizledikten

[612] Hartland, "Birth (Introduction)", 2/637-646.
[613] Fallaize, "Purification (Introductury and Primitive)", 10/457-462; D. Lombard - C. Pelras,"Geçiş Ritleri", *Mitolojiler Sözlüğü*, çev. L. Yılmaz, ed. Yves Bonnefoy (Ankara: Dost Kitabevi, 2000), 1/312.
[614] Kürşat Haldun Akalın, "Hıristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültündeki Vaftiz ve Günah Çıkarma Ayinleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2014), 41-76.
[615] Blackman, "Purification: Egyptian", 10/476-477; Drıjvers, "Ablutions", 1/10-11; M. Şener, "Gusül", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yay., 1996), 14/213-214.

sonra kendini diğer aile üyelerinden soyutlar. Doğum sonrası ebe kadın, bebeği kutsanmış suyla yıkadıktan sonra odanın ortasına bir ateş yakar. Yeni doğan, göbek bağı düşene kadar her gün bu ateşin üzerinde gezdirilir.[616] *Uganda*lı kadınlar da doğum kulübesinde belli bir süre kaldıktan sonra ancak yapacakları yıkanma sayesinde tekrar ailesine dönebilir.[617] *Botswana* yerli kabilelerindeyse anne adayının ölü doğum yapması halinde çok daha meşakkatli bir arınma süreci uygulanır. Bu kapsamda ilk olarak mezar yeri kutsanmış suyla yıkanarak defin işlemi tamamlanır. Tüm sokaklar baştan aşağı temizlendikten sonra köy halkının tamamı saçlarını traş ederek yıkanırlar.[618]

Doğumun yol açtığı kirlilik ve buna yönelik arınma uygulamalarını Antik Yunan ve Roma toplumlarında da görmekteyiz.[619] Bu kapsamda Antik Yunan'da anne ve bebeği 10 boyunca evden dışarı çıkamamış, ailenin diğer bireyleriyle temastan sakınmıştır.[620] Girit halkı, sıkı bir tecrit sürecinden geçirdiği anne adayını; ancak su ve ateş vasıtasıyla gerçekleştirilen arınmalardan sonra tekrar aralarına almıştır.[621] Gerek *Cyrene Harabeleri* gerekse *Eleusis Gizemleri*'nden anlaşıldığı kadarıyla doğum sonrası bekleme süresi üç gün olup bu sürenin sonunda anne ve bebeği rahipler gözetiminde nehirde yıkanarak arınmıştır.[622] Romalılarda ise bekleme süresi bebeğin cinsiyetine göre farklılık gösterirdi. Bu süre erkek çocuklarda dokuz kız çocuklarındaysa sekiz gün olarak belirlenmiştir. İnziva sürecinin sonunda anne ve bebeği *Dies Lustricus* denilen ritüel yıkanmaya tabi tutulurdu.[623] Bu anlayış, sonraki yüzyıllarda da devam etmiş olup tüm Avrupa halkları arasında görülür olmuştur. Örneğin, günümüz Bulgar halkı, doğum

[616] James L. Cox, "Rites of Passage: African Rites", *Encyclopedia of Religion,* ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 11/7804-7805.
[617] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/462-463.
[618] Fidelis Nkomazana, "Botswana", *Encyclopedia of Religious Practices,* ed. Thomas Riggs (New York: Thomson Gale Published, 2006), 2/131.
[619] J.S. Reid, "Purification: Roman", *Encyclopedia of Religion and Ethics,* ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/500-503; Farnell, "Purification: Greek", 10/482-489.
[620] P. Borgeaud, *Dinler tarihinde Başlangıçlar*, çev. A. Kahiloğulları (Ankara: Dost Kitab, 2008), 35-36.
[621] Turcan, "Catharsis", 3/1460.
[622] Bendlin, "Purity and Pollution", 178; Cote, *The Archeology Of Baptism,* 1-10.
[623] Köse, "Doğum Sonrası Bazı Kültürel Uygulamalar ve Arkeoloji", 173.

yapan kadını 40 gün boyunca aile bireylerinden uzaklaştırır. Bu sürenin sonunda anne ve bebeğe abdest aldırılır; doğum yapılan ev, baştan aşağı kutsal suyla temizlenir.[624]

Türk topluluklarında da doğum sonrası bekleme süresi kırk gündür. Kırk günlük inziva sürecinin sonunda su ve ateşle gerçekleştirilen arınmalar sayesinde anne ve bebeği tekrar günlük hayatına dönebilir.[625] Bu doğrultuda Kırgız, Uygur ve Kazak Türkleri'nde bekleme süresi olan kırk günün sonunda anne ve bebeğine *Kırk Suyi* denilen ritüel arınma işlemi uygulanır. Ayrıntısına önceki bölümlerde değindiğimiz "Kırklama" uygulamasına sadece kadınlar katılabilir.[626] Özbekistan'ın Karakalpak Türkleri'ndeyse doğum sonrası yapılan arınmanın, ateşle gerçekleştirildiği görülür. Bunun için doğumun yapıldığı hanenin ocağı, inziva süresince sürekli yakılı tutulur.[627] Yakutlarda ateşle arınma süresi üç gün olarak belirlenmiş olup bu süre boyunca evin ateşi hiç söndürülmez.[628] Tunguz Türkleri'ndeyse doğum yapan kadın, evin eşiğine kurulan eteşin üzerinden en az üç defa geçmek zorundadır.[629] Selçuklu Türkleri de doğumun gerçekleştiği evi, kırk gün boyunca kandillerle aydınlatırdı.[630]

Hindu inancına göre doğumla başlayıp ölümle son bulan hayatın her bir geçiş dönemi birer kirlilik kaynağı olup *Samskara* denilen arınmalarla karşılanmalıdır. Sayıları on ikiyi bulan *Samskara*ların temel gayesi, geçiş dönemlerinde olaşan kirlenmişlikten bireyi ve toplumu arındırmaktır.[631] Bu anlayış doğrultusunda Hinduizm'de doğum hadisesi sonucu oluşan kirlilik, bulaşıcı olup anneyle temasta olan kişi ve nesneler de kirliliğe maruz kalır.[632] Bu durumda *Samskara*ların ilki olan *Namakarana Ritüeli* icra edilir. *Namakarana* öncesi anne ve bebeği on günlük bir tecrit

[624] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/457-458.
[625] Orhan Acıpayamlı, *Türkiyede doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961), 122-160.
[626] K. Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri'nde Gelenek ve İnanışlar* (Ankara: TDV Yay., 2005), 113.
[627] Fuat Uçar, *Geçmiş- Günümüz ve Geleceğin Türk Dünyası* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay., 2009), 327.
[628] Satı Kumartaşlıoğlu, *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü* (Konya: Kömen Yayınları, 2016), 270-271.
[629] Unu Harva, *Altay Panteonu*, çev. Ömer Suveren (İstanbul: Doğu Kütüphanesi yayınları, 2015), 187.
[630] Harun Güngör, *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları* (Kayseri: Kıvılcım Yayınevi, 1998), 183.
[631] Tanyu, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, 58.
[632] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/457.

süreci bekler. Bekleme süresinin sonunda anne abdestini alır, kullandığı çarşaflar ve mutfak eşyaları iyice yıkanır. Ardından eş ve dostlar, *Namakarana*'ya çağrılır. Tören Brahman'ın okuduğu ilahilerle başlar, ardından önceden hazırlanmış kutsal suyu evin her bir köşesine ve bebeğe serpmesiyle devam eder. Brahman, ailenin belirlediği ismi bebeğin kulağına fısıldadıktan sonra töreni sonlandırır.[633] *Namakarana* sayesinde bebek, arınmış olarak ait olduğu topluma dâhil olurken anneyle ilgili kısıtlamalarda son bulur.[634] Ayrıca dört aylık olan bebeğin evden dışarı çıkacağı ilk zaman *Niskramana Ritüeli* icra edilir. Tören esnasında Brahminler, vedik ilahiler okurken baba çocuğun yüzünü güneşe doğru döndürür. Böylece güneş tanrısı *Surya*'nın kutsal ışığını alan çocuk, tüm kötü ruhlardan ve doğumun kirinden kurtulmuş olur.[635] Öte yandan doğum sonrası on günlük olan tecrit süresi, Nepal Hinduları'nda daha fazladır. Bekleme süresi 40 gün olarak belirlenmiş olup bu sürenin sonunda anne adayı gecenin karanlığıyla birlikte nehre girerek yıkanır.[636]

Benzer anlayışı diğer Hint dinlerinde de görmekteyiz. Nitekim Budizm'e göre doğumla başlayıp ölümle son bulan yaşam döngülerinin her bir evresi kirlilik kaynağı olup bundan kurtuluş ise ancak su ve ateşle yapılacak arınmalarla mümkündür.[637] Doğum yapacak Caynist kadınlar, hamilelik sürecinin sonuna doğru kocalarından ayrılmaya başlarlar. Doğum sonrası da on günlük bir dokunulmazlık sürecine girerler. Tecrit süresince aile bireyleriyle temastan sakınan anne adayı, onuncu günün sonunda yıkanarak evine döner.[638] Sihizm'de ise doğum yapan kadın, ruhsal kirlenmişlikten arınmak için *Sutak* adı verilen bir inziva dönemi geçirmek zorundadır. On üç gün süren

[633] D. M. Bennet, *The Gods and Religions of Ancıent and Modern Tımes* (New York: Liberal and Scientific Publishing House, 1880), 1/594.
[634] G.Flood, "Hinduism", *Rites of Passage*, ed. J. Holm – J. Bowker (London: Pinter Publish, 1994), 73.
[635] Korhan Kaya, *Hinduizm*, (Ankara: Dost Yayınları, 2001), 55.
[636] David H. Holmberg, "Nepal", *Encyclopedia of Religious Practices*, ed. Thomas Riggs (New York: Thomson Gale Published, 2006), 3/122; Rita M. Gross, "Birth, Indian Religions", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 2/951-952.
[637] Mascarro, "Dhammapada", 88.
[638] Margaret Stevenson, "Jain", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/492-493.

bu tecrit süresince kocasıyla temastan sakınır, ev işlerinden uzak durur. Bekleme süresini tamamlayan anne ve bebeği, yıkandıktan sonra temiz kıyafetlerini giyebilir.[639]

Konfüçyanizm'de doğum sonrası bekleme süresi yedi gündür. Bekleme süresince baba, anne ve bebekten uzak yaşamak zorundadır. Uzak doğu dinlerinden bir diğeri olan Şintoizm'de ise doğumun yol açtığı kirlilik hali çok daha uzundur.[640] Bu süre bebek için otuz üç gün iken annenin inziva süresi yetmiş beş günü bulur. Doğum sonrası otuz üç günlük bekleme süresini tamamlayan bebek, *Hatsumiyamoude Ritüeli* için babası tarafından *Jinja*'ya götürülür. Tören esnasında tapınaktan sorumlu rahipler, bebeği önceden hazırlanmış kutsal suyla yıkar. Bu esnada kirliliği devam ettiği için törene katılamayan annenin yerine bebeğe kayınvalidesi eşlik eder.[641]

Doğum hadisesini kirlilik olarak gören bir diğer din, Zerdüştilik'tir. Gebe kadın, doğum sonrası Pehlevicede "armesht-gâh" denilen özel bir odada 40 gün boyunca kandil ışığı altında tutulur. Bu süre zarfında aile bireyleri anne ve bebeğiyle temastan sakınır. Oluşacak hastalık durumunda dahi abdest alınmadan anneye müdahale edilmez. Diğer yandan kadının, bebeği ölü doğurması daha büyük bir *nasa*[642] taşıdığı anlamına gelir. Bu durumda anne adayı, en az üç gün gomez[643] içmeli ve kutsal ateşten uzak durmalıdır. Kırk günlük inziva sürecinin sonunda kullandığı tüm çarşaf ve kıyafetlerini yıkamalı, abdest alarak temiz elbiselerini giymelidir.[644] Son olarak güneş altında iyice kurutulan anne adayı, din adamı tarafından okunan; "*kutsal ruhu içinde barındıran bedenin arınmıştır. Kötü ruhlar ve kötülük lanetlenmiştir*" duası eşliğinde tütsülenir.[645]

---

[639] Sewa Singh Kalsi, "Sikhism", *Rites of Passage*, ed. Jean Holm - John Bowker (London: Pinter Publishers, 1994), 139.
[640] Sugata Masaaki, *Shintou no Subete* (Tokyo: Nihon no Bungeisha, 2004), 79.
[641] Kato Kenji, *Shinto Shrine* (Tokyo: Shogakukan, 2016), 103-116; T. Harada "Japanese", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/496; Johnston, "Chinese", 10/470-474.
[642] Bulaşıcı olan bir ruhsal kirlilik durumudur.
[643] Büyük ve küçükbaş hayvan idrarından hazırlanmış özel bir karışım.
[644] Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, 98-99.
[645] Gherardo Gnolı, "Iranian Religgions", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 7/4535-4538; Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, 105-106;

Arınarak temizlenen anne adayı, bebeğini ateşgedeye götürür. Burada rahip tarafından hazırlanmış özel karışım bebeğe içirildikten sonra tüm bedeni yıkanır. Diğer yandan bebek, bir yaşını doldurunca da arınma işlemine tabi tutulur. Ateşgedeye getirilen bebeğin alnına dualar eşliğinde kutsal ateşin külleri sürülür.[646] Gnostik dinlerden bir diğeri olan Sabii teolojisine göre de doğum kirlilik kaynağı olup belli aklanmaları gerektirir. Bunun için saflık alanı olan "Işık Âlemi"nin bu dünyadaki yansıması olan Fırat ve Dicle Nehri'nin soğuk sularında yıkanmak zorunludur.[647] Doğum yapan Sabii kadınları, aile bireylerinden uzak belli bir süre inzivaya çekilir. Bekleme süresini dolduran anne adayı, akarsuya giderek dualar eşliğinde tüm vücudunu suya daldırır.[648]

Doğumun kirlilik olarak görülmesi anlayışının, semitik dinlere de yansıdığı görülür. Nitekim yeni doğum yapmış Yahudi Kadınları, ritüel saflık yasalarına göre belli bir süre murdar sayılır.[649] Öyle ki gebe kadınlara yönelik uygulanan kısıtlamalar, hamileliğin başından itibaren başlar ve doğum sonrası artarak devam eder. Bu durumda anne adayı, gebelik süresince her cuma *Şabat* yemeğinden önce yakmak zorunda olduğu kandilleri yakamaz ve sofrayı hazırlayamaz.[650] Doğum sonrası öngörülen tecrit süresi ise çocuğun cinsiyete göre değişir. Bu süre erkeklerde yedi, kızlarda ise yedi günün ardından altmış gün daha devam eder. Bekleme süresince murdar sayılan kadın, kocası ve aile bireyleriyle her türlü temastan sakınır.[651] Tecrit sürecini tamamlayıp gerekli hazırlıkları

Xemgin, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*, 210; Theodore M. Ludwıg, "Zoroastrian and Hindu Ordination", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 10/6853.

646 Zayn R. Kassam vd., *İslam, Judaism, and Zoroastrianism* (Dordrecht: Springer Publishing, 2018), 778; Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, 99-107; Boyce, *A History Of Zoroastrianism*, 1/308-324.

647 Olga Yoldi, "The Mandaeans: A Story of Survival in The Modern World", *Refugee Transıtıons* 32 (October 2017), 8.

648 Drower, *The Mandaeans of Iraq and Iran*, 100-105; Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13; Şinasi Gündüz, *Sabiiler Son Gnostikler* (Ankara: Vadi Yayınları, 1995), 175-176.

649 Michele Klein, "Birth", *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*, ed. Haya Bar- Itzhak (London: M. E. Sharpe, 2013), 80-82.

650 Salih Çinpolat, "Yahudilikte Yenidoğan Törenleri", *Kırıkkale Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (Aralık 2017), 85.

651 Doğum sonrası anne ve bebeğin uyması gereken kurallar Eski Ahit yasalarınca belirlenmiştir: "*Rab Musa'ya şöyle dedi: İsrail halkına de ki; 'Bir kadın hamile kalıp erkek çocuk doğurursa, adet gördüğü günlerde olduğu gibi yedi gün kirli sayılacaktır. Çocuk sekizinci gün sünnet edilmeli. Kadın kanamasından paklanmak için otuz üç gün bekleyecek. Pak sayılması için geçmesi gereken bu günler*

yaptıktan sonra mikveye girerek yıkanır ve yeni elbiselerini giyer. Bu sırada doğumun gerçekleştiği ev de baştan aşağı yıkanarak temizlenir. Böylece anne adayı, arınmış şekilde "ritüel saflığa sahip" olduğuna inanılan Yahudi cemaatine tekrar dönmüş olur. Zira doğum sonrası alınan bu abdest; "*Yahve İsrailoğullarını arındırdığı gibi mikveye dalma da doğumun getirdiği tüm kötülüğü ve kirliliği öylece arındırır*" sözüyle özetlenmiştir.[652]

Eski ahit geleneğinin devamı niteliğinde olan Hıristiyan teolojisinde de doğum olayı kirlilik sebebidir. Özellikle ilk dönem Hıristiyan âleminde yeni doğum yapmış kadın, 40 gün boyunca inzivaya zorlanmış ve bu süre zarfında dinî hayattan uzaklaştırılmıştır. Bu geleneğin günümüz Katolik ve Ortodoks Kilisesi mensuplarınca uygulanmaya devam ettiği görülür. Bekleme süresince doğumun gerçekleştiği odanın ışığı, sürekli açık bırakılır. İnziva sonunda kutsal suyla yıkanan anne adayı, böylece Tanrı'nın inayetini kazanmış şekilde kilise cemaatine tekrar dâhil olabilir.[653] Diğer yandan yeni doğanlar, Âdem ve Havva'dan gelen "asli günah kiri" ile dünyaya gelir. Bu sebebledir ki her Hıristiyan aile, doğum sonrası bebeği kiliseye götürerek kutsal suyla takdis etmek zorundadır. Rahip tarafından vaftiz edilen bebek, asli günah kirinden arınmış olarak İsa Mesih'in saf ve temiz doğasıyla bütünleşmiş olur.[654]

İslam'da ise "asli günah" nazariyesi olmadığından, doğan her çocuk temiz ve günahsız olarak dünyaya gelir.[655] Ayrıca doğum sonrası anne adayının murdar olması

---

doluncaya dek kutsal bir şeye dokunmayacak, tapınağa girmeyecek. Ancak, kız çocuk doğurursa, adet gördüğü günler gibi iki hafta kirli sayılacaktır. Kanamasından paklanmak için altmışaltı gün bekleyecektir" (Levililer, 12/1–5).

[652] Hadi Tezokur, "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi", *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Uluslararası Sempozyumu* (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2012), 101; Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 241; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi,* 3/559; Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik* (İstanbul: Remzi Yayınevi, 2000), 303; Judith R. Baskin, "A Woman After Childbirth", *Encyclopaedia Judaica*, ed. Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing, 2007), 15/253-257.

[653] Melissa Raphael, "Menstruation", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 9/5866-5867; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 202.

[654] Petrus 3:20-21; Resullerin İşleri 2:38; Markos 6:16.

[655] "*De ki: "Allah her şeyin rabbi iken ben O'ndan başka bir rab mi arayacağım?" Herkesin yaptığının sonucu kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez. Sonunda dönüşünüz rabbinizedir ve O, hakkında anlaşmazlığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir*" (el- En'âm, 6/164).

da söz konusu değildir. Bu durumdaki kadınlar, aile bireyleriyle bir arada yaşarken günlük hayatlarına da devam edebilirler. Bununla birlikte doğum yapan Müslüman kadınlar, *nifas*[656] denilen bir bekleme süresine girer. *Nifas* süresi, kesin olmamakla birlikte genelde 40 gün olarak uygulanır. Nitekim rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Muhammed döneminde bekleme süresi 40 gün olarak uygulanırdı.[657] Bu durumdaki kadınlar, tıpkı *hayızlı*larda[658] olduğu gibi eşiyle cinsel temastan sakınmak zorundadır. Aynı şekilde hükmî bir kirlilik olarak kabul edilen *nifas*lı kadınların, Kâbe'yi tavaf etmesi, namaz kılması, Kur'an okuması, oruç tutması, mescide girmesi vb. dinî vecibeleri yerine getirmesi yasaklanmıştır.[659] Doğum yapan kadınlar, *nifas* süresini tamamladıktan sonra *Gusl* almak şartıyla ancak dinî hayatına tekrar dönebilirler.

3.2. Evlilik

Yaşam boyu devam eden geçiş süreçlerinin ikincisi olarak görülen evlilik, doğumdan farklı olan endişeleri ve belirsizlikleri içinde barındıran bir dönemdir. Diğer yandan evlilik ve buna bağlı olan cinsellik, dinlerde ayrıntılı kirlilik/saflık normlarıyla çevriliyken evlilik dışı her türlü cinsel ilişki de potansiyel kirlilik kaynağı olarak görülmüştür. Buna bağlı olarak genellikle dinler, evliliği teşvik etmiş, düğün öncesi gelin ve damadı arınmaya tabi tutmuş, cinsel birliktelik sonrası yıkanmaları zorunlu kılmıştır.[660]

Hammurabi Kanunlarından anlaşıldığı kadarıyla Mezopotamya Medeniyetleri; evlilik dışı cinsel birlikteliği, ensest ilişki vb. sapkınlıkları tüm toplumu kirleten eylemler olarak görmüştür. Toplumun gerekli saflığa tekrar dönmesi ise ancak bu suçu işleyenlerin, Fırat ve Dicle'nin soğuk sularına atılmasıyla mümkün olmuştur.

[656] Nifas, doğum sonrası kadının rahminden gelen kanı ve bazı özel hükümlere tâbi tutulmasını ifade eder.
[657] Tirmizî, "Ṭahâret", 105; Ebu Davud, "Ṭahâret", 119.
[658] Hayız, İslam fıkıh kitaplarında "sağlıklı olan kadından her aybaşında düzenli olarak gelen kan" şeklinde ifade edilir.
[659] Juan E. Campo, *Encyclopedia of Islam* (New York: Infobase Publishing, 2009), s.6.
[660] Preston, "Purification", 11/7504; Urubshurow, *Introducing World Religions*, 85.

Yunanlılarda evlilik ve düğün merasimi, tanrılarla bütünleşme olarak görüldüğü için su ve ateş vasıtasıyla gerçekleştirilen belirli aklanmaları gerektirirdi. Bu anlayışa paralel olarak *Attika*'da gelin adayı, evlilik öncesi nehirde yıkanarak kendisini arındırırdı.[661] Malay yerlileri arasında düğün öncesi gelin ve damat, tütsü ile üç gün boyunca arındırılmıştır. Endonezyanın *Selebes Adası*'nda gelin ve damat, kutsal kabul edilen sularda yıkanmış, kızgın ateşten geçirilerek temizlenmiştir.[662] Mısır Medeniyeti ve Afrika yerel kabileleri arasında da geçiş ritleri kapsamında sayılan evlilik, topluluğun uyum içerisinde yaşaması ve devamlılığı için hayati önemde görülürdü. Böylesi önemli bir geçiş aşaması da Nil'in kutsal sularında yapılacak arınmalarla karşılanmalıydı. Bu kapsamda günümüz Afrika yerel halkları arasında benzer uygulamalar halen devam etmektedir. *Gana*'da yetişkin olarak çıkacakları yeni statü öncesi *Zulu* kızlarının bedenlerine çamur sürülür ve daha sonra su ile yıkanıp temiz kıyafetler giydirilerek tören alanına götürülürler. Zimbabve'nin *Shona* kabilesinde düğün öncesi kâhin kadın, topraktan yapılmış çömleğin içine konulmuş kutsal suyu, genç çiftlere serper.[663] *Abyssinia* yerlilerinde gelin adayı düğün öncesi yıkanarak kendisini arındırır. *Matabele* kabilesinde ise düğün sonrası gelin yeni evine geçtikten sonra ilk iş olarak damadı baştan aşağı yıkayarak arındırır.[664] Orta Asya ve Türk topluluklarında da düğün merasimlerinde özellikle ateşle yapılan birçok ritüel arınmaya rastlanılır. *Gagauz* Türkleri, gelin ve damadı yakılan ateşin üzerinden atlatarak arındırırken *Karapapah* Türkleri ise gelini düğün evine girmeden önce yedi defa ateş etrafında gezdirir.[665] *Buryat* ve *Altay* Türklerinde gelin ve damat: "*Ey kutsal ateş! Saflığın ve nurunla bizleri arındır*"[666] duası eşliğinde evin ocağını çakmak taşıyla yakar. Aynı şekilde *Moğol*

[661] Turcan, "Catharsis", 3/1460; Farnell, "Purification: Greek", 10/482-489.
[662] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/459.
[663] Ama Mazama, "Rite of Passage", *Encyclopedia Of African Religion,* ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama (London: Sage Puplication, 2009), 570-574; Wilkison, *Symbols and Signs*, 124.
[664] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/459-462.
[665] Uçar, *Geçmiş-Günümüz ve Geleceğin Türk Dünyası*, 316-450.
[666] Abdulkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954), 70-71; Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, 51-52.

evliliklerinde gelinin, ateş üzerinden atlatılması veya iki ateş arasından geçirilmesi eylemi de "ritüel arınma" olarak görülebilir.[667]

Hinduların geçiş dönemlerinde gerçekleştirdikleri *Samskaralar*dan bir diğeri de *Vivaha* denilen evlilik merasimidir. Evlenme töreni, bölgeden bölgeye değişiklik göstermekle birlikte hepsinde ortak olan nokta düğün öncesi su ve ateşle yapılan arınma pratikleridir.[668] Genellikle düğün sabahı, nehirde yıkanıldıktan sonra ateş yakılarak *Agni*'ye sunularda bulunulur. Düğünde gelin ve damat saflığı simgeleyen beyaz veya kırmızı elbiseler giyer. Dinî bir eylem olarak görülen düğün merasimi, aile rahibi tarafından yürütülür. Düğün esnasında din adamları, Vedik İlahileri eşliğinde mum ve tütsü yakar; genç çifte, kutsal su serperek onları arındırır.[669] Davetliler dağıldıktan sonra damadın arkadaşları ve akrabaları kızın evine doğru elde meşalelerle renkli bir geçit alayı düzenler.[670] Gelin, baba eviyle vedalaşır ve kendisine ikram edilen bir avuç buğdayı ateşe takdim eder. Ardından damat, gelinin elini tutarak avluda yakılmış olan kutsal ateşin etrafından üç tur döndürür.[671]

***Foto 9*:** Bir Hindu düğünü.

***Kaynak*:** https://stringfixer.com/tr/Marriage_in_Hinduism, e.t. 08.07.2022

[667] J. P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. A. Kazancıgil (İstanbul: İşaret Yay., 1994), 187.
[668] Kaya, *Hinduizm*, 55.
[669] Tracy Pintchman, "The Month of Kartik and Women's Ritual Devotions to Krishna in Benares", *The Blackwell Companion to Hinduism*, ed. Gavin Flood (Oxford: Blackwell Publishing, 2003), 334-336.
[670] Madhu Bazaz Wangu, *World Religions Hinduism* (New York: Chelsea House Publishers, 2009), 125.
[671] Patrick Olivelle, "Rites of Passage: Hindu Rites", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 11/7814; Renou, *Hinduizm*, 75.

Hindistan'ın birçok bölgesinde görülen düğün şenliklerinden biri de üzerine mumların konulduğu oyuncak kayıkların dualarla suya salınmasıdır. Bununla suyun kötü kaderi, günahları ve tüm kirlilikleri alıp götüreceğine inanılır.[672] Diğer yandan Hindu kast sistemi, sınıflar arası geçişleri yasaklayan katı saflık kurallarıyla çevrili olup alt kastlarla yapılacak herhangi bir evliliği tanrısal saflığın kaybedilmesi olarak görür.

Budizm'de de evlilik süreci ritüel arınmayı gerektirir. Özellikle Himalaya bölgesinde yaşayan Tibet Budistlerinde düğün merasimi oldukça ayrıntılı sekiz aşamadan oluşmakta olup bunlardan en önemlisi gelin adayının arındırılmasıdır. Gelin adayı, evi kirletme potansiyeline sahip olarak görüldüğü için düğün öncesi bir aynanın karşısına geçirilir ve ayağının altına su serpilerek arındırılır.[673]

Uzakdoğu'da da benzer anlayış ve uygulamalar görülür. Çin'in *Mançurya* Bölgesi'nde gelin adayı, damat evine gelirken avluda yakılmış ateşle karşılanır. Ardından tütsüyle arındırılan yeni çiftler, kutsanmış olarak evlerine geçerler.[674] Şintoizm'deyse evliliğe ön hazırlık olarak gelin ve damat, yıkanmaya tabi tutulur. Genellikle *kami*lerin huzurunda yapılan düğün öncesi salon, yakılan mum ve tütsülerle arındırılır. Dinî merasim olarak görülen düğün törenleri, Şinto rahipler gözetiminde gerçekleştirilir. Tören, damadın "Norito" isimli dua kitabından yüksek sesle dualar okumasıyla başlar, ardından *San-san-kudo* denilen ritüel arınmayla devam eder. Bu uygulama için kutsal içecek olan *Sake* üç bardağa doldurulur. Önce damat, ardından gelin adayı, *Sake*'yi üçer kez yudumlar. Çift, bu ritüel uygulamayı tamamladığında *kami*lerin huzurunda ilksel saflığa ulaşmış olarak yeni hayatlarına başlarlar.[675]

[672] Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*, 126.
[673] Christopher Lamb, "Buddhism", *Rites of Passage*, ed. Jean Holm - John Bowker (London: Pinter Publishers, 1994), 30.
[674] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/459.
[675] Natalie Kwok, "Practices, Rituals and Ceremonies", *Shinto* (Erişim 1 Mayıs 2017)

Gnostik dinlerde de kozmik düalizmin önemli kriz dönemlerinden biri olarak görülen evlilik merasimlerine, ritüel arınmalar eşlik eder. Nitekim Zerdüşti yaşamın her alanında olduğu gibi temizlik burada da kendini göstermektedir. Bu kapsamda gelin ve damat evlenmeden önce kutsanma ve arınma maksatlı; *Nahn veya Aşirvad* denilen yıkanmaya tabi tutulur. Böylece damat ve gelin, arınmış olarak kader birliği etmeye hazır hale getirilir.[676] Sabiilikte düğün öncesi gelin ve damat, nehrin soğuk sularına üç kez daldırılıp çıkarıldıktan sonra temiz giysiler giydirilerek tören alanına götürülür. Saflığı sembolize eden nehir suyu, evliliği sonsuza taşıyacak "yaşam sıvısı"; suya daldırılarak yapılan yıkanma ise genç çiftin ilksel saflığa ulaşması anlamına gelir.[677]

Eski Ahit, evliliği dinî yükümlülükler arasına almış, sebepsiz olarak bekar kalmayı da günah kapsamında değerlendirmiştir.[678] Bundan dolayı sinagoglarda yapılan dinî törenler arasında evlilik töreni de vardır. Evlilik öncesi arınma, o kadar önemlidir ki gelin ve damat adayında bulunan en ufak kirlilik emaresi, düğünün yapılmasına mani olarak görülür. Bu kapsamda gelin adayından adet kanamasının tam olarak geçmediğini gösteren herhangi bir kan lekesi, düğünün iptaline neden olur.[679] Neticede gelin adayı, düğün öncesi mutlaka mikveye dalarak arınmak zorundadır.[680]

Eski Ahit geleneğini devam ettiren Hıristiyanlıkta da evlilik, Tanrı'nın saf cemaatine dâhil olma ve Tanrı'yla birleşmeyi sembolize ettiği için evlilik merasimi kiliselerde rahip huzurunda gerçekleştirilir. Dolayısıyla Hıristiyan topluluklarda kutsal bir sakrament olan evlilik öncesi yapılan arınmalar, okunan ilahiler eşliğinde

---

676 Jivanji J. Modi, *The Religious Ceremonies and Customs of the Parsees* (Bombay: J.B. Karent Sons Publishers, 1937), 14-20; Urubshurow, *Introducing World Religions*, 85; Choksy, "The Zoroastrian Nahn Purification Rituals", p. 60.

677 Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13.

678 "*Evlenin, oğullarınız, kızlarınız olsun; oğullarınızı, kızlarınızı evlendirin. Onların da oğulları, kızları olsun. Orada çoğalın, azalmayın*" (Yeremya 29:6).

679 Alan Unterman, "Judaism", *Rites of Passage*, ed. Jean Holm - John Bowker (London: Pinter Publishers, 1994), 128; Judith R. Baskin, "Women and Ablution", *Encyclopaedia Judaica,* ed. Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing, 2007), 1/263.

680 Sara E. Karesh – M. M. Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism* (New York: Infobase Publishing, 2006), 509; Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 117-118, Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/407.

gerçekleştirilir. Örneğin, Gürcistan'ın Kafkasya Eyaleti'nde evlilik öncesi gelin adayı, bir papaz eşliğinde bataklıktan geçirildikten sonra suda yıkanarak arındırılır.[681]

İslam, evliliği Allah'ın emri ve O'nun rızasını kazanmaya, günahlardan uzak durmaya bir vesile olarak görür. Bu temel yaklaşım, Müslümanların evliliği bir ibadet olarak algılamasına ve düğün öncesi arınmayı da beraberinde getirmiştir. Nitekim bütün Müslüman ülkelerde gelin ve damat *Gusl* alarak düğün törenine hazırlanır.[682] Ayrıca Yahudilikte olduğu gibi gelin adayının düğün öncesi adet döneminde bulunmaması gerekir.[683] Diğer yandan Müslüman bir kadının gayri müslim erkekle, Müslüman bir erkeğin de ehl-i kitab dışındaki kadınlarla evlenmesi haram kılınmıştır.[684]

3.3. Ölüm

İnsan hayatının son büyük değişikliği olan ölüm olayı, dinî gelenek ve kültürlerde görülen en yaygın kirlilik kaynağıdır. Zira ölüm sonrası ceset, bu dünya ile öteki dünya arasındaki sınırı aşarken etrafında çok güçlü bir kaos ve kirlenmişliği de beraberinde bırakır. Belki de insanı ve toplumu en çok zorlayan bu geçiş sürecini, sağlıklı bir şekilde tamamlamak ise ancak su, ateş ve toprakla yapılacak ritüel arınmalarla mümkündür.[685]

Bu kapsamda Mezopotamya inanç dünyasında ölüm, kirlilik kaynağı olup ölüyle her türlü temastan kaçınılırdı. Ceset yıkanıp kefenlendikten sonra dualar eşliğinde toprağa gömülürdü. Cenaze sonrası ölü evi baştan aşağı yıkanır, ölüye ait ne varsa ateşte yakılırdı. Asurlularda ölü bedenler, *Taklimtu* ile son yolculuğuna uğurlanırdı. *Taklimtu*, su ve külün kullanıldığı oldukça görkemli bir dizi arınma ritüelinden oluşur.[686]

---

[681] Frazer, *Altın Dal*, 1/53.
[682] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/459.
[683] Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13.
[684] "*İman edinceye kadar müşrik (Allah'a ortak koşan) kadınlarla evlenmeyin… İman etmedikçe müşrik erkeklere de kızlarınızı nikâhlamayın…*" (el-Bakara 2/221).
[685] Fallaize, "Purification (Introductury and Primitive)", 10/456; Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13.
[686] D. T. Potts, *Mesopotamian Civilization: The Material Foundations* (London: The Athlone Press,1997), 221-230; Karen Rhea Nemet N., *Daily Life in Ancient Mesopotamia* (Massachusetts: Hendrickson Publishers, 2002), 205.

Mezopotamya'nın komşusu olan Anadolu Medeniyetlerinde de benzer bir anlayış görülür. Hititler, cesetle temastan sakınır, suyla gerekli arınma işlemini yapmadan ölülerini defnetmezlerdi. Bu durum, kral I. Hattuşili'nin halkına yaptığı vasiyetnamede de görülür: "*Tanrı'nın buyurduğu üzere cesedimi yıkayın, sonra beni ait olduğum toprağa gömün.*"[687] Harranlı paganlar da cesetle temastan kaçınmış, kirlenme durumundaysa yaptıkları yıkanmalarla ancak kendilerini arındırabilmişlerdir.[688]

Orta Amerika Kültürü'nü oluşturan Aztek ve Mayalarda ölüm, tüm toplumun kirliliğine yol açan önemli bir hadise olarak görülmüştür. Ceset defin işleminden önce yıkanmış ve dualar eşliğinde toprağa gömülmüştür. Cenaze merasiminin ardından ise tüm katılımcılar ritüel abdestlere başvurmuştur.[689] Ölümün kirlilik kaynağı olduğu düşüncesi sonraki yüzyıllarda da devam ederek günümüze ulaşmıştır. Günümüz Amerika'sının Kaliforniya Eyaleti'nde yaşayan *Hupa* ve *Yurok* kabilelerinde ölü beden, suyla yıkandıktan sonra kefenlenerek defnedilir. Defin işlemi sonrası ölü evi, belli bir dönem yas tutar, ardından tüm aile yıkanarak kendilerini suyla arındırırlar.[690] Aynı şekilde kıtanın kuzeyinde yaşayan kızılderili kabileleri arasında da ceset, kirliliğe yolaçtığı için ölüyü son yolculuğuna mezar görevlileri uğurlar. Aile bireyleri, oldukça zor geçen yas dönemi sonunda yaptıkları yıkanmalar sayesinde tekrar kabileye dönebilirler. *Thompson* Kızılderililerinde yıkanma dışından ayrıca ölü evinde bulunan eşyalar ateşe atılarak yakılır.[691] Grönland Eskimoları, murdar olan ölü bedeni, köyü kirletmesin diye biran önce gömmeye çalışırlar. Defin sonrası aile bireyleri gözden uzak beş günlük yas sürecine girer. Bu süre zarfında günlük yaşamdan uzaklaşan ölü yakınları, ancak yapacakları arınma sonrası normal hayatlarına dönebilir. Avustralya

[687] Fatma Sevinç Erbaşı, *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 2013), 356.
[688] Gündüz, *Anadolu'da Paganizm*, 83.
[689] Eduard Seler, "Central Amerıca", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 3/306-307; Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 238-239.
[690] A.L. Kroeber, "California", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 3/141.
[691] E. Sidney Hartland, "Death And Diposal of The Dead: Introductorynand Primitive", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909), 4/440.

Kıtası'nda yaşayan yerel halklar arasındaysa ölüm sonrası tüm köy ateşle arındırılır. Yas sonunda ölü evinde yaşayanların üzerine çeşitli karışımlardan oluşan kutsal su serpilir.[692] Yeni Zelanda Anakarası'nda da ölüm sonrası benzer arınma uygulamaları görülür. Yerel halklardan olan *Maoriler*, ölüyle temastan sakınırken cesedi iyice yıkamadan defnetmezler. Cenaze evi, defin işleminin ardından su ve ateş kullanılarak iyice arındırılır.[693]

Eski Mısır'da ölüm, tanrısal saflık alanına geçiş olarak görüldüğü için ceset defin öncesi Nil'in kutsal sularında yıkanmıştır. Mezarlar da genelde sahile yakın olan kayalara oyulmuştur. Sandalla, Nil'in sularından geçirilen ceset; su serpme ve tütsüleme işleminin ardından yönü güneşe dönük olacak şekilde gömülmüştür. Tıpkı Eski Mısır'da olduğu gibi Afrika yerel kabilelerinde de ölüm olayı; kirlilik olup su, ateş ve toprakla gerçekleştirilecek ritüel arınmalar zorunludur.[694] Kıtanın doğusunda yaşayan *Amba Kabilesi,* ölü bedenleri yıkadıktan sonra kirlilik kimseye bulaşmasın diye biran önce gömerler. Öyle ki cesedin yol açtığı kirden korunmak için ölü yakınları, defin işlemine katılmaz. Ceset taşıyıcılar, ölüyü gömdükten sonra aile bireyleri için dört günlük yas dönemi başlar. Bekleme süresinin sonundaysa yıkanarak günlük hayatlarına dönerler.[695] *Bathongalar*da da cesedi taşıyanlar defin sonrası buhar banyosu yapar. Ölünün kullandığı eşyalar ve odası; beş günlük yasın ardından suyla iyice yıkanarak arındırılır.[696] *Uganda* yerel kabilelerinde ise ölüm sonrası arınma işleminin ateşle yapıldığı görülür. Ölümün gerçekleştiği kulübenin orta direği ve ölünün kullandığı eşyalar, defin sonrası ateşte yakılarak yok edilir.[697]

---

[692] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/457-466.
[693] Preston, "Purification", 11/7506; Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 252- 255; Frazer, *Altın Dal*, 1/166.
[694] Blackman, "Purification: Egyptian", 10/476-479; Drıjvers, "Ablutions", 1/11; Mazama, "Rite of Passage", 570-574.
[695] Drıjvers, "Ablutions", 1/11.
[696] E. Sıdney Hartland, "Death And Diposal of The Dead: Introductorynand Primitive", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909), 4/440.
[697] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/456.

Grek-Roma toplumunda ölüm sonrası hayatın devam ettiğine inanılmıştır. Bu anlayış doğrultusunda "öte âlem"e geçiş öncesi su ve ateş vasıtasıyla birtakım ön hazırlıklar yapmışlardır. Bunun için ölü beden, defnedilmeden önce yıkanarak beyaz bir kefene sarılmıştır. Defin işlemi tamamlanınca kötü ruhları uzaklaştırmak için mezarın üzerine kutsal su serpilmiştir.[698] Ayrıca ölümün getirdiği kirden korunmak için cesetle temastan kaçınılmış, mezarlıklar şehir merkezinden uzak yerlere kurulmuştur. Ölü yakınları, defnin ardından belli bir süre tecrit hayatı yaşamak zorunda bırakılmış; ancak gerekli abdestleri aldıktan sonra tekrar halkın arasına karışabilmişlerdir.[699] Grek-Roma toplumunda ölüm sonrası görülen ritüel uygulamaların, sonraki yüzyıllarda tüm Avrupa'da devam ettiği görülür. Özellikle Slav halkları, cenaze merasimi sonrası ölü evini baştan aşağı yıkayarak temizlemiştir. Yapılan temizliğin ardından aile yakınları, yıkanarak ancak günlük yaşamlarına dönebilmişlerdir.[700] İskandinav halklarındaysa ritüel arınmalarda daha çok ateşin kullanıldığı görülür. Bu kapsamda ölüm sonrası gerek ceset gerekse ölünün kullandığı eşyalar yakılmıştır.[701]

Ölüm hadisesi, Türk topluluklarında da en yaygın kirlilik kaynağı olup su ve ateşin kullanıldığı arınmalara başvurulmuştur. Nitekim Çin Kaynakları, Türklerin ölülerini yıkayıp kefenledikten sonra gömdüğünü aktarırken Birunî'ye dayandırılan tarihî kaynaklar ise Oğuzların cesetlerini suya attığından bahseder.[702] Çuvaşlar, ölüm döşeğindeki kişinin yanına bir kap su bırakır; ruh bedenden ayrıldıktan sonraysa evin tamamı suyla temizlenir. Cenaze sonrası eve dönen aile bireyleri yıkanarak kendilerini

[698] Dürüşken, *Roma'nın Gizem Dinleri*, 58; K. Demirci, "Cenaze", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 1993), 7/353; Thomas J. Hopkıns, "İndus Valley Religion", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 7/4474.
[699] Farnell, "Purification: Greek", 10/482-489; Ercan Arıklı (ed.), *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, (İstanbul: Gelişim Yayınları, ts.), 3/572; Preston, "Purification", 11/7506.
[700] Hartland, "Death And Dıposal of The Dead: Introductorynand Primitive", 4/440.
[701] B.S. Phillpotts, "Purification: Teutonic", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/503-505.
[702] Günay - Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, 77-78; H. Uçar, "Bir Kültün Özellikleri: Türklerde Su Kültü", *Kültür Araştırmaları D.* 0/7 (Aralık 2020), 41.

arındırırlar.[703] Diğer yandan Türkler, ateşi de cenaze merasimlerinde arınma amaçlı kullanmışlardır. Konuyla ilgili Marvazi; "*onlar, ölümün getirdiği kötülüklerden ve kirlenmişlikten arınsınlar diye ölülerini ateşte yakarlardı*" demiştir.[704] Bu anlayış doğrultusunda Kök Türk, Altay, Kırgız, Hazar, Kuman vb. birçok Türk topluluğu defin sonrası iki ateş arasından geçerek kendilerini arındırır.[705] Çuvaşlarda ise ölen kişinin yattığı yere, ocakta ısıtılan bir taş konur. Evin hanımı, ceset evden çıkarılırken bu kızgın taşı gidenlerin arkasından atar. Ardından ölünün kullandığı tüm yorgan ve döşekler ateşte yakılarak yok edilir.[706] Beltir Türkleri de defin işleminin ardından mezarın sağ tarafında büyükçe bir ateş yakar. Uluğ Türkleri, ölünün odasındaki ışıkları dokuz gün boyunca açık tutarken Buryatlar ise ölü evinin önüne yaktıkları ateşin üzerinden atlarlar.[707]

Hinduizm'de ritüel saflığa sahip olan insan ruhu, bedenden ayrıldıktan sonra geride kalan ceset ise potansiyel kirlilik kaynağı olarak kalır. Dolayısıyla ölüm hadisesi, önceden belirlenmiş bir yas dönemini ve arınmayı beraberinde getirir.[708] Nitekim Hinduların geçiş dönemlerinde gerçekleştirdikleri *Samskara*ların sonuncusu olan *Anyeşti* törenindeki temel amaç, ölen kişiyi son yolculuğuna arınmış olarak uğurlamaktır.[709] Bunun için Ganj Nehri Kıyısı'na ölü yakma yerleri olan "*Ghatlar*" inşa edilmiştir. Hinduizmde saflık kaynağı olarak görülen ateş, hayatın bu son evresinde de insanı arındırarak tanrısal saflık alanına taşıyacaktır.[710] Ölüm anı yaklaşan hastaya, ailesi tarafından Ganj'ın kutsal suyu içirildikten sonra başı güneye dönük olacak şekilde

[703] Durmuş Arık, "Çuvaşlarda Din ve Din Anlayışı", *Dinler Tarihi Araştırmaları- II Sempozyomu* (Ankara: Dinler Tarihi derneği Yay., 2000), 252.
[704] Jean Paul Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, çev. Musa Y. Sağlam (Ankara: Bilgesu Yay., 2011), 40-41.
[705] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 187-189.
[706] Durmuş Arık, *Hıristiyanlaştırılan Türkler Çuvaşlar* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2012), 149.
[707] Kalafat, *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, 187-189; Roux, *Eski Türk Mitolojisi*, 40-41.
[708] J. G. Lochtefeld, *The İllustrated Encyclopedia of Hinduism* (New York: The Rosen Publishing Group, 2002), 2/4; Preston, "Purification", 11/7506; J. Jolly, "Purification: Hindu", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/490-491.
[709] Cemil Kutlutürk, "Hinduzim'de Cenaze Törenleri: Anyeşti Samskara", *E- Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 8/15 (Nisan 2016), s.177-196.
[710] Bhagavat-gita 2:22.

toprağa yatırılır. Hasta temiz toprak üzerinde son nefesini verdikten sonra ceset taşıyıcılar tarafından vakit kaybedilmeden *Gath*lara taşınır.[711] Burada ilk olarak ceset, nehirde yıkanır ardından önceden hazırlanmış odun yığınının üzerine konur. Kutsal ateş, dualar eşliğinde cesedin üzerinden en az üç kez gezdirilerek odunlar tutuşturulur. *Anyeşti* törenini tamamlayan tüm katılımcılar, hep birlikte nehirde yıkanarak kendilerini arındırırlar.[712] Eve dönen aile üyelerini ise süresi toplumsal statüye göre değişmekte olan oldukça katı bir inziva dönemi bekler.[713] Bekleme sürecini tamamlayan akrabalar, su ve ateşle arındıktan sonra günlük hayatlarına tekrar dönebilir, ibadetlerini icra edebilirler.[714]

***Foto 10*:** Hindistan'ın Varanasi şehrinde ölü yakma törenlerinden bir kare.

***Kaynak*:** https://www.gezginiyayakizleri.com/olu-yakma-torenleri-varanasi-hindistan/, e.t. 07.07.2021

Ölü bedenin yakılarak son yolculuğuna uğurlanması geleneği, diğer Hint dinlerinde de görülür. Özellikle Budizm'in yoğun olarak yaşandığı *Kamboçya*'da ölüm döşeğindeki hastanın başucuna mumlar konur, ölüm hadisesi gerçekleştikten sonraysa

[711] Gathlar, Ganj Nehri'nin aktığı sahil boyunca inşa edilmiş merdiven biçimindeki yapılardır. Hindular buraları abdest almak, meditasyon yapmak veya ölüyü son yolculuğuna uğurlamak için kullanır.
[712] A. Hıllebrandt, "Death and Disposal of the Dead: Hindu", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909), 4/476-479. ; Kaya, *Hinduizm*, 56; Taşpınar, *Doğu Dinlerinde Hac İbadeti Hinduizm ve Budizm*, 51-53.
[713] "*Bir ölümün neden olduğu kirlilikten, bir brahman 10 gün, bir kşatriya 12 gün, bir vaisya 15 gün ve bir sudra bir ay için de temizlenebilir*" (Manusmriti V:83).
[714] Budda *Dinler Tarihi*, 61.

ceset dualar eşliğinde kutsal ateşte yakılır.[715] Caynizm'de de ölüm kirlilik olup cesetle birlikte tüm aile bireyleri ateşle arınmak zorundadır. Cenaze merasimi sonrası tecrit süresi on gün olarak belirlenmiştir. Bekleme süresince katı bir perhiz uygulayan Caynistler, dinî vecibelerini de yerine getiremezler. On günün sonunda ölünün kullandığı tüm eşyalar yakılır, ev baştan aşağı su ve kül kullanılarak temizlenir. Son olarak yıkanan hane halkı, artık normal hayatlarına ve ibadetlerine dönebilirler.[716] Sihizm'de ise diğer Hint dinlerinin aksine cesedin yakılması aile üyeleri tarafından gerçekleştirilir. Ölü beden, Ganj'ın kutsal sularıyla yıkandıktan sonra beyaz bir kefene sarılır. Ailenin en büyük üyesi önceden hazırlanmış odun yığınını dualar eşliğinde tutuşturur. Yakma işleminden geriye kalan küller, nehre atılarak ölü son yolculuğuna uğurlanır. Cenazenin ardından aile bireyleri yıkanarak kendilerini arındırırlar.[717]

Çin orijinli dinlerde de ölüm, kirlilik kaynağı olup cesetle temas halinde olanların arınması zorunludur.[718] Ölü bedenleri ateşte yakan Hint Kıtası'nın aksine Çin Coğrafyası'nda cesetler, ruhsal saflığı tekrar elde etmek amacıyla toprağa gömülür. Nitekim Konfüçyanizm'in kutsal kaynaklarında geçen: "*İnsanoğlu bir gün gelip ölecektir. Ölünce toprağın saf olan bağrına girecektir. Beden tümüyle yok olacaktır. Ama ruh, arınmış ve göz kamaştıran bir parlaklıkla görünecek yüceliklerde*" vb. ifadeler, cenaze merasimlerinde toprağın işlevini bize açıkça göstermektedir.[719] Defin öncesi nehirden alınan suyla ölü beden, dualar eşliğinde iyice yıkanarak arındırılır. Ardından ceset, tabuta konulmak üzere evden çıkarılır. Ölümün gerçekleştiği odada ise mum ve tütsü yakılarak içerisi aydınlatılır.[720] Cenaze merasimi sona erdikten sonra aile

[715] H. Jacobı, "Death and Disposal of the Dead: Jain", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909), 4/484-485.
[716] Stevenson, "Jain", 10/494.
[717] Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 380; Sayım, "Sih Dini", 37/167-168.
[718] Johnston, "Chinese", 10/471-474.
[719] Robert Ernest Hume, *İlim Hazinesi*, çev. Handan Akbulut vd. (İstanbul: Redhouse, 1968), 99-100; Yitik, "Taoculuk", 40/12.
[720] Peter Archer, *Dinler Tarihi 101*, çev. Simge Kaytan (İstanbul: Say Yay., 2019), 91.

üyeleri belirli bir süre toplumdan izole yaşar. Bekleme süresinin sonunda ateş üzerinden atlayarak veya tütsü kullanarak kendilerini arındırırlar.[721]

Japon halkı da ölümü, bulaşıcı olan bir murdarlık hali olarak görmüş ve buna yönelik oldukça katı arınma pratikleri öngörmüştür.[722] Bu anlayışa paralel olarak Şintoizm'de ölüm sonrası arınma maksatlı *Tamagushi Ritüeli*, icra edilir. Cenaze öncesi rahipler, ölü evine gelerek cesedi yıkayarak kefenler. Ceset evden çıkarıldıktan sonra ölü odası baştan aşağı iyice temizlenir. Budizm'in de etkisiyle ölü bedenler, ateşte yakılarak son yolculuğuna uğurlanır. Yakılan cesetten geriye kalan küller ise toprağa gömülür.[723] *Tamagushi Ritüeli* bitince ölünün akrabaları on günlük yas dönemine girerler. Sıkı bir perhiz eşliğinde geçirilen bu süre zarfında dinî hayatlarına ara vermek zorundadırlar. Onuncu gün yapacakları yıkanmayla ancak normal hayatlarına tekrar dönebilirler.[724]

Zerdüşt düalizmine göre ritüel saflığa sahip olan ruh, bedenden ayrıldıktan sonra geriye kalan ceset *nasa*ya dönüşür. Dolayısıyla Angre Mainyu ve lejyonları tarafından ele geçirilen ölü bedenler, etraflarındaki canlı cansız her varlığı kirletme potansiyeline sahiptir.[725] Yanlışlıkla da olsa cesetle kurulacak her türlü temas, rahip gözetiminde yapılacak ayrıntılı arınmaları gerektirmektedir.[726] Diğer yandan *nasa* olmuş cesedin temiz olan "su, ateş ve toprak"la temasına da müsaade edilmemiştir.[727] Bu anlayış

---

[721] Drıjvers, "Ablutions", 1/11; Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 157; Urubshurow, *Introducing World Religions*, 528-533; Johnston, "Chinese", 10/471-474; Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, 305.
[722] Preston, "Purification", 11/7506; Bach, *Major Religions of the World*, 93; Durmuş Arık, "Şintoizm", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 472; Urubshurow, *Introducing World Religions*, 528-533; Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, 305; Çelik, *Dinlerde İman ve İbadet*, 113.
[723] A. Lloyd, "Death and Disposal of the Dead: Japanese", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909), 4/488; Güvenç Bozkurt, *Japon Kültürü* (Ankara: İş Bankası Kültür yayınları, 1983), 95-107.
[724] Urubshurow, *Introducing World Religions*, 507; Harada "Japanese", ERE, 10/496.
[725] "*Hiç kimsenin bir cesedi yalnız başına taşımasına izin verme. Eğer bir adam yalnız başına bir ceset taşıyorsa Nasu onu ölü burnundan, gözünden, dilinden, çenesinden, cinsel organlarından, arkasındaki organlarından kirletmek için üzerine saldırır*" (Vendidad 3:1-4).
[726] Vendidad 7:7-9.
[727] Paula R. Hartz, *Zoroastrianism* (New York: Chelsea House Publishers, 2009), 84; Oestigaard, *Water and World Religions An Introduction*, 37.

doğrultusunda Zerdüşti inanırlar, öncelikle ölüm döşeğindeki hastaya günah itirafında bulunmayı telkin eder. Bunun için eve çağrılan rahip, dualar eşiliğinde hastanın ağzına *Haoma Suyu*'nu[728] damlatırken aynı zamanda günah itirafını da alır. Ardından odada kandil yakılarak hasta son yolculuğuna uğurlanır. Ölüm gerçekleştikten sonra ceset, "pâkşû"[729] denilen cenaze taşıyıcılar tarafından "gomezle"[730] yıkanarak beyaz bir kefene sarılır. Hazırlıklar tamamlanınca ceset yok edilmek için görevliler tarafından *Dahme*'ye[731] götürülür[732] Ölü beden, *Dahme*'de yırtıcı kuşlar tarafından parçalandıktan sonra geriye kalan kemikler, otuz gün boyunca güneşte bekletilir. Son olarak güneş altında iyice kurumuş olan kemikler, kimyasalların da yardımıyla toza dönüştürülerek *Dahme*'nin merkezinde yer alan çukura süpürülür.[733] Tüm bu işlemleri yapan görevliler, en ağır biçimde kirlenmiş sayılır ve dokuz günlük bir tecrit sürecine girmek zorundadır. Toplumdan soyutlanan bu kişiler, her gün *gomez*le yıkandıktan sonra *Bareshnum* denilen ritüel arınma ile tekrar günlük hayatlarına dönebilirler.[734]

***Foto 11*:** Dahme, Zerdüşti sessizlik kulesi.

***Kaynak*:** P. R. Hartz, *Zoroastrianism* (New York: Chelsea H. Publishers, 2009), 116.

[728] Çeşitli karışımlarla elde edilmiş kutsal ölümsüzlük iksiri.
[729] *"... Vücutları ölüler tarafından kirletilip temizlenmek isteyenler kime başvursunlar? ... Nasıl konuşacağını bilen, doğruyu konuşan, kutsal sözleri öğrenmiş, dindar ve Mazda'nın kurallarına göre temizlik törenlerini en iyi şekilde bilen dindar birine (rahip) ..."* (Vendidad 9:1-2).
[730] Ritüel yıkanma, kutsal suyu kirletmemek için doğrudan su ile olmamakta; su, kum ve sığır idrarı karışımından oluşan "Gomez" ile gerçekleşmektedir.
[731] Dahme, şehrin dışında bulunan dağların tepesine ya da yüksek alanlara inşa edilmiş silindir şeklinde olup, yırtıcı kuşların rahatlıkla ulaşabileceği yapılardır.
[732] J. Gordon Melton, *The Encyclopedia of Religious Phenomena* (Detroit: Visible Ink Press, 2008), 361; Vendidad 8:1-2.
[733] Urubshurow, *Introducing World Religions*, 87; Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, 102.
[734] M. Alıcı, "Mecusilik", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. B Adam, (Ankara: Grafiker Yay., 2015), 240-266.

Öte yandan cenaze merasimi sona erdikten sonra aile üyeleri de aynı şekilde belli bir süre inzivaya çekilir. Bu sürenin sonunda rahip tarafından kendilerine *Riman Ritüeli* uygulanır. *Riman* için eve gelen din adamı, ilk olarak nar yaprağı, yumurta kabuğu, kül ve *gomez* kullanarak elde ettiği karışımı hane halkına içirir. Ardından dualar eşliğinde temiz suyla 15 kez yıkanan inanırlar, dışarı çıkarak güneş ışığı altında kendilerini iyice kuruturlar. Rahip, ritüelin son aşamasında arınmış olmanın alameti olarak aile bireylerine *Kuşti* denilen "kutsal kemeri" takar.[735]

Sabii düalizmi de tıpkı Zerdüştilikte olduğu gibi ruhu saf ve temiz olarak görürken ölüm sonrası geride kalan cesedi murdar saymıştır. Diğer yandan Sabiiler, ruhun bedenden ayrılıp asıl mekânı olan saflık âlemine yükselişi sırasında kimi zorluklarla karşılaşacağını düşünür. İşte tam da bu noktada "su, ateş ve tütsü"nün kullanıldığı bir dizi arınma uygulamasından oluşan *Masiqta Ritüeli* devreye girer. Yükseliş anlamına gelen *Masiqta*, ruhun ölümden sonra ait olduğu saflık alanına kolayca ulaşması adına icra edilir.[736] Bu doğrultuda ölü evine çağrılan din görevlisi, öncelikle cesedi yıkayarak kefenler. Yönü kuzeye çevrilen cesedin yanı başına bir kâse su, mum ve taş konulur. Daha sonra eve gelen ceset taşıyıcılar, yüzlerini örterek ölüyü tabuta koyar. Defin sırasında görevliler cesedin yönü kuzeye gelecek şekilde çukura yerleştirir. Ardından üzerine taş levhalar konur ve toprakla mezarlık kapatılır. Bu işlemler yapılırken mezarın başında bulunan rahip ise "ateş tabağı"nın önünde ölüye dua ve niyazda bulunur. Ritüel sonunda toprağa bir miktar su dökülerek mezar mühürlenir. Defin işlemi sona erdikten sonra görevliler ve cenazeye katılanların tamamı akarsuda yıkanarak kendilerini arındırırlar.[737]

---

[735] Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, 139; Boyce, *A History Of Zoroastrianism*, 1/310.324.

[736] M. Stausberg, "Contextualizing the Contexts: On the Study of Zoroastrian Rituals", *Zoroastrıan Rituals ın Context* ed. M. Stausberg (Leiden: Brill, 2004), 20.

[737] Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13; Gündüz, *Sabiiler Son Gnostikler*, 146-154; Alıcı, "Sâbiîlik", 313.

Yahudiliğe göre ölüm olgusu, en büyük kirlilik kaynağıdır.[738] Öyle ki cesede dokunmakla murdar olanlar, arınmadan başkalarına dokunursa onlar da murdar sayılır. Diğer yandan ceset, sadece insanı değil aynı ortamda bulunan yiyecek, içecek ve nesneleri de kirletir.[739] Bu anlayış doğrultusunda Eski Ahit geleneğine göre cesetle temas halinde olupta kendini arındırmıyanların, ritüel saflığa sahip İsrail toplumundan uzaklaştırılması zorunludur.[740]

Bir Yahudi öldüğünde ilk olarak "Şema Yisrael" duası eşliğinde odasında bir mum yakılır. Ardından ailesi cenazeyi *gasilhane*ye götürerek "Hevra Kaddisha" denilen görevlilere teslim eder. Zira ritüel saflığa sahip din adamları, defin işlemlerinde bulunamadığı için cenaze hazırlıkları bu görevliler tarafından yürütülür.[741] Görevliler, burada *Levililer*de geçen: "*Çünkü o günde sizi temiz kılmak üzere sizin için kefaret edilecektir. Rabbin önünde bütün suçlarınızdan temizlenmiş olacaksınız*"[742] mitsvası eşliğinde cesedi yıkayarak kefenler.[743] Kefenlenmiş olarak tabuta konulan ceset, en kısa sürede toprağa defnedilmelidir. Nitekim Eski Ahit'te geçen; "*o geldiği gibi gidecek*"[744] emri üzere Yahudiler, ölülerini toprağa gömmektedirler.[745] Mezarda, ölünün yüzü doğuya çevrildikten sonra tabutun üzerine herkes bir miktar toprak ve su atar. Defin işleminden sonra mezarlık mümkün olduğunca çabuk terkedilir. Ancak cenaze törenine katılanlar mezarlığı terk ederken ellerini mutlaka yıkamalıdır. Defin sonrası birinci dereceden akrabalar için bir haftalık yas dönemi olan "Şiva" başlar. İnziva süresince dini sorumluluklardan muaf olan aile üyeleri aynı zamanda gündelik hayattan da soyutlanır. Yas boyunca ölünün ruhuna saygı maksadıyla evde bir kandil sürekli yakılı

[738] Sayılar 19:1-22.
[739] Raphael Patai, "Death", *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*, ed. Haya Bar- Itzhak (London: M. E. Sharpe, 2013), 120-121.
[740] "*Herhangi bir insan ölüsüne dokunup da kendini arındırmayan kişi Rab'bin Konutu'nu kirletmiş olur. O kişi İsrail'den atılmalı. Temizlenme suyu üzerine dökülmediği için kirli sayılır…*" (Say. 19:13).
[741] Arıklı, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, 2/388.
[742] Levililer 16:30.
[743] Örs, *Musa ve Yahudilik*, 327; Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 147.
[744] Vaiz 5:15.
[745] Tesniye 21:22-23.

tutulur. Yedinci günün sonunda yıkanarak arınan aile bireyleri, İsrail toplumuna tekrar arınmış olarak dâhil olabilirler.[746]

İnsanoğlunun günahkâr tabiatı sonucu olarak ortaya çıktığına inanılan ölüm hadisesi, Hıristiyan teolojisinin merkezi kavramlarından birini oluşturmaktadır. Zira Âdem, yasaklı meyveyi yiyerek günahkâr olmuş ve ilksel saflığını yitirdiği için de ölümlü olmuştur. Dolayısıyla Âdem'in soyundan gelen insanoğlu, böylece günah ve kirliliğe maruz kalarak ölüm çemberine mahkûm edilmiştir.[747] Kutsal kitabın özellikle Korintoslulara I. mektubu, konuya dair detaylı bilgiler sunar: "*Günah bir adam aracılığıyla ve ölüm günah aracılığıyla dünyaya girdi, ölüm de tüm insanlara geçti; çünkü hepsi günah işledi.*"[748] "*Zira günahın ücreti ölümdür."*[749] *"Ölüm insanın en büyük düşmanıdır.*"[750] Bu anlayış doğrultusunda ölümü kirlilik kaynağı olarak gören Hıristiyanlar, cesetleri suyla yıkayarak arındırmışlardır.[751] Böylece Âdemoğlu, doğum sonrası nasıl ki asli suçtan vaftizle temizlenerek dünya hayatına başlamışsa aynı şekilde bu son yolculuğuna da kirlerden arınmış olarak Tanrı'nın inayetine kavuşmuş olur.[752] Bu durum günümüz Hıristiyan dünyasında gerçekleştirilen cenaze merasimlerinde açıkça görülür. Ölüm hadisesi gerçekleştikten sonra ceset, önce yıkanır ardından kutsal su serpilerek takdis edilir. Ayrıca ölüye dokunan da kirlenmiş sayıldığı için yıkanmak zorundadır.[753] Diğer yandan Eski Ahit geleneğinin devamı olan Hıristiyanlıkta cesetler, Yahudilikte olduğu gibi genel olarak toprağa gömülürken; günümüzde ateşte yakılması da yaygın bir gelenek halini almıştır. Ölüm öncesi odada mum yakıldığı gibi defin

---

[746] George Robinson, *Essential Judaism- A Complete Guide to Belief, Customs and Rituals* (New York: Atria Paperback, 2000), 188-191; Örs, *Musa ve Yahudilik*, 391- 395.
[747] Şinasi Gündüz, *Pavlos: Hıristiyanlığın Mimarı* (Ankara: Ankara Okulu Yay., 2001), 234-235; Thomas Michel, *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş* (İstanbul: Orhan Basımevi, 1992), 80.
[748] Romalılar 5:12.
[749] Romalılar 6:23.
[750] I. Korintoslular 15:24-25.
[751] "*Yafa'da İsa öğrencisi olan Tabita adında bir kadın vardı. Tabita, ceylan anlamına gelir. Bu kadın her zaman iyilik yapıp yoksullara yardım ederdi. O günlerde hastalanıp öldü. Ölüsünü yıkayıp üst kattaki odaya koydular*" (Resullerin işleri 9:36-37); Ayrıca Bkz. Yuhanna 19/39-42, 20:7; Luka 23:52-53.
[752] Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 202.
[753] Cross, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, 8.

sonrası da ölü odasında mum yakılmaya devam edilir. Üçüncü günde din görevlisi sabah erken saatlerde aile bireyleriyle birlikte mezarlığa gider. Ölünün ruhunu arındırmak için mezarın başında tütsü ve ateş yakar. Bazı bölgelerde mum veya lambaların konulabilmesi için mezarların başına sunaklar yapılmıştır. Özellikle sevilen azizlerin türbeleri yüzlerce mumla aydınlatılır. Zira mumun ışığı; saftır, karanlığa nüfuz eder, etkisi altına giren her şeyi aydınlatır. Bu nedenle o; "*karanlıkta ve ölümün gölgesinde oturanları*" İsa Mesih'in inayetiyle aydınlatır.[754]

İslam'a göre de cenaze definden önce yıkanarak beyaz bir kefene sarılır. Nitekim Hz. Muhammed, amcası Ebu Talib'in ölümü üzerine cenazenin defin öncesi yıkanıp kefenlenmesini tavsiye etmiştir.[755] Ancak Yahudilikte olduğu gibi ceset ne onu yıkayanı, ne ona dokunanı ve ne de ev halkıyla eşyayı murdar yapmaz. Diğer yandan defnedilmeden önce cesede Gusl abdesti aldırmak; eğer varsa ölünün, hükmî kirlerden arınmış bir şekilde tertemiz bir bedenle ahirete varmasını sağlamanın ifadesidir.[756] Ölümden hemen sonra cesedin suyla yıkanması esas olmakla birlikte ortamda su yoksa cenaze, toprakla da *Teyemmüm* ettirilebilir. Ceset, cenaze namazının ardından geciktirilmeden toprağa defnedilmelidir.[757] Ölünün toprağa gömülmesi, Kur'ân'da geçen Habil ve Kabil'in hikâyesine dayandırılır.[758] Cenaze kabre konulduktan sonra orada bulunanların üçer avuç toprağı mezara atmaları müstehaptır[759] Ayrıca cenazeyi yıkayan ve onu taşıyanların defin sonrası abdest alması da tavsiye edilir.[760]

---

[754] Sullivan, *The Externals of the Catholic Church*, 182-185.
[755] Ahmet Hikmet Eroğlu, "Geleneksel Türk İnanışları", *Halk İnanışları*, ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 185-193.
[756] Şener, "Gusül", 14/213-214.
[757] Clinton Bennett, "Islam", *Rites of Passage*, ed. Jean Holm - John Bowker (London: Pinter Publishers, 1994), 100-108; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 137-139.
[758] "*Ardından Allah, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini ona göstermek için yeri eşeleyen bir karga gönderdi. "Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim?" dedi, ettiğine de pişman oldu.*" (el-Mâide 5/31.) Başka âyetlerde de ölünün gömülmesi gereğine dolaylı olarak işaret edilmiştir (Bkz. Tâhâ 20/55; el-Mürselât 77/25-26; Abese 80/21-22.)
[759] Müslim, "Cenaiz", 93.
[760] "*Kim bir ölüyü yıkarsa gusletsin. Kim de onu taşırsa abdest alsın.*" (Tirmizî, "Cenâiz", 17/993-2/309.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİ

Tezin bir önceki bölümünde dinlerde kirlilik olarak görülen doğum ve ölüm gibi geçiş dönemlerinde gerçekleştirilen arınmalar, ayrıntılı olarak ele alınmıştı. Bu bölümde ise dinlerde sıkça görülen diğer kirlilik nedenleri ve bunların etrafında oluşmuş arınmalar incelenecektir. Nitekim dinî gelenek ve kültürlerde menstrüasyon (aybaşı) kanı gibi bedensel akıntılar, idrara çıkma, dışkılama, cinsellik vb. vücut aktiviteleri arınmayı gerektirir. Aynı şekilde kötü söz ve eylemler sonucu oluşan günah olgusu ile hastalık durumları da birer kirlilik nedenidir. Diğer yandan tabu (haram) olarak görülen insan, nesne veya hayvanlarla kurulacak her türlü temas ile bu gibi gıda maddelerini tüketmek de birer kirlilik kaynağı sayılır.

1. SUYUN KULLANILDIĞI ARINMA RİTÜELLERİ

1.1. Eski Medeniyet Dinleri

İlk medeniyetlere ait arkeolojik materyallerin, XIX. yüzyıldan itibaren okunmaya başlanmasıyla birlikte; dinlerin "kirlilik ve arınma" anlayışına dair en eski arketiplere[761] ulaşılmıştır. Bu kapsamda yazının ilk kez kullanılmaya başlandığı Mezopotamya bölgesi, dinî gelenekler bağlamında yeryüzündeki en kadim coğrafya olarak kabul edilir. Özellikle son yıllarda bölgenin kuzeyinde keşfedilmiş olan ve MÖ. 10-12 bin yıl öncesine tarihlendirilen Urfa- Göbeklitepe mabet kalıntıları, bölgenin insanlık tarihi açısındaki önemini daha da pekiştirmiştir. Nitekim Mezopotamya'da kurulan Sumer, Akad, Babil ile komşuları olan Asur, Hatti vb. medeniyetler "arınma ritüelleri" nin ilk görüngülerini günümüze sunmuştur. Diğer yandan Aztek, İnka, Maya Mısır, Yunan,

[761] Yunanca "arkhe" (eski, ilk) ve "typos" (tip, model) sözcüklerin birleştirilmesiyle oluşturulmuş olan arketip kelimesinin sözcük anlamı; "ilk örnek", "ilk model", "ilk imge" demektir. (Jung Carl Gustav, *İnsan Ruhuna Yöneliş*, çev. Engin Büyükinal İstanbul: Say Yayınları, 2003, 128.)

Roma Medeniyetleri ile Orta Asya toplulukları; Avustralya ve Afrika yerlileri de bu başlıkta ele alınacaktır.

1.1.1. Mezopotamya ve Anadolu Dinleri

Mezopotamya dinleri temelde Sumerlerle başlayan Akad, Asur ve Babil Medeniyetleriyle devam eden inanç dünyasını ifade etmektedir. Tüm bu medeniyetler hemen hemen aynı inanç ve ritüel uygulamaları bünyesinde barındırmıştır. Bu uygarlıklarda özellikle suyun kullanıldığı arınma pratikleri göze çarpmaktadır. Nitekim suyun günah ve kirleri arındırma, hastaları iyileştirme, kötü ruhları uzaklaştırma vasfına sahip olduğuna inanılmıştır.[762]

Fırat ve Dicle havzasının aşağı kısmında kurulun Nippur'daki tapınak kütüphanesinde bulunan sayısız tabletten anlaşıldığı kadarıyla; Sumerlerde suyla gerçekleştirilen ritüel arınma uydulamaları vardır.[763] Öyle ki suyla yapılan temizliğin getirdiği kutsiyet, ilk defa Sumerlerde görülür. Tabletlerde geçen ifadelere göre insanın ve toplumun felaketinin nedeni Tanrı'ya/tanrılara karşı işlenen günahlardır. Bu günahlardan kurtuluşun yolu ise arınma ritüelleri ile Tanrı'yı/tanrıları hoşnut etmekten geçmektedir. Öte yandan dinî pratiklerde dikkat çeken nokta, ayin öncesi saflığı sembolize eden suyla temasın zorunlu olmasıdır. Zira derunî kutsiyet ve temizlik olmadan Tanrı'nın/tanrıların yardımı temin edilemezdi.[764] Bu doğrultuda Sumerliler, sabah uyanır uyanmaz yatağın etrafına su serpmiş, yıkanmış, temiz giysiler giymiş, güzel kokular sürmüş, yakılan meşale ve tütsü önünde dua yakarışlarında bulunmuşlardır.[765] Evde olduğu gibi mabede gelenlerin de Tanrı'ya/tanrılara karşı dinî vazifelerini ifâ etmek için ritüel yönden temiz olmaları gerekmekteydi. Bunun için

[762] Öztürk, *Dünya Mitolojisi*, 25.
[763] Selma Sözer Kölemenoğlu, *Ana Tanrıça Gerçeği* (İstanbul: Arıtan Yayınları, 2001), 77-78; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 708.
[764] Kadriye Tansuğ - Özel İnanlı "Sümerlilerin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi D.T.C.F.Dergisi* 7/4 (1949), 551-552.
[765] Kölemenoğlu, *Ana Tanrıça Gerçeği*, 77-78; Çığ, *Ortadoğu Uygarlık Mirası-2*, 202.

mabede gelmeden önce yıkanılır, temiz kıyafetler giyilir ve güzel kokular sürülürdü.[766] Başrahip sıfatı ile dinî törenleri yöneten krallar da törenden önce mutlaka ellerini ve yüzünü yıkamak zorundaydı. Neticede suyla gerçekleştirilen yıkanmalarda öncelikli amaç insanın ve toplumun arındırılmasıydı.[767] Sumer'den sonra tarih sahnesine çıkan Babil'de de benzer bir kirlilik ve arınma anlayışı görülür. Konuyla ilgili Herodot, Babil'de cinsel ilişkinin kirlilik nedeni olduğunu ve bu durumda olanların yıkanmadan herhengi bir kişi veya nesneye dokunursa onları da kirleteceğini ifade etmiştir. Ayrıca eski bir Babil metni, adet gören kadının murdar olduğunu ve ona dokunan kocanın da altı gün boyunca murdar sayılacağı için yıkanmanın zorunlu olduğunu bildirir.[768] Babil kutsal tapınakları olan Zigguratlarsa Fırat ve Dicle Nehri'ne yakın inşa edilirdi. Ayrıca nehirden alınan suların kullanıldığı ve mabedin girişine yapılmış *Bit Rimki* (yıkama evi) denilen havuzlar da bulunurdu.[769] Buralar din adamları ve inanırlar tarafından abdest almak amacıyla kullanılırdı. Genellikle el yıkama abdest için yeterli görülürken çoğu zaman baş ve alnın yıkandığı, ağza su alındığı da olurdu. Ayrıca nehirden alınan sular, dualar eşliğinde kutsandıktan sonra ibadet öncesi arınma amacıyla inanırların üzerine serpilirdi.[770] Diğer yandan Babil tapınaklarında güneşin doğumuyla başlayan ve akşam karanlığına kadar devam eden arınmaların yapıldığı bilinir.[771] Gün içinde gerçekleşen ritüellerin en önemlisi *Pit Pi* veya *Mis Pi* de denilen, "Tanrı'nın/tanrıların Kutsanması" törenidir. Ritüel uygulamanın; "tanrı figürünün uyandırılması", "ağzının açılıp yıkanarak arındırılması" ve "kutsanması" şeklinde üç aşamalı olarak icra edildiği tahmin edilmektedir. Genel olarak ağız yıkamanın işlevi, dünyevî olanla ilahî olan arasında teması sağlayarak mükemmel saflığa ulaşmaktır. Arınmanın daha da tesirli

[766] Hartmuth Schmökel, "Sumer Dini", çev. M. T. Özdemir, *AÜİFD* 19/01 (1971), 216; Çığ, *Kur'an, Yeni Ahit ve Eski Ahit'ın Sümer'deki Kökeni*, 110; Sharpe, *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, 33.
[767] Muazzez İ. Çığ, *Sumerli Ludingirra: Geçmişe Dönük Bilimkurgu* (İstanbul: Kaynak Yay., 2004), 107.
[768] Hayes, "Purity And Impurity Ritual", 16/746-749.
[769] Mercer, "Water, Water-Gods (Babylonian)", 12/708-710.
[770] C. H. W. Johns, "Purification: Babylonian", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/466-468.
[771] Altunay, *Paganizm*, 2/43-45.

olması için tanrı figürünün önünde buhurdanlık ve meşaleler de yakılırdı. Törenin sonunda ise tanrı figürü, saflığı simgeleyen beyaz bir bezle kurutularak temizlenirdi. Bu uygulamaya paralel olarak zaman içinde insanların kutsalla iletişime geçmeden önce "ağız yıkama eylemi"ni gerçekleştirmeye başladığı düşünülmektedir.[772]

Mezopotamya'nın neredeyse her yerinde başa gelen felaket ve hastalıklar, işlenen günahların ya da yerine getirilmeyen dinî yükümlülüklerin sonucu olarak açıklanmıştır. Bu anlayış doğrultusunda Sumerler, bir kimsenin Tanrı'ya/tanrılara karşı görevini ihmal etmesi durumunda o kişinin bedenine, hastalığın uğrayacağına inanırdı. Toplumun felaketine neden olacağı kaygısıyla hastalanan insanlar, toplumdan tecrid edilmiştir. Bu durumda hastalanan kişi, ilk olarak kutsal suyla yıkanmalı, ardından tedavi için hekime gitmeliydi.[773] Babil'de bazı sihirli sözler eşliğinde hastaya su serpme işlemi oldukça yaygındı. Özellikle ilkbaharda Fırat ve Dicle'nin kutsal sularında yıkananların, yıl boyunca hastalanmayacağına inanılırdı.[774]

Bölgenin doğu komşuları olan Hitit, Luvi, Lidya, Likya, Frigya, Urartu, İyonya vb. Anadolu Uygarlıklarında da benzer anlayış ve ritüeller görülmektedir. Tüm bu medeniyetlerde Tanrı/tanrılar adına kesilen kurban ve ayinlerden önce mutlaka yıkanılırdı. Hitit (MÖ.1650-1200) Medeniyeti'nden günümüze ulaşmış çivi yazılı tabletlerde yer alan bilgilere göre suyla gerçekleştirilen çevre temizliği ve bedensel yıkanmalar, arınma amacıyla yapılmıştır. Bunun için tapınak girişlerine "yunaklar" yapılmış, nehir kenarlarına gidilerek yıkanılmıştır.[775] Nitekim Hititler, bu anlayış

[772] Angelika Berlejung, "Washing The Mouth: The Consecratıon of Divine Images in Mesopotamia", *The Image and the Book*, ed. Karel Van Der Toorn (Leiden: Peeters Publishing, 1997), 45-53; Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, 57.
[773] M. Şemsettin Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya* (Ankara: TTK. Yayınları, 1987), 502-503; Harman, "Günah", 14/279.
[774] S.A. Mercer, "Water, Water-Gods (Babylonian)", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1921), 12/708-710; A. Schimmel, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. E. Demirli (İstanbul: Kabalcı Yay., 2004), 367; Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, 39.
[775] Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 2002), 2/82-85; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 49; Yurdaydın - Dağ, *Dinler Tarihi*, 44.

doğrultusunda dinî yaşantılarını şekillendirmiş olup yapılan tüm ritüel uygulamalardan önce suyla kendilerini arındırmışlardır. Tanrı/tanrılara adadıkları kefaret kurbanlarını da arınma ritüelleri eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Kurban kesiminden önce tuzlu suyla ellerini yıkamışlar, kesim sonrasıysa iki ateş arasından geçerek kendilerini arındırmışlardır.[776] Aynı şekilde yabancı biri evde ağırlanmadan önce misafirden mutlaka ellerini yıkaması istenmiştir.[777]

Anadolu'da görülen bir diğer uygarlık olan Luvi inanç dünyasında da başlıca dinî sorumluluk, temizlik ilkesi olmuştur. Zira dinî hayat, kirlilik ve saflık temelinde şekillenmiştir. Buna göre aşkın varlıklar, "kutsal saflık" alanında yer alırken yaratılan varlıklar ise "profan" dünyaya ait sayılmıştır. Dolayısıyla kutsalla kurulacak her türlü temas ancak su vasıtasıyla yapılacak yıkanmalarla mümkün olmuştur.[778] Aynı şekilde Urartulara ait *Ayanis* tapınak girişinde bulunan pişmiş toprak küvetin, arınma amaçlı kullanılmış olması da muhtemeldir.[779] Zira Urartu ayinleri, yıkanma ve kurban takdiminden ibarettir.[780] Orta Çağ Kaynakları, Harranlı paganların da "kirlilik ve arınma" anlayışına sahip olduğunu bildirir. Kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Harranlılar; adet kanı, vücut ifrazatları, cinsel ilişki, saç sakal ve tırnak kesimi gibi durumlar da kendilerini suyla arındırmışlardır. Ayrıca günde en az üç vakit yaptıkları dualar öncesi de abdestlere başvurmuşlardır.[781]

Anadolu Uygarlıklarında görülen bir diğer ritüel arınma ise toplumsal düzene veya Tanrı'ya/tanrılara karşı suç işlediği düşünülen kişilerin, masumiyetlerini kanıtlaması için suya atılmasıdır. Şayet suda boğulursa onu günahkâr, batmazsa masum

[776] Ali M. Dinçol, "Ašḫella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış", *Belleten* 49/193 (Nisan 1985), 1-40.
[777] V. Ardzinba, *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, çev. O. Uravelli (Ankara: Kafdav Yay., 2010), 255.
[778] Arıklı, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, 3/569.
[779] Çilingiroğlu, "Ritual Ceremonies in the Temple Area of Ayanis", 31-38.
[780] F.G. Bratton, *Yakın Doğu Mitolojisi*, çev. Nejat Muallimoğlu (İstanbul: MÜİFV. Yayınları, 1995), 36.
[781] Gündüz, *Anadolu'da Paganizm*, 80-83.

sayıyorlardı.[782] Ayrıca Anadolu Medeniyetleri de başa gelen hastalık ve felaketlerin nedenini Tanrı'ya/tanrılara karşı işlenen günahlara bağlamıştır. Hastalanan kişilerden Tanrı'nın/tanrıların öncelikli beklentisiyse yapacakları yıkanmalarla ruhsal arınmaya ulaşmalarıdır. Ancak bundan sonra tedaviye başlanabilirdi. Bu bağlamda *Bergama Asklepieon*'unda yıkanma amaçlı havuzlar inşa edilmiştir.[783]

Mezopotamya bölgesinin batısında yaşayan Aryaların, Mithra kültünde de kirliliğe yönelik arınma pratikleri görülürdü. Bu maksatla tapınaklar su kaynaklarına yakın inşa edilmiş, bunun mümkün olmadığı durumlarda ise tapınakta abdest için su dolu kaplar mutlaka hazır bulundurulurdu. Zira tapınakta düzenlenen ayinlerin, ateşin önünde olması ve öncesinde abdest alınması zorunluydu.[784]

Öte yandan Kuzey Mezopotamya bölgesinde son yıllarda keşfedilen ve MÖ. 10-12 bin yıl öncesine tarihlendirilen Urfa-Göbeklitepe Mabet Planı'ndan anlaşılan, ortada bir ritüel eylemin yapıldığı ve bu ayinin başkaları tarafından izlendiğidir. Yapının iç tarafında su kanalları ve yunakların varoluşu; ayin öncesi suyun arınma amaçlı kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.[785]

1.1.2. Maya ve Aztek Medeniyetleri ile Amerika, Avustralya Yerel Dinleri

Amerika Kıtası'nın ilk medeniyetleri olan Maya ve Azteklerde kirlilik anlayışı ve buna yönelik suyla gerçekleştirilen arınma pratiklerinin varlığı bilinmektedir. Kutsalla temas veya ayin öncesi günahlardan arınma maksatlı el, yüz ve ayak yıkama şeklinde icra edilen törensel abdestler uygulanmıştır.[786] Günümüz Birleşik Devletlerin yerli halkı olan Çeroki, Pueblo, Nass, Chıppeway ve Creek Kızılderilileri de nehirlerde yaptıkları

[782] Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi,* 53-56.
[783] V. Donbaz, "Mezopotamya ve Anadolu'da Eski Tıp", *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), 319-336.
[784] Cote, *The Archeology Of Baptism,* 1-5; Meslin, "Baptism", 2/59–63.
[785] Özalp, "İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?", 59-74.
[786] Macculloch, "Baptism (Ethnic)", 2/367-375.

yıkanmalarla bu geleneği devam ettirmişlerdir.[787] Bu topluluklarda adet kanı gören kadınlar, köyden uzak yapılmış kulübelerde yaşamaya zorlanmışlardır. Kirliliğin özellikle ilk adette daha da büyük olduğuna inanıldığı için genç kızların kutsal olan toprağa basması ve güneşi görmesi dahi kesinlikle yasaktır. Öyle ki kült kulübesinde geçirilen inziva süresince başaşağı yamakta asılı tutulurlar. Adet dönemi sonundaysa suyla yıkanıp arındıktan sonra ancak köylerine dönebilirler.[788] Ayrıca kızılderili inancına göre her türlü hastalık, uğursuzluk ve doğal afetler işlenen günahların sonucudur.[789] Nitekim Nass Nehri Kızılderililerinde biri hastalandığında öncelikle topluluktan izole edilir. Daha sonra tedavi için çağrılan hekim, hastaya birtakım ritüel yıkanma işlemi uygular.[790] Kıtanın kuzeyinde yaşayan Eskimoların dinî hayatı da saflık ve kirlilik kavramıyla çevrilidir. Örneğin; "Maglemyut Eskimolarında kadınların aybaşı hali kirlilik olarak görülür. Kızların ilk cinsel olgunluk emarelerinde kulübenin köşesinde yüzü duvara dönük 40 gün geçirmesi gerekmekte; kulübeyi sadece geceleri herkes uyuduğu zaman terkedebilmektedir. Yasakların ihlali durumunda ise sadece kendisini değil tüm köyü tehlikeye atmış olur. İnziva süreci sonunda buhar banyosu yaparak ancak ailesine tekrar dönebilir."[791]

Seramonik temizlenme, Pasifik adaları ve Avustralya yerel kabilelerinde de görülür. Zira temizlik, tanrıların insanlardan başlıca isteği olup onlara yakın olmanın da ön koşuludur.[792] Bu anlayış doğrultusunda bölgede yaşayan yerel kabileler arasında görülen en büyük kirlilik sebebi, "aybaşı kanı"dır. Bu dönemden geçen kadınların kirliliği, bulaşıcı olduğu için köyden uzak bir köşeye çekilirler. Zira kabiledeki din adamlarının görevleri arasında kadının temas sonucu kirlettiği yerleri suyla temizlemek

[787] Eliade - Loan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü*, 209; Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/461; Frazer, *Altın Dal*, 2/222-223.
[788] Frazer, *Altın Dal*, 2/222-223.
[789] Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, 158.
[790] Frazer, *Altın Dal*, 1/139.
[791] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/462-463; Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, 142.
[792] Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 91; Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 128.

de vardır. Sıkı perhiz eşliğinde geçen inziva sonunda gerekli yıkanmaları yaparak tekrar üyesi olduğu topluluğa dâhil olabilirler.[793] Orta Avustralya'da yaşayan *Churingalar*da adet gören kadın; av, savaş, ziraat ve ibadet için uğursuz sayılmıştır. Bu durumdaki kadınların, ritüel arınmadan geçmeden ibadet mahalline girişi yasaktır.[794] Malezya yakınlarında bulunan *Borneo Adası*'ında yaşayan *Kayan Kabilesi*'nde de adet döneminde bulunan kadınlar, kirlidir ve bunun için özel olarak yapılmış kulübelerde tecride tabi tutulur. Bu kadınlar tabu olup onlarla kurulacak her türlü temas, felaket sebebidir.[795] Endonezya'nın *Malekula Takımadaları*'nda ise yabancıyla kurulan temas, kirliliğe yol açar. Kabile üyesinden biri, uzun bir yolculuktan döndüğünde getirmiş olabileceği kirliliklere karşı bir dizi ritüel arınma önlemi alınır. Bunun için evin genç kızı, elindeki bir miktar suyu gelen yolcunun yüzüne serperek onu arındırır.[796] Ayrıca Güneybatı Pasifik'te görülen *Namba* inancına göre başa gelen hastalık, bela ve musibetin sebebi de kirlilik ve günahtır. Başka deyişle kişinin hastalanması, tanrılara saygısızlık veya onlara karşı görevini ihmal etmesine bağlanmaktadır.[797] Bu anlayış doğrultusunda *Kayan Kabilesi*, hastaları özel olarak yapılmış kulübelere hapseder. Zira onlarla kurulacak her türden temas suyla arınmayı zorunlu kılmaktadır.[798]

1.1.3. Mısır Medeniyeti ile Afrika Yerel Dinleri

Bilinen en eski zamanlardan beri su, başta Mısır Medeniyeti olmak üzere tüm Afrika yerel dinlerinde ritüel saflığa dönüşün imgelemi olmuştur. Kuşkusuz Nil'in soğuk sularında yapılan yıkanmalar, bedeni temizliğin çok ötesinde ruhsal arınmayı ifade ermektedir. Bu bağlamda neredeyse her Afrika tapınağı veya sunağı, Nil Nehri'nin kenarına inşâ edilmiştir. Tapınakta gerçekleştirilecek ayin öncesi ibadet mahalli suyla

[793] Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13; Preston, "Purification", 11/7504.
[794] Durkheim, *Dinî Hayatın İlk Şekilleri*, 415; Fallaize, "Purification", 10/460.
[795] Fallaize, "Purification (Introductury and Primitive)", 10/462.
[796] Frazer, *Altın Dal*, 1/154.
[797] Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 53-55.
[798] Fallaize, "Purification (Introductury and Primitive)", 10/462.

temizlenmiş, tütsü yakılarak ortam kirlilikten ve kötü ruhlardan arındırılmıştır. Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra son olarak nehre dalarak yıkanmışlardır.[799]

Bu anlayış doğrultusunda Eski Mısır'da ruhsal yönden kirlenen bedenin suyla arındırılması bir zorunluluk olarak görülmüştür.[800] Bu kapsamda Nil'in etrafında şekillenen arınmalar gün içinde periyodik olarak tekrarlanmıştır. Sabah uyanır uyanmaz nehirde yıkanan Mısırlılar, öğle yemeğinden önce ve gece uyku öncesi de bu abdestleri tekrarlamıştır.[801] Özellikle rahip sınıfı, gün içinde bitmek tükenmek bilmeyen yıkanmalar gerçekleştirmiştir. Öyle ki halk arasında bunlara "yıkanmış olanlar" denirdi. Nitekim Heredot, rahiplerin gündüz ve geceleri olmak üzere günde en az dört defa yıkandığını aktarır.[802] Diğer yandan Mısır tapınaklarında yıkanma maksatlı yapılmış havuzlara, tarihin her döneminde rastlanılır. Krallar, din adamları veya katılımcıların tamamı; tapınağa girmeden önce arınma havuzlarında "el, ayak, baş, ağız" yıkama şeklinde gerçekleştirdikleri abdestlerini almak zorundaydılar.[803] Öte yandan insanlar tapınağa girmeden önce abdest alarak arınırken, tanrılar da bazen sıradan insanlarla karşılaşmadan önce yıkanırdı. Bu kapsamda Mısır tapınaklarında bulunan tanrı heykelleri, her sabah su ve tütsünün kullanıldığı *Hotepu/Hetep* denilen "Kutsama töreni" ile arındırılırdı.[804]

Hotepu/Hetep Ritüeli: Nil Nehri'nin sularına yakın kurulan tapınaklar, tanrıların barınaklarıydı. Tapınağın en gizli yerinde tanrı ya da tanrıçanın heykeli vardı. Buraya sadece kral veya seçilmiş rahipler, kutsal havuzda yıkandıktan sonra girebilirlerdi. *Hotepu*, genelde kral tarafından görevlendirilmiş başrahipler tarafından

[799] Nehusi, "Water", 706-709; Kwame Akonor, "Purification", *Encyclopedia Of African Religion,* ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama (London: Sage Puplication, 2009), 548-550.
[800] A. M. Blackman, "Purification: Egyptian", *Encyclopedia of Religion and Ethics,* ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/476.
[801] Robert A. Wild, *Water in the Cultic Worship of Isis and Serapis* (Leiden: E. J. Brill, 1981), 145; Blackman, "Purification: Egyptian", 10/476-477.
[802] Herodotos, *Heredot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1973), 127.
[803] Blackman, "Purification: Egyptian", 10/476-477.
[804] Drıjvers, "Ablutions", 1/10.

gerçekleştirilirdi.[805] Görevliler her gün belli saatlerde bu heykelleri uyandırarak yıkayıp giydirir, tütsü yaktıktan sonra onlara takdimelerde bulunurlardı.[806] Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra dua merasimine geçilir, kutsal alandan çıkmadan önce ise yere su serpilirdi. Tapınaklarda aynı zamanda ölmüş kralların heykelleri de bulunurdu. Bunlar da aynı şekilde günlük kutsama ve arınmaya tabi tutulurdu.[807]

İsis/Osiris Ritüeli: Eski Mısır Medeniyeti'nde görülen ilginç bir arınma ritüeli de tanrıça "İsis" adına yapılırdı. Mısırlılar, tanrıçanın hizmetine girebilmenin önkoşulu olarak nehrin sularına dalardı.[808] İsis tapınanları, bu arınma işlemini kışın en soğuk döneminde bile nehrin buzlarını kırarak gerçekleştirirdi. Böylece kendilerine yaptıkları eziyetin, günahlarının affına vesile olacağına inanırlardı. Ritüel öncesi tıpkı katılımcılar gibi İsis rahiplerinin de gün boyunca soğuk sularda yıkanması zorunluydu.[809] Rahipler, törene katılanların kurtuluş ümidini pekiştirmek için onlara dua eder, üzerlerine kutsal sudan serperdi. Ayrıca törende temiz elbiseler giymek, ayinde kullanılan kült nesnelerin suyla yıkanması da zorunluydu.[810]

Geleneksel Afrika dinlerinde de benzer bir kirlilik ve arınma anlayışının olduğu görülür. Ritüel yıkanmalar, Eski Mısır'da olduğu gibi giyinik ya da çıplak olarak bir nehirde gerçekleştirilir. Bedensel yıkanmaların yanı sıra kirlenmiş nesneler de belli kurallar çerçevesinde yıkanmaktadır. Kirlilik, özellikle geçiş dönemleri dışında kadınların adet görmesi, totemleştirilmiş bir hayvanın etini tüketme veya yabancıyla temas kurma vb. durumlarda oluşur. Diğer yandan birlik duygusunun güçlü olduğu Afrika yerel kabilelerinde murdar olan birey, arınıncaya değin bütün topluluk kendini

[805] Blackman, "Purification: Egyptian", 10/476-482; Altunay, *Paganizm*, 2/156.
[806] Altunay, *Paganizm*, 2/220.
[807] Valbelle, *Eski Mısır'da Yaşam*, 24-25.
[808] Akalın, "Hıristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültündeki Vaftiz ve Günah Çıkarma Ayinleri", 62.
[809] Cote, *The Archeology Of Baptism*, 1-5.
[810] Celâl Esad Arseven, "İsis", *Sanat Ansiklopedisi* (İstanbul: MEB. Basımevi, 1983), 2/2411.

tehlikede görür.[811] Bu anlayış doğrultusunda yerel kabilelerde kötü ruhlardan korunma, şifa elde etme, kirlilik ve günahlardan kurtulma maksatlı suyla gerçekleştirilen arınma pratiklerine bolca rastlanılır.

Bu kapsamda Güney Afrika Yerlileri'nde tabuları çiğneyen kabile üyesi, nehirde yıkanarak kendisini arındırmak zorundadır. Yukarı Nil Nehri üzerinde yaşayan kabilelerin çoğunda ise kuraklığın nedeni olarak işlenen günahlar görülür. Bu kabilelerden biri olan *Azandeler*, yağmuru yağdırmak için günahkâr kişinin üzerine su serperek onu, arındırırlar.[812] Gineli yerliler, düzenli olarak yaptıkları yıkanmalarla kötü ruhları ve günahları yaşadıkları bölgelerden kovar. Ritüel uygulamaların sonundaysa kullanılan kült objelerinin tamamı yıkanarak arındırılır.[813] Gana'nın Başkenti Akra yakınlarında yaşayan *Galar*, belirli günlerde yapılan dinî merasimden önce "kutsanmış su" ile yıkanırlar. Bu kutsal suyun onları her türlü kirden arındırdığına inanmaktadırlar. Ayin sonrası kabile üyelerinin, evde arınması için bu kutsal sudan almaları serbesttir. Aynı şekilde ibadet edilecek yerin temizliği de esastır. Rahip ve rahibeler, her gün mabedin temizliğinden sonra kutsal suyla yıkanmaktadır.[814] Güney Afrika Bathonga Kabilesi'ndeyse adet dönemindeki kadınlar, bir süre inzivaya çekilmelidir. Kabile erkekleri hiçbir şekilde onlarla ilişkiye girmemelidir. Bu dönemden geçen kadınlar, her sabah beyaz bir bezle üzerleri örtüldükten sonra kült havuzuna götürülüp boyunlarına kadar suya daldırılır. Arınma sonrası yetişkin bir kadının gözetiminde bir süre daha kulübede bekletilir. *Sumatra*'nın bir bölgesinde de adet dönemindeki kadınlar, düzenli olarak yarı çıplak halde nehre girerek yıkanırlar.[815] Aynı şekilde bazı kabilelerde yolculuktan, avdan veya savaştan dönen erkeklerin de ritüel yıkanmalara başvurduğu görülür. Yeni Gine Kabileleri, bu durumdaki erkekleri; en az bir hafta topluluktan tecrit

[811] Küçük, "İslam Öncesi Dinlerde İbadet", 235- 240.
[812] Frazer, *Altın Dal*, 1/25-54.
[813] Frazer, *Altın Dal*, 2/159.
[814] David A. Brown, *A Guide to Religions* (London: Cambridge University Press, 1991), 32-33.
[815] Durkheim, *Dinî Hayatın İlk Şekilleri*, 415; Frazer, *Altın Dal*, 1/18.

eder. Bunlar, ancak bekleme süresinin sonunda akarsularda yapacakları yıkanmalarla tekrar ailesine dönebilir.[816] Bathonga savaşçıları ise köyden uzakta bir süre izole yaşamaya zorlanır. Savaşçılar, bir derede yıkanıp arınıncaya değin aile üyeleriyle her türlü temastan sakınır. Güney Afrika'nın Basuto Kabilesi'nde de bir savaşçı, köyüne döndüğünde derede yıkanmak zorundadır.[817] Benzer şekilde köye gelen yabancılar da ritüel yıkanmalara tabi tutulur. Zira *Kongo*'da kabile reisini ziyarete gelen yabancılar, iki farklı derede iki gün boyunca yıkanmak zorundadır.[818] Öte yandan Güney Sudan'da yaşayan *Nuerler* arasında tüm ciddi hastalık ve talihsizlikler, günahla özdeşleştirilmiştir. Özellikle cinsel sapkınlık, adam öldürme, tabuların çiğnenmesi; hastalık ve felaketlere yol açan ölümcül hatalar olarak görülmüştür. Bu durumdaki kişi, kabile için oldukça tehlikelidir ve sıkı yıkanmalarla ancak topluma tekrar dönebilir.[819]

1.1.4. Yunan ve Roma Medeniyetleri ile Avrupa Yerel Dinleri

Batı düşünce dünyasında da "kirlilik ve arınma" anlayışı bulunmakta olup buna yönelik *Catharsis* denilen bir dizi ritüel yıkanmaya başvurulmuştur.[820] Nitekim Yunanlılar, geçiş dönemleri dışında; menstrüasyon, cinsel temas, zina, bazı hayvansal ürünleri tüketme, adam öldürme ve yabancıyla kurulacak herhangi bir temas sonucu oluşan kirden kurtulmak için yıkanmak zorundaydı. *Catharsis Ritüeli*, denizde yıkanmayla başlar, günah çıkarma duasıyla devam eder ve son olarak takdis edilmiş suyun bedene serpilmesiyle son bulurdu.[821] Bu kapsamda Antik Yunan halkı, oturduğu evi, mezar ve tapınak alanlarını sürekli yıkayarak temiz tutardı. Aynı şekilde kirlilik veya kötü ruhlardan korunmak için tapınak heykelleri düzenli olarak yıkanır; tüm şehir

[816] James, "Water, Water-Gods (Pirimitive and Savage)", 12/704-708.
[817] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/466.
[818] Frazer, *Altın Dal*, 1/153–154.
[819] Moris, *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, 318-319.
[820] Bendlin, "Purity and Pollution", 178-181; Galip Çağırgan, "Mezopotamya'da Kutsal Evlilik", *X. Türk Tarih Kongresi (*Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1990), 2/501.; Jack J. Lennon, *Pollution and Religion in Ancient Rome* (Cambridge: Cambridge University Press, 2014), 2.
[821] Farnell, "Purification: Greek", 10/482-489; Cote, *The Archeology Of Baptism*, 1-5.

kutsal su serpilerek temizlenirdi.[822] Diğer yandan tanrılara sunulan kefaret kurbanları öncesi hem kurban sahibinin hem de kurban edilecek hayvanın su vasıtasıyla arınması zorunluydu.[823]

Antik Yunan'da tanrılarla temastan önce tapınak avlusunda yer alan havuzda en az üç kez "el ve ayakları" yıkamak; kutsal olana erişimin ön koşuluydu.[824] Nitekim Rahiplerin ve rahibelerin *Castallian Irmağı*'nda yıkanmadan *Apollon Tapınağı*'na girmesinin yasak olduğuna dair yazılı kaynaklar günümüze ulaşmıştır.[825] Roma tapınaklarında da benzer uygulamalar görülür. Öyle ki tapınağa giriş, ancak ellerin veya tüm bedenin yıkanmasıyla mümkündü.[826] Kutsanan sular, hem tapınağın temizliğinde hem de insanları günah kirinden arındırmak amacıyla kullanılmıştır. Bu sular, genellikle tapınağın girişine yerleştirilir ve küçük bir zeytin dalı ile içeri giren katılımcıların üzerine serpilirdi. Ayrıca tapınak avlusunda tanrılara kurban sunulacaksa törenden hemen önce kutsal suyla arınmak da zorunluydu.[827] Yine hastalıkların sebebi işlenen günahlar olduğu için tedavileri de din adamları tarafında tapınaklarda yapılırdı.

Öte yandan Mısır'da tanrıça *İsis* adına yapılan ritüel arınmaları, Roma Medeniyeti'nde de görmekteyiz. *Juvenal*'in, aktardığı kadarıyla Romalı bir keşiş; Nil'in kutsal sularında yıkanmak için Mısır'a yolculuk yapmış ve buradan getirdiği suyla *İsis* tapınağını ve inanırları kutsamıştır.[828] *Apuleius* tarafından yazılan "Metamorphoses" adlı eserde konuyla ilgili önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Esere göre tanrıçanın dinine girmek isteyen *Lucius*, giriş ayini için gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra rahipler tarafından tapınağın karşısındaki hamama götürülmüştür. Burada dualar eşliğinde banyo

[822] Borgeaud, *Dinler tarihinde Başlangıçlar*, 35-36.
[823] James, "Water, Water-Gods (Pirimitive and Savage)", 12/704-708; Arıklı, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, 3/572.
[824] A. H. Lewis, *Paganism Surviving in Christianity* (New York: The Knickerbocker P., 1892), 112-116.
[825] Petersen, "The Relationship between Rituals of Purification and Initiation: The Relationship between Rituals of Purification and Initiation", 1/6-11; Bendlin, "Purity and Pollution", 178-181.
[826] Graf, "Baptism and Graeco-Roman Mystery Cults", 1/101-104.
[827] Cote, *The Archeology Of Baptism*, 1-5.
[828] Selda Uygun Yazıcı, "Geç Antik Çağ ve Erken Hıristiyanlık Dünyasında Dinsel Su İnanışları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (Temmuz 2018), 26.

yaptırılan *Lucius*, ardından Nil'in kutsal sularıyla arındırılmıştır.[829] Ritüel arınmadan sonra adaya on gün kadar katı bir perhiz uygulanmış, bu sürenin sonunda ise saflığı simgeleyen temiz bir giysi adaya giydirilerek, dine kabul süreci tamamlanmıştır.[830]

1.1.5. Geleneksel Türk Dini ve Orta Asya Toplulukları

Orhun ve Göktürk Kitabeleri'nde geçen ifadelere göre sular, ilksel saflığı sembolize eder. Nitekim Türkler, tarih boyunca suları kutsal olan nehir, göl ve şifalı sulara sahip olagelmiştir. Kutlu bir ruhun makamı sayılan bu suları kirletmekse yasaktır. Bu bağlamda Geleneksel Türk Dini'nde, suyla gerçekleştirilen ritüel uygulamalar görülür. Diğer yandan suyun arınma maksatlı kullanımına, özellikle İslam'ın yayılışından sonra daha çok rastlanılır. Örneğin, Tuna Bulgar Türkleri'nde su, insanı günahtan arındıran bir fazilet iksiri olarak görülmüştür. Bu kapsamda *Madara* tapınak girişinde bulunan "kült havuzu", insanları günahlarından arındırmak ve abdest almak amacıyla kullanılmıştır.[831] Ayrıca Tuna Bulgar hükümdarı olan *Kurum Han*, 813 yılında İstanbul'u kuşatırken, önce şehrin surlarının önünde denize girerek abdest almış ve ardından askerlerin üzerine su serperek onları arındırmıştır. Bu davranış, *Kurum Han*'ın kendisini ve askerlerini kutsadığı şeklinde yorumlanmıştır.[832]

Orta Asya'da yaşayan Moğollar da suyun kirletilmemesi gerektiğine inanırlar. Ritüel yıkanmanınsa bu toplumda anlamlı bir önemi bulunmaktadır.[833] Zira Moğollar hastalık, başa gelen kıtlık, deprem vb. felaketleri işlenen günahların bedeli olarak görmüştür. Bu durumdaysa yıkanma ve günah itirafında bulunmayı şart koşmuşlardır.[834]

1.2. Hint ve Uzak Doğu Dinleri

[829] Yazıcı, "Geç Antik Çağ ve Erken Hıristiyanlık Dünyasında Dinsel Su İnanışları", 26.
[830] Dürüşken, *Roma'nın Gizem Dinleri*, 142-143.
[831] Günay - Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, 50-78.
[832] Uçar, "Bir Kültün Özellikleri: Türklerde Su Kültü", 24-47.
[833] Ali Erbaş, *Hıristiyan Ayinleri: Sakramentler* (İstanbul: Nûn Yayıncılık, 1998), 47.
[834] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 82.

Bu başlıkta Hint dinleri olarak zikredilen Hinduizm, Budizm, Caynizm, Sihizm ile Uzak doğu dinleri olan Taoizm, Konfüçyanizm ve Şintoizm ele alınacaktır.

1.2.1. Hint Dinleri

Hindistan coğrafyası, içerisinde farklı inanç ve ritüelleri barındıran oldukça zengin bir kültürel yapıya sahiptir. Benimsenen dinî gelenekler, tapınılan tanrılar ve yapılan törenler bölgeden bölgeye değişmektedir. Tüm bu çeşitliliğe rağmen kirlilik anlayışı, arınma pratikleri ve kullanılan vasıtalar arasındaki benzerliklerse dikkat çekicidir.[835]

Hint düşünce dünyasında aydınlanma yolunda ilerleyen her inanırın öncelikli hedefi, dünyevî hayatın yol açtığı manevî kirlerden arınarak, tanrılarla bütünleşmek olmalıdır.[836] Bu anlayışın gereği olarak, Hinduizm'de Veda döneminin sonundan itibaren günah ve kirliliğe karşılık, bir kefaret sistemi oluşmaya başlamıştır. İlk dönemlerde kanlı kurban törenleri, en önemli arınma uygulaması iken sonraki dönemlerde bunun yerini "su, ateş ve toprak"la gerçekleştirilen arınmalar almıştır. Özellikle çile, perhiz, okuma ve yoga eşliğinde; Ganj'ın kutsal sularında yapılan yıkanmalar, tüm Hindistan'nın vazgeçilmez ritüel arınma uygulaması olmuştur.[837]

Dinî geleneklerde görülen ritüel yıkanmalar çoğunlukla "nehir, göl ve denizler"de gerçekleştirilmektedir. Bunun en güzel örneğiyse belki de *Ganj Nehri*'dir.[838] Zira Ganj'ın suları, tanrı panteonunun tepesinde yer alan *Şiva*'nın saçları arasından akmaktadır. Dolayısıyla onun sularında yapılan yıkanmalar; *Şiva* ile bütünleşmeyi, ilksel saflığa dönüşü ve günahlardan arınmayı sembolize eder. Bu doğrultuda kirliliğe maruz kalan her Hindu, Ganj Nehri'nde yıkanıp arındıktan sonra sudan çıkmakta ve

---

[835] Sushil Mittal - Gene R. Thursby, *The Hindu World* (London: Routledge Publishing, 2004), 337-339.
[836] "*Kişi kirlilikten arınmadıkça, duyularını kontrol altına almadıkça, derin tefekküre dalmadıkça, zihnini huzura kavuşturmadıkça sadece bilgi ile Atman'a ulaşamaz.*" (Katha Upanişad I:14.)
[837] Klaus K. Klostermaier, *A Concise Encyclopedia of Hinduism* (Oxford: Oneworld Publications, 2003), 208; Renou, *Hinduizm*, 70; Katar, "Dinlerde Keffaret Anlayışı", 44-58.
[838] Nelson, L. E., *Purifying the Earthly Body of God* (New York: State U. of New York Press, 1988), 299.

Şiva'nın heykeline bir miktar su dökmektedir.[839] Ayrıca Hindu inanırlar, kirlilik durumunda kullanmak üzere Ganj'ın kutsal sularından bir miktarı; evinde her daim hazır bulundurur.[840]

Hinduizm'de günah ve hastalık dışında; adet kanı,[841] bedensel akıntılar,[842] cinsel münasebet,[843] yabancılar veya alt kastlarla temas[844] birer kirlilik nedenidir. Bu durumdaki kişilerin yıkanarak arınmasıysa zorunludur.[845] Bu anlayışa paralel olarak Hindu kadınlar, adet döneminin sonunda yıkanırlar.[846] Nitekim Manusmriti'de: "*Adet gören bir kadın, adet salgısı bittikten sonra banyo yaparak saflaşır*"[847] buyurulmaktadır. Kirliliğe maruz kalanlar aynı zamanda murdar olup onlarla temasta bulunanlar da kirlenmiş sayılır.[848] Dolayısıyla adet döneminde bulunan kadınlar, kirliliği ailenin ve toplumun geri kalanına bulaştırmamak için on günlük bir inziva sürecine girer. Bu süreçte yemek pişirmekten, ev işlerini yapmaktan ve aile üyeleriyle ilişki kurmaktan uzak durur.[849] Bazı bölgelerdeyse düşmanını öldüren veya savaştan dönen adam, yabancıyla temastan dolayı belli bir süre inzivaya çekilir. Bu süre boyunca toplulukla temastan kaçınmalı, bekleme süresinin sonunda Ganj'da yıkanarak kendisini arındırmalıdır.[850] Günahkâr erkeklerse saçlarını kazıdıktan sonra nehir kenarında suya dalarak günahlarından arınırlar.[851]

---

[839] Preston, "Purification", 11/7503-7507; Taşpınar, *Doğu Dinlerinde Hac İbadeti Hinduizm ve Budizm*, 82; Lochtefeld, *The İllustrated Encyclopedia of Hinduism*, 2/239-291.
[840] Long, "Purity and Pollution", 352; Taşpınar, *Doğu Dinlerinde Hac İbadeti Hinduizm ve Budizm*, 51-53; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 105, 106.
[841] Manusmriti V:85.
[842] "*Göbeğin üzerindeki (vücudun) temizdir, (ama) göbeğin altındakiler necis olduğu gibi vücuttan dökülen atılımlar da murdardır*" (Manusmriti V:132-134).
[843] Manusmriti V:135.
[844] Manusmriti V:143.
[845] Drıjvers, "Ablutions", 1/12; Şener, "Gusül", 14/213-214.
[846] Lochtefeld, *The İllustrated Encyclopedia of Hinduism* 2/529-535; A. Kahraman, "Kutsal Dinlere Mahsus Bir Temizlik Şekli: Gusül Abdesti", *Bakü Devlet Ü. İ. F. İlmi Mecmuası* 4/2 (Eylül 2006), 33-48.
[847] Manusmriti V:66-103.
[848] Jolly, "Purification: Hindu", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, 10/490-491; Manusmriti V:85.
[849] Gavin Flood, *An İntroduction to Hinduism* (Cambridge: Cambridge University Press, 1996), 215; Jolly, "Purification: Hindu", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, 10/491.
[850] James, "Water, Water-Gods (Pirimitive and Savage)", 12/704-708.
[851] Frazer, *Altın Dal*, 1/153–154.

Diğer yandan Hindu toplumu, kast sistemini de kirlilik ve saflık bağlamında değerlendirmiş; toplumsal sınıfları, saflık kurallarıyla korumuşlardır. Bu bağlamda Kast sistemi, üst sınıfın göreli saflığına göre oluşturulmuştur. Buna göre din adamı sınıfını oluşturan *Brahminler*, ilksel saflığa sahipken toplumu oluşturan diğer kesimler; bedensel özleri itibariyle sürekli kirlilik durumundadırlar.[852] Dolayısıyla kast sisteminde aşağı inildikçe kirlilik de o nispette artmaktadır. Zira alt kastta yer alan "Sudralar" ve kast dışı sayılan "Paryalar" toplumda dokunulmaz olup en kirli kategoride yer almaktadır. Bunlar, sıklıkla köy dışında üst kastlardan uzakta yaşamaya zorlanırlar. Ayrıca Dokunulmazların, Hindu tapınaklarına girmeleri de yasaktır. Bu durum, kast mensuplarının yaptıkları işlerde de kendini gösterir. Örneğin, alt kastlar hayvanları boğazlamak, saçları kesmek, tuvaletleri temizlemek, çöpleri toplamak, cesetleri yakmak gibi kirlilikle teması gerektiren görevleri ifa ederken; Brahminlerse ölü yakma törenlerine dahi katılmazlar.[853]

Hinduizm'de tanrılar, kutsalların kutsalı olarak saflık idealini sembolize eder.[854] Dolayısıyla kutsal mekânlara girmeden veya tanrılarla kurulacak iletişimden önce mutlaka gerekli saflığa ulaşmak zorunludur.[855] Bu anlayış doğrultusunda tarih boyunca Hint tapınakları, Ganj Nehri'ne yakın inşa edilmiştir. Ayrıca mabetlerin girişine, yıkanmaya elverişli havuzlar olan *Tirthalar* konulmuştur. Tapınak alanına gelen her inanır, öncelikle bu kutsal havuzda kendisini arındırmıştır.[856] Nitekim günümüz Hindu dinî hayatının temel ibadeti olan puja, yoga ve meditasyon öncesi törensel abdestlerin alındığı görülür.[857] Aynı şekilde yemek yemeden[858] ve kutsal metinleri okumaya

[852] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/461.
[853] Drıjvers, "Ablutions", 1/12.
[854] "*Atman bütün pisliklerden, üzüntüden, günahtan, ölümden, açlık ve susuzluktan arıdır*" (Chandogya Upanişad IX:76).
[855] Pande *Dharmadipika or A Guide to Hinduism*, 32-33.
[856] Renou, *Hinduizm*, 66.
[857] "*İnanan, ilahi olana, ancak arınıp ilahileştikten sonra nihai yüce varlığa tapabilir*" (Nikhilananda *Hinduizm*, 129).
[858] "*İki kere doğan bir adam, abdest aldıktan sonra yemeğini her zaman konsantre bir zihinle yesin; ve yedikten sonra su ile iyice temizlensin ve (başının) boşluklarına su serpsin*"(Manusmriti II:53).

başlamadan önce de yıkanmak zorunludur.[859] Ayrıca öteden beri hem kurbanı kesen hem de katılımcıların tamamının kurban ayini öncesi yıkandığı bilinir.[860]

Puja (Arındırma/Kutsama) Ritüeli: Sanskritçe'de "saygı göstermek, ibadet, kutsama, arınma" vb. anlamlara gelen Puja; Hinduizm, Budizm ve Caynizm'in su vasıtasıyla gerçekleştirdiği arınmaların başlıcasıdır.[861] Ritüel uygulama, bölgelere ve mezheplere göre değişiklik göstermekle birlikte genel olarak; "arınma", "sunu" ve "dua"dan oluşur. Evlerde icra edilen puja, sabah gün doğumundan yirmi dakika önce abdest almakla başlar.[862] Zira Hinduizm'de bir nevi ölümü çağrıştıran uyku hali, kirlilik olarak görülür. Dolayısıyla Hindular, her sabah uyanır uyanmaz, bir kimseyle konuşmadan veya bir şeye dokunmadan önce mutlaka arınmalıdır.[863] Bunun için inanır, gün doğmadan önce kalkar ve ön hazırlık olarak öncelikle tuvalet ihtiyacını giderir. Ardından abdeste geçilir ve ilk olarak ellerle ayaklara su dökülür. Dişler temizlendikten sonra ağza üç kez su alınarak çalkalanır. Son olarak tüm beden yıkanarak arınma tamamlanır.[864] Suyla yıkanma mümkün olmayınca onun bedeli olarak vücut, ıslak bir bezle silinebilir.[865] Bedenini arındırdıktan sonra temiz kıyafetlerini giyen inanır, tanrı heykelinin bulunduğu kutsal alana girerek burayı da suyla temizler. Ardından tanrı heykelini, bir tür karışımla mesh eder. Son olarak heykelin ağzı ve ayakları yıkanarak kurutulur.[866] Gerekli ön hazırlıklarını tamamlayan inanır, Pujanın sonraki aşamaları olan sunu ve dua takdimine geçebilir. Sunudan önce tanrı heykelinin önünde mum ve tütsü

---

[859] "*Bunun için öğrenci Veda'yı okumaya başlamadan önce arınma kurallarına riayet (kanunun emrettiği gibi yüzünü kuzeye dönecek, abdestini suyla alacak, okuma alanını temizleyecek, beyaz temiz bir yelek giyecek) edecektir*"(Manusmriti IV:148; Manusmriti V:138).
[860] Manusmriti III:208.
[861] Cole - Singh, S., *The Sikhs: Their Religous Belief and Practises*, 63; James Freeman Clarke, *Ten Great Religions* (Boston: Houghton M. Company, 1913), 104.
[862] "*Kutsal yasayı bilen ve saflık arayan kişi, her zaman su ile arınma ritüeli gerçekleştirecektir*" (Manusmriti II:61).
[863] "*Her gün yıkanmış ve arınmış olarak tanrılara, bilgelere su libasyonları sunmalıdır…*" (Manusmriti II:176).
[864] "*Beden temizliği isteyen, önce üç defa su içsin, sonra iki defa ağzını mesh etsin; Sonra tüm vücudu yıkasın*" (Manusmriti V:139).
[865] Pande *Dharmadipika or A Guide to Hinduism*, 35-37; Renou, *Hinduizm*, 33.
[866] Huyler, "The Experience Approaching God", *The Life Of Hinduism,* 33-36; Nermin Öztürk, "Hinduizmdeki Günlük İbadetlerden: Sandhyavandanam" *Necmettin Erbakan Ü.İ.F. D.* 0/46 (Güz 2018), 15-36; Parrinder, *Worship in The World's Religions,* 42-49.

yakar. Sonrasında çeşitli takı, çiçek, yiyecek ve içeceklerden oluşan takdimeyi gerçekleştirir.[867] İnanır, ardından yönünü güneşe çevirerek dua ve tazim için: "*Düşüncelerimizi kamçılaması için tanrı Savitar'ın bu seçkin ışığını alalım*" duasını okur. Ritüelin son aşamasında işlenen günahların affı için bir kez daha etrafına su serper. Öğle ve akşam pujası da sabahkine benzemekle birlikte süresi daha kısadır.[868]

***Foto 12*:** Puja Ritüeli.

***Kaynak*:** https://www.hurriyet.com.tr/seyahat/hindular-durga-puja-Festivaliyle-tanricalarini-dunyaya-davet-etti-40986950, e.t. 22.04.2022

Pujaya nehir kenarında hazırlanmak isteyen inanırlar ise doğuya yönelerek kendilerini Ganj'ın soğuk sularına bırakır. Ritüel jestler ve ilahiler eşliğinde suya üç kez dalıp çıkar. Bu esnada ellerini birleştirip avucuna su alarak tekrar boşaltır, burna ve ağza su alıp vererek günahlardan arınmayı diler. Puja sırasında okunan mantralardan biri: "*Gece, düşüncede sözde amelde ne günah işlediysem, gündüzün sularıyla birlikte silinsin*" şeklindedir.[869]

Hinduizm'in çok tanrıcılığına ve Brahmin otoritesine tepki olarak ortaya çıkan Budizm'e göre acı ve ızdırabın yegâne kaynağı olan, "karma-tenasüh" çemberinden kurtulma ancak yapılacak ritüel arınmalarla mümkündür.[870] Zira Budizm'de *Nirvana*'ya

[867] Pande *Dharmadipika or A Guide to Hinduism*, 37; Küçük, "İslam Öncesi Dinlerde İbadet", 246.
[868] Renou, *Hinduizm*, 73.
[869] Bettany vd., *The Vorld's Religions*, 234; Pande *Dharmadipika or A Guide to Hinduism*, 34-36.
[870] Shundo Tachibana, *The Ethics of Buddhism* (London: Clerondon Pres, 1926), 80; Mascarro, "Dhammapada", 88.

ulaşmak, tüm günah ve kirlerden arınmakla mümkündür. Kutsal Pali Metinleri'nde *Nirvana*; "durgunluk, huzur ve arınmışlık" olarak ifade edilir.[871] Bu doğrultuda Budist inanırlar; yüzyıllardır evlerinde, mabetlerde ve Ganj'ın kutsal sularında çeşitli abdestler icra etmektedir. Diğer yandan arınma ritüellerinde özellikle su ve ateşin kullanımı, bu unsurların söz, beden ve zihinde saflığı sağlaması dolayısıyladır.[872] Su vasıtasıyla gerçekleştirilen arınmalar, Budizm'in giriş töreni olan *Bodhisattva Yemini* ile başlar, aydınlanma yolunun her aşamasında periyodik olarak tekrarlanır. *Bodhisattva Yemini* öncesi törensel bir arınma gerçekleştirilir. Bunun için Budi adayı, abdest alır ve yeni kıyafetlerini giyerek günah itirafında bulunur. Ardından sonsuza kadar temiz kalpli Buda'nın nasihatleri doğrultusunda yaşayacağına dair yemin eder. Böylece geçmiş günahlardan arınmış olarak *Nirvana* yoluna girmiş olur.[873] Neticede Nirvana yoluna girmiş Budist inanırlar, her daim temiz elbiseler giymeli, günahtan uzak durmalı, kirliliğin oluştuğu durumlardaysa nehre girerek yıkanmalıdır.[874]

Aynı şekilde ibadet alanının düzenli olarak suyla temizlenmesi, tapınağa girmeden önce ayakkabıların çıkarılması ve ayin öncesi abdest alınması da zorunludur.[875] Nitekim Budist tapınakları olan *Vihara*ların avlusunda, abdest maksatlı havuzlar her daim hazır bulundurulur.[876] Bunun en güzel örneği, *Nichiren Budizmi*'nde görülür. Kutsal metinleri okumak, dua ve niyazda bulunmak için tapınak alanına gelen *Nichiren Budistleri*; ana kapıdan girdikten sonra avlunun girişinde bulunan havuza yönelir. Çeşmelerden akan sular, küçük bir havuz oluşturur. Havuzun her iki tarafına tahtadan yapılmış kepçeler konulmuştur. İnanırlar, bu tahta kepçeleri sağ elleriyle tutarak suya daldırırlar. Kepçeyle

[871] Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 99.
[872] Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 131.
[873] J. J. M. De Groot, "China: Buddhismin", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1908), 3/553.
[874] C. A. F. Rhys Davids, "Purification: Buddhist", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/468-470.
[875] Kim Paffenroth, "Sacred Places", *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*, ed: Frank A. Salamone (New York: Routledge Published, 2004), 378; Katar, "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları", 59-75; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 330-331.
[876] Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 6.

alınan su, önce sol sonra sağ ele dökülür. Ardından bir kepçe su daha alınarak sırayla ağız ve baş yıkanır.[877] Diğer yandan Buddizm'de önemli şahsiyetlerin külü ve Budda'nın Kutsal Emanetleri'nin muhafaza edildiği yerlere, "Stupa" denilir. *Stupalar*da gerçekleştirilen ayinlerde de suyun arınma vasıtası olarak kullanıldığı görülür. Tören sırasında kutsal emanetler sağa alınmak suretiyle etrafından üç defa dönülmekte, su serpilmekte ardından ona ihtiram maksadıyla rükû ve secde edilmektedir.[878]

MÖ. VI. yüzyılda Hinduizm içinden ortaya çıkmış bir diğer din olan Caynizm'e göre profan dünyaya ait olan insan bedeni kirliyken ruhsal yönü ise temizdir.[879] Dolayısıyla ruhun saflığına zarar verecek her türlü eylem ve söylemden uzak durulmalıdır. Kirliliğin oluşması durumunda su vasıtasıyla yapılan arınmalar, dinî yaşamın olmazsa olmazıdır. Nitekim Caynist inanır, her sabah dişlerini fırçalayıp, banyo yaptıktan sonra ancak güne başlayabilir. Abdest alıp temiz kıyafetlerini giyen inanır, ilk iş olarak evde muhafaza ettiği ve saflığı simgeleyen "Tirtankara Tasviri"ne günahlardan arınma umuduyla tazimde bulunur. Beyaz mermerden yapılan Tirtankara Tasviri, her sabah düzenli olarak uyandırıldıktan sonra yıkanır, süslenir ve tütsülenir. Gerekli hazırlıkların ardından Caynist inanır, yakılan mum ışığı altında takdime ve duaya geçer. Diğer yandan alt kastlarla kurulacak her türlü temas durumunda da yıkanmak zorunludur. Yine adet halinde olan kadınlar, kirli oldukları için dört günlük inziva sürecine girer. Bu süre zarfında aile bireylerinden, ev işlerinden ve dinî görevlerden uzak dururlar. Dördüncü günün sonunda yıkanıp temiz kıyafetlerini giydikten sonra ancak normal hayatlarına dönebilirler.[880] Ayrıca ritüel öncesi arınma Caynizm'de de zorunlu olup bunun için tapınakların girişinde arınmak amacıyla su

[877] Hüsamettin Karataş, "Şintoizm'de Arınma Ayinleri", *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies* 0/78 (Kış 2019), 8.
[878] L. S. Cousıns, "Buddhism", *A Handbook of Living Religions*, ed. John R. Hınnells (Great Britain: Penguin Books, 1984), 310-311; Parrinder, *Worship in The World's Religions,* 108.
[879] Ninian Smart, *The World's Religions* (New York: Cambridge University Press, 1998), 71.
[880] Stevenson, "Jain", 10/492-495; Yiğitoğlu, *Dinlerde Dua, Sunu ve Sunaklar*, 54.

muslukları hazır bulundurulur.[881] Tapınak alanına gelen Caynistler, abdest aldıktan sonra ayakkabılarını ve çoraplarını çıkararak kutsal alana geçerler. İnanırlar, öncelikle kutsal alanda bulunan tanrı figürünü dualar eşliğinde yıkar.[882] Ardından bunlara başta pirinç olmak üzere su, süt, meyve veya çiçek takdimi yapılır.[883] Heykellerin önünde mum ve tütsü yakıldıktan sonra etrafında üç kez dönülür. Bu ritüel jest, üç cevheri; "doğru bilgi", "doğru inanç" ve "doğru davranış"ı sembolize eder.[884]

İslam diniyle Hinduizm'i uzlaştırma çabasına dayanan Sihizm, çokluğun ardındaki vahdeti görmeye yardımcı olduğu ölçüde ritüelleri değerli kabul eder. Bu bağlamda Sihizm'in en önemli ritüel uygulaması olan yoga, "Tanrı'yla bir olmayı ve birleşmeyi" ifade eder. Ritüel saflığa sahip Tanrı'yla iletişime geçmeden önce ise tüm günah ve kirlerden arınmış olmak gerekir. Nitekim ilk guru olarak kabul edilen *Guru Nanak* da yogaya başlamadan önce Ganj'ın kutsal sularında yıkanarak kendisini arındırmıştır.[885]

Sihizm'de suyla gerçekleştirilen arınmalar dine giriş ayini olan *Amrit Sanskar* ile başlar, daha sonra dinî hayatın her aşamasında düzenli bir şekilde devam eder. Sih adayından ritüel öncesi saçlarını yıkaması, başını kapatması ve temiz elbiseler giyerek hazırlanması istenir. İlk olarak "Amrit" adı verilen kutsal su, adayın üzerine serpilir. Ardından dualar eşliğinde adayın avucuna beş damla su akıtılır. Son aşamada adayın saçlarına ve gözlerine tekrar *Amrit Suyu*, serpilerek arındırma işlemi tamamlanır.[886]

Diğer dinlerde olduğu gibi Sihizm de "tanrısal saflık alanı"na geçiş öncesi, ritüel arınmayı şart koşar. Bu anlayış doğrultusunda günümüz *Gurdwara*larının girişine, abdest alma maksatlı musluklar konulmuştur. Sokakta giyilen ayakkabı ile mabede

[881] Sherry Fohr, "Jainism", 1/415.
[882] Padmanabh S. J., *The Jaina Path of Purification* (Berkeley: U. of California Press, 1979), 195-198; Drıjvers, "Ablutions", 1/10.
[883] Tanrı figürüne yapılan takdimelerde suyun kullanımı, ilksel saflığa ulaşmayı; ateş, mum ve tütsünün kullanımı ise günahla kirliliğin yakılarak yok edilmesini sembolize eder.
[884] Parrinder, *Worship in The World's Religions,* 66-68.
[885] Gündüz, *Dünya Dinleri*, 228-229; Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 452.
[886] Ünal, *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, 104.

girmek, maddî kiri içeriye taşımaktan öte kutsal kitaba hakaret olarak görülür. Bu doğrultuda *Amritsar* (Altın mabed)'a girmeden önce ayakkabılar çıkarılır, el ve ayaklar yıkanır, başlar bir mendil ile örtülür; çoğu zamanda iç avluda bulunan arınma havuzunda yıkanılır. Zira III. Guru Ram Das, bu havuzda yıkananların tüm günah ve kirlenmişlikten arınarak ilksel saflığa ulaşacağını ilan etmiştir.[887]

***Foto 13*:** Amritsar Altın mabedinde yapılan ritüel yıkanma.

***Kaynak*:** http://ikonundunyasi.blogspot.com/2015/04/amritsarn-altn-tapnag-harmandir-sahib.html, e.t. 11.08.2022

1.2.2. Uzak Doğu Dinleri

Çin'de ortaya çıkmış olan Konfüçyanizm ve Taoizm'de ritüel uygulamalar; atalara tapım, dua, niyaz ve takdimelerden ibaret olup arınma anlayışı da bunların etrafında şekillenmiştir. Ritüel uygulamalar öncesi gerek bedenin gerekse tanrı figürlerinin su vasıtasıyla yıkanıp temizlenmesi esastır.[888] Nitekim *Wen-Tzu*, doğası gereği suyun günahları ve kirleri arındırma gücüne mâlik olduğunu söylerken; *Lao-Tzu* ise suyu, ruhî arınmışlığın, manevî erdemlerin sembolü olarak kabul etmiştir.[889] Konfüçyüs'ün üzerinde önemle durduğu konulardan biri de ritüel öncesi temizlik olup O, her zaman

[887] Cole - Singh, S., *The Sikhs: Their Religous Belief and Practises*, 63-107.
[888] Parrinder, *Worship in The World's Religions,* 148–149.
[889] Z Dergisi, "Japon Kültüründe Su".

suyla yıkandıktan sonra temiz kıyafetlerini giyerek ayinlere başlamıştır.[890] Bu bağlamda Çin Dinleri'nde ata ruhlarına sunulan takdimeler öncesi ellerin yıkanması, bir çeşit abdest niteliği taşımaktadır. Öyle ki kesilecek kurban dahi törenin on beş gün öncesinden başlanarak her gün suyla yıkanır. Tören sabahı, kurbanın geçeceği yollarla kesim alanı da su serpilerek temizlenir. Ayrıca takdime öncesi hem kurbanı kesecek kişi hem de tüm katılımcıların yıkanması zorunludur. Öte yandan diğer birçok dinde olduğu gibi Çin Dinleri'nde de şiddetli bir hastalığa yakalanmak günah sebebiyle olup bu durum, suyla arınmayı gerektirmektedir.[891]

Temizlik, Japon Halkı'nın en belirgin karakteristik özelliği olup dinî hayat, saflığı korumaya yönelik arınma ritüelleriyle doludur.[892] Nitekim Japonların geleneksel dini olan Şintoizm'de kutsallığın merkezinde yer alan *kami*ler ve ata ruhlarıyla kurulacak her türlü iletişim, ancak su vasıtasıyla yapılacak arınmalarla mümkündür.[893] Konuyla ilgili *Kojiki*'nin bir cümlesi: "*Bugün burada durup kendimi arıtacağım. Sonra tapınacağım kaminin huzurunda*"[894] şeklindedir. Diğer yandan Şintoist inançta evlilik dışı ilişki, cüzzam gibi ağır hastalıklar, cinsel eylemler, adet dönemindeki kadınlar ve bunlarla temas halinde olanlar kirli sayılmaktadır.[895] Kirlilik ve günahlardan kurtuluş ise tövbe ile değil ancak "Misogi ve Temizu" denilen törensel yıkanmalarla mümkündür.[896] Su vasıtasıyla gerçekleştirilen bu ritüel arınmalar, genellikle bir akarsuda veya tapınağın girişine konulmuş su teknelerinde icra edilmektedir. Ayrıca Şinto evlerinin girişine

[890] Johnston, "Chinese", 10/471-474; Drıjvers, "Ablutions", 1/10-11.
[891] G. Foot Moore, *History of Religions* (New York: Charles Scribner's Sons, 1920), 1/8-9; Drıjvers, "Ablutions", 1/10; Nikhilananda *Hinduizm*, 129.
[892] William K. Bunce, *Religions ın Japan: Buddhism, Shinto, Christianity* **(**Tokyo: Published by the Charles E. Tuttle Company, 1962), 139; Bach, *Major Religions of the World*, 92.
[893] Carmen Sapunaru Tamas, "The Ritual Importance of Purification Practices in Japan", *Kwansei Gakuin University Humanities Review* 0/19 (2014), 1-19; Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 452-699; Challaye, *Dinler Tarihi*, 90.
[894] Hume, *İlim Hazinesi*, 36; W. R.Comstock, *Religion and Man: An Introduction*, (New York, Harper & R. Publish, 1971), s. 340.
[895] William G. Aston, *Shinto: The Way of The Gods* (New York: Cornell University Library, 1905), 247-253; Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 33-34; Harman, "Günah", 14/280.
[896] Ebersole, "Shinto", 1/483-484; Ebersole, "Japan", 2/542; Çelik, *Dinlerde İman ve İbadet*, 113.

sabah akşam kötü ruhları kovma ve arınma amacıyla su serpilmesi âdeti de oldukça yaygındır.[897]

Misogi Ritüeli: Misogi, günah ve kirlerden arınma gayesiyle genellikle akarsularda tüm bedenin yıkanması şeklinde icra edilir. Ritüelin yapılacağı yer olarak özellikle dağlardan doğan akarsuların tercih edilmesinin sembolik anlamı vardır. Zira günahlar, akan su sayesinde önce açık denizlere oradan da güneş ışığı yoluyla buharlaşarak öte dünya cehennemine gidecektir. Başka deyişle günah ve kirlilik ait olduğu yere dönmüş, Şinto inanır, arınarak ilksel saflığına tekrar kavuşmuştur.[898] Günümüzde daha çok bir şelalede çömelerek gerçekleştirilen Misogi, genelde rahip gözetiminde topluca icra edilir. Erkeklerin peştamal, kadınların ise beyaz renkli geleneksel "kimono" kıyafetini giydiği ritüel arınma; rahiplerin nehir suyuna kutsal "sake ve tuz"u atmasıyla başlar. Daha sonra önce rahip ardından katılımcılar, nehrin soğuk sularına girerek yıkanır. Kutsal suyla arınırken rahipler katılımcılarla beraber: "*Yalvarırım safsızlığım giderilsin ve beni kutsal sularla kirlerden arındır*" şeklinde söylenen "Norito" duasını okurlar.[899] Diğer yandan eski çağlardan beri Misogi'nin icra edildiği en önemli nehir, *kami*lerin mekânı olan kutsal *İse Dağı*'ndan doğan *Isuzu Irmağı*'dır.[900]

Temizu Ritüeli: Dini törenler öncesi vücudun belli bazı bölgelerinin yıkanarak temizlenmesi birçok dinde görülen yaygın bir abdest şeklidir. Şintoizm'de de "el suyu" anlamına gelen Temizu, bu uygulamaya denk gelir.[901] *Jinja*lara gelen inanır, öncelikle arınma havuzuna yönelir. Burada sol eliyle "Hishaku" denilen uzunca bir kaşığı alıp su teknesine daldırdıktan sonra bu suyu sağ eline döker. Daha sonra kepçeyi sağ eline

[897] Ian Reader, "Japanese Religions", *Rites of Passage*, ed. Jean Holm - John Bowker (London: Pinter Publishers, 1994), 176; Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 452.
[898] Karataş, "Şintoizm'de Arınma Ayinleri", 8.
[899] Urubshurow, *Introducing World Religions*, 528-533.
[900] Bozkurt, *Japon Kültürü*, 82-105.
[901] Joel P. Brereton, "Sacred Space", 12/7980; Bach, *Major Religions of the World*, 92; Reader, "Japanese Religions", 176; Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 572.

alarak bu sefer de suyu sol eline döker. Ardından ağzını yıkayarak kalan suyu atrafına serperek ritüeli tamamlar.[902]

***Foto 14*:** Şinto tapınaklarının girişinde yer alan Temizuya (Abdest Köşkü).

***Kaynak*:** V. K. Urubshurow, *Introducing World Religions* (London, Routledge Publishing, 2008), 531.

1.3. İran ve Yakın Doğu Dinleri

Bu başlık altında tarihî süreçte İran ve Yakın Doğu coğrafyasında ortaya çıkmış gnostik yapıya sahip Zerdüştilik, Maniheizm ile Sabiilik dinlerine değinilecektir. Dünyayı, "temizle kirlinin" mücadele alanı olarak gören bu dinî gelenekler, benzer ritüel arınma anlayışına sahip olmuşlardır.

1.3.1. İran Dinleri

Zerdüşti kozmik düalizmin gereği başlangıçta *Ahura Mazda* dünyadaki her şeyi iyi, saf ve temiz bir karakterde yaratmıştır. *Angra Mainyu* ise ölümü, hastalığı, karanlığı, kötülüğü, günahı ve kirliliği dünyaya getirmiştir. Dolayısıyla Zerdüşt öğretisi, kirliliğin kaynağı olarak *Angra Mainyu*'yu görmektedir. Başka deyişle ölüm, kan, kir, hastalık, mantar, bedensel akıntılar, kötü koku vb. pis şeyler (Hikra) *Angra Mainyu* ve

[902] Parrinder, *Worship in The World's Religions,* 161; Tamas, "The Ritual Importance of Purification Practices in Japan", 1-19.

lejyonlarının işidir.[903] Zerdüşt inanırın, bu dünyadaki en önemli görevi ise "aydınlıkla karanlık", "temizlikle kirlilik" düalizminde yapacağı ritüel arınmalarla Ahura Mazda'nın yanında yer almaktır.[904] Çünkü temizlik, mutlak bir iyiliktir ve ritüel saflık alanında bulunan *Ahura Mazda*'nın da özüdür.[905] Bu bağlamda Zerdüştiler, kirliliği önlemeye yönelik bireysel ve toplumsal her seviyede katı saflık yasaları belirlemiştir.

Zerdüşt inancında beden kirli olarak görüldüğü için ona ait olan "nefes, tükürük, saç, tırnak, kan, meni, idrar, dışkı" gibi bedensel akıntılar birer kirliliktir. Diğer yandan günahla birlikte doğum, ölüm, cinsel eylemler, adet kanı, hastalık; yasaklı hayvan, yiyecek veya içecekleri tüketmek de birer manevî kirlenmedir.[906] Ayrıca kirlilik, bulaşıcı olduğu için murdar olanla veya yabancılarla kurulacak herhangi bir temas durumu da kirlilik olarak görülür. Bu doğrultuda Zerdüştiler, günlük yaşamlarında aynı bardaktan içmemeye, aynı tabaktan yememeye, açık alanlarda özellikle ayakta idrarını yapmamaya, çevreye tükürmemeye ve hapşırmamaya özen gösterirler.[907] Yabancıların ürettiği herşey de kirlilik kaynağı olduğundan bunlarla temastan da sakınırlar.[908]

Öte yandan Zerdüştilikte su, kirletilmemesi ve saflığının her daim korunması gereken kutsal bir arınma vasıtasıdır.[909] Bundan dolayı inançlarında suyun temizliğini korumaya yönelik hassas dinsel emirlere, her zaman yer vermişlerdir. Öyle ki bazı kirli nesneler suyla yıkanmadan önce sırasıyla gomez[910] ve kumdan geçirilmekte ardından

---

[903] Victoria Kennick Urubshurow, *Introducing World Religions* (London: Routledge Publishing, 2008), 85; S. A. Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition and Modern Research* (London: McGill-Queen's University Press, 1993), 108-109.
[904] Mehmet Alıcı, *Kadim İran'da Din: Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı* (İstanbul: Ayışığı Yayınları, 2012), 129.
[905] Ayata, *Zerdüşt Spitama (Avesta Bölümleri)*, 17.
[906] Albert De Jong, *Tradıtıons of the Magı: Zoroastrianism in Greek and Latin Literature* (Leiden: Brill, 1997), 416-417.
[907] Jong, *Tradıtıons of the Magı: Zoroastrianism in Greek and Latin Literature*, 416-417; Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, 108.-109.
[908] Jenny Rose, *Zoroastrianism An Introduction* (London: I.B. Tauris Publishing, 2011), 166-167.
[909] "*...Ey siz sular, siz ki yıkanmada arınmada etkilisiniz, biz sizi arayacağız her iki dünya için! ...Ey sular, siz ki bizim hastalığımıza, talihsizliğimize, hatalarımıza, günahlarımıza, bir kol uzunluğu kadar uzaktasınız; siz ki (bizleri temizleyen, arındıran, koruyan) hayatımızın analarısınız!*" (Yesna 38:3-4); "*Ki sen sığırları, suları ve bitkileri en kutsal ruhtan yarattın, her şeyi bilen tanrı...*" (Yesna 51:7).
[910] Kutsanmış sığır veya koyun-keçi türü hayvan idrarı.

belli bir süre güneşte bekletilmektedir.[911] Zerdüştilikte, kişi sadece kutsal olan suyun temizliğini sağlamakla kalmamalı, maddî ve manevî temizliğine de dikkat etmelidir. Bu kapsamda Tanrı *Ahura Mazda*'nın insanlardan istediği şekildeki temiz bir yaşamı sürdürmek için her Zerdüşti inanır, sabah erkenden kalkmalı; evini ve çevresini temizledikten sonra abdest alarak ibadetini yapmalıdır.[912]

Bareshnum (Büyük Arınma) Ritüeli: Bareshnum, başlangıçta doğum ve ölüm sonrası arınma maksatlı düşünülmüş ağır bir arınma ritüeliyken sonraki yüzyıllarda kadınların adet döneminden sonra da uygulanmaya başlanmıştır. Zira Zerdüşti kirlilik anlayışında kadınların adet görmesi de Angra Mainyu ile ilişkili olarak görülür ve bu durumdaki kadınlarla temastan sakınılır.[913] Bu dönemdeki kadınlar, belli bir süre İnzivaya çekilir; ev işlerinden ve aile üyelerinden uzak durur; dinî vecibeleriniyse yerine getiremezler.[914] Eski dönemlerde adetli kadınlara yönelik, oldukça katı temizlik kuralları ve kefaret türü eylemler uygulanırdı. Örneğin, XVI. yüzyılın sonlarına kadar *İsfahan Yöresi*'nde yaşayan Zerdüşti kadınlar, adet dönemi boyunca "Deshtan" denilen kulübelerde toplumdan tecrid edilmiş olarak yaşamaya zorlanmıştır. Kadınlar, inziva süresince insanlarla temas kuramamış, yemeğini metal kaplarda yemek zorunda bırakılmıştır.[915] Ayrıca kesilen saç ve tırnaklar ile kullanılan kaplar; "Divler"in eline geçip *nasa*ya dönüşmemesi için dualar eşliğinde çukura gömülmüştür. Kadınlar, kulübede geçen dokuz gecenin sonunda maddi imkânına göre keçi veya tavuk kestikten sonra Bareshnum Ritüeli'ni icra ederek ancak normal yaşantısına dönebilmişlerdir. XIX. yüzyıldan itibaren ise kefaret ve arınma kuralları yumuşatılmış olup kadınlar, adet dönemini evinde geçirebilmekte; saç ve tırnak kesimi için berbere gidebilmektedir.

[911] Oestigaard, *Water and World Religions An Introduction*, 35; Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, 139; Yıldırım, *İran Kültürü*, 51.
[912] Xemgin, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*, 123-124.
[913] Vandidad 16:17.
[914] Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, 104; Boyce, *A History Of Zoroastrianism*, 1/294-305; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 521; Güç, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", 1/337-340; Küçük, "İslam Öncesi Dinlerde İbadet", 238.
[915] Albert J. Carnoy, "Purification: Iranian", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/491-492.

Bekleme süresinin sonundaysa giysilerini ve yatağını yıkar; Bareshnum Ritüeli'ni icra ederek dinî ve sosyal hayatına tekrar dönebilir.[916]

Bareshnum esnasında Zerdüşti inanırlar, "gomez, kum, su ve ateş"in kullanıldığı bir dizi ritüel arınma işleminden geçmektedir. İki din adamı eşliğinde gerçekleştirilen ritüel için öncelikle temiz bir toprak bulunur. Daha sonra toprağa dokuz çukur kazılarak, etrafı kumla kapatılır. Kült objeleri hazırlandıktan sonra Zerdüşti inanır, ilk çukura yönelerek içine girer. Ardından rahip, bir kepçe yardımıyla *gomez*i onun üzerine serper. Bu uygulama, ilk altı çukurda dualar eşliğinde tekrar edilir. Yedinci çukura gelindiğinde ise inanır, en az 15 kez bedenini kumla sıvazlar. Kalan son iki kuyuda üçer defa olmak üzere yıkandıktan sonra güneşlenir. Güneşin kutsal ışığıyla bedenini iyice kurutan inanır, son aşamada rahipler tarafından tütsülenir. Ritüel arınma tamamlanınca inanıra: "*Kirliliğe sahip olan beden artık arınmıştır. Kötü ruhlar ve kirlilik ise lanetlenmiştir*" duası eşliğinde temiz kıyafetler giydirilir.[917]

Padyab Ritüeli: Zerdüşti dinî hayatı çerçevesinde görülen en yaygın arınma uygulaması olan Padyab, vücudun belli bölgelerinin yıkanması şeklinde gerçekleştirilir.[918] Günde birkaç kez tekrarlanan Padyab, genellikle sabah uykudan uyanır uyanmaz ibadet öncesi alınır. Ayrıca yemekten önce veya tuvaletten sonra da Padyab alınabilir. Ritüel kısa bir duanın (Aşem Vohu) ezbere okunmasıyla başlar, ardından sırasıyla "el, ayak ve yüz"ün yıkanmasıyla tamamlanır.[919] Diğer yandan Ateşgedeler, *pavi* (saflık) yeri olarak kabul edildiğinden tapınağa girmeden önce de Padyap Ritüeli icra edilir. Buna göre dindar bir Zerdüşti, her sabah uyandıktan sonra

[916] Rose, *Zoroastrianism An Introduction*, 166-167; Boyce, *A History Of Zoroastrianism*, 1/294-305; Prods Oktor Skjaervo, *An Introduction to Zoroastrianism* (2005), 66.
[917] Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition, 105-106;* Gnolı, "Iranian Religgions", 7/4535-4538; Xemgin, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*, 210; Ludwıg, "Zoroastrian and Hindu Ordination", 10/6853; Carnoy, "Purification: Iranian", 10/491-492.
[918] M. Baumann - J. G. Melton (ed.), *Religions of the world* (California: ABC-CLIO, Inc, 2002), 1/1463.
[919] Navid Fozi, *Reclaiming the Faravahar: Zoroastrian Survival in Contemporary Tehran* (Leiden: Leiden University Press, 2014), 64; Boyce, *A History Of Zoroastrianism*, 1/310.324; Kassam vd., *İslam, Judaism, and Zoroastrianism*, 778.

Padyab'ı almalı, temizliği simgeleyen ve beyaz bir kıyafet olan "Sudre"sını giyerek tapınak alanına gitmelidir. Ateşgedeye gelen Zerdüşti, içeri girmeden ayakkabılarını çıkarmalı, ibadet mahalline su serperek kirlilikten arındırmalı ve kullanılacak kült aletlerini yıkamalıdır.[920]

Maniheizm'de de Zerdüştiliğe benzer bir saflık anlayışı vardır. Buna göre temiz ve saf olan insan ruhu olup bedenler ise günah ve kirlilik mekânıdır. Ruhun saflığına zarar veren kirliliğin kaynağı, bedensel aktivitelerdir. Dolayısıyla bu dinde kirliliğe maruz kalmamak için özellikle cinsellikten uzak durma, sıkı perhiz ve riyazet hayatı öncelenmiştir. Başka deyişle Maniheizm, ritüel saflığa uygun sade bir yaşamın ancak kurtuluşa ulaştırabileceğini iddia eder. Bunun için inanır, özündeki ışığı ve cevheri ritüel arınmalarla keşfetmelidir. Neticede Maniheist inanırlar, "beş emir" ve "üç mühür" kuralı gereği; temizlik kurallarına riayet ederek, manevî kirlerden uzak durmak zorundadır.[921] Diğer yandan Maniheizm'de her madde, içinde barındırdığı ışık oranında kutsal saflığa sahiptir. Bu bağlamda su, ritüel arınmaların ana vasıtası olmuştur. Zira seçkinler, manastırlarda ayin öncesi arınma havuzlarında yıkandıktan sonra görevlerini ifâ ederken dinleyiciler ise dua öncesi abdest almak zorundadır. Nitekim Fihrist'te yer alan bilgilere göre gerek seçkinlere gerekse dinleyicilere yönelik günde dört kez olmak üzere dua ve ritüel yıkanmanın olduğu kayıtlıdır.[922]

1.3.2. Yakın Doğu Dinleri

Gnostik geleneğin devamı olan Sabiilere göre de insan bedeni bu dünyaya ait olup, "kirlilikle karanlığı" temsil ederken ruhsal yönü "temizlikle aydınlığı" temsil eder. Dolayısıyla insanın yegâne amacı ritüel saflığa sahip olan ruhunu, profan dünyadan

[920] Boyce, *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*, 6; Cote, *The Archeology Of Baptism*, 1-5; Meslin, "Baptism", 2/59–63; Güç, "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı", 1/337-340; Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, 114; Boyce, A History Of Zoroastrianism, 1/310.
[921] Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri* (Ankara: DİB. Yayınları, 2007), 503-504.
[922] Tardieu, Manichaeism, 69.

kurtararak ait olduğu "ışık âlemi"ne yükseltmek olmalıdır. Bu noktada Sabii inanırın, su vasıtasıyla icra ettiği ritüel arınmalar, kurtuluşu mümkün kılan en önemli dinî pratikler olarak görülür.[923] Nitekim Sabiiler, tarih boyunca "ışık âlemi"nin yeryüzündeki yansıması olarak gördükleri akarsuların kenarında yaşamış ve bu sularda yıkanarak kendilerini arındırmışlardır. Bu bağlamda Sabii geleneği açısından ritüel yıkanmaların temel amacı, "süfli âlem"in kirlerinden arınmak olmuştur. Kutsal kitapları *Ginza*'da yer alan; "*seni akarsuda yıkayarak ışık âlemine getirdim*" cümlesi de yıkanmayla umulan amacı açıkca göstermektedir.[924]

Masbuta Ritüeli: Masbuta, her Sabii'nin özellikle pazar günleri, *Mandi* denilen kült kulübesi önünde bulunan havuza; tüm bedenini batırarak gerçekleştirdiği bir ritüel yıkanma eylemidir.[925] Cinsel eylemler ve kadınların adet dönemi gibi kirlilik durumlarında mutlaka din adamları gözetiminde Masbuta alınmalıdır.[926] Ayrıca hastalık ve yabancılar da kirlilik kaynağı olduğu için seyahat dönüşü veya ağır hastalıklardan sonra da Masbuta almak zorunludur.[927]

***Foto 15*:** Masbuta Ritüeli.

***Kaynak*:** http://dinlertarihikulubum.blogspot.com/2017/09/vaftizci-yahyann-takipcileri-sabiiler.html , e.t. 14.06.2022

[923] Şinasi Gündüz, "Sâbiîlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2008), 35/341-344; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 488.
[924] J. Jacobsen Buckley, "Mandaean Religion", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 8/5637; Gündüz, *Sabiiler Son Gnostikler*, 141.
[925] Gündüz, *Sabiiler Son Gnostikler*, 172; Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13.
[926] Drower, *The Mandaeans of Iraq and Iran*, 100-105.
[927] Şener, "Gusül", 14/213-214.

Oldukça teferruatlı bir yapıya sahip olan Masbuta öncesi din adamları ve katılımcıların birtakım ön hazırlıklarda bulunması gerekir. Bu kapsamda ilk olarak beyaz renkli ayin kıyafeti olan "Rasta" giyilir. Daha sonra birtakım kült objeleri, suya batırılarak arındırılır. Bu kutsal nesneler; haç şeklinde olan tahta düzenek (Drabşa), pişmiş çamurdan yapılmış masa (Toriana) ve vaftiz esnasında rahip tarafından taşınan asâ (Margna)'dır.[928] Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra rahip, kutsal kitaptan okuduğu ilahiler eşliğinde önce *Toriana* üzerinde bulunan kabdan bir miktar tütsüyü alarak yanan ateşe atar. Ardından nehirden biraz su içerek ritüeli başlatır. İnanırlar, nehir suyuna girerken rahip de çeşitli dualar eşliğinde elini onların başı üzerine koyarak üçer kez suya batırır. Daha sonra rahip, inanırın yüzünü mesh ederek ona elleriyle üç kez su içirir. Bu şekilde yıkanan bütün inanırlar, kıyıya çıktıktan sonra ise alınları susam yağıyla meshedilir. Son aşamada rahiple inanırlar arasında *Kuşta* yapılır, önceden hazırlanmış ekmekler suyla birlikte yenir ve menekşe dalları nehre atılarak ritüel sonlandırılır.[929]

Tamaşa Ritüeli: Sabiilerce uygulanan ikinci ritüel arınma çeşidi olan Tamaşa ise Masbuta'ya benzemekle birlikte bir din adamına ihtiyaç duyulmaksızın uygulanabilir. Tamaşa Ritüeli adet döneminin bitimi, cinsi münasebet ve gece uykuda boşalmak gibi kirlenme durumlarında vakit kaybedilmeden gerçekleştirilmelidir. Diğer yandan Tamaşa, kişiyi kirlerinden geçici olarak arındırır. Tam arınma ise ancak rahip gözetiminde yapılacak Masbuta ile mümkündür. Dolayısıyla Tamaşa Ritüeli'nin esas gayesi, kirliliğin geçici de olsa kontrol altına alınarak başka kişilere bulaşmasını önlemektir. Tamaşa için nehre gelen Sabii inanır, birtakım dualar eşliğinde soğuk sulara üç kez dalıp çıkar. Ardından eliyle başına üç kez su dökerek ritüeli tamamlar.[930]

[928] Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13.
[929] Buckley, "Mandaean Religion", 8/5637; Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13.
[930] Alıcı, "Sâbiîlik", 308-309.

Rişama Ritüeli: Rişama da tıpkı Tamaşa Ritüeli'nde olduğu gibi bir din adamına ihtiyaç duymaksızın icra edilir. Ritüel özellikle ibadet öncesi bedenin belli uzuvlarının suyla yıkanması şeklinde uygulanır. Gün içinde sıklıkla başvurulan Rişama'nın ilki, sabah güne başlamadan önce nehir kenarına gidilerek alınır. Sabiî inanır, dualar eşliğinde önce ellerini ve yüzünü üçer kez yıkar. Alnını mesh ettikten sonra üçer kez olmak üzere ağzını, burnunu ve kulaklarını temizler. Ardından önce sağdan başlamak kaydıyla ayaklarını yıkayarak ritüeli sonlandırır.[931]

1.4. Sâmî Dinler

Bu başlıkta Sâmî dinler olarak bilinen Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam sırasıyla işlenecektir. Nitekim tüm inanç sistemlerinde olduğu gibi semitik dinlerde de kirlilik anlayışı ve buna yönelik yapılan ritüel yıkanmalar dinî bir fenomen olarak ortaya çıkar.

1.4.1. Yahudilik

Yahudi teolojisine göre Tanrı suretinde yaratılan Âdem, ilk günahı (asli günah) işleyerek ilksel saflığını yitirmiş ve mevcut meşakkatli dünya hayatına maruz bırakılmıştır. Böylece Âdemoğlu'nun fıtratına günah bulaşmıştır. Zira Eski Ahit, insan tabiatının günaha meyilli olduğunu özellikle vurgulamıştır.[932] Konuyla ilgili Peygamber Yeremya: "*Habeş kendi derisini yahut kaplan kendi beneklerini değiştirebilir mi? O zaman kötülük etmeye alışmış sizler de iyilik edebilirsiniz*" buyurmuştur.[933] Ayrıca Eski Ahit'te geçen saflık yasalarına göre, kişiyi dinî ve günlük hayattan koparan kirlilik durumlarına murdarlık, bu durumdan kurtulmak için suyla gerçekleştirilen yıkanma işlemineyse ritüel arınma denmiştir.[934] Dolayısıyla gerek günah ve gerekse murdarlıktan temizlenerek kurtuluşa ermek, ancak Tanrı buyruğu olan arınmayla mümkündür.

[931] Şinasi Gündüz, Sabiiler Son Gnostikler, (Ankara: Vadi Yayınları, 1995), 146.
[932] Tekvin 6:5., 8:21; Mezmurlar 51:12; Hezekiel 21.
[933] Yeremya 13:23.
[934] Jacob Neusner - Alan J. A. Peck, *The Routledge Dictionary of Judaism* (New York: Routledge Publishing, 2004), 27; Gürkan, *Yahudilik*, 171.

Nitekim Yahudi dinî yasalarını oluşturan 613 mitsvanın önemli bir kısmı, günah ve murdarlık durumlarından nasıl arınılacağıyla ilgilidir.[935] Bu durum Eski Ahit'te şu ifadelerle geçer: "*Kutsalla bayağı olanı, kirliyle temizi birbirinden ayırt etmelisiniz. Rabbin, Musa aracılığıyla İsrail halkına bildirdiği bütün (arınma) kurallarını onlara öğretmelisiniz.*"[936] "*Rabbiniz olan Yahve mukaddestir, siz de kendinîzi takdis edin.*"[937] "*Rab Musa'ya şöyle dedi: Harun'a ve oğullarına de ki, kutsal adıma leke sürmesinler. Gelecek kuşaklar boyunca soyunuzdan biri İsrail halkının bana sunduğu kutsal sunulara kirli olarak yaklaşırsa, onu huzurumdan atacağım*."[938] Bu kapsamda Yahudilikte murdarlık durumundan kurtulmak için nehir ve göl gibi tatlı bir su kaynağına[939] veya *Mikve*'ye girilmesi zorunludur.[940] Zira Yahudi inancında yaratılışın ilk kaynağı olan su, arınma ritüellerinde "yenileyici" ve "saflaştırıcı" olma özelliğine sahiptir.[941]

Bu anlayış doğrultusunda tarih boyunca Yahudi cemaatinde tüm bedenin suya daldırılması olan "Tevila" veya el yıkama şeklinde gerçekleşen "Netilat Yadayim"in uygulandığı görülür.[942]

Tavila Ritüeli: Tevila, dinen murdar sayılan kişilerin, bu durumdan kurtulma maksadıyla birtakım ön hazırlıklardan sonra *Mikve*'ye yedi kere dalıp çıkarak gerçekleştirdikleri; bir ritüel arınma uygulamasıdır. Tevila'nın yapıldığı ve "suyu bir araya toplama" anlamına gelen *Mikve*; asgari 120 santim derinliğinde, en az 750 litre doğal kaynak suyu içeren bir ritüel arınma havuzudur. *Süleyman Mabedi*'nin

[935] Levililer 7:19, 11:8-40, 12:2-4, 13:3, 15:1-28; Sayılar 5:2-3, 19:15, 31:19-20.
[936] Levililer 10:10-11.
[937] Levililer 11:44.
[938] Levililer 22:1-3.
[939] Yağmur suyu, yüksekliği (kutsal saflığı) temsil ederken, deniz suyu, aşağının (profan dünyanın) sembolüdür. Birincisi tatlı, ikincisi ise tuzludur. Dolayısıyla aratıcı ve temizleyici olan tatlı su hayatın sembolüdür (Hezekiel 36:25). Acı su ise uğursuzluğun, ölümün sembolüdür (Sayılar 5:18).
[940] S. M. Cooke, "Purification: Hebrew", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/489-491; Şener, "Gusül", 14/213-214.
[941] Hezekiel 36:24-25; İşaya 1:16; Mezmurlar 51:7.
[942] Raphael Posner, "Ablution", Encyclopaedia Judaica, ed: Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing, 2007), 1/261-263; Oestigaard, *Water and World Religions An Introduction*, 72.

yıkılmasından sonra birçok mitsva (yasa) uygulanabilirliğini yitirmesine rağmen *Mikve*, Yahudilerin dinî yaşamının merkezi fenomeni olarak kalmayı başarmıştır.[943]

***Foto 16*:** Mikve: Yahudi ritüel arınma havuzu.

***Kaynak*:** https://www.radiosefarad.com/que-es-la-tevila-bano-Ritual/, e.t. 10.07.2022

Murdar olan kişi, *Mikve*'nin kutsal sularına dalmadan önce tüm bedenini yıkamalı, dişlerini fırçalamalı, ağzını çalkalamalı ve tırnaklarını kesmelidir. Zira *Mikve*'ye dalma, bedensel temizliğin ötesinde ruhun tanrısal saflığa yükselmesini ifade eder.[944] Ayrıca Tevila yapacak kişi, ritüel günü eline yapışma ihtimaline karşı; hamur gibi yapışkan şeylerden uzak durmalı, varsa takma dişlerini ve takılarını çıkarmalıdır. Gerekli ön hazırlıkları tamamlayan inanır, gözleri açık olacak şekilde *Mikve*'ye girmelidir. Tüm bedeni suya daldırdıktan sonra ise "Beraha" duâsını okumalıdır.[945] Ardından temiz kıyafetler giyen murdar kişi, böylece *Tame* (kirli) durumundan *Tahor* (temiz) durumuna geçmiş olur.[946]

Yahudilikte Tevila'yı gerektiren hallerin başında insan bedeniyle bağlantılı akıntılar gelir. Bu kapsamda Eski Ahit yasalarına göre cinsel ilişki[947] sonrası oluşan sperma veya

[943] Shimon Gibson, "Mikveh", Encyclopaedia Judaica, ed: Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing, 2007), 14/225-229; Shaked Gilboa, "Bathing", Encyclopaedia Judaica, ed: Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing, 2007), 3/210-211.
[944] Cooke, "Purification: Hebrew", 10/489-491; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/407-408.
[945] Alalu vd., Yahudilikte Kavram ve Değerler, 238-254; Gürkan, *Yahudilik*, 187.
[946] Hezekiel 36:25; Zekeriya 13:1.
[947] "*Ve bir adam bir kadınla yatar ve ona yaklaşırsa, ikiside su ile yıkanacaklar ve akşama kadar murdar olacaklardır*" (Levililer 15:18).

zav akıntısı[948] ile gece halinden dolayı ihtilam (rüyalanma)[949] olan Yahudi erkekleri, arınmak zorundadırlar.[950] Yahudi kadınlara özel murdarlık hali oluşturan bedensel akıntıların başındaysa adet kanaması olan "hayız"[951] ve doğum sonrası görülen "nifasla istihaze"[952] kanı gelir. Bu durumdaki kadınların da akıntısı kesilip yedi gün bekledikten sonra Tevila yapması gerekir.[953]

Diğer yandan Yahudi saflık yasalarına göre murdar olanla kurulacak her türlü temas da kirlilik nedenidir.[954] Dolayısıyla vücudunda akıntı gelen bir kimse, murdar olduğundan dolayı onlarla ilişki halinde olanların da murdar sayılması gerekir.[955] Bu durumda olanların; bindiği hayvan, tuttuğu eyer, yattığı yatak, oturduğu minder, kullandığı örtü de murdar sayılır ve bunların yıkanarak arınması zorunludur.[956] Aynı şekilde insan cesedi,[957] murdar olmuş nesneler,[958] bazı hayvan leşleri[959] veya sekiz tür sürüngenden birine dokunmak da[960] kirlilik nedenidir.[961] Bu durumdaki kimselerin de Tevila yapmadan insanlarla ilişki kurması, dinî vecibelerini yerine getirmesi, mabede girmesi veya kutsal kitaba dokunması kesinlikle yasaktır.[962]

---

948 "*İsrail halkına deyin ki, "Adamın erkeklik organında akıntı varsa, akıntı kirlidir"* (Levililer 15:2); *"Eğer bir adamdan meni akarsa, bedeninin tümünü yıkayacak ve akşama kadar kirli sayılacaktır*" (Levililer 15:16).

949 "*Eğer aranızda gece hâlinden dolayı tâhir olmayan bir adam bulunursa o ordugahın dışına çıkacak… akşam olunca su da yıkanacak...*" (Tesniye 23:9-11).

950 "*Eğer adamın akıntısı kesilirse, paklanmak için yedi gün bekleyecek. Sonra giysilerini yıkayacak, akarsuda yıkanacak ve temiz sayılacak*" (Vayikra 15:13).

951 "*Adet gördüğü için kan kaybeden kadın yedi gün kirli sayılacak. Ona dokunan da akşama kadar kirli sayılacak*" (Levililer 15:19).

952 Levililer 12:1-8.

953 "*Ve eğer bir kadının akıntısı olur, ve bedeninde akıntısı kan olursa, yedi gün murdarlığında kalacak ve ona her dokunan akşama kadar murdar olacaktır. Ve murdarlığında üzerinde yattığı herşey murdar olacak, üzerinde oturduğu herşey murdar olacaktır... (Hayızlının eşyasına dokunan, onunla yatan, yattığı yatak murdar sayılıp bunlara dokunan da murdar olacak ve yıkanacak. Özür hâlinde de aynı yasaklar devam ediyor) Fakat akıntısından tâhir(Temiz)olursa o zaman kendisine yedi gün sayacak ve ondan sonra tâhir olacaktır*" (Levililer 15:19-32).

954 Levililer 11:30, 15:1-28, 22:1-6.

955 Parry, *Talmud Nedir?*, 100-101.

956 Hayes, "Purity And Impurity Ritual", 16/746-749.

957 Levililer 11:24; Sayılar 19:15, 31:19-20.

958 Levililer 7:19, 11:34-40.

959 Levililer 11:8-24, 15:15-16.

960 Levililer 11:8-24, 11:29-31.

961 Levililer 11:30, 15:1-28, 22:1-6.

962 Levililer 12:4; Sayılar 5:2-3; Tensiye 23:10-11.

Eski Ahit anlatılarının birçok yerinde Yahudi olmayan toplumlar da murdar sayılmıştır.[963] Özellikle zina ve ahlaksızlık sebebiyle memleketler murdar olabilmektedir.[964] Bundan dolayı başka bir dinden Yahudiliğe geçen kişiler, Tevila yapmak zorundadır. Nitekim tarih boyunca Yahudiliğe geçmek isteyen putperestler, ancak Tevila yaptıktan sonra ritüel saflığa sahip Yahudi toplumuna dâhil olabilmişlerdir.[965] Ayrıca yabancıların ürettiği aletler de murdar olup, bu araç ve gereçler; kullanıma sunulmadan önce mutlaka Mikve'ye daldırılmalıdır[966]

Diğer birçok dinde olduğu gibi Yahudilikte de hastalıklar, günahın[967] dışa vurumu olarak görülür.[968] Veba, körlük, delilik, ur, mısır çıbanı, verem, sıtma, uyuz gibi hastalıklar; Eski Ahit geleneğinde, Tanrı'nın günahkâr kullarına verdiği bir nevi ceza olarak gösterilir.[969] Tüm bu hastalıklarla ilgili herhangi bir yasak yokken özellikle *Tsaraat* (cüzzam), murdarlık durumu oluşturur.[970] Bir cüzzamlının bedeniyle birlikte kaldığı ev ve giydiği elbiseler de murdar sayılır. Bu durumda cüzzam olduğundan kuşkulanılan kişi, arınıncaya dek karantiya alınır.[971] Cüzzamlıya uygulanacak tecrid süresi ve hangi ritüel arınmaların yapılacağı *Levililer*de ayrıntılı olarak işlenmiştir.[972]

Yukarda değinilen murdarlık durumları dışında bazı özel durumlarda da Tevila gereklidir. Örneğin; Tora yazımı ve kurban kesimi gibi kutsal bir faaliyet öncesi *Mikve*'ye girilmeli,[973] mabedde kullanılacak materyaller arınmadan geçirilmelidir.[974]

---

[963] Preston, "Purification", 11/7506-7507.
[964] Levililer 19:24-28.
[965] Cooke, "Purification: Hebrew", 10/489-491; Bayrakdar, *Üç Dinin tarihi: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam*, 188; Meslin, "Baptism", 2/59–63.
[966] Karesh - Hurvitz, *Encyclopedia of Judaism*, 327; Hayes, "Purity And Impurity Ritual", 16/746-749.
[967] Yahudi geleneğinde hastalıkların en önemli nedeni olarak iftira gösterilmekle birlikte kan dökmek, bir kişiyi toplum içinde küçük düşürmek, yalan yemin, cinsel sapkınlık, kibir, hırsızlık, cimrilik vb. sebeblerde hastalığa yol açar.
[968] Paul J. Achtemeier, *Bible Dictionary* (San Francisco: Harper Collins Publishers, 1996), 600.
[969] Levililer 13:3.
[970] "*Kâhin kızıl et görürse, kişiyi kirli ilan edecektir. Kızıl et kirlidir, deri hastalığıdır*" (Levililer 13:15).
[971] Hayes, "Purıty And Impurity Ritual", 16/747; Arıklı, *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*, 2/386.
[972] Levililer 14:1-32.
[973] Levililer 16:23-28.
[974] Osman Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi* (İstanbul: Damla Yayınları, 2001), 357; Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 246-247.

Öte yandan mabedin yıkılmasından sonra günümüzde Tevila daha ziyade yabancılar tarafından üretilen mutfak eşyalarının arındırılması, adet kanaması, ihtida durumu; Şabat ve bayram arefeleri ile doğum, ölüm ve evlilik gibi geçiş dönemlerinde icra edilmektedir.[975]

Netilat Yadayim Ritüeli: Yahudilikte ordugâh, mazbah, toplanma çadırı, sinagog ve havralar kutsal saflık alanı olarak kabul edildiğinden; buralara ancak murdarlıktan arınmış olanlar girebilir.[976] Dolayısıyla Yahudilerin kutsal bir mekâna girmeden önce dikkat etmeleri gereken hususların başında Tevila yapmak gelir. Nitekim kutsal kitapta arınmadan mabede girenlerden *Rabb*'in hoşnut kalmayacağı ve ondan yüz çevireceği özellikle vurgulanmıştır.[977] Ayrıca Tevila dışında Yahudiler, ibadet öncesi "ellere su almak" anlamına gelen Netilat Yadayim'i de almak zorundadır.[978] Bunun için günümüz geleneksel sinagogların girişinde bir lavabo hazır bulundurulur.[979] Her dindar Yahudi, ilk iş olarak sabah erkenden Netilat Yadayim'i alarak güne başlamalıdır.[980] Ritüel öncesi varsa parmaklarda yüzükler çıkarılarak eller, üçer kez bileklere kadar yıkanır.[981] Eller kurutulmadan önceyse: "*Bizleri buyruklarıyla kutsayıp bizlere el yıkama buyruğunu buyuran evrenin hükümrânı Tanrımız! Sen kutsalsın*" şeklinde söylenen Beraha duası okunur.[982] Yahudiler, ibadet dışında günlük hayatta da sık sık Netilat Yedayim'e başvururlar. Özellikle uyku, tuvalet, tırnak kesimi, saçların taranması, ayakkabıların çıkarılması, mezarlık çıkışı, cinsel ilişki vb. eylemler sonrasıyla yemek

[975] Alalu vd., *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 251; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/787.
[976] Jacob Neusner vd., *Judaism And Islam In Practice* (New York: Routledge, 2000), 38-48.
[977] Tesniye 23:9-14; Tarihler II 23:19.
[978] "*Ve Rab Mûsâ'ya söyleyip dedi: Yıkanmak için bir tunç kazan, onun ayağını da tunçtan yapacaksın ve onu toplanma çadırı ile mezbahın arasına koyacaksın ve Hârun'la oğulları ondan ellerini ve ayaklarını yıkayacaklar. Toplanma çadırına girdikleri zaman yahut Rabbe ateşle yakılan takdîmeyi yakmak için ibadet ederek mezbaha yaklaştıkları zaman. Ölmesinler diye su ile yıkayacaklar ve ölmesinler diye elleri ile ayaklarını yıkayacaklar ve onlara ve kendisine ve zürriyyetine nesillerce ebedî kânun olacak*" (Çıkış 30:17-21); Levililer 16:23-28.
[979] Cooke, "Purification: Hebrew", 10/489-491; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/787-788; Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 248.
[980] Neusner vd., *Judaism and Islam In Practice*, 40-46; Behar, *Dinî Uygulama Rehberi: El Gid Para El Pratikante*, 71; Urubshurow, *Introducing World Religions*, 129.
[981] Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/404.
[982] Baki Adam, "Yahudilik", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 102.

öncesi eller yıkanmalıdır.[983] Ayrıca kutsal metin okumaları ve *Şema Duası* öncesi de Netilat Yedayim zorunludur.[984]

Acılık Suyu: Yahudi geleneğinde konu bağlamında dikkat çeken ritüel arınmalardan bir diğeriyse *Eski Ahit Pasukları*'nın yazılı olduğu parşömen mürekkebinin suda eritilerek; zina ettiğinden şüphelenilen kadına, içirilmesi şeklinde uygulanan Acılık Suyu'dur. Burada amaç kadının, bu su vasıtasıyla kendisini arındırarak masumiyetini ispatlamasıdır.[985] Zira Yahudi toplumunda başkasına ait bir şeyi kıskanmak, zina etmek ve yalan şahadette bulunmak yasaklanmıştır.[986] Bu anlayış doğrultusunda Yahudilikte evlilik, kutsal olup şayet eşinden şüphe eden Yahudi erkekleri, yardım almak için bir kâhine başvurur. Kâhin, karısından şüphe eden adamın talebi üzerine, Acılık Suyu'nu hazırlar ve bunu yemin niyetine kadına içirir. Şayet suçlanan kadın iftiraya uğramışsa bu su, ona zarar vermeyecektir. Fakat günah işleyip murdar olmuş ise Acılık Suyu, onun içini yakacak ve Yahve; İsrail kavmi içinde onu lanetli kılacaktır. Bu ritüel uygulama Eski Ahit'in Sayılar kitabı'nda şu şekilde geçmektedir: "*Ve Yehova Musa'ya şunları söyledi: "İsrailoğullarıyla konuş; onlara de ki, 'Bir adamın karısı yoldan çıkar, ona sadakatsizlik ederse, başka bir adamla yatar ve onunla ilişkiye girerse; kocası bunu fark etmezse ve durum ortaya çıkmazsa; kadın kendisini kirlettiği halde şahit yoksa ve yakalanmamışsa; adam karısını kıskanır, onun sadakatinden kuşkulanırsa, kadın da kendisini gerçekten kirletmişse; ya da aslında kendisini kirletmediği halde kocası onu kıskanır, sadakatinden kuşkulanırsa; adam karısını kâhine getirecek... Kâhin, kadını Yehova'nın önüne getirip orada durduracak. Kâhin toprak bir kap içine kutsal su koyacak ve Kutsal Çadırın zemininden biraz toprak alıp suyun içine koyacak. Kâhin*

[983] Krauss Tal Arch, "Natilat Yadayim", Encyclopaedia Judaica, ed: Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing, 2007), 15/112-113; Neusner - Peck, *The Routledge Dictionary of Judaism*, 27; Posner, "Ablution", 1/261-263; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/444; Neusner vd., *Judaism and Islam In Practice*, 40-63.
[984] Tesniye 6:4-9, 11:13-21; Sayılar 15:37-41; Mezmurlar 134:2.
[985] Achtemeier, *Bible Dictionary*, 1201; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/333.
[986] Çıkış 20:1-17; Tesniye 5:6-21.

kadına yemin ettirecek ve şöyle diyecek: 'Eğer başka bir adam seninle yatmadıysa, kocana aitken yoldan çıkıp kirli bir davranışta bulunmadıysan, lanet getiren bu acı su sana zarar vermesin. Fakat kocana aitken yoldan çıktıysan ve kocandan başka bir adamla ilişkiye girip kendini lekelediysen… O zaman Yehova senin rahmini kurutsun ve karnını şişirsin; Yehova seni halkının arasında yemin ve lanet edeceklere ibret olarak böyle yapsın.' Kâhin kadına suyu içirdiğinde eğer kadın kocasına sadakatsizlik ederek kendisini lekelemişse, lanet getiren su ona acı verecek; karnı şişecek ve rahmi kuruyacak; kadın halkının içinde bir ibret olacak. Fakat kadın kendisini lekelememişse, temizse, bu cezadan esirgenecek; kocası onunla ilişkiye girecek ve kadın gebe kalacak."[987]

1.4.2. Hıristiyanlık

Hıristiyan teolojisinin kirlilik ve arınma anlayışı, Âdemle başlayan "asli günah" nazariyesine dayandırılır. Zira başlangıçta Tanrı ile aynı benzeyişte yaratılan Âdem,[988] sahip olduğu iradeyi kötü yönde kullanarak günahkâr olmuştur. Böylece kutsal olan ilk saflığında bozulma meydana gelmiş, düşüşü yaşayarak ölümlü olmuştur.[989] Diğer yandan Yeni Ahit'te, "asli günah" dışında kişiyi ruhsal yönden kirleten söz ve eylemlerin olduğu da açıkca görülür: "*Oysa ağızdan çıkan şeyler yürekten kaynaklanır. İşte bunlardır insanı kirleten. Çünkü kötü tasarılar yürekten kaynaklanır: Adam öldürme, evlilik dışı cinsel bağlantı, rasgele cinsel ilişki, hırsızlık, yalan tanıklık, sövüp sayma. İnsanı kirleten şeyler işte bunlardır...*"[990] "*Yüreği temiz olanlar için her şey temizdir, ama yüreği kirli olanlar ve imansızlar için hiçbir şey temiz değildir. Çünkü onların zihinleri de vicdanları da kirlenmiştir.*"[991] "*Elleri pak, yüreği temiz olan,*

[987] Sayılar 5:11-28.
[988] Yaremya 1:27.
[989] "*Nitekim suç içinde doğdum ben, günah içinde anam bana hamile kaldı*" (Mezmurlar 51:5).
[990] Matta 15:18-19-20.
[991] Titus 1:15.

gönlünü putlara kaptırmayan, yalan yere ant içmeyen."[992] Yeni Ahit, günaha meyilli olan insanın günahtan uzak durması gerektiğini de ısrarla vurgulamaktadır: "*Gözün seni günaha sokuyorsa onu çıkar, elin günaha sokuyorsa onu kes*."[993] "*Birinin üzerine ellerini koymakta aceleci davranma, başkalarının günahlarına ortak olma. Kendini temiz tut.*"[994] Ayrıca Hıristiyanlıkta diğer dinlerde olduğu gibi günah dışında cinsel ilişki sonrası insan bedeninden gelen akıntılar, kadının adet görmesi vb. durumlar da birer kirlilik kaynağıdır.[995]

Yeni Ahit'te ritüel arınma ise ahlakî erdemlere sahip olma ve su ile yıkanıp takdis olma[996] bağlamında ele alınmıştır. Böylece Vaftiz sakramentiyle manevî arınma arasında ilişki kurulmaya çalışılmıştır: "*İsa cevap verdi: Doğrusu ve doğrusu sana derim: Bir kimse sudan ve Ruhtan doğmadıkça, Allahın kutsal melekûtuna giremez.*"[997] "*Öyleyse yüreklerimiz serpmeyle kötü vicdandan arınmış, bedenlerimiz temiz suyla yıkanmış olarak, imanın verdiği tam güvenceyle, yürekten bir içtenlikle Tanrı'ya yaklaşalım.*"[998] "*Tanrı'ya yaklaşın, O da size yaklaşacaktır. Ey günahkârlar, ellerinizi günahtan temizleyin. Ey kararsızlar, yüreklerinizi paklayın.*"[999]

Bu anlayış doğrultusunda Hıristiyan geleneğinde su elementi; ilahî kudretin bir tezahürü, İsa'yla bütünleşmenin ve arınmanın vasıtası olarak ritüel uygulamalarda yoğun olarak kullanılmıştır.[1000] Zira kutsal kitap, suyun öncelikle temizleme, dönüştürme ve günahlardan arındırma yönüne vurgu yapmıştır.[1001] Suya yüklenen bu sembolik anlamı, Âdem ile Havva'nın "asli günah"ı işledikten sonra cennetten kovulmasını anlatan ve I. yüzyıla dayandırılan bir eserde de görmek mümkündür. Esere

[992] Mezmurlar 24:4.
[993] Matta 5:29-30.
[994] Timoteos 5:22; Ayrıca Bkz. Matta 5:8, 18:8-9.
[995] Raphael, "Menstruation", 9/5866-5867; Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 202.
[996] Markos 1:4; Korintoslulara I. Mektup 6:11; Resullerin İşleri 22:16.
[997] Yuhanna 3:5.
[998] İbraniler 10:22.
[999] Yakup, 4:8.
[1000] Eliade *İmgeler ve Simgeler*, 184; Kaya, *Hinduizm*, 21; Eliade *Kutsal ve Dındışı*, 110.
[1001] Markos 16:16; Resullerin İşleri 22:16; Yuhanna 3:5.

göre günahtan dolayı pişmanlık duyan Âdem Şeria, Havva ise Dicle Nehri'nde günlerce yıkanarak kendilerini arındırmışlardır.[1002]

Vaftiz: Vaftiz Ritüeli, kişiyi "asli günah" başta olmak üzere günahlarından, manevî kirlerinden arındırmak ve tanrısal saflığa sahip olan Hıristiyan cemaatine girmesini sağlamak maksadıyla bedenin tamamının veya belli bir bölümünün suya batırılması işlemidir.[1003] Hıristiyanlıkta, vaftizin tarihi temelleri ise Vaftizci Yahya'ya dayandırılır. Zira Yahya, Mesih'in gelmesinin yakın olduğunu düşünerek insanları; geçmiş günahlardan arındırmak maksadıyla Şeria Nehri'nde yıkamıştır. Aynı şekilde İsa da Vaftizci Yahya tarafından bu sularda Vaftiz edilmiştir.[1004] Ancak Vaftiz esnasında suyun, İsa'yı değil de bilakis İsa Mesih'in suyu saflaştırdığına inanılmıştır. Dolayısıyla kiliselerde dualar eşliğinde takdis edilen sular, insanları ve nesneleri arındırma gücüne sahip bir ritüel saflık kaynağına dönüşür.[1005]

Vaftiz; Mesih ile bütünleşme, ilksel saflığa uyanma, yenilenme ve günahlardan arınma ritüeli olarak da tanımlanabilir. Vaftiz'in bu sembolik anlamlarını, Yeni Ahit'te geçen birçok ifade de görmek mümkündür: "*Mesih İsa'ya vaftiz edildiğimizde hepimizin O'nun ölümüne vaftiz edildiğimizi bilmez misiniz? Baba'nın yüceliği sayesinde Mesih nasıl ölümden dirildiyse, biz de yeni bir yaşam sürmek üzere vaftiz yoluyla O'nunla birlikte ölüme gömüldük. Eğer O'nunkine benzer bir ölümde O'nunla birleştiysek, O'nunkine benzer bir dirilişte de O'nunla birleşeceğiz.*"[1006] "*Gidin bütün milletleri öğrencilerim yapın, onları Baba, Oğul, Kutsal Ruh adına vaftiz edin.*"[1007] "*Vaftizde O'nunla birlikte gömüldünüz ve O'nu ölümden dirilten Tanrı'nın gücüne iman ederek*

[1002] Haluk Çetinkaya, "Vaftiz İşleminin Kökeni, Vaftizhanelerin Tarihsel Gelişimi Ve Türkiye'den Bilinmeyen Bir Örnek: Mudanya Vaftizhanesi", *Güneş Karadeniz'den Doğar - Sümer Atasoy'a Armağan Yazılar,* ed. Şevket Dönmez (Ankara: Hel Yayıncılık, 2013), 53-65.
[1003] H. C. Townsend, "Purification: Christian", *Encyclopedia of Religion and Ethics,* ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/474-476; Frank K. Flınn, *Encyclopedia of Catholicism* (New York: Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, 2007), 84-87.
[1004] Bayrakdar, *Üç Dinin tarihi: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam*, 188.
[1005] Muhammet Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 60.
[1006] Romalılar 6:3-5.
[1007] Matta 28:19.

O'nunla birlikte dirildinîz." "*Ve siz suçlarınızla birlikte ölü iken, Allah bütün suçlarımızı bize bağışlamış olarak, sizi onunla beraber diriltti.*"[1008] Aynı şekilde Pavlus'un aktardığına göre Mesih, Şam yolculuğunda kendisine göründükten sonra:[1009] "*Ve şimdi ne gecikiyorsun? Kalk vaftiz ol ve O'nun ismini çağırarak günahlarından yıkan*" diye emretmiştir.[1010] Bununla birlikte Yeni Ahit'te geçen: "*İman edip vaftiz olanlar kurtulacaktır, fakat iman etmeyen mahkûm olacaktır*"[1011] ya da "*bir kimse sudan ruhtan doğmadıkça, Allah'ın melekûtuna giremez*"[1012] vb. ifadeler ise Vaftiz'in kurtuluşla ilişkilendirilmesine neden olmuştur.

Vaftiz'in yapılış şekli ve zamanı, Hıristiyan Mezhepleri arasında farklılık göstermesine rağmen hepsi tarafından uygulanan ortak bir sakrament olarak günümüze kadar ulaşmıştır.[1013] Örneğin, Ortodokslar vaftizi genellikle kaynak sularına dalarak icra ederken, Katoliklerse daha çok su serpme yoluyla yapılan vaftizi tercih eder.[1014] Ayrıca Hıristiyanların çoğunluğuna göre doğan her bebek, "asli günah"la dünyaya geldiği için doğumdan hemen sonra Vaftiz edilirken Baptistler, bunu reddeder.[1015]

***Foto 17*:** Hıristiyan bebek vaftizi.

***Kaynak*:** https://www.ortodokslartoplulugu.org/manevi-yasam/bebekler-neden-vaftiz-edilmelidirler/, e.t. 15.05.2022

[1008] Koloseliler 2:12-13.
[1009] Resullarin İşleri 22:7.
[1010] Resullerin İşleri 22:16.
[1011] Markos 16:16.
[1012] Yuhanna 3:5.
[1013] Michel, *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*, 89.
[1014] Serinsu, *Dinî Terimler Sözlüğü*, 375; Schimmel, *Dinler Tarihine Giriş*, 325.
[1015] Eroğlu, "Hıristiyanlık", 164.

Hıristiyan dünyasında genel olarak Vaftiz, şu şekilde icra edilir: Tören öncesi ilk iş olarak ritüelde kullanılacak "su ve yağ", dualar eşliğinde takdis edilerek hazırlanır. Vaftiz adayı, saflığı ve Mesih'te yaşamayı temsil eden beyaz elbisesini giyerek tören alanına gelir. Ardından papaz; "*bütün kötü ruhlar senden uzak olsun*" duasını okuyarak Vaftizi başlatır. Papaz Vaftiz adayının alnına kutsal yağı sürerken Diyakos (papaz yardımcısı) ise onu, nehre indirerek üç defa suya batırır ve *Teslis*'in sırrını aktarır. Ritüelin bu aşamasında adayın suya üç defa batırılması işlemi; İsa Mesih'in çarmıha gerilmesini, ölümünü ve yeniden dirilişini simgeler. Başka deyişle suya dalma ölümü, sudan çıkma ise Mesih'le birleşerek ilksel saflığa yeniden doğumu sembolize eder. Daha sonra papaz; "*seni İsa Mesih adına kutsanmış yağla meshediyorum*" diyerek, adayın tüm bedenini ovalar. Son olarak papaz, Yeni Ahit'ten okunan bölümler[1016] eşliğinde; "*seni Baba, Oğul, Ruhulkudüs adına vaftiz ediyorum*" diyerek ritüeli tamamlar.[1017]

Öte yandan Eski Ahit geleneğinde yer alan hastalıkların, Tanrı'nın günahkâr kullarına verdiği birer ceza olduğu anlayışı, Yeni Ahit'te de sürdürülür. Dolayısıyla Hıristiyan inanır, Tanrı'nın buyruklarına aykırı davrandığında kör, kötürüm, felç gibi hastalıklara maruz kalabilir. Hastalığın sebebi olarak görülen günahtan arınma ise ancak Vaftiz ile mümkündür.[1018] Yeni Ahit'te yer alan şu ifadeler bunu açıkça göstermektedir: "*Elişa ona şu haberi gönderdi: "Git, Şeria Irmağı'nda yedi kez yıkan. (Hastalıklı)tenin eski halini alacak, tertemiz olacaksın. Naaman'ın görevlileri yanına varıp, 'Efendim, peygamber senden daha zor bir şey istemiş olsaydı, yapmaz mıydın?' dediler, 'Oysa o sana sadece, 'Yıkan, temizlen' diyor. Bunun üzerine Naaman Tanrı adamının sözü uyarınca gidip Şeria Irmağı'nda yedi kez suya daldı. Teni eski haline döndü, bebek teni*

[1016] Romalılara Mektup 6:3-11; Matta 28:16-20.
[1017] Aydın, "Hıristiyanlık", 17/349; Urubshurow, *Introducing World Religions*, 167; Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 236.
[1018] Yuhanna 5:3-9; Luka 5:18-26.

gibi tertemiz oldu."[1019] "*Bu arada O'na dört kişinin taşıdığı felçli bir adamı getirdiler" "Kalabalıktan O'na yaklaşamadıkları için, bulunduğu yerin üzerindeki damı delip açarak felçliyi üstünde yattığı şilteyle birlikte aşağı indirdiler. İsa onların imanını görünce felçliye, 'Oğlum, günahların bağışlandı' dedi*"[1020]

Pedilavium (Ayak Yıkama) Ritüeli: Pedilavium, Katolik kilisesi'nin ruhanî lideri olan *Papa*'nın, kutsal perşembe günü; ilahiler eşliğinde, özellikle yoksul insanların ayaklarını yıkayarak gerçekleştirdiği bir ritüel arınma uygulamasıdır. Zira Yeni Ahit anlatılarında İsa ve havarilerin, müminlerin ayaklarını yıkadığı nakledilmektedir.[1021] Ayak yıkama ritüeli öncesi ve sonrası rahipler, ellerini takdis edilmiş suyla yıkarlar.[1022] Gerekli hazırlıklar yapıldıktan sonra *Papa*, bütün cemaatin ayağını sırayla yıkar.[1023] Pedilavium, alçak gönüllülüğün ifadesi olup bu durum Yeni Ahit'te şöyle dile getirilir: "*Ben Rab ve Öğretmen olduğum halde ayaklarınızı yıkadım; öyleyse, sizler de birbirinizin ayaklarını yıkamalısınız...* "[1024]

***Foto 18*:** Ortaçağdan kalma bir el yazması. İsa'nın St. Peter'in ayaklarını yıkaması ritüeli.

Kaynak: Jacob E. Safra, *Britannica Encyclppedıa of World Religions* (Chicago: Encyclopædia Britannica Published, 2016), 209.

[1019] II. Krallar 5:10-14.
[1020] Markos 2:3-5.
[1021] "*İsa ona dedi ki, "Yıkanmış olan tamamen temizdir; ayaklarının yıkanmasından başka şeye ihtiyacı yoktur. Sizler temizsiniz, ama hepiniz değil*" (Yuhanna 13:10).
[1022] Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 129.
[1023] Bayram Polat, "Metodist Kilisesi Tarafında Kutlanan Festivaller", *Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, ed: Ahmet Hikmet Eroğlu (Ankara: Berikan yayınevi, 2016), 470.
[1024] Yuhanna 13:14-16.

Suyun Kullanıldığı Diğer Ritüel Arınma Uygulamaları: Yeni Ahit'e göre Tanrı'ya ancak arınmış olarak yaklaşmak gerekmektedir: "*Öyleyse yüreklerimiz serpmeyle kötü vicdandan arınmış, bedenlerimiz temiz suyla yıkanmış olarak, imanın verdiği tam güvenceyle, yürekten bir içtenlikle Tanrı'ya yaklaşalım*."[1025] Bunu Petrus'un Eski Ahit'te yer alan, "*Rabbiniz olan Allah mukaddestir, siz de kendinîzi takdis edin*"[1026] ifadesine yaptığı vurguda da görmekteyiz: "*Sizi çağıran Tanrı kutsal olduğuna göre, siz de her davranışınızda kutsal* olun. *Nitekim şöyle yazılmıştır: «Kutsal olun, çünkü ben kutsalım.»*"[1027] Bu anlayış doğrultusunda Hıristiyan kiliselerinde kutsal alana geçiş ve ayine başlamadan önce "takdis edilmiş su"[1028] kullanılmaktadır. Nitekim tarih boyunca Hıristiyan kiliselerinin girişinde, içerisinde takdis edilmiş suların bulunduğu bir su teknesi her daim hazır bulundurulmuştur.[1029] Bu kapsamda kiliseye girerken gerek din adamları gerekse ayine katılacaklar, ayin öncesi su ile arınma işlemini gerçekleştirmek zorundadır.[1030] Öte yandan MS. IV. yüzyıla kadar İslamî gelenekte görülen abdestin bir benzerinin Hıristiyanlarca da uygulandığı bilinmektedir. Bugün ise uygulama cemaat üzerine su serpiştirme, el-ağız yıkama ya da parmakları suya batırdıktan sonra yüzü ve vücudu mesh etme şeklinde icra edilir.[1031] Ritüel arınma esnasında bazen Aden'deki dört kutsal nehir anısına, başa dört defa su döküldüğü de olur.[1032]

Günümüz Hıristiyanlığında ritüel abdestin belki de en güzel örneği, pazar günleri kilisede *Evharistiya Ayini* öncesi icra edilir. Mukaddes kurban ayinin son ve altıncı bölümünden *Şükrana Davet*'ten hemen önce papazlar, takdis edilmiş suyla ellerini ve

[1025] İbraniler 10:22.
[1026] Levililer 11:44.
[1027] Petrus'un I. mektubu 1:15-16.
[1028] Takdis edilmiş su, kilisede bir miktar bal mumu ve yağın suyun içerisine damlatılmasıyal elde edilir.
[1029] Gürkan, "Su: Diğer Dinlerde", 37/441; Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 133; Achtemeier, *Bible Dictionary*, 600.
[1030] İbraniler 10:22.
[1031] Joseph Descuffi, *Dinî Ayin Kitabı* (İzmir: 1961), 39-60.
[1032] Gilbert Cope, Symbolism in the Bible and the Church, s. 102.

ağızlarını yıkayarak dualarına başlamaktadır.[1033] Diğer yandan Katolik kiliselerinde Evharistiya ayinine katılanlar da din adamlarıyla birlikte törenden önce ve sonra olmak üzere ellerini ve ağızlarını yıkarlar.[1034] Hıristiyanlıkta su vasıtasıyla yapılan ritüel abdestlerin günah itirafına girmeden önce de uygulandığı görülür. Ayrıca bazı bölgelerde inanırlar evlerine veya mezarlara girip çıkarken üzerlerine kutsal suyu serperler.[1035] Yine Hıristiyanlar, kıtlık ve kuraklık gibi zor durumlarda hayvanlarına veya tarlalarına su serperek, kirliliği uzaklaştırmaya çalışmışlardır.[1036]

1.4.3. İslam

Kutsal kitap geleneğinde bulunan "asli günah" anlayışı, İslamiyet'te yoktur. Nitekim Kur'an-ı Kerim: *"...Biz insanı en güzel biçimde yarattık*"[1037] buyurmaktadır. Diğer yandan Kur'an, insanoğlunun çeşitli vasıflarını anlatırken; tabiatı gereği kötülük ve günah işleme potansiyeline sahip olduğunu da özellikle vurgular: "*Kişiye ve onu şekillendirene, sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyeti verene and olsun ki: Kendini arıtan saadete ermiştir. Kendini fenalıklara gömen kimse de ziyana uğramıştır.*"[1038] Hz. Muhammed ise konuyu şu şekilde açığa kavuşturmuştur: "*Âdemoğlunun hepsi hata edicidir. Hata edenlerin en hayırlılarıysa arınanlardır*."[1039] Ancak bu günah ferdî olup hiç kimse, başkasının hatalarından dolayı günahkâr olmaz: "*Hiçbir günahkâr bir başkasının günahını yüklenmez, akraba bile olsa. Arınıp temizlenen, kendi benliği için arınıp temizlenir...*"[1040], "*Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür kimde zerre miktarı şer işlemişse onu görür.*"[1041] Neticede Kur'an, günah ve günahtan arınma

[1033] Descuffi, *Dinî Ayin Kitab*, 39-60.
[1034] S.G.F. Brandon (ed.), *Dictinory of Comparative Religion* (London: C. Tinling and C. L., 1970), 21.
[1035] Cross, *The Oxford Dictionary of the Christian Church*, 6; Descuffi, Dinî Ayin Kitabı, 39-60.
[1036] Oestigaard, *Water and World Religions An Introduction*, 83-84.
[1037] et-Tin 95/4.
[1038] eş-Şems 7/10.
[1039] İbn-i Mâce, "Zühd", 30.
[1040] Fâtır 35/18.
[1041] ez-Zilzal 7/8.

problemine çeşitli ayetlerde yer vermekte, arınmayı ise kurtuluşa giden yol olarak göstermektedir.[1042]

Öte yandan İslam, doğum ve adet görme sonrası gelen bedensel akıntıları, cinsel ilişkiyle rüyalanmayı, "hükmî kirlilik" olarak görür.[1043] Hükmî yönden kirli olan (dinen temiz sayılmayan) bu kişiler, maddeten temiz olup hükmen kirlidirler. Dolayısıyla "hayız, nifas ve cünüplük" gibi hallerde kişi, Yahudilikte olduğu gibi murdar olmaz.[1044] Başka deyişle bu kişilerle bir arada olma, sohbet etme, yiyip içme vb. eylemler kirliliğe yol açmaz.[1045] Ayrıca İslam'da dinen temiz sayılmayan doğası gereği kirli kabul edilen veya bir alanı kirletme etkisi olan necis maddeler de vardır.[1046] Bunların başında idrar, dışkı, meni, kan, leş, domuz, şarap vb. sarhoş edici içkiler gelir.[1047]

İslâm kaynaklarında ritüel arınma kavramı ise genellikle; "temizlik, temiz olma, temizlenme" anlamında Arapça *tahâret* (tuhr) kelimesiyle ifade edilir.[1048] Fıkhî bir terim olarak *tahâret*; Müslüman'ın kurtuluşa ermesi için[1049] gerekli olan "beden, kalp, ruh ve ahlâk" temizliğini ifade eder. Bu durum, Kur'an'ın "maddî ve manevî arınma"yı, bir bütün olarak ele almasıyla ilgilidir: "*Ey örtüsüne bürünen peygamber, kalk ve insanları uyar… Her türlü pislikten uzak dur.*"[1050] "*Allah arınmak isteyenleri sever.*"[1051] "*Kim temizlenirse ancak kendisi için temizlenmiş olur.*" "*Allah size zorluk ve darlık*

[1042] Fâtır 35/18; el-Bakara 2/151; en-Necm 53/32; Lokman 31/34.
[1043] Muzammil H. Sıddıqı, "Salat", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 12/8057; Long, "Purity and Pollution", 352-353.
[1044] "*Ey Ebû Hureyre nerelerdeydin?" "Ya resulullah! cünüptüm; bu pis halde seninle bulunmak istemedim." deyince, resulullah şöyle buyurdu: " Sübhanallah! Müslüman asla necis olmaz*." (Buhârî, "Ḥayız", 3., "Gusül", 23-24; Tirmizî, "Ṭahâret", 89-100.)
[1045] Salim Öğüt, "Cenâbet", *TDV. İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1993), 7/349-351.
[1046] William Popper, "Purification: Muslim", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918), 10/495-500.
[1047] Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 1052-1053.
[1048] Halit Ünal, "Taharet", *İslamiyet- Hıristiyanlık kavramlar Sözlüğü,* ed. Mualla Selçuk vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013), 724.
[1049] "*Doğrusu, temizlenip arınan, kurtuluşa ermiştir*"(el-A'lâ 87/14). "*Allah'a ancak arınmış bir kalp ile gelen kurtuluşa erer*" (eş-Şuara 26/89).
[1050] el-Müddesir 74/1-5.
[1051] et-Tevbe 9/108.

vermek istemez. Sizin temiz olmanızı ve hakkınızda nimetini tamamlamak ister"[1052] vb. ayetler, temizliğin her şeklini içine alan genel mahiyetteki buyruklardır.[1053] Aynı şekilde Hz. Muhammed'in: "*Din temizlik üzerine kurulmuştur.*"[1054] "*Allah temizdir, temizliği sever.*"[1055] "*Temizlik imanın yarısıdır*"[1056] şeklindeki beyanları da bu durumu destekler niteliktedir.[1057] Nitekim İslam kültüründe; cami, medrese ve hamamın birbirine yakın olarak inşâ edilmiş olması; maddî/manevî temizlik anlayışının içiçe geçtiğinin açık bir göstergesidir.[1058]

Sonuç olarak İslam'da *tahâret*; hem beden,[1059] elbise veya çevrede bulunan maddî kirler (necaset)'den temizlenmeyi hem de hayız, nifas, cünüplük gibi manevî (hükmî) kirlerden arınmak için su vasıtasıyla gerçekleştirilen Gusl abdestini kapsar.[1060]

Gusl: Sözlüklerde "yıkanmak, paklanmak, temizlenmek, arınmak" gibi anlamlara gelen Gusl, Fıkhî bir terim olarak "cünüplük hali"[1061] veya "kadınların özel halleri"nde[1062] oluşan manevî kirlenmelerden arınma maksadıyla yapılan ritüel bir yıkanmadır.[1063] Gusl, hükmî kirlilik durumlarında Müslümanlarca yerine getirilmesi farz olan bir abdest çeşididir. Bu bağlamda cinsel eylem,[1064] rüyalanma, adet görme[1065]

[1052] el-Mâide 5/6.
[1053] Fâtır 35/18.
[1054] İmam Gazali, *İhyau Ulûmid-din*, çev. Ahmed Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975), 1/334.
[1055] Tirmizî, "Edeb", 41.
[1056] Müslim, "Tahâret", 1.
[1057] John L. Esposito, "Islam", *Encyclopedia of Religious Practices*, ed. Thomas Riggs (New York: Thomson Gale Published, 2006), 1/372.
[1058] Hüseyin Çelik, *Temizlik Doğuda Doğar* (Ankara: TDV. Yayınları, 1995), 3-4.
[1059] "*Büyük İslam bilgini ve ahlakçısı İmam-ı Gazali (1058- 1111), maddi temizlik kapsamında olan insanın bedensel temizliği konusundaki hadislerden, bedenle ilgili temizliği ön gören on iki sünnet çıkarılabileceğini belirtir. Bunlardan bir kısmı baş temizliğiyle ilgili olup; saçı temizleyip taramak, ağzı su ile yıkamak, burnu yıkamak, bıyıkları kesmek, misvak kullanarak dişleri temizlemektir. Bir kısmı da diğer organların temizliği ile ilgili olarak tırnakları kesmek, elleri temiz tutmak, küçük ve büyük abdestten sonra iyice temizlenmektir*" (Gazali, *İhyau Ulûmid-din*, 1/388).
[1060] "*Biz gökten pâk ve temizleyeci bir su indirdik."(Furkan, 25/48.); "Kendinden bir emniyet olmak üzere… sizi temizlemek, şeytanın pisliğini sizden gidermek, kalbinizi sağlamlaştırmak… için üzerinize gökten su indiriyordu*" (el-Enfâl 8/11).
[1061] İslam'da Fıkhî bir terim olarak her türlü cinsel aktivite ve rüyalanma sonucu erkek ve kadın cinsel organından gelen akıntıyla oluşan hükmî kirlilik durumu. (Öğüt, "Cenâbet", 7/349-351).
[1062] Kadınları ritüel yönden kirli kılan özel haller; her ay başı görülen kanama (hayız hali) ve doğum sonrası yaklaşık kırk gün süren kanama (nifas hali)'dir.
[1063] Şener, "Gusül", 14/213-214.
[1064] "*Eğer cünüpseniz iyice temizlenin*" (el-Mâide 5/6).

ve doğum sonucu ruhsal yönden kirlenen Müslüman kadın ve erkeklerin Gusl abdesti alması zorunludur. Bu kişilerin usulünce Gusl olmadan namaza durmaları,[1066] kutsal bir mekâna girmeleri,[1067] ziyaret tavafı yapmaları[1068] Kur'an'a dokunmaları[1069] câiz görülmemiştir.

Diğer yandan hac esnasında yerine getirilen; ihrama girme, Arafat ve Müzdelife vakfesi yapma, veda tavafı, şeytan taşlama, kurban kesimi ve Mescid-i Nebi'yi ziyaret öncesi de Gusl almak sünnettir.[1070] Ayrıca ergenliğe giren, kan aldıran, baygınlık ve cinnet geçiren kişilerin iyileşmesi halinde Gusl alması müstehab sayılmıştır.[1071] Gusl Abdesti, almanın söz konusu olduğu bir diğer durum; müşriklerin, Kur'an-a göre necis addedilmiş olmalarıdır: "*Ey iman edenler! Müşrikler bir pislikten ibarettir. Onun için, bu yıldan sonra Mescid-i Harama yaklaşmasınlar…*"[1072] Müşriklerin pisliği, Tefsir ve Fıkıh Kitapları'nda maddî ve manevî açıdan ele alınmış olup; bazı İslam bilginlerine göre bir müşrikle musafaha eden Müslüman'ın, temastan dolayı hükmî kirliliğe maruz kaldığına kanaat getirmişlerdir. Bu durumda Müslümanın, Gusl alması tavsiye edilmiştir.[1073] Ayrıca yeni Müslüman olanın Gusl alması, Hanefi ve Şâfii mezhebine göre müstehap iken Mâlikilerle Hanbelilerdeyse vaciptir.[1074]

Gusl abdesti, ağza ve burna su[1075] aldıktan sonra bütün vücudu kuru yer bırakmayacak şekilde yıkamaktan ibarettir.[1076] Ayrıca banyo öncesi varsa bedenindeki

---

[1065] "*Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki: "O bir ezadır(rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın. Temizlendikleri vakit, Allah'ın size emrettiği yerden onlara yaklaşın. Şüphesiz Allah çok tövbe edenleri sever, çok temizlenenleri sever*" (el-Bakara 2/222).
[1066] "*Ey inananlar! Cünüp iken gusledene kadar namaza yaklaşmayın!.. Allah size güçlük çıkartmak istemez; ama sizi temizlemek ve şükretmeniz için, size olan nimetini tamamlamak ister*" (en-Nisa 4/ 43).
[1067] "*Özel günlerdeki kadına ve cunuba, mescidi, şüphesiz helal kılmam*" (Ebu Davud, "Taharet", 92).
[1068] el-Bakara 2/125; Ebu Davud, "Taharet", 92.
[1069] "*Ona ancak tertemiz (abdestli) olanlar dokunabilir*" (el-Vakıa, 56/79).
[1070] Akinade "Hajj", 159-161; Esposito, "Islam", 1/354.
[1071] Şener, "Gusül", 14/213-214.
[1072] et-Tevbe 9/28.
[1073] İbn Kesîr, *Tefsîru'l-kur'ani'l-azîm* (Kahire: Mektebetu dâru't-turâs, 1980), 2/346.
[1074] Şener, "Gusül", 14/213-214.
[1075] İslamiyet'te ritüel temizlik doğal hali bozulmamış, rengi, tadı, kokusu değişmemiş "mutlak su" ile alınır. Yağmur ve kar suyu, akarsular, göller vb. doğal sular bu kapsamda yer alır.
[1076] Serinsu, *Dinî Terimler Sözlüğü*, 107.

pisliği temizledikten sonra besmele getirip Gusl'e niyet ederek başlamak sünnettir. Abdest sırasında suyu idareli kullanma, organları üçer defa yıkama, önce sağ sonra sol omza su dökme, abdest esnasında konuşmamak da Gusl'ün adabındandır. Gusl'de bütün vücudu yıkamak esas olduğuna göre saç ve sakal diplerine suyu iyice ulaştırmak gerekir. Küpe ve yüzük gibi takıların oynatılarak, suyun buralara ulaşması da sağlanmalıdır.[1077]

Abdest: Müslümanların kutsal bir mekâna girerken[1078] veya ibadet öncesi necasetten ve hükmî kirden arındıktan sonra tam bir safiyetle Allah'ın huzuruna çıkması zorunludur. Bu kapsamda Gusl, hükmî temizlenme anlamına gelirken namaz kılacak mükellefin; bedenini, elbisesini ve ibadet mahallini görülür pisliklerden arındırması ise necasetten temizlenmedir.[1079] İbadet öncesi abdest almanın gerekliliği, Kur'an-ı Kerim'de geçen şu ayetlere dayandırılır: "*Ey müminler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başlarınızı meshedip topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüpseniz temizlenin. Şayet hasta veya yolculukta iseniz veya ayakyolundan gelmişseniz, temiz bir toprağa teyemmüm edin; yüzlerinizi ve ellerinizi onunla meshedin. Allah sizi zorlamak istemez. Fakat sizi arıtıp üzerinize olan nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.*"[1080] "*Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin)…*"[1081] "*Elbiseni tertemiz tut, maddi manevi kirlerden arın, pis ve murdar olan her şeyden kaçın!*"[1082] Kur'an, mescitlerin temizliğinden söz ederken Allah'ın temizlik konusunda titiz davrananları sevdiğini bildirilir: "*...Orada temizlenmeyi seven kimseler vardır. Allah da temizlenenleri sever.*"[1083] Konu ile ilgili olarak Hz. Muhammed de: "*İşte bu (abdest) benim ve benden*

[1077] Şener, "Gusül", 14/213-214; Vecdi Akyüz, *Namaz* (İstanbul: İz yayınları, 2006), 231-232.
[1078] Tâhâ 20/12.
[1079] Akyüz, *Namaz*, 66; Long, "Purity and Pollution", 352.
[1080] el-Mâide 5/6.
[1081] el-A'râf 7/31.
[1082] el-Müddessir 74/4-5.
[1083] et-Tevbe 9/108; Ayrıca Bkz.: el-Bakara 2/125; et-Tevbe 9/108; el-Hac 22/26.

önceki (Hıristiyan ve Yahudi)'lerin âdetidir"[1084] "*Namazın anahtarı temizliktir.*"[1085] "*Sizden biri abdest bozduğu zaman, abdest almadığı sürece, Allah onun namazını kabul etmez*"[1086] buyurmuştur.

Farsça'da *âb* (su) ve *dest* (el) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan ve "el suyu" anlamına gelen abdest, su vasıtasıyla vücudun belli bölgelerinin yıkanmasıyla gerçekleştirilen bir ritüel arınma uygulamasıdır.[1087] Bu yıkanma, her ne kadar fiziksel temizlikle ilgili görünse de esas olan abdestin; maddî temizliğin ötesinde ruhsal bir arınma durumunu ifade ediyor olmasıdır. Başka deyişle abdest, sadece vücut azalarını necasetten temizlemekle kalmaz aynı zamanda ruhsal arınmayı da sağlar.[1088] Nitekim abdest suyunun manevî kirleri arındırıcı nitelikte olduğunu, Hz. Muhammed şu ifadelerle dile getirmiştir: "*Kim emrolunduğu gibi abdest alır ve namaz kılarsa geçmiş günahları bağışlanır.*"[1089] "*Mümin bir kul abdest alır ve yüzünü yıkarsa gözleri ile bakarak işlediği bütün günahlar abdest suyu veya suyun son damlası ile yüzünden akar gider. Ellerini yıkadığında onlarla tutarak işlediği günahlar abdest suyu veya suyun son damlası ile ellerinden çıkar gider. Ayaklarını yıkadığı zaman, onlarla yürüyerek işlediği günahlar abdest suyu veya suyun son damlası ile ayaklarından gider. Neticede bu kimse günahlarından arınmış olur.*"[1090] Aynı şekilde: "*Kim abdestli olduğu hâlde yeniden abdest alırsa, Allah-u Teâlâ bu sebeple kendisine on hasene yazar*"[1091] buyurması, mevcut haliyle abdestli olan Müslüman'ın tekrar abdest almaya teşvik edilmesi; abdest suyunun günahları temizleyen manevî fonksiyonunun bir sonucudur.[1092] Ritüelin bu sembolik ve manevî yönü, abdest esnasında her organı yıkarken yapılan dualarda

[1084] İbn-i Mâce, "Ṭahâret", 47.
[1085] Ebu Davud, "Salât", 73; Tirmizî, "Tahâret", 3.
[1086] Buhârî, "Vudu", 2.
[1087] H. Kassim, "Islam", *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*, ed: F. A. Salamone (New York: Routledge Published, 2004), 196; Ellwood, *The Encyclopedia of World Religions*, 348.
[1088] Neusner vd., *Judaism and Islam In Practice*, 34-36.
[1089] Müslim, "Tahâret", 8.
[1090] Müslim, "Taharet", 32.
[1091] Tirmizî, "Tahâret", 44/59; İbn-i Mâce, "Tahâret", 73.
[1092] İslam'da bu durum halk arasında; "Nûrun alâ nûr" yani Abdest üstüne abdest- nûr üstüne nûr şeklindeki ifade edilir.

görmek de mümkündür. Ayrıca abdestin temiz su ile alınması esas olmakla birlikte suyun kullanılamaması veya bulunamaması durumlarında toprakla[1093] teyemmüm edilebilmesi de esas amacın manevî arınma olduğunun bir diğer göstergesidir.[1094]

Kur'an[1095] ve sünnete uygun bir abdest şu şekilde alınır: İlk olarak besmele getirilerek niyet edilir ve eller iyice yıkanır. Ardından üçer defa, ağız ve burun suyla temizlenir. Yine üç kez olmak üzere yüze su atılarak yıkanır. Daha sonra önce sağ olmak üzere kollar dirseklere kadar yıkanır. Başın üst kısmı, kulak ve boyun sırayla bir defa meshedildikten sonra ayak yıkamaya geçilir. Abdestin son adımı olan bu aşamada sağdan başlanarak ayaklar bileklere kadar sırayla yıkanarak ritüel sonlandırılır.[1096]

Öte yandan namazın dışında her hayırlı işe abdestli başlamak da tavsiye edilir. Örneğin; yolculuğa çıkmadan önce abdest almak, uykuya abdestli yatmak, uykudan uyanıldığında abdest almak, kurban kesmek için abdestli olmak, yemekten önce elleri yıkamak[1097] vb. pratikler, Müslümanlarca faziletli eylemler olarak görülür.[1098]

2. ATEŞİN KULLANILDIĞI ARINMA RİTÜELLERİ

2.1. Eski Medeniyet Dinleri

İlk çağlardan beri ritüel arınma vasıtası olarak kullanılan "su/ateş/toprak" grubunun önemli elementlerinden biri olan ateş, sıcağın ve ışığın kaynağı olarak arkaik insanın günlük hayatında vazgeçilmez bir öneme sahip olmuştur. Ateşin bu önemi, onun zaman içinde kutsallaştırılıp bir kült haline getirilmesini sağlamıştır.[1099] Nitekim tarih boyunca

[1093] En-Nisa 4/53.
[1094] Juan E. Campo, *Encyclopedia of Islam* (New York: Infobase Publishing, 2009), s.6.
[1095] "*Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın)…*" (el-Mâide 5/6).
[1096] N. J. Dawood, *The Islam Book* (New York: Penguin Random House, 2020), 43; Brandon (ed.), *Dictinory of Comparative Religion*, 21; Serinsu, *Dinî Terimler Sözlüğü*, 2.
[1097] "*Yemeğin bereketi, yemekten önce ve sonra elleri yıkamaktır*" (Ebu Davud, *Sünen*, 4/136).
[1098] Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 130; Cilacı, *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*, 9.
[1099] Altunay, *Paganizm*, 1/101.

hemen hemen bütün eski toplumlarda varolagelen "ateş kültü", kimi zaman kutsalın bizatihi kendisi kimi zamanda kutsalın sembolik tezahürü olarak arınma ritüellerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda eski medeniyetlerde görülen ateş üstünden atlama, üzerinde yürüme, içinden geçme, etrafında dolaşma, ateşin külünü vücuda sürme, dumanı başın üzerinde gezdirme, tütsüleme, mum yakma, meşale yakma, havaya ateş açma, güneşe ve yoğun ısıya maruz kalma vb. pratiklerin tamamı; ateş vasıtasıyla, bireyi günah ve kirlenmişlikten arındırmaya yöneliktir.[1100]

2.1.1. Mezopotamya ve Anadolu Dinleri

Mezopotamya inanç sisteminde ateş elementi, kötü ruhları yok eden, insanı günahlardan ve kirlenmişliklerden arındıran bir vasıta olarak görülmüştür.[1101] Bu anlayışa paralel olarak tüm Mezopotamya Bölgesi'nde periyodik olarak tapınakların önünde yakılan ateşin üzerinden atlanıldığı bilinmektedir. Akşam karanlığında yakılan meşaleler eşliğinde şehrin tüm sokakları, gece boyunca günahlardan ve kirlerden arındırılırdı.[1102] Babil'de ritüel arınma uygulamalarında, ateşle birlikte tütsü kullanımı da oldukça yaygındı.[1103] Daha önce değinildiği üzere tüm Mezopotamya'da Tanrı'ya/tanrılara karşı işlenen günahlar, hastalığın nedeni olarak görülürdü. Öyle ki hayvan ısırması gibi nedeni açıkca bilinen hastalıklar bile Tanrı'nın/tanrıların o kişiyi, cezalandırması olarak görülürdü.[1104] Böyle durumlarda, *Aşipu* ismi verilen rahipler, hastaya *Maklu* (ateşte yakma) *Ritüeli*'ni uygulardı.[1105]

Hitit Metinleri'nden anlaşıldığı kadarıyla, arınma ritüellerinde suyun yanı sıra ateş ve külü de kullanılmıştır. Bu kapsamda Hitit Toplumu, her türlü günah ve kirlilik durumunda kendilerini ateşle arındırmıştır. Ritüel arınma esnasında halk, büyük bir

[1100] Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 353.
[1101] H. Tanyu, "Ateş", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1991), 4/53.
[1102] Demirci, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*, 33; Gündüz, "Nevruz", 33/60-61.
[1103] Çığ, *Sumerli Ludingirra: Geçmişe Dönük Bilimkurgu*, 15; Kölemenoğlu, *Ana Tanrıça Gerçeği*, 77-78.
[1104] Margotta, *Tıp Tarihi*, 10.
[1105] Günaltay, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya,* 489.

coşkuyla yakılan ateşin üzerinden atlar; önceden hazırlanmış ateşli çemberlerden hızlıca geçerlerdi.[1106] Ayrıca Hititliler, savaştan döndükten sonra ritüel arınmalara başvurmuştur. Ritüel uygulama, kurban takdimiyle başlar; daha sonra sırayla tuzlu suyla yıkanılır, meydanda yakılan ateşin üzerinden atlanır veya iki ateş arasından geçilirdi.[1107] Kışların sert ve çetin geçtiği Urartu Krallığı'nda da ateş unsuru, ritüellerde kullanılan en önemli arınma vasıtasıydı. Urartu Tapınakları'nın içinde bulunan ve *Haldi*'ye adandığı düşünülen silahların, kutsal alana alınmadan önce ateşle arındırıldığı bilinmektedir.[1108]

2.1.2. Maya ve Aztek Medeniyetleri ile Amerika, Avustralya Yerel Dinleri

Ateş ve dumanın günahları ve kirliliği arındırdığı inancı, Maya ve Azteklerde de vardır. Bu doğrultuda ritüel arınma öncesi tütsüler yakılır, murdar olan kişilerin vücuduna kutsal ateşin külü sürülürdü.[1109] Günümüzde Meksika'nın *Chiapas Eyaleti*'nde yaşayan ve *Maya* kökenli olan yerli halklar, günahlardan arınmak için "ateş üzerinde yürüme" ritini uygular.[1110] Tütsüyle arındırma geleneği ise kıtanın diğer yerli kabileleri olan *Pawniler*, *Apaçiler*, *Çerokiler*, *Ponkalılar* ve *Creekler*de görülür. Bu yerli halklar, ritüel arınmalarda özellikle "sedir ağacı" tütsüsünü kullanmaktadır. Savaş sonrasında hem ölümün hem de yabancıyla temasın yol açtığı kirden arınmak içinse savaşa katılmış bütün erkekler, uzun bir tecrid sürecine girer. Bu süre zarfında diğer insanlarla her türlü temastan kaçınırlar. Kullandıkları kab- kacakları ateşte yakar ve her gece ateş etrafında dönerek dans ederler.[1111]

Kirliliğin yol açtığı benzer inziva süreci, kızların adet döneminde de görülür. Bu kapsamda Kuzey Amerika *Tinneh Kızılderilileri* ve *Alaska Eskimoları* arasında bu

[1106] Coşkun, "Hitit Kap İsimleri", 3-1/ 31.
[1107] Wilkison, *Symbols and Signs*, 31; Dinçol, "Aššella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış", 1-40.
[1108] Altan Çilingiroğlu, *"Silah, Tohum, Ateş", Anadolu'da Doğdu: 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan*, ed. Taner Korkut (İstanbul: Ege yayınları, 2004), 257-267.
[1109] Macculloch, "Baptism (Ethnic)", 2/367-375.
[1110] D.,"Orta Amerika'da Ateş", 1/84.
[1111] Edwin O. James, *Comparative Religion: An Introduction and Historical Study* (London: University Paperbacks, 1969), 252.

dönemdeki kızlar, "adet kulübeleri"nde topluluktan izole şekilde yaşamaya zorlanırlar. İnzivaları süresince kullandıkları eşyalar ve yemek yedikleri tabaklar başka hiç kimse tarafından kullanılamaz. İnziva dönemi, ancak ateş vasıtasıyla yapılacak arınmayla son bulur. Ayrıca *Mikronezya Adaları*'ndan biri olan, *Yap Adası* ve Nepal'in kırsal bölgelerinde bulunan köylerde de aynı uygulama günümüze kadar ulaşmıştır.[1112]

***Foto 19*:** Nepal'in kırsal kesiminde bulunan bir adet kulübesi.

***Kaynak*:** https://www.haberler.com/fotogaleri/kadinlar-regl-donemlerinde-kirli-kabul/, e.t. 01.02.2022

Diğer yandan "buhar kulübeleri", Kuzey Amerika Yerlileri arasında görülen en yaygın ritüel arınma uygulamasıdır. Ritüel için dışarda yakılan kutsal ateşte kızdırılan taşlar, kulübenin ortasındaki bir çukura yerleştirildikten sonra üzerine su dökülerek yüksek buhar elde edilir. Murdar kişiler, bu kulübelerde saatlerce yüksek sıcaklık ve buhara maruz bırakılarak arındırılır. Örneğin, *Navajo Yerlileri*, arınmak için öncelikle buhar kulübesinin ortasına ateş yakar. Ardından din adamı gözetiminde murdar olan kişiler, hep birlikte kulübeye girer ve dualar eşliğinde yanan ateşi tavaf ederler. Dışarı çıkan din adamı, bir süre sonra yeniden içeri girerek yangını söndürür ve herkesi tütsü ile arındırarak ritüeli sonlandırır. Ciddi kirlilik durumlarında erkeklerin ateşin üzerinden atlamaları ve kadınların mümkün olduğu kadar ateşe yakın yürümeleri gerekebilir.[1113] Bir diğer Kızılderili köyü olan *Huron*'da ise kirlilik veya hastalık baş gösterdiğinde

[1112] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/457-461; Frazer, *Altın Dal*, 1/166-167.
[1113] Tokarev, *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*, 158.

Lonouyroya Ritüeli'ne başvururlar. Ritüel kapsamında erkekler, gece boyunca yanmış odunları; koşar adımlarla köyün çevresine atarak, tüm kabileyi arındırır.[1114]

Ateşle arınma ritüeli, birçok Pasifik ve Hint Okyanusu'nda yaşayan yerel halklar tarafından da icra edilir.[1115] Örneğin, Avustralya yerli kabilelerinden biri olan *Aborjinler*de yabancılar, tabu olarak görülür. Dolayısıyla yabancı bir kabile üyesi, köylerine geldiğinde ellerindeki meşalelerle onu arındırırlar. Aynı gerekçeyle kabileden biri, yolculuk dönüşü aile bireylerine yaklaşmadan önce de ateşle arınmaya tabi tutulur.[1116] Bir diğer Avustralya yerli halkı olan *Aruntalar*da da benzer bir uygulama görülür. Yolculuktan dönen kabile üyesi, altına yakıcı korların yerleştirildiği bir yatağa yatırılır. Böylece boğucu dumanın ve sıcaklığın tesiriyle arınmış olur.[1117] *Yeni Zelanda Maorileri* ise adet dönemindeki kadınları, kabileden uzak yaşamaya zorlar. Bu süre zarfında kullandıkları tüm eşya, kab- kacaklar ateşle arındırılır.[1118] Ayrıca *Papua Yeni Gine*'de arınma amaçlı olarak ritüel pratiklerde tütsü kullanımı devam etmektedir.[1119] Geçmişte Kamboçya Ormanları'nda yaşayan yerli halk, kuraklık ve hastalıkların sebebi olarak toplumun işlediği günahları görürdü. Yağmuru yağdırması için "ateş kralı" diye bilinen gizemli krallarına adaklar sunar, ateş vasıtasıyla arınma ritleri icra ederlerdi. Bu anlayışın devamı olarak halen bölgede özellikle salgın hastalık döneminde tapınaklarda küçük adak mumları yakılmaktadır.[1120]

2.1.3. Mısır Medeniyeti ile Afrika Yerel Dinleri

Eski Mısır'da ateş, arındırıcı ve ceza unsuru olarak algılanmıştır. Nitekim tarih boyunca Mısır Tapınakları'nda kötülüklerden korunmak, tanrıların gazabından emin olmak, hastalıklardan şifa bulmak, kirlilik ve günahlardan arınmak maksadıyla ateş ve

[1114] Frazer, *Altın Dal*, 2/153.
[1115] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 59-60.
[1116] Fallaize, "Purification: Introductury and Primitive", 10/462; Frazer, *Altın Dal*, 1/153.
[1117] Durkheim, *Dinî Hayatın İlk Şekilleri*, 323.
[1118] Frazer, *Altın Dal*, 1/166.
[1119] Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*, 178.
[1120] Frazer, *Altın Dal*, 1/55-57.

tütsünün kullanıldığı düzenli arınma pratikleri uygulanmıştır.[1121] Öyle ki günah işlemiş olduğu iddia edilen kişiler, günahsız olduğunu ispatlamak için ateşin içinden yürüyerek yanmadan geçmek zorundaydı.[1122] Diğer yandan birçok toplumda görülen, oyuncak kayıkların kötü ruhları ve günahları alıp götürmesi için suya salınması geleneği, Mısır'da da görülür. Genelde kutsal zamanlarda gerçekleştirilen bu ritüel uygulamada, kayığa konulan mumlar, yakıldıktan sonra dualar eşliğinde suya salınırdı.[1123]

Antik Mısır geleneğinde ateşin kullanıldığı tütsüleme, meşale yakma, ateş etrafında dans etme, ateş üzerinden atlama, ateş üzerinde yürüme, ateşin dumanına maruz bırakılma, ateşin külünü vücuda sürme gibi daha birçok ritüel uygulama zamanla tüm Afrika halklarında da görülür olmuştur.[1124] Örneğin, *Güney Afrika*'da tabuları çiğneyen kabile üyeleri, bunun yol açtığı ruhsal kirlenmeden arınmak amacıyla nehre inerler. Dönüşte kabile reisi, meydanda büyükçe bir ateş yakar. Ateşten çıkan duman eşliğinde yapılan ritüel jestler sayesinde tüm kabile arınmış olur. *Batı Afrika Kabileleri*'nde ise aile reisi, çıktığı uzun ve meşakkatli yolculuk sonunda evine dönmeden önce arınmak için bir kâhine başvurmak zorundadır. Kâhin, murdar olmuş erkeği önce suyla yıkar, daha sonra alnına kutsal ateşin külünü sürer. Burdaki amaç, evden uzak kaldığı sırada yabancılarla temasın yol açtığı kirliliğin köye bulaşmasını önlemektir. *Ga Dini*'nde ise ritüellerden önce mabet ve kutsal sayılan avlusu, özel bir yağ tütsüsüyle arındırılır.[1125]

2.1.4. Yunan ve Roma Medeniyetleri ile Avrupa Yerel Dinleri

Antik Yunan ve Roma medeniyetleri ateşi, önemli bir saflık kaynağı olarak görmüştür. Nitekim *Ellussian Gizemleri*'nden öğrendiğimiz kadarıyla inanırlar; yakılan ateşin etrafında dans ederek, üzerinden atlayarak veya dumanından istifade ederek

[1121] Yiğitoğlu, *Dinlerde Dua, Sunu ve Sunaklar*, 44; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 61.
[1122] Yıldırım, *İran Kültürü*, 82-85; Tanyu, "Ateş", 4/53.
[1123] Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*, 126.
[1124] Akonor, "Purification", 548-550; Nehusi, "Water", 706-709.
[1125] Frazer, *Altın Dal*, 1/25-153; Brown, *A Guide to Religions*, 32-33.

kendilerini ve hayvanlarını arındırmışlardır. Özellikle Yunan Tapınakları'nda gerçekleştirilen ritüellerin vazgeçilmez bir parçası olan meşaleler, kirli olan insanları ve nesneleri arındırma işlevini görmüştür.[1126] Nitekim Antik Dönem Yunanlı Yazarların konuya açıklık getiren metinleri, günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yazarlardan biri olan *Potter*, ritüellerde kullanılan meşalenin önemi hakkında şunları yazmıştır: "*Tapınak girişindeki kâsenin içinde bulunan su, adak odasından alınan bir meşale ile kutsanırdı. Ayin öncesi herkes bu suyla kutsanırdı. Aynı meşale çoğu zaman tapınağa girenlerin üzerlerine su serpmek için de kullanılırdı.*"[1127]

Romalılarda ise tapınak görevlileri olan *Vestallar*, kutsal alanda bulunan ateş ve meşaleyi özellikle kışın sıkı bir şekilde muhafaza etmişlerdir. Kötü ruhlar, günah ve kirlilik ancak tapınakta düzenli olarak yakılan meşale ve mumlar sayesinde dağıtılabilmiştir.[1128] Frazer, konuyla ilgili Roma'dan ilginç bir örnek verir: "*İtalya'daki Aricia Koruluğu'nda yılın en sıcak zamanlarında yapılan ritüel arınmalarda ateşin çok önemli rol oynadığı görülmekte ve burada yapılan 'Diana tapımları' süresince çok sayıda meşale gökyüzünü aydınlatırdı. O gün tüm İtalya'da evin ocağı etrafında dualar eşliğinde ritüel arınmalar yapılırdı.*[1129] Böylece Roma da ateş kültüyle beraber ocak kültü de gelişti. Bu kapsamda Roma Evleri'nde bulunan ocağın ateşi, kutsal sayılmış; hane halkı, düzenli olarak arınma amaçlı ocağı tavaf etmiştir.[1130] Ayrıca Antik Roma'da kurbanlar, ateşte yakıldıktan sonra kalan külleri, ritüel arınmalarda kullanılmıştır.[1131]

Sonraki yüzyıllarda da Ortaçağ Avrupası'nın neredeyse tamamında ateş ve ocak kültü benzer şekilde devam etmiştir.[1132] Bu anlayış doğrultusunda Avrupa'nın Kuzeyi'nde yaşayan *Minahasalar*, felaket ve salgın hastalık dönemlerinde tüm köyü

[1126] Robert Parker, *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion* (Oxford: Clarendon Press, 1983), 226-227.
[1127] Lewis, *Paganism Surviving in Christianity*, 112-116.
[1128] Preston, "Purification", 11/7507; Frazer, *Altın Dal*, 1/7; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 59.
[1129] Frazer, *Altın Dal*, 1/ 4-7.
[1130] Altunay, *Paganizm*, 1/76-78.
[1131] Thurn, "Ashes", 1/540-541.
[1132] Tanyu, "Ateş", 4/53.

ateş vasıtasıyla arındırmak gerektiğine inanmıştır. Bunun için tüm köy halkı, sabah erkenden eşyalarını yanlarına alarak evlerini terkederdi. Günlerce süren inziva süresince tanrılara adaklar sunar, ritüel arınmalardan geçtikten sonra hep birlikte köye dönerlerdi. Ellerinde getirdikleri meşalelerle, her evin çevresini dokuz kez dolaştıktan sonra mutfakta bulunan ocak bu ateşle yakılırdı. Ocağın ateşi, kötü ruhlar ve kirler evden iyice uzaklaşsın diye üç gün boyunca söndürülmezdi.[1133]

Öte yandan ilk kez *Antik Ariler* döneminde ortaya çıkmış olan *Mithra Kültü*, Yunan ve Roma Medeniyetleri'nde de ilgi görmüştür. Arilerin, Hint ve İran Coğrafyası'na göç etmesiyle birlikte oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmış olan *Mithra kültü*, Büyük İskender'in İran'ı işgalinden sonra batıya geçmiştir. Sadece erkeklerin katılabildiği Mithra dinine kabul edilmek için adayın oldukça çetin geçen ve ateş vasıtasıyla gerçekleştirilen bir dizi arınmadan geçtiği bilinmektedir.[1134]

2.1.5. Geleneksel Türk Dini ve Orta Asya Toplulukları

Erken Orta Çağ Kaynakları'na göre hemen hemen bütün Türk Toplulukları, ateşin koruma, iyileştirme ve arındırma gücüne inanagelmiştir.[1135] Nitekim Kafesoğlu'nun aktardığına göre, MS. VII. yüzyılda yaşamış Bizans Tarihçisi Th. Simokattes; "*Göktürkler, yerin ve göğün yaratıcısı saydıkları Tanrı'ya tapmakla birlikte ateşe, suya ve toprağa da kutsalın tezahürü gözüyle bakmışlardır.*" Demiştir.[1136] Esin'in bildirdiğine göre ise *Gardizi*; Türklerin, kutsalın tezahürü olan ateşin her şeyi arındırdığına inandığını söylemiştir.[1137] Bu anlayışa paralel olarak özellikle Göktürkler döneminden itibaren, "Geleneksel Türk İnanışları"nda; ateşte yakma, ateşin üzerinden

[1133] Frazer, *Altın Dal*, 2/151.
[1134] Hayreddin Kızıl, "Mitra'dan Mithras'ın Sırları"na Mitraizm'in Kuruluş Serüveni", *Ekev Akademi Dergisi* 17/55 (Bahar 2013), 132; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 510-512.
[1135] Durmuş Arık, "Geleneksel Türk Dini", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 490; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 533; Günay - Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, 48.
[1136] İbrahim Kafesoğlu, Türk Bozkır Kültürü, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Ens., 1987), 99.
[1137] Emel Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş* (İstanbul: Kabalcı yayınevi, 2001), 118.

atlama, iki ateş arasından geçme, ateşin dumanına maruz kalma, mum yakma, tütsüleme ve kurşun dökme gibi arınma pratiklerine rastlanılagelmiştir.[1138]

Türkler, tarih boyunca kendilerini ziyarete gelen elçileri, birlikte getirmesi muhtemel olan kirliliği savuşturup arındırmak amacıyla iki ateş arasından geçirmiştir. Örneğin, VI. yüzyılda Batı Göktürk Hakanı'nı ziyaret gelen Bizans Elçileri, iki ateş arasından geçirilmiştir.[1139] Bu durum *Bizans Vakayinameleri*'nde yer alan ifadelerde de açıkca görülür. Vakayinameler, *İmparator Jüstinye*'nin gönderdiği elçilerin, İrtiş Nehri'ne vardıklarında; hanın huzuruna çıkarılmadan önce iki ateş arasında geçirilerek arındırıldıklarından bahseder.[1140]

Günümüzde *Tahtacı Türkmenleri*'nde evin ocağı büyük bir hürmet görür. Kadınlar her sabah bu ateşi, evin bütün odalarında gezdirerek içeriyi kötücül ruhlardan ve kirlerden arındırır.[1141] *Kalmuklar* ve *Sahalar* (Yakutlar)'da ise bu uygulama tütsüyle gerçekleştirilir. *Arçı* denilen ritüel arındırma işlemi kapsamında tüm ev baştan aşağı tütsülenir.[1142] *Altay Türkleri* de *Cunulu Mürgül Ritüeli* öncesi meydanda üç büyük ateş yakar. Yakılan ateşlerden biri, suyu ısıtmak için kullanılır. Diğer iki ateş arasında ise katılımcılar koşar adımlarla geçmeye çalışır. Bu esnada ateşin başında bulunan din adamı da katılımcıların üzerine ısıtılan suyu serper.[1143] *Çuvaşlar*, yılın belli zamanlarında evlerdeki bütün ateşleri söndürerek, köy meydanında yeni bir ateş yakar. Sırayla bu ateşin üzerinden atladıktan sonra bir miktar ateşi alarak evlerine dönerler.[1144] *Yakutlar*da kirli olan biri, silah, araç ve gereçlere dokunduğu takdirde mutlaka ateşle

[1138] Günay - Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, 76-77; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 533.
[1139] Gökhan, *Semboller, Dharma: Ansiklopedik Dizisi*, 1/63; Günay - Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, 49.
[1140] Harva, *Altay Panteonu*, 187; Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, 52.
[1141] A. Y. Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri* (İstanbul: İletişim Yay., 2000), 228.
[1142] W. Radloff, *Türklük ve Şamanlık*, çev. N. Uğurlu vd. (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008), 159; Dilek, "Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler", 45; Gökhan, *Semboller, Dharma: Ansiklopedik Dizisi*, 1/63-118.
[1143] Dilek, "Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler", 45.
[1144] Emine Kırcı, "Türk Kültüründe Ateşle ilgili İnanışlar", *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı* (Ankara: Pars Yılı, 1998), 400; Arık, *Hıristiyanlaştırılan Türkler Çuvaşlar*, 151.

arındırılır.[1145] Temas yoluyla oluşan kirlenme anlayışına *Kutluklar*da da rastlanılır. *Kutluk Türkleri*'nde özellikle zina, tüm toplumu kirleten ve affı olmayan büyük bir suç olarak görülürdü. Bu durumda suçlular ateşte yakılarak cezalandırılırdı.[1146]

Orta Asya Bozkırları'nda yaşayan Moğolların inancına göre de ateş, her şeyi arındırma gücüne sahiptir. Bu anlayış, *Tongal* (ateşten atlama) *Ritüeli*'nde açıkça görülür. *Tongal Ritüeli*'nin odak noktasını, meydanda yakılan büyükçe ateş oluşturur. Bu ateşin üzerinden atlama eylemi, "ritüel arınma" olarak kabul edilen bir davranış biçimidir. Diğer yandan Moğollarda iki ateş arasından geçme eylemi de görülür.[1147] Nitekim *J. P. Roux*'un, *Plano Carpini*'den aktardığı rivayete göre; *Carpini*, B*atu*'nun sarayına vardığında, zorla iki ateş arasından geçirilmek istenmiştir. Bunun üzerine kaygılanan *Carpini*'ye Moğollar: "*Bu iki ateşin arasından korkmadan geçebilirsiniz, zira bunu hanımıza karşı herhangi bir kötü emelinizin olmasına veya kirlilik bulaştırma ihtimaline karşı yapmaktayız.*" Diyerek açıklamada bulunmuşlardır. *Carpini*, kendisine uygulanan ateşle arınma uygulamasını ise şöyle anlatmaktadır: "*Moğullar iki ateş yaktıktan sonra bizleri, hayvanları, arabaları ve eşyaları iki ateşin arasından geçirerek arındırdılar.*"[1148] Benzer uygulama, *Afganistan*'ın bazı bölgelerinde de görülür. Yabancı biri, Afgan köylerine girmeden önce çoğunlukla ateş ya da tütsüyle karşılanır.[1149]

2.2. Hint ve Uzak Doğu Dinleri

2.2.1. Hint Dinleri

Ateşin inanç sistemleri içerisinde bir arınma vasıtası olarak kullanımının belki de en bariz yansıması, Hindistan Coğrafyası'dır.[1150] Hindistan'da ateş tanrısı olan "Agni"

[1145] Günay - Güngör, *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*, 76-77.
[1146] Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş* (Konya: Damla Ofset, 2008), 82.
[1147] Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, 185-186.
[1148] Dilek, "Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler", 45.
[1149] Frazer, *Altın Dal*, 1/151-154.
[1150] Findly, "Agni", 1/178-179; Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 60.

pavamana (saflığa sahip olan), *pavaka* (kirleri arındıran), *suci* (ışığıyla etrafı aydınlatan) olmak üzere üç temel özelliğe sahiptir.[1151] Dolayısıyla *Agni*, ritüel arınmalarda insanlarla saflık alanında yer alan tanrılar arasında aracı konumdadır.[1152] Bu anlayışın tezahürü olarak Hint Kıtası'nın hemen hemen her yerinde kötü ruhlardan korunma, günahlardan ve kirlenmişlikten arınma maksatlı; Arti (Ateş Sunusu) Ritüeli, yüzyıllardır uygulana gelmiştir.

Arti (Ateş Sunusu) Ritüeli: Hinduların evlerinde, tapınaklarda veya *Gath*larda günlük olarak icra edebildikleri en yaygın ateşle arınma uygulamasıdır. Ancak yine de çoğunlukla *Ganj*'ın kıyısında akşam karanlığından sonra özel olarak eğitilmiş rahipler tarafından büyük kalabalıklar eşliğinde gerçekleştirilir.[1153] Ritüelde kullanılan ateş, dolayısıyla da lamba, mum, kandil, tütsü gibi nesneler; Tanrı'ya adanmışlığı ve ilksel saflığa kavuşmayı sembolize eder.[1154]

Tören öncesinde rahipler tarafından gerekli bazı hazırlıklar yapılır. Bunun için ilk olarak törenin yapılacağı alan, şemsiye şeklinde yapılmış rengârenk lambalarla aydınlatılır. Tanrı figürleri, *Ganj*'ın kutsal sularında yıkandıktan sonra çiçeklerden yapılmış giysiler giydirilerek süslenir. Ardından müzik ve dans gösterileri eşliğinde tören başlar. İnanırlar, beraberlerinde getirdikleri yiyecekleri, içecekleri tanrılara takdim eder. Bu esnada yanmakta olan lambayı, tanrı figürünün önünde dairesel olarak hareket ettiren rahip; daha sonra bir tepsi yanan kâfur tütsüsünü getirerek katılımcıların üzerinde dolaştırır. Tütsülerden çıkan dumanlar sayesinde yapılan duaların tanrıların katına yükseleceğine inanılırken, aynı zamanda zihinsel arınma durumu da gerçekleşir. Ritüelin son aşamasındaysa inanırlar, avuç içlerini lambada yanan alevin üstüne tutarak sembolik olarak ruhlarını ilahî olanla birleştirirler. Kutsalla temastan sonra ellerini

[1151] Kürşat Demirci, *Hinduizmin Kutsal Metinleri* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2000), 51.
[1152] Jolly, "Purification: Hindu", 10/490-491; Yıldırım, *İran Mitolojisi*, 40; Tanyu, "Ateş", 4/53.
[1153] Steven J. Rosen, *Essential Hinduism* (London: Greenwood Publishing, 2006), 196-197.
[1154] Nermin Öztürk, "Hinduizm'de Ganga Arti Ritüeli", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/40 (Aralık 2018), 72.

yüzlerine sürerler. Bu ritüel jestler aracılığıyla Tanrı'nın saflığını kazandığına inanan adanmışlar, böylece kurtuluşa/mokşaya ulaşmış olurlar.[1155] Günlük icra edilen Arti, yılın belli zamanlarında ve önemli günlerde de uygulanır. Özellikle Hindistan'ın kırsal bölgelerinde, ergenliğe ilk defa girecek olan genç kızlara yönelik uygulanan ritüel arınmalar arasında *Arti* de bulunur. Ailenin en yaşlı kadını, Arti Lambası'nı yaktıktan sonra dualar ve ilahiler eşliğinde genç kızın başının üstünde gezdirir.[1156]

***Foto 20*:** Arti Ritüeli

***Kaynak*:** https://www.livehindustan.com/uttar-pradesh/story-yogi-government-s-decision-will-be-organized-on-13-tributaries-of-up-on-the-lines-of-ganga-aarti-of-kashi-6431737.html, e.t. 01.11.2021

Diğer yandan *Upanişadlar*da geçen, nefsi manevî kirlerden temizleme metotlarından biri olan *Tapas,* Sanskritçe'de; "gayret, ateş, ısı ve saflık" gibi anlamlara gelir. *Tapas,* ilksel saflığa dönme ve ruhsal aklanma elde etmek amacıyla ateş vasıtasıyla gerçekleştirilen tüm ritüel uygulamaları ifade eder.[1157] Bu kapsamda Hint Münzevileri arasında gözler kör oluncaya kadar güneşe bakma, yazın sıcağında ateşin önünde oturma, çıplak ayakla ateşte yürüme gibi oldukça katı arınma uygulamaları görülür.[1158] Ayrıca Hindistan'ın birçok bölgesinde Brahminler, ayin öncesi ateşin

[1155] Huyler, "The Experience Approaching God", *The Life Of Hinduism,* 33-36; Rosen, Essential Hinduism, 196-197.
[1156] Cybelle Shattuck, Hinduism (London: Western Michigan U. Press, 1999), 82-83.
[1157] S. Charles Eliot, *Hinduism and Buddhism* (London: Routledge and Kegan Paul Published, 1921), 1/171-172; Cemil Kutlutürk, *Hindu Kutsal Metinleri Upanişadlar* (İstanbul: Dergâh Yay., 2014), 132.
[1158] Selahattin Çelik, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ve Dinlerin Kimliği* (İstanbul: Etiket Yayınları, 2020), 153; Tanyu, "Ateş", 4/52-55.

külünü kullanarak kendilerini arındırırlar. Özellikle vücudu külle ovalama veya vücuda kül serpme işlemi yoğun olarak uygulanır.[1159]

Budizm'in kurucusu Buda, aydınlanmaya kavuştuktan sonra taraftarlarına "Ateş Vaazı" olarak bilinen en önemli konuşmasını yapmıştır. Buda'nın ateş unsurunu kullanması, bir tesadüf değil bilakis bilinçli bir tercihtir. Zira ateş, dünyevî olandan sıyrılıp ilahî olana yükselişi ifade eder. Yanan ateş başında Buda'nın vaazını dinleyen inanırlar, ateşin harıyla birlikte tinsel bir arınmaya ulaşmıştır. Başka deyişle zihinlerindeki dünyevî kökleri yakarak, ait oldukları saflık alanına ulaşmayı başardıklarına inanmışlardır. Böylece vaaza ad olan ateş unsuru, Budizm'in tüm ritüel uygulamalarında yol gösterici ve arındırıcı bir işlevi üstlenir olmuştur.[1160] Bu bağlamda özellikle *Moğolistan*, *Çin*, *Tibet'le Bali Adası*'nda yaşayan Budistler; meydanlarda yaktıkları ateş, mum, kandil ve tütsü sayesinde ruhsal arınmışlığa ulaşırlar.[1161]

***Foto 21*:** Buda Tapınağı'nda ibadet sırasında tütsüyle arınan Budist bir inanır.

***Kaynak*:** https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCts%C3%BC, e.t. 24.04.2022

Ayrıca Budist tapınakları olan *Vihara*larda, Buda'nın heykeline tazimde bulunulmadan önce ışık, mum, tütsü ve tereyağı lambalarıyla arınmalar

[1159] Thurn, "Ashes", 1/540-541.
[1160] Emre Sarı, *Buda'nın Yaşam Öyküsü* (Antalya: Net Medya Yayıncılık, 2016), 38-40; Necati Sümer, "Buda'nın Ateş Vaazı Adlı Konuşması Üzerine Bir Değerlendirme", Tekirdağ İlahiyat Fakültesi Dergisi 6/2 (Aralık 2020), 1165-1188.
[1161] Richard K. Payne, "Ritual", *Encyclopedia of Buddhism*, ed. Robert E. Buswell (New York: Thomson Gale Publishing, 2003), 1/725.

gerçekleştirilir.[1162] Tapınak alanına gelen bir Budist, öncelikle tütsü ve mum yakmak için kameriyelere yönelir. Yanında getirdiği farklı renklerdeki mumları ve tütsüleri yaktıktan sonra çıkan dumanı sembolik olarak yakalamaya çalışır. Ardından dumanı sırasıyla başına, yüzüne ve son olarak da bedeninin geri kalan bölümlerine sürer.[1163] Ritüelin son aşamasında dua merasimine geçilir. Yapılan dualarda da ateşin ön planda olduğu görülür: "*Ben kutsal ışığı 'Aydınlanmış Olana' takdim ediyorum. Böylece karanlıkla kirliliği yok etmek istiyorum.*"[1164]

2.2.2. Uzakdoğu Dinleri

Çin Coğrafyası'nda da ateş vasıtasıyla yapılan arınmalar, dinî hayatta hatırı sayılır bir yer tutmaktadır. Nitekim Konfüçyanizm ve Taoizm'in bütün ritüel uygulamalarında arınma amaçlı mutlaka tütsü ve kandil hazır bulundurulur.[1165] Bilinen en yaygın arınma uygulaması, kor bir ateş tabakasının üzerinde hızlıca yürüme şeklinde gerçekleştirilir.[1166] Meydanda yakılan ateşe pirinç ve tuz atıldıktan sonra Taoist rahipler ve münzeviler, yarı çıplak vaziyette yalınayak koşarak ateşin üzerinden geçerler.[1167] Eski Çin'de hastalıkların nedeni olarak işlenen suç ve günahlar görülürdü. Bu durumda ateş vasıtasıyla ritüel arınmalar uygulanırdı. Bu anlayış doğrultusunda Taoizm'de, aile üyelerinden biri, çiçek ve kızamık gibi bulaşıcı bir hastalığa yakalandığı zaman; *kami*lere başvurmak zorundaydı. Bunun için ilk olarak, tanrı figürlerinin önünde mum ve tütsü yakılarak gerekli ruhsal arınmışlığa ulaşılır; ardındaysa secde edilerek dua ve tazimde bulunulurdu.[1168]

[1162] Ali İhsan Yitik, "Budizm", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 367-370; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 330-331.
[1163] The Writings of Nichiren Daishonin, Editor-Translator: The Gosho Translation Committee (Tokyo: Published by Soka Gakkai, 1999), 1/28.
[1164] Morse, "Ritual Objects", *Encyclopedia of Buddhism*, 1/727.
[1165] Parrinder, *Worship in The World's Religions*, 148-149; Yitik, "Taoculuk", 40/12; Wilkison, *Symbols and Signs*, 31.
[1166] Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 353.
[1167] Çelik, *Dinlerde İman ve İbadet*, 120; Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 67.
[1168] Örs, *Musa ve Yahudilik*, 336.

***Foto 22*:** Meiji Tapınağı: Rahip, inanırları tapınak girişinde tütsüyle arındırır.

Kaynak: Jacob E. Safra, *Britannica Encyclppedıa of World Religions* (Chicago: Encyclopædia Britannica Published, 2016), 434.

Japon dini geleneğinde ateş vasıtasıyla gerçekleştirilen arınmalar günümüze kadar ulaşmıştır. Zira ateş, hala Japon halkı arasında kutsala giden yolu açan ve bireyi kirlerinden arındıran güçlü bir fenomen olarak varlığını devam ettirmektedir.

Hi-matsuri (Ateşte Yürüme) Ritüeli: Şinto inanırların, kamilerin huzuruna çıkmadan önce tapınak girişinde bulunan ateş veya tütsü dumanını başının üzerinde gezdirerek uyguladığı arınmanın dışında; en sık görülen ritüel arınma, Hi-matsuri (Ateşte Yürüme)'dir.[1169] Meydanda yakılan büyükçe bir ateşin üzerinde yürüyerek gerçekleştirilen Hi-matsuri; her yıl genellikle ocak, şubat ve mart aylarında kutlanır. Özellikle ülkenin dağlık bölgesi olan *Wakayama Eyaleti*'nde yaşayan Japon münzevi gruplar tarafından gerçekleştirilir. Ritüeli bir başrahip gözetiminde icra eden Şintoistler, meydanda yakılan ateşin üzerinden çıplak ayakla geçtiklerinde günahlarını ateşe bıraktıklarına inanırlar. Ritüel esnasında ateşten geçmeye cesaret edemeyen katılımcılar ise ateşin üzerine su döküldükten sonra, göğe doğru yükselen duman eşliğinde kendilerini arındırmaya çalışırlar.[1170]

[1169] Urubshurow, *Introducing World Religions*, 528-533; Safra, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, 452-699.
[1170] Tamas, "The Ritual Importance of Purification Practices in Japan", 1-19.

***Foto 23*:** Japonya'da görülen geleneksel Hi-matsuri ritüelinden bir kare.

***Kaynak*:** https://turkulak.com.tr/japonyada-ates-uzerinde-yurume-Festivali/, e.t. 25.08.2022

Kurama no Hi-matsuri Ritüeli: Kyoto'nun kuzeyinde yer alan *Kurama Köyü*'nde gerçekleşen ve tüm köyün meşalelerle arındırıldığı bir uygulamadır. Köy sakinleri, *kami*leri karşılamak için gün batımından sonra evlerinin avlusunda kutsal ateşi yakarak, geçit alayında kullanacakları meşaleleri hazır hale getirirler. Gün batımından sonra akşam karanlığıyla birlikte köyün tüm erkekleri, hazırlanmış alevli çam meşaleleri ellerine alarak; tarlaları, evleri, ağılları, cadde ve sokakları arındırırlar. Ritüel uygulama, köyün arındırılmasından sonra tapınakta *kami*lere yapılan takdime, tazim ve dualarla son bulur.[1171]

***Foto 24*:** Kurama no hi-matsuri, ateşle arındırma ritüeli.

***Kaynak*:** https://Festivalsinjapan.weebly.com/blog/skies-of-fire-kurama-no-hi-matsuri, e.t. 10.08.2022

[1171] Japan Cheapo, "Kurama no Hi Matsuri" (Erişim 9 Ekim 2022).

2.3. İran ve Yakın Doğu Dinleri:

2.3.1. İran Dinleri

En eski dönemlerden beri İran Coğrafyası'nda ilgiyle karşılanmış olan ateş, Zerdüştilikte bilinenin aksine bir tapım objesi değil *Ahura Mazda*'nın yarattığı ve tanrısal saflığı, arınmayı sembolize eden "kutsal bir varlık" olarak görülmüştür.[1172] Zira *Avesta*'da yer alan ifadelere göre ateş, "kutsal temizleyici" olup insanları kirlerden ve günahlardan arındırandır.[1173] Aynı şekilde sadece ateş değil ay, yıldız, güneş gibi ışık veren her kaynak birer arınma vasıtası olarak görülür.[1174] Öte yandan Zerdüştiler, kirliliğe karşı duyarlı olan kutsal ateşin saflığını korumak için birtakım katı kurallar geliştirmiştir. Örneğin, ateşi kirletmesin diye kullanılan odun parçalarının temiz ve kuru olanları tercih edilmiştir.[1175] Ocakta yanan tencerenin taşarak ateşi kirletmesi ihtimaline karşılık, tencerenin 3/1 özellikle boş bırakılır.[1176]

Ateşin bu sembolik anlamından dolayı rahipler, tüm ritüel uygulamalarda dinî temizlik idealini ateşle sembolleştirmişlerdir. Nitekim "saf yer" olarak adlandırılan ateşgedelerde günde en az beş defa, ateş vasıtasıyla arınma ayinleri yapılagelmiştir. Bu kapsamda Zerdüşti inanırlar, tapınağa girmeden önce rahiplere güzel kokulu odun ve tütsü takdiminde bulunurlar.[1177] Rahipler de bunun karşılığında kutsal ateşin külünü, mabede gelenlerin üzerine serper. Daha sonra inanırlar, ateşe karşı günahlarını itiraf eder ve *Ahura Mazda*'ya dua ederek ruhlarının temizlenmesini dilerler.[1178] Diğer yandan özellikle ilk dönem Zerdüştilerde ateş, herhangi bir suç veya günahla itham

[1172] Tanyu, "Ateş", 4/53; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 518.
[1173] Yesna 25:7, 36:1; Ataş Niyayiş 1:1-9.
[1174] *"…güneş yükselince, Ahura tarafından yaratılan dünya temizlenecek, akan sular temizlenecek, durgun sular temizlenecek, kuyu suları temizlenecek, deniz suları temizlenecek; tüm kutsal yaratıklar, İyi Ruh'un yaratıkları temizlenecek."* (Zerdüşt Spitama)
[1175] Palmer, *World Religions*, 204; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 508.
[1176] Boyce, *A History Of Zoroastrianism*, 1/297; Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, 113-114.
[1177] J. K. Choksy, "Ateshgah", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale Publishing, 2005), 1/568-571; Oestigaard, *Water and World Religions An Introduction*, 36.
[1178] Nigosian, *The Zoroastrian Faith Tradition*, 113-114.

edilen kişilerin, suçsuzluğunu ispatlaması açısından da önemliydi.[1179] Bu durumda ki inanır, yakılan ateşin üzerinden yanmadan geçerse suçsuz; şayet yanarsa günahkâr sayılırdı.[1180]

***Foto 25*:** Bir mobed, Ateşgede'de ritüel öncesi kutsal ateşi hazırlarken görülüyor.

***Kaynak*:** Paula R. Hartz, *Zoroastrianism* (New York: Chelsea House Publishers, 2009), 20.

2.3.2. Yakın Doğu Dinleri

Sabii literatüründe ateş ve onun gizemli yansıması olan ışık parçacıkları, birer arınma vasıtası olarak görülmüştür. Bu bağlamda ateşin, Sabii ritüel arınma uygulamaları ve rit yemeklerinin tamamında kullanıldığı görülür.

Mambuha Ritüeli: Tüm Sabii vaftiz törenlerinde, ateş vasıtasıyla gerçekleştirilen bir ritüel arınma uygulamasıdır. Bu ritüel, daha çok vaftizin bir parçası olarak icra edilir. Mambuha için *Toriana* (masa)'nın üzerinde hazır bulundurulması gereken kült objeler arasında; bir buhurdanlık, un, tuz, tütsü ve ateş tabağı yer alır. Rahip, kutsal kitaptan metinler okuyarak, Mambuha'yı başlatır. İlk olarak *Toriana* üzerinde bulunan buhurdanlıktan bir miktar tütsüyü alır ve yanan ateşe atar. Bu işlemi, iki kez tekrarladıktan sonra un ve tuzu alarak nehrin kutsal sularına girer. Nehir sularıyla avucunda bulunan un ve tuzu karıştırarak hamur haline getirir. Ardından tekrar

[1179] "*Buraya, burada Tanrı kararı, Burada ateşe suçsuz olduğunu ispat et*" (Yaşt 12:3).
[1180] Yıldırım, *İran Kültürü*, 82; Xemgin, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*, 175.

Toriana'ya döner ve hamuru şekillendirerek "Pitha" denilen küçük bisküviler yapar. Bunları kutsal ateşte pişirerek yemeye hazır hale getirir. Son olarak pişirilen bisküviler, bir miktar nehir suyuyla birlikte yenir.[1181]

2.4. Sâmî Dinler

Semitik dinlerde ateş kültü bulunmasa da ateşin bir ceza veya arındırma unsuru olduğuyla ilgili kutsal kitaplarında bazı vurgular dikkat çekicidir. Kutsal metinlerde ateş, özellikle yok edici vasfıyla öte âlemde bir ceza ve arındırma unsuru olarak kullanılmıştır. Ateş, aynı zamanda ritüel uygulamalarda başlı başına 'temizleyici' ve 'arındırıcıdır' da.

2.4.1. Yahudilik

Eski Ahit'te ateş unsuru, hem ceza hem de arıtıcı özelliğiyle Tanrı'nın bir tezahürü olarak işlenmiştir.[1182] Örneğin, Tanrı Yahve, çölde mahsur kalan İsrail'in yolunu aydınlatmak için geceleyin önlerinde yürümüştür.[1183] Musa, "on emri" almak için Sîna'ya vardığında dağın üzeri tütüyordu, çünkü Tanrı Yahve dağın üzerine ateş içinde inmişti.[1184] Ayrıca O'ndan İsrail'e ne indiyse kor bir ateş içinde indirilmiştir. Nitekim harfleri siyah ateşle yazılmış olan kutsal kitap *Tora*, bir ateş çemberi içinde indirilmiştir.[1185]

Diğer yandan Tanrı'nın saflığını sembolize eden ateş, bu bağlamda kirleri ve günahları da arındırır.[1186] Zira Eski Ahit'te yer alan ifadelere göre *Medyanlılar* üzerine yapılan sefer ve sonrasındaki arınma işleminde, ateşin kullanıldığı görülür: "*Musa*,

[1181] Gündüz, *Sabiiler Son Gnostikler*, 142-144; Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 55.
[1182] I. Krallar 18:24-38; I. Tarihler 21:26; II. Tarihler 7:1-3.
[1183] Çıkış 13:21-22, 14:24; Sayılar 9:15-16, 14:14; Tesniye 1:33; Nehemya 9:12-19.
[1184] Çıkış 3:2-4, 19:18, 24:17.
[1185] Yeremya 23:29; Çıkış 3:2-4.
[1186] Achtemeier, *Bible Dictionary*, 1201; Hayes, "Purıty And Impurity Ritual", 16/746; Louis Isaac Rabinowitz, "Fire", Encyclopaedia Judaica, ed: Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing, 2007), 7/43-44; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/712.

kâhin Eleazar ve topluluğun tüm beyleri onları karşılamak için konaklama yerinden çıktılar."[1187] "*Sizler de yedi gün konaklama yerinin dışında kalın. Sizden ya da tutsaklarınızdan, bir can öldürmüş veya öldürülmüş birine dokunmuş herkes, üçüncü gün ve yedinci gün kendini arındıracak.*" "*Tüm giysileri, deri eşyayı, keçi kılından yapılmış her şeyi ve tüm ahşap eşyayı arındıracaksınız.*" "*Sonra kâhin Eleazar savaşa katılan askerlere 'Yehova'nın Musa'ya verdiği kanunun hükümleri şunlardır' dedi," "Sadece altın, gümüş, bakır, demir, kalay, kurşun gibi ateşe dayanıklı her şeyi, ateşin içinden geçireceksiniz ve o zaman temiz sayılacaklar." "...Ateşe dayanıklı olmayan eşyayı da sudan geçireceksiniz.*"[1188]

Ateşin külü de Eski Ahit'te arınmayı sembolize eder. Eyüp Peygamber, kendini Yahve'nin önünde alçaltarak şöyle der: "*Seni o zamanlar yalnızca kulaktan dolma bilgilerle tanıyordum; ama şimdi gördükten sonra kendi gözlerimle, tüm söylediklerimi geri alıyorum ve toz içinde ve külle tövbe ediyorum*."[1189] Daniel Peygamber ise Yahve'ye yakarışında: "*Bunun üzerine yüzümü Rab Tanrı'ya çevirdim. Duayla, yakarışla, oruçla O'na yalvardım; çul kuşanıp külde oturdum*"[1190] demiştir. Yeremya, kavmini: "*Ey halkım, çula sarın, kül içinde yuvarlanın...*"[1191] Diyerek tövbeye çağırmıştır. Tamar, üvey kardeşi tarafından kirletildiğinde: "*Başına kül saçıp sırtındaki uzun kollu giysiyi yırttı, elini başına koyup ağlaya ağlaya gitti.*"[1192] Yahudi bağımsızlığı için mücadele eden *Makabiler* de savaş öncesi kendilerini külle kutsamıştır: "*O gün oruç tutup çula sarındılar, başlarını külle örtüp giysilerini yırttılar.*"[1193] Bu kapsamda Yahudiler arasında matem, tövbe ve arınma vasıtası olarak küller, tarih boyunca arınma

[1187] Sayılar 31:13.
[1188] Sayılar 31:19-24.
[1189] Eyüp 42:5-6.
[1190] Daniel 9:3.
[1191] Yeremya 6:26.
[1192] II. Samuel 13:19.
[1193] I. Makabeler 3:47.

pratiklerinde yoğun olarak kullanılmıştır.[1194] Nitekim ölüyle temas sonucu murdar sayılan kadın veya erkeğin, *Mikve*'ye girerek temizlenmesi bir *mitsva*dır. Fakat ritüel saflığa tam olarak ulaşabilmek için kırmızı düvenin külleri, din adamı tarafından kirli olana serpilmelidir.[1195]

Ritüellerde *Menora*'nın yakılması ve tütsü sunulmasında da ateşle arınmanın izleri görülür. Kutsal Mabet döneminde din adamları, arınarak gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra "Ahit Sandığı" önünde tütsü yakarak Tanrı'yla iletişime geçerdi.[1196] Günümüz Sinagoglarında Süleyman mabedinde bulunan *Menora*'nın anısına sürekli yanan bir lamba (Ner Tamid) hazır bulundurulur.[1197] Yahudilerin bir dinlenme ve haftalık ibadet günü olan Şabat ayinlerinde de ateşin kullanıldığı görülür. Hem evde hem de Sinagog'da icra edilebilen "Şabat ayini ışıkları", genelde iki mum veya kandil şeklindedir.[1198] Şabat ayini için evin reisi, çocuklarla birlikte annenin etrafında toplanır. Evin hanımı mumları yakarken hep birlikte: "*Ey Tanrı, bizim Tanrımız, kâinatın hâkimi, emirleriyle bizi takdis eden ve bize Şabat ışığını tutuşturmayı emreden Tanrı! Hamd sanadır!*" Şeklinde dua ederler.[1199] Bunu, sırayla ellerin yıkanması, kutsama ve ekmeğin aile bireylerince paylaşılması gelir.[1200]

Biur Hamets (Hametsi Yakma) Ritüeli: Yahudiler, *Pesah Bayramı* süresince içinde mayalanmış tahıl barındıran yiyecekler (Hamets)'i tüketmezler.[1201] Bu durum Eski Ahit'te geçen: "*O yedi gün içinde yalnız mayasız ekmek yiyeceksiniz. Aranızda ve ülkenizin hiçbir yerinde mayalı bir şey görülmeyecek.*"[1202] "*...Kim bu yedi gün içinde*

[1194] Tesniye 4:6.
[1195] Çölde Sayım 19:9; Sayılar 19:11-19.
[1196] Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/337.
[1197] Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/603-604.
[1198] Tezokur, "Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve'nin Yeri ve Önemi", 110.
[1199] Ahmet Güç, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2013), 43/210.
[1200] Neusner vd., *Judaism and Islam In Practice*, 40-46; Behar, *Dinî Uygulama Rehberi: El Gid Para El Pratikante*, 141; Küçük, "İslam Öncesi Dinlerde İbadet", 239.
[1201] Shmuel Blitz, *Bayramlar Kitabım*, çev. Moşe Farsi (İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2008), 59.
[1202] Mısır'dan Çıkış 13:7.

mayalı bir şey yerse, İsrail'den atılacaktır."[1203] Şeklindeki ifadelere dayandırılır. Özellikle Pesah öncesi evlerde bulunan Hametsler, ateşte yakılmak suretiyle arındırılır.[1204] Bu doğrultuda bayram öncesinden başlanarak evlerde kullanılan çatal, kaşık, bıçak, kâse gibi madeni eşyalar ateşle *kaşer* hale getirilir.[1205] Yapılan arındırma işleminin son kontrolü baba tarafından Pesah'tan önceki gece yapılır. Evde herhangi bir Hamets tespit edilirse hemen ateşle yakılarak arındırılır.[1206]

Eski Ahit'te geçen Zekeriya Peygamber'in halkıyla yaşadıklarından sonra onların helak edilişini anlatan ifadelerde de ateşin ceza ve arındırma unsuru olarak kullanıldığı görülür: "*O gün Davut soyunu ve Yeruşalim'de yaşayanları, günahtan ve ruhsal kirlilikten arındırmak için bir pınar açılacak... Her şeye egemen Rab, sahte peygamberleri de kirli ruhu da ülkeden uzaklaştıracak.*"[1207] "*Kalan üçte birini ateşten geçireceğim... Beni adımla çağıracaklar, Ben de onlara karşılık vereceğim, 'Bunlar benim halkım' diyeceğim. Onlar da 'Tanrımız Rab'dir' diyecekler.*"[1208] Yine ilâhî bir gazap ifadesi olarak ateş, günahkâr olan Sodom ve Gomorra Halkı'nı helak etmiştir.[1209] Tanrı gökten ateş indirerek günahkârları cezalandırmıştır.[1210] "*Sizi toplayacak, öfkemin ateşini üzerinize üfleyeceğim; siz de kentin içinde eriyip yok olacaksınız. Gümüş potada nasıl erirse, siz de kentin içinde öyle eriyeceksiniz. O zaman üzerinize kızgınlığını dökenin ben, Rab olduğumu anlayacaksınız.*"[1211] Ayrıca Yahudi şeriatında zina, ensest ilişki veya bir hayvanla temas şeklindeki cinsî sapkınlığın yol açtığı kirlenmenin cezası da ateşte yakılmadır.[1212]

[1203] Mısır'dan Çıkış 12:15.
[1204] Behar, *Dinî Uygulama Rehberi: El Gid Para El Pratikante*, 201; Blitz, *Bayramlar Kitabım*, 59-60.
[1205] Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2/500.
[1206] Reuven Firestone, *Yahudiliği Anlamak: İbrahim'in/Avram'ın Çocukları*, çev. Çağlayan Erendağ - Levent Kartal (İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2004), 160.
[1207] Zekeriya 13:1-3.
[1208] Zekeriya 13:9.
[1209] Tesniye 32:22.
[1210] Tekvin 19:24.
[1211] Hezekiel 22:20-22.
[1212] Tekvin 38:24; Levililer 20:10-15, 21:9.

2.4.2. Hıristiyanlık

Eski Ahit geleneğinde Tanrı'nın tezahürü olarak gösterilen ateş unsuru, bazı eklemelerle birlikte Yeni Ahit'te de aynen devam ettirilir.[1213] Öyle ki ateş, ilahî sevginin bir işareti olarak *İsa Mesih*'in yeryüzündeki yansıması olarak kabul edilir.[1214] Nitekim *Vaftizci Yahya* kendisinden sonra gelecek olan *İsa Mesih*'i, ateş motifi içinde şöyle haber vermektedir: "*Gerçi ben sizi tövbe için suyla vaftiz ediyorum, ama benden sonra gelen benden daha güçlüdür... O sizi Kutsal Ruh'la ve ateşle vaftiz edecek… Samanı ise sönmeyen ateşte yakacaktır.*"[1215]

Neticede Yeni Ahit ifadelerine paralel olarak ateş, *Hıristiyan Sakramentleri*'nde olumsuzu olumluya çeviren, geçmişi silen, günahları ve kirleri arındıran yönüyle ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda mum ve tütsünün arınma ritüellerinde kullanımı, özellikle doğu kiliselerinde uzun yıllardır devam etmektedir.[1216] Ortodoks Kilisesi mensubları, "Evharistiya saktamenti" sırasında tövbelerini, tütsü ve kandil önünde yaparlar.[1217] Benzer anlayış Katoliklerde de görülür. Bugün halen *Güney Almanya*'da yaşayan Katolikler, evlerini takdis edilmiş tütsülerle arındırır.[1218] Hıristiyanlıkta, su vasıtasıyla gerçekleştirilen en önemli ritüel arınma uygulaması olan vaftiz öncesi rahipler, Paskalya mumlarını "Tanrı'ya övgü" ilahisi eşliğinde yakarak kiliseye taşır.[1219]

Hıristiyanlar, ateşin külünü de ritüel arınmalarda yüzyıllardır kullanagelmişlerdir. Kilise babalarından *Tertullian* (Tertullianus), günah itirafının külle birlikte yapılması gerektiğini söylemiştir. Tarihçi *Eusebios*, bir mürtedin kiliseye yeniden kabulü

[1213] "*… ve ateşle yanıt veren Tanrı O'dur*" (I.Krallar 18:24). "*Ben dünyaya ateş yağdırmaya geldim. Keşke bu ateş daha şimdiden alevlenmiş olsaydı!*" (Luka 12:49).
[1214] "*Başı, saçı ak yapağı gibi beyaz, kar gibi bembeyazdı. Gözleri alev alev yanan ateşti sanki*" (Vahiy 1:14). "*Onların gözü önünde İsa'nın görünümü değişti. Yüzü güneş gibi parladı, giysileri ışık gibi bembeyaz oldu*" (Matta 17:2).
[1215] Matta 3:11-12.
[1216] Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 121.
[1217] Parrinder, *Worship in The World's Religions*, 214-215; Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 121.
[1218] Heiler, *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*, 178.
[1219] Hıristiyan İnancı: *Kutsal Kitapları, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri* (İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1994), 327-329.

esnasında tüm vücudunun külle ovalandığını bize aktarır. Roma döneminde tövbekâr kullar, günah itirafı öncesi belli bir kefaret dönemine girmek zorundaydı. Kefaret döneminde gerçekleştirilen ritüel uygulamalardan biri de günahkârların üzerine kül serpme işlemiydi. Bu gelenek, günümüzde kilise ayinlerinde cemaatin alnına kül sürme şeklinde yaşatılmaya devam etmektedir. Rahip, kiliseye gelenlerin alnına; "tövbe et ve Tanrı'nın inayetine inan" duası eşliğinde külden haç işareti çizer.[1220]

***Foto 26*:** Rahip tarafından Hıristiyan inanırlara kül sürme ritüelinden bir kare.

***Kaynak*:** https://stringfixer.com/tr/Ash_Wednesday, e.t. 15.09.2022

Öte yandan Yeni Ahit, vaftiz yoluyla geçmiş günahlardan arındıktan sonra kötülükten uzak durulması hususunu ısrarla vurgular.[1221] Fakat yapılan tüm uyarılara rağmen kötülük yapmaya devam edenlerin, cehennem ateşi ile cezalandırılacağınıysa şöyle bildirir: "*Herkesin yaptığı iş 'O Gün' açıkça ortaya çıkacak. Ateş aracılığıyla açıklanacak bu. Herkesin nasıl iş yaptığını ateş gösterecek… Öte yandan, her kimin yaptığı iş tutuşup giderse, o kişi zararını yüklenecek. Ama kendisi kurtulacak. Ne var ki, bu kurtuluş ateşten geçercesine olacak.*"[1222] "*Eğer sağ elin seni suç işlemeye sürüklüyorsa, onu kes ve kendinden at. Çünkü senin için bedeninin parçalarından*

[1220] Katar, "Dinlerde Keffaret Anlayışı", 55-56.
[1221] Mattta 9:29-30, 18:8-9.
[1222] Korintoslulara I. Mektup 3:13-15.

birinin yok olması tüm bedeninin cehenneme atılmasından daha iyidir."[1223] Aynı şekilde Yeni Ahit, ateş vasıtasıyla toplumların günahlarından topluca arındırıldığını da söyler: "*Ama Lut Sodom'dan çıktığı gün, gökten ateşle kükürt yağdı ve hepsini yok etti.*"[1224]

Yeni Ahit, kıyamet günüyle ilgili tasvirlerde de ateşin ceza ve arındırıcı yönüne vurgu yapar.[1225] Nitekim Peygamber Yoel, ahir zamanda dünyayı ateş ve duman buğusunun kaplayacağını bildirmiştir.[1226] Ayrıca dünyaya karanlık ve kötülük hâkim olacak ardındansa kurtarıcı *Mesih* gelerek tüm insanlığı; ateşle arındıracaktır. *Suriyeli Efrem*'in anlattıklarında da bu durum açıkca görülür: "*...Gök ve yer eriyip yok olacak, her yeri duman ve karanlık kaplayacak. Kırk gün süreyle Tanrı, kötülük ve günah pisliğinden arındırmak için yere ateşi gönderecektir.*"[1227]

2.4.3. İslam

İslamî literatürde ateş elementi; Allah'ın yaratmış olduğu, O'nun hizmetinde ve emrinde olan,[1228] insanlara fayda sağlayan doğal bir unsur olarak geçer.[1229] Öte yandan ateş imgesi, diğer semitik dinlere paralel anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin, Eski Ahit'te geçen ve Musa Peygamber'in *Sina Dağı*'ında Tanrı'yla bir ateş alevi içinde buluşması hadisesi, Kur'an'da da geçmektedir: "*O, bir ateş görmüştü de... Ateşin yanına gelince, 'Ey Mûsâ!' diye seslenildi, ben şüphesiz senin rabbinim, ayağındakileri çıkar çünkü sen kutsal bir vadi olan Tuvâ'dasın...*"[1230] Görüldüğü üzere burada ateş, kutsal alana geçiş ve ilahî olana muhatap olabilmenin ön koşuludur. Bu durum benzer bir ayette daha da belirgindir: "*Mûsâ ailesine, 'Ben bir ateş gördüm; size oradan ya bir haber getireceğim yahut ısınasınız diye tutuşmuş bir odun getireceğim' demişti. Oraya*

[1223] Matta 5:29-30.
[1224] Luka 17:29.
[1225] Vahiy 20:9-10; İbranilere Mektup 10:25-27; Matta 3:10, 5:22, 13:40, 18:8-9, 25:41; Markos 9:43.
[1226] Resullerin İşleri 2:16-21.
[1227] Mircea Eliade *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Om Yayınevi, 2001), 87-88.
[1228] "*Biz: "Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol" dedik*" (el-Enbiya 21/69).
[1229] el-Bakara 2:17; el-Vâkıa 56:71-74; Yâsîn 36/80.
[1230] Tâhâ 20/10-13.

geldiğinde kendisine şöyle nida olunmuştu: 'Ateşin yanında olan ve çevresinde bulunanlar mübârek kılınmıştır."[1231] Yine Kur'an, kalpteki imanı; fanus içinde "sönmeyen bir ışık" olarak tasvir ederken,[1232] peygamberleri de insanları karanlıktan aydınlığa çıkaran "lambaya" benzetir.[1233] Aynı zamanda insanların günahlarının cezasını çekeceği mekân olan cehennemle ilgili Kur'an tasavvurlarında[1234] ateş, manevî temizlenme vasıtası olarak kullanılmıştır.[1235]

Her ne kadar İslam'da "ateş kültü" yoksa da kirlenme (necaset) durumlarında kullanıldığının işaretleri görülür. Zira İslam temizlik hukukunda, ritüel arınma vasıtalarından birisi de ateştir. Özellikle topraktan yapılan kab- kacaklar kirli ise ateşte iyice yakılarak arındırılır. Necis olan kanın bulaştığı madenî eşyalar, ateşte yakılmakla arınmış kabul edilir. Yeryüzünde doğal ortamda bulunan yeşil alanlar, ağaçlar, taş ve kayalar ile yere döşenmiş fayans, mermer, kiremit, tuğla gibi maddeler; güneş ışığı veya ateşle kuruduğunda temizlenmiş sayılır ve üzerlerinde namaz kılınabilir.[1236]

3. TOPRAĞIN KULLANILDIĞI ARINMA RİTÜELLERİ

3.1. Eski Medeniyet Dinleri

Arınma ritüellerinin önemli materyallerinden biri olan toprak, eski medeniyetlerin inanç dünyasında özellikle doğumla ölüm gibi yaşam döngülerinde; şifa ve arınmanın kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki hayat hakkındaki her türlü gerçeklik ondan meydana gelir, yaşar ve onda son bulur. Bu bağlamda eski toplumlarda görülen toprakta doğum yapma, bebeğin toprağa konulması, ölünün toprağa gömülmesi, günahkâr ve

[1231] en-Neml 27/7-8.
[1232] en-Nûr 24/35.
[1233] el-Ahzab 33/46.
[1234] el-Bakara 2/24; el-Hac 22/72; Hûd 11/106-107; en-Nebe 78/23; en-Nisâ 4/145; en-Nahl 16/88.
[1235] Harold Coward, *Sin and Salvation in the World Religions* (Oxford: Harold Coward, 2003), 78-79.
[1236] Salim Öğüt, "Tahâret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 2010), 39/382-385.

hastaların toprağa yatırılması, vücudun çamurla sıvanması vb. uygulamaların tamamı; ruhun ilksel saflığına dönüşünü, kirlerden arınmasını simgeler.[1237]

3.1.1. Mezopotamya ve Anadolu Dinleri

Eski Mezopotamya ve Anadolu toplumları, başa gelen doğal afetler ve hastalıkları; insanların Tanrı'ya/tanrılara karşı işlenen günahların sonucu olarak görürdü. Bu kapsamda Hititlerde hastalanan kişiden Tanrı'nın/tanrıların öncelikli beklentisi olan ruhsal ve bedensel temizlik sağladıktan sonra ancak tedavisine başlanabilirdi. Aksi takdirde uygulanan tedavi başarısız olurdu. Bunun için *Bergama Asklepieon*'a şifa aramaya gelen hastalar, üç aşamalı bir arınma işlemine tabi tutulurdu. Öncelikle ayin öncesi bir çeşit perhiz tutulurdu. Ardından tapınak alanında bulunan kutsal su ve toprağın karışımıyla elde edilen çamur karışımı, hastanın tüm bedenine sürülürdü. Son aşamada hastalar, yer altına doğru kazılmış kaya oyuklarından geçirilerek yıkanırdı.[1238]

3.1.2. Maya ve Aztek Medeniyetleri ile Amerika, Avustralya Yerel Dinleri

Dinler tarihi alanında yaptığı çalışmalarla bilinen Mircea Eliade, sadece eski toplumlarda değil günümüz toplumlarında da özellikle geçiş süreçlerinde, toprağın simgesel arınma anlamını koruduğunu vurgular. Nitekim dünyanın hemen hemen her bölgesinde örneklerine sıkça rastlanılan, gebe kadınların toprakta doğurması veya ölü doğan bebeklerini tekrar toprağın bağrına bırakması; onun, "Toprak Ana" ile kutsanması anlamı taşır. Bu aynı zamanda tamamen bir tekrar dirilişi, ruhun ilksel saflığına dönüşünü de sembolize eder. Zira yaşam, yerin rahminden çıkmaksa, ölüm ise bir anlamda yuvaya dönüştür. Bu bağlamda Yeni Zelanda'daki *Maori* kadınları, nehir kıyısında bulunan çalılıkların arasında doğum yaparken; pek çok Avustralya yerlisi,

[1237] Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 297-302.
[1238] Donbaz, "Mezopotamya ve Anadolu'da Eski Tıp", 319-336.

Kuzey Amerika Kızılderilileri, Paraguay ve Brezilya kabilelerinde ise daha çok kadınların ormanda yere oturarak doğum yaptığı görülür.[1239]

3.1.3. Mısır Medeniyeti ile Afrika Yerel Dinleri

Mısır Medeniyeti ve Afrika yerel dinlerinde de toprak vasıtasıyla gerşekleştirilen ritüel arınma uygulamalarına rastlanılır.[1240] Antik Mısır'da kirlilik kaynağı olan ölüm, bir aileye uğradımı; evin bütün kadınları, vücuduna çamur sürerek haneyi terkederdi.[1241] Antik Mısır'da 'yere oturmak' deyişi, *Pramit Metinleri*'nde "doğum yapmak" anlamında kullanılmıştır. Aynı şekilde kadınların toprakta doğurma âdeti, pek çok Afrika kabilelerinde de görülür.[1242] Afrika yerel kabilelerinde anne ve bebeği etrafında şekillenen bir diğer ritüel uygulama, bebeğin ilk saç ve tırnaklarının toprak vasıtasıyla arındırma işlemine tabi tutulmasıdır. Bu doğrultuda Orta Afrika'da yaşayan *Moru* kabilesinin üyeleri, yeni doğan bebeğin saç ve tırnak kesiklerini toprağa gömerler. Bunu yapmalarındaki temel neden, bebeğin ruhsal yönden kirli sayılan anneyle teması sonucu onun da tabu sayılmasıdır. Dolayısıyla çocuğun bedeninin ayrılabilir parçalarını toprağa gömerek arındırmak gerekir. Bu ritüel uygulama, yasaklı (tabulu) kişinin kullanmış olduğu kab- kacağın yok edilmesiyle aynı anlamda değerlendirilebilir.[1243]

3.1.4. Yunan ve Roma Medeniyetleri ile Avrupa Yerel Dinleri

Hemen hemen bütün ilk dönem toplumlarında görülen hastaların toprağa yatırılması, toprağın içine konulması, kayaların arasında geçirilmesi, gövdenin çamur ve külle sıvanması uygulamalarının her biri önemli bir dinsel arınma eylemidir.[1244] Bu ayinlerin temel amacıysa günah ve kirliliğin yol açtığı hastalıktan, bireyi yeni bir

[1239] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 250- 256.
[1240] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 53.
[1241] Herodotos, *Heredot Tarihi*, 144.
[1242] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 250-256.
[1243] Frazer, *Altın Dal*, 1/198-204.
[1244] Campbell, *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*, 80.

doğumla kurtararak onu ilksel saflığına kavuşturmaktır. Başka deyişle toprağın tedavi amaçlı kullanımı bir iyileşme, def etme, yeniden doğma ve arınma olarak açıklanabilir. Bu anlayış doğrultusunda Yunan ve Roma Medeniyetleri'nde toprak, hastalık durumunda ritüel arınma vasıtası olarak kullanılmıştır. Nitekim Antik Çağ'ın sonuna kadar, tüm büyük *Asklepius* tapınaklarında hastalar ve günahkârlar, toprak vasıtasıyla arındırılmıştır. Hastalar bir süre çeşitli perhizlere tabi tutulduktan sonra tanrı heykelinin bulunduğu "yasaklı yer"e alınarak, toprağa uzatılırdı. Hastalar, sabah olduğundaysa iyileşmiş ve arınmış olarak güne uyanırlardı.[1245] İskandinav halklarıysa günahkârları, toprakta açılmış bir çukura, yerdeki bir yarığa ya da kayadaki bir deliğe koymaktadırlar. Bu simgesel arınmanın tıpkı suya batırma gibi büyüsel ve dinsel bir değeri vardır.[1246] Diğer yandan MÖ. V. yüzyıldan itibaren Atina'da görülmeye başlanan ve *Trakya Tanrısı Sabazios* adına düzenlenen ritüellerde, çamuru vücuda sürmek suretiyle tövbeyle günahlardan arınma işlemi, gerçekleştirilmiştir.[1247]

3.1.5. Geleneksel Türk Dini ve Orta Asya Toplulukları

Anadolu Türkleri arasında özellikle geçiş dönemleriyle ilgili inanç ve uygulamalarda görülen toprağın kullanımındaki temel amaç, diğer eski toplumlarla paralellik gösterir. Anadolu'da gebe kadınların, temiz bir toprağa doğurması veya yeni doğanın "Höllük" denilen toprağa konulması, aynı sembolik anlamı ifade eder.[1248] Diğer yandan Türk toplulukları arasında örneklerine çok sık rastlanılan; hastaların mağaralara götürülmesi, delikli taşlardan geçirilmesi de toprakla ilgili ritüel arınma uygulamaları arasında değerlendirilebilir.[1249]

[1245] Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, 53.
[1246] Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 298; Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 253.
[1247] Eliade - Loan P., *Dinler Tarihi Sözlüğü,* 282.
[1248] Acıpayamlı, *Türkiyede doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, 47; Yılmaz Irmak, "Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları", 113-132.
[1249] Açа, "Dünya Mitolojilerinde Toprak Simgeciliği", 23-35.

***Foto 27*:** Anadolu'da görülen Höllük uygulaması.

***Kaynak*:** https://bunyan38.blogspot.com/2016/01/holluk-bebek-topragi.html, e.t. 08.12.2021

3.2. Hint ve Uzak Doğu Dinleri

3.2.1. Hint Dinleri

Hinduizm'e ait dinî metinlerden anlaşıldığı kadarıyla, saf ve temiz olan toprak, kutsal bir arınma vasıtasıdır.[1250] Nitekim Vedalarda ölüye hitaben şu ifadeler geçer: "*Annene, toprağa doğru sürün! Seni boşluktan (arıtarak) kurtarabilecek odur!*"[1251] "*Sen, yerden gelen, seni yere veriyorum."*[1252] Manusmrti'de ise toprağın kirliliği arındırdığı görülür: "*...Meni, kan, idrar, dışkı insan bedeniyle ilgili kirliliktir. Kim temiz olmak isterse, organlarını toprak vasıtasıyla sol elle en az üç kez temizlemelidir. Bunun için emredilen arınma böyledir...*"[1253] Bu bağlamda tarihi süreç içerisinde Hinduizm'de arınma amacıyla toprak üzerinde yuvarlanma, toprağı vücuda sürme, toprağı yüze serpme vb. pratikler uygulana gelmiştir.[1254]

Swasthani Brata Katha Ritüeli: Hinduizm'de toprak vasıtasıyla gerçekleştirilen ritüel arınmaların belkide en güzel örneği, Nepal'in başkenti Katmandu'da 10 Ocak'ta gerçekleştirilen Swasthani Brata Katha'dır. İyi şans ve refahtan sorumlu Hindu tanrıçası

[1250] Jolly, "Purification: Hindu", 10/490-491.
[1251] Rig Veda X:18-10.
[1252] Atharva Veda XVII:4-48.
[1253] Manusmrti V:135-137.
[1254] Pande *Dharmadipika or A Guide to Hinduism*, 32.

"Swasthani" adına yapılan kutlamaların son gününde, bir dizi arınma gerçekleştirilir. Bu kapsamda Hindu inanırlar, Ganj'ın kutsal sularında yıkandıktan sonra toprak üzerinde yuvarlanarak dualar eşliğinde ruhlarını arındırırlar. Ritüel esnasında sembolik olarak toprakta bırakılan günah izleri, yaşlı kadınlar tarafından nehir sularına doğru süpürülür.[1255]

***Foto 28*:** Nepal'de gerçekleştirilen Swasthani Brata Katha Ritüeli.

***Kaynak*:** https://www.milliyet.com.tr/gundem/bu-adamlar-nereye-yuvarlaniyor-1499308, e.t. 1 0.02.2022

Diğer yandan Hinduizmde suyla arınma esas olmakla birlikte suyun bulunmadığı durumlarda "kil toprak" da kullanılır. Bunun için en az on defa sağ ve sol elini toprağa sürmek gerekir.[1256] Ayrıca yıl içinde birikmiş günahlarından arınmak isteyen Hindular, günah itirafında bulunduktan sonra özellikle nehir yataklarında bulunan kil toprağı, vücutlarının belli bölgelerine sürerler. Ardından okudukları mantralar eşliğinde suya girerek yıkanırlar.[1257] Hint münzeviler ise özellikle yaz mevsiminde, gün boyu tüm bedenlerini toprağa gömerek geçmiş günahlarından arınmaya çalışırlar.[1258]

3.2.2. Uzakdoğu Dinleri

[1255] Milliyet, **"**Swasthani Brata Katha Ritüeli", (Erişim 05 Ocak 2021).
[1256] Sınclaır Stevenson, *The Religious Quest of India-The Rites of the Twice-Born* (Dublin: Humphrey Milford Oxford University Press, 1920), 210-214.
[1257] A. Aslanoğlu, "Zerdüştlük ve Hinduizm'de Arınma Araçları: Ateş, Su ve Kurban", *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 15/89 (Mart 2022), 262.
[1258] Çelik, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ve Dinlerin Kimliği*, 153.

Su ve ateşin ritüel arınma uygulamalarında yoğun olarak kullanıldığı uzakdoğu dinlerinde toprak unsuru ise aynı ilgiyle karşılanmamıştır. Ancak yine de Çin'in bazı bölgelerinde anne adayının toprakta doğum yaptığı, bebeğin doğumdan sonra toprağa konulduğu görülür.[1259]

3.3. İran ve Yakın Doğu Dinleri

3.3.1. İran Dinleri

Zerdüşt, tıpkı su ve ateş gibi toprağın da ritüel arınmalarda kullanılmasını tavsiye etmiştir.[1260] Zira Avesta'nın Vendidad bölümünde, kirliliğe maruz kalan kişilerin temizliği şöyle öngörülmüştür: "*Kirlenmiş adam çukurda avuç dolusu toprakla vücudunu temizlesin. On beş kez onun vücudunu ovmak için yerden toprak alsınlar ve saçının son teli kuruyuncaya kadar orada beklesinler. Vücudu toprakla kuruduğunda o zaman (içinde su olan) çukurların üzerinden geçsinler…*"[1261] Zerdüştiler, kirli olan nesneleri arındırmak için de toprağı kullanmıştır: "*Ey maddi dünyanın Yaratıcısı, sen Kutsal biri! Bir köpekten ya da bir insandan gelen Nasu'nun temas etmiş olduğu yiyecek kapları temizlenebilir mi? Eğer altından iseler, gomezle bir kez yıkayın, bir kere toprakla ovun, bir kere suyla yıkayın, onlar temiz olurlar. Eğer gümüşten iseler, gomezle iki kez yıkayın, toprakla üç kere ovun, bir kere suyla yıkayın, onlar temiz olurlar.*"[1262] Öte yandan aynı coğrafyada bulunan Maniheizm'de ise abdestin suyla alınması esas olmakla birlikte, suyun bulunmadığı durumlarda toprakla da arınma yapılabilir.[1263]

3.3.2. Yakın Doğu Dinleri

[1259] Eliade *Dinler Tarihine Giriş*, 250-256.
[1260] Maria Brossius, *The Persians* (New York: Routledge, 2006), 63; Xemgin, *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*, 178.
[1261] Vendidad 9:29-31.
[1262] Vendidad 7:73-74.
[1263] Vikipedia, "Maniheizm" (Erişim 09 Ekim 2022).

Gnostik geleneğin devamı olan Sabiilere göre içinde yaşanılan yeryüzü, karanlıkla kirlilikten oluşan "sûflî âlem"i temsil ederken; ışık ve sular ise aydınlıkla saflıktan oluşan "ulvî âlem"i temsil eder. Dolayısıyla insanın yegâne amacı, ritüel saflığa sahip olan ruhunu; sûflî âlemden kurtararak, ait olduğu ulvî âleme yükseltmek olmalıdır. Bu noktada Sabii inanırlar, ilksel saflığı elde etmek için su ve ateşin kullanıldığı arınmalara yoğun olarak başvururken, toprağa ise aynı ilgiyi göstermemişlerdir.[1264] Ancak yine de maddî varlığı itibarıyla profan dünyaya ait olan insan bedenini, son yolculuğuna uğurlarken toprak unsurunu kullandıkları görülür. Bu doğrultuda ölü evine çağrılan din adamı, cesedi yıkayıp kefenledikten sonra baş kısmına bir taş bırakır. Aynı işlemin defin esnasında da uygulandığı görülür. Ceset, yönü kuzeye gelecek şekilde mezara konulduktan sonra üzeri taş levhalarla kapatılır. Ardından açılan çukur, dualar eşliğinde temiz toprakla kapatılır. Son olarak toprağa bir miktar su dökülerek mezar mühürlenir.[1265]

3.4. Sâmî Dinler

3.4.1. Yahudilik

Hemen hemen dünyanın her yerinde kutsalın bir tezahürü olarak görülen toprağın türevlerinden olan taş ve kayalar, özellikle Sâmî Kavimlerde büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Nitekim Kral Davud, tapınağını inşa ederken, yaşamın başladığına inanılan Kudüs'teki "Kutsal Kaya" çevresini tercih etmiştir. Burası, *Süleyman Mabedi*'nin merkezinde yer alan ve "Ahid Sandığı"nın da bulunduğu, "kutsalların kutsalı" olan yerdir. Günümüzde Yahudiler, mabetten geriye kalan 485 metre uzunluğundaki *Batı Duvarı* (Ağlama Duvarı)'nı arınmak ve tövbe etmek maksadıyla

[1264] Gündüz, "Sâbiîlik", 35/341-344; Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri,* 488.
[1265] Drıjvers, "Ablutions", 1/9-13; Gündüz, *Sabiiler Son Gnostikler,* 146-154; Alıcı, "Sâbiîlik", 313.

ziyaret etmeye devam ederler. Bu kapsamda Ağlama Duvarı'na el sürme, dokunma ve öpme eylemlerinin gerçekleştirildiği görülür.[1266]

***Foto 29*:** Süleyman Mabedi'nden günümüze ulaşmış Batı Duvarı (Ağlama Duvarı).

***Kaynak*:** https://www.trthaber.com/haber/dunya/yahudi-milyarder-aglama-duvarinda-para-dagitti-317086.html, e.t. 10.08.2022

Yahudilikte dua öncesi alınan *Netilat Yadayim* için su bulunamaması ya da kullanılamaması durumunda suyun yerine "toprak, kum, taş" gibi bir malzeme de tercih edilebilir.[1267] Teyemmüm benzeri bir temizlik çeşidi olarak toprağa el sürülebileceği hükmü, *Babil Talmudu*'nda mevcuttur: "*Ellerini yıkayacak suyu olmayana, ellerini toprakla silmesi yeter, bir kaya veya bir tahta parçası…*"[1268]

3.4.2. Hıristiyanlık

Ne tarihte ne de günümüzde taşa "taş olduğu için" saygı gösteren kimseye rastlanılmaz. Taşa saygı gösterilmesi, kutsalın bir parçası veya tezahürü olmasındandır. O verimliliğin, bereketin, korumanın, cezalandırmanın, şifa bulmanın sembolü olduğu kadar günahlardan arınmanın da vasıtasıdır. Zira Hıristiyan toplumlarda kutsal olarak görülen "toprak, taş, mağara ve kayalar"dan, şifa ve arınma beklentilerine yönelik

[1266] Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 33-36.
[1267] Tümer - Küçük, *Dinler Tarihi*, 479; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3/788.
[1268] Berakoth, 15ª.

gerçekleştirilen pratikler, günümüze kadar ulaşmıştır. Ayrıca Hıristiyan kiliselerinin taş duvarları arasında arınma maksatlı öpülen ve el sürülen çıkıntılar da mevcuttur.[1269]

3.4.3. İslam

İslam'da da toprakla gerçekleştirilen arınma uygulamalarının varlığına dair belirtiler mevcuttur. Bu bağlamda Kâbe'nin kutsiyetinin önemli simgelerinden biri olan *Hacerül Esved Taşı*'nın, Müslümanlarca hac ibadetinde bir arınma vasıtası olarak kullanıldığı görülür. Nitekim hacı adayları, Kâbe'yi tavaf ederken bu taşa dokunmaya, öpmeye ve onu istilâm etmeye azami gayret gösterirler. *Hacerül Esved*'in bu sembolik anlamına yönelik rivayetler, hadis kitaplarında oldukça fazladır. Bu rivayetlerden birine göre başlangıçta beyaz olan *Hacerül Esved*'in rengi, günahkârların arınma maksatlı ellerini sürmesi üzerine zamanla siyaha dönmüştür.[1270] Diğer bir rivayette: "*Hacerül Esved taşına dokunan kimse Rahman olanın eline dokunmuş olur*" buyurulmuştur.[1271] İbn Abbas'tan nakledilen bir hadiste ise *Hacerül Esved Taşı*'nın kendisini istilâm edenlere, şahitlikte bulunacağı bildirilmiştir.[1272] Hz. Muhammed de Vedâ tavafı sırasında bu taşı istilâm etmiş, Ömer'i de insanlara eziyet etmemek adına uzaktan istilâm etmesi noktasında ikaz etmiştir.[1273] Ayrıca *Kütüb-i Sitte* haricindeki bazı hadis külliyatlarında da *Hacerül Esved*'in, Rabb'in yeryüzündeki "sağ eli" olduğu ve bu taşa dokunanların Rabb'e biat etmiş olacağı özellikle vurgulanır.[1274]

Esasında tüm bu rivayetlerde görülen ritüel eylemleri, bizzat *Hacerül Esved*'e karşı yapılan bir hürmet ifadesi olarak düşünmek doğru değildir. Zira Müslümanlarca bu taşın kutsal sayılması, onun yeryüzündeki en kutsal mekân olarak kabul edilen *Mescid-i*

[1269] Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 33-36.
[1270] Tirmizî, "Hac", 49.
[1271] İbn-i Mâce, "Menâsik", 32.
[1272] İbn-i Mâce, "Menâsik", 27; Tirmizî, "Hac", 113.
[1273] Buhârî, "Hac", 58; Müslim, "Hac", 254.
[1274] Salim Öğüt, "Hacerülesved", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV. Yayınları, 1996), 14/433-435.

Haram'a dâhil olmasından olup, onun kendi başına bir değeri yoktur. Hac ibadetindeki birçok sembolik eylem gibi burdaki amaç da peygamberin hâtırasını canlandırma, haccın kulluk ve itaat gibi derunî hallerini görünür kılmaktır. Nitekim İslam halifelerinden Ömer, hac esnasında bu taşa uzun bir süre baktıktan sonra şunu ifade etmiştir: "*Biliyoruz, sen diğer taşlar gibi basit bir taşsın. Ne birine zarar verebilirsin ne de birine faydan dokunur. Şayet Resulullah'ı senin önünde hürmet ve tazimle durduğunu ve seni öptüğünü görmeseydim böyle bir şey yapmazdım.*"[1275] Aynı şekilde *Hacerül Esved*'e yapılan istilâm esnasında okunan duada da onun bu temsili yönüne vurgu vardır: "*Allah'ın adıyla. Allah en büyüktür. Allah'ım! Sana inanmamın, kitabını tasdik etmemin, ahdine vefa göstermemin ve peygamberin Muhammed'in sünnetine uymamın bir işareti olarak Hacerül Esved'i istilâm ediyorum.*"[1276]

Müslümanlar, baştan sona temsili eylemlerden oluşan hac sırasında kötülüğün simgesi olan "Şeytan"ı lanetlemek maksadıyla *Şeytan Taşlama Ritüeli*'ni de icra ederler. Hacı adayları, ellerinden geldiğince günahtan uzak duracaklarını, kötülüğün temsilcisi olarak gördükleri Şeytan'ı taşlamakla gösterirler. Bunun için hacı adayı, *Mina*'da belirlenen alanlara; eline aldığı yedi taşı, "Bismillâhi Allahüekber" nidaları eşliğinde peş peşe atar. Şiiler ise secde ederken, *Kerbela*'da işlenen büyük günahın acısını yâd etmek amacıyla *Kerbela Toprağı*'ndan yapılmış levhalar üzerine alınlarını koyarlar.[1277]

Teyemmüm: İslam ibadet esaslarında, abdestin suyla alınması esas olmakla birlikte suyun bulunmadığı hallerde toprakla Teyemmüm yapılabilir.[1278] Bu bağlamda Teyemmüm, suyun bulunmadığı veya kullanılmasının mümkün olmadığı durumlarda, Müslüman'ın hükmî kirlilikten kurtulmak amacıyla ellerini temiz toprak veya toprak

[1275] Buhârî, "Hac", 60; Ayrıca Bkz.: İbn-i Mâce, "Menâsik", 27; Buhârî, "Hac", 57; Müslim, "Hac", 249,250.
[1276] Öğüt, "Hacerülesved", 14/433-435.
[1277] Sarıkçıoğlu, *Din Fenomenolojisi*, 33-36.
[1278] el-Bakara 2/267.

türü (taş, kum, kerpiç)'nden bir şeye sürdükten sonra; yüzünü ve iki kolunu meshederek gerçekleştirdiği, bir ritüel arınma eylemidir.[1279] Dolayısıyla "Abdest/Gusl", normal zamanlarda su ile alınan ritüel bir eylem iken Teyemmüm olağanüstü durumlarda başvurulan ve bunların yerine geçen "bedel" bir uygulamadır.[1280]

Diğer yandan Allah'ın, su bulunmadığı takdirde toprakla Teyemmü'mü buyurması; suyla alınan "Abdest ve Gusl"den maksadın, fiziksel temizlikten ziyade manevî temizlik olduğudur: "*...Su bulamazsanız temiz bir toprağa (veya toprak cinsinden bir şeye) teyemmüm edin de yüzünüzü ve (dirseklere kadar) ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez; fakat sizi tertemiz kılmak ve size (ihsan ettiği) nimetini tamamlamak ister.*"[1281] Aynı şekilde Hz. Muhammed'den nakledilen: "…*Temiz toprak Müslümanın temizlenme vasıtasıdır. Müslüman'ın abdest suyu (mesabesinde) olur*"[1282] şeklindeki rivayetlerden yola çıkan İslâm âlimleri; Teyemmüm'ün, belli hallerde "Abdest/Gusl" yerine geçeceği konusunda ittifak etmişlerdir.[1283]

Teyemmüm'ün yapılış şekline gelince: Kişi öncelikle ne için (Abdest/Gusl) alacaksa Teyemmüm'e de aynı şekilde niyet eder. Daha sonra parmaklar açık olacak şekilde, ellerinin iç kısmını toprak veya toprak türevi (taş, kum, kerpiç, tuğla vb.)'nden bir cisme iki defa sürer. Ardından yüzden başlanarak sırayla sağ ve sol kolunu mesh ederek Teyemmü'mü tamamlar.[1284]

Ayrıca İslam geleneğinde taş, tıpkı su tufanlarında olduğu gibi Allah'ın günahkâr kullarını cezalandırdığı toplu bir arındırma eylemine dönüşebilir. Zira Kur'an-ı Kerim'in Fil Suresi, *Kâbe*'yi yıkmaya gelen *Ebrehe*'nin ordusunun taşla nasıl yok edildiğini şu şekilde bildirir: "*Ey Nebim! Rabbinin fil sahiplerine neler yaptığını*

[1279] Serinsu, *Dinî Terimler Sözlüğü*, 367.
[1280] Sıddıqı, "Salat", 12/8057.
[1281] el-Maide 5/6.
[1282] Tirmizî, "Tahâret", 92; Nesai, "Tahâret", 203.
[1283] Benzer Hadisler için Bkz.: Buhârî, "Teyemmüm", 4-7,; Ebu Davud, "Ṭahâret", 121-124.
[1284] Campo, *Encyclopedia of Islam*, 6.

görmedin mi? Onların tuzaklarını ve hileli planlarını boşa çıkarmadı mı? Onların üzerlerine sürü sürü kuşlar gönderdi de onlara pişmiş çamurdan taşlar atıyorlardı. Sonunda onları, yenik ekin yaprağı gibi kıldı."[1285] Benzer şekilde günaha batmış olan Lut Kavmi'nin, taş yağdıran bir kasırga ile cezalandırıldığı çeşitli sûrelerde geçer: "*Nihâyet azap emrimiz gelince, üzerlerine ateşte pişirilmiş taşları peş peşe yağdırdık…*"[1286] "*Biz de onların üzerlerine yok edici taş yağdıran kasırga gönderdik. Ancak, Lut'un taraftarlarını, katımızdan bir nimet olarak seher vakti kurtardık. Şükredene işte böyle mükâfat veririz.*"[1287]

[1285] el-Fil 105/1-5.
[1286] Hûd 11:82-83.
[1287] el-Kamer 54/34-35.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİNLERDE ARINMA RİTÜELLERİNİN FENOMENOLOJİSİ

1. Arınma Ritüellerinin Fenomenolojik Açıdan Değerlendirilmesi

Dinler tarihçisi, tarih sahnesinde görülen dinî fenomenleri, homoreligiosusun tanıklığında genel geçerliliği olan bilimsel bir tarihi belge olarak ele alır. Bu doğrultuda araştırılan dinlerin hemen hemen hepsinde, evrensel bir dini olgu olarak; "kirlilik ve arınma anlayışı"nın var olduğu görülmüştür. Netice itibariyle din fenomenolojisi açısından araştırılmaya değer olan, insanın en önemli varoluşsal ihtiyaçlarından biri olan "arınma olgusu"nun; her dinde var olduğu ve bunu gerçekleştirmek için de bazı ritüel uygulamaların mevcudiyetidir. Morfolojiyle başlanıp tipoloji ile sürdürülen çalışmanın ilk üç bölümünde su, ateş ve toprak vasıtasıyla gerçekleştirilen "arınma ritüelleri" ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bunu yaparken de en eski dinlerden başlanarak en yüksek dinlere kadar ritüellerin, hangi süreçten geçtiği ve nasıl yaşamaya devam ettiği, ortaya konulmaya çalışıldı. Araştırmanın bu son aşaması ise ulaşılan bilimsel bulguların, karşılaştırmalı analizine ve yorumlanmasına ayrılmıştır.

Öte yandan fenomenolojik bir çalışma olan bu araştırmada, cevabı bulunmaya çalışılan asıl soru; "kirlilik ve arınma" fenomeninin, içsel ve aşkın anlamının ne olduğudur. Dolayısıyla çalışmanın odak noktası, dinlerde görülen "arınma ritüelleri"nin; *din* ve *dindar* açısından, ne anlam ifade ettiğidir. Ele alınan dinsel olgunun, özünü kavramak ise ancak araştırılan fenomenin benzer ama farklı yüzlerce örnekle mukayesesi sonucu mümkün olabilir. Zira her dinsel olgu, *homoreligiosus*un kutsalla karşılaşmasıyla ortaya çıkan kendine özgü bir deneyimdir.

Bu bağlamda "su, ateş ve toprağ"ın kullanıldığı arınma ritüellerinin, dinlerdeki anlam ve işlevine açıklık getirmeyi amaç edinen bu araştırmada elde edilen bulguları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ritüel ve Arınma Kavramlarının Din/Dindar Açısından Önemi: Ritüeller, inanırın manevî yaşantısında çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim dinî inançlar, varlığını sürdürebilmek için inanırın hayatının her bir dönemini, dinsel pratiklerle çevrelemiştir. Konuyla ilgili Radcliffe Brown, ritüellerin bilimsel anlamda incelenmesinin gerekliliğine vurgu yaptıktan sonra din ve dindar için ehemmiyetini şöyle açıklar: "*Dinî geleneklerin özünü yakalamak için o dinin, etki alanını araştırmak zorundayız. Dolayısıyla her hangi bir dini araştırırken öncelikli olarak o dinin tecrübî boyutu olan ritüelleri ve bunların etrafında oluşan duyguları incelememiz gerekir*."[1288]

Bu bağlamda inanırın manevî hayatının merkezinde yer alan arınma ritüellerinin ayrıntılı olacak incelenmesi, din ve dindarın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar. Başka deyişle dinî geleneklere ait arınma ritüellerinin tarihî süreçte geçirdiği gelişim ve değişimin bilimsel açıdan incelenmesi, araştırma sonucunda ortaya çıkacak verilerin detaylı analizi, toplumların kültürel kimliğinin doğru anlaşılmasına yardımcı olduğu aşikârdır.

Ritüel Arınma Tanımı: Çalışmada varılan bilimsel bulgular doğrultusunda şöyle bir ortak ritüel arınma tanımı yapılabilir: "*Geçiş dönemleri, dinsel buyruklara karşı gelerek günah işleme, tabuları çiğneme veya insan fizyolojisinin doğal sonucu olarak oluşan ruhsal kirlenmelerden hem bireyi hem de toplumu arındırmak amacıyla; belirli kurallar eşliğinde su, ateş ve toprağın kullanıldığı manevî bir temizlenmedir*." Dolayısıyla su, ateş veya toprak vasıtasıyla icra edilen ritüel uygulamalar; inanır için bir "kefaret", "şifa", "yenilenme", "arınma" ve "aşkın olanla bütünleşme"yi ifade eder.

[1288] Radcliffe Brown, "Din ve Toplum", çev. Ünsal Oskay, *SBF Dergisi* 23/04 (Nisan 1968), 328.

Maddî ve Manevî Temizlik Açısından Arınma: Dinlerde maddî ve manevî arınmaya yönelik uygulamalar iç içe geçmiş olup bunları birbirinden ayırmak oldukça güçtür. Ancak yine de ikisi arasında eylemsel olarak benzerlikler bulunmasına rağmen anlamsal işlevi birbirinden farklıdır. Maddî temizlik, gündelik yaşamın rutin seküler eylemleri bağlamında yapıldığı sürece dinî bir boyutu yoktur. Oysa Kutsal ve/veya Tanrı'yla ilişkiye geçilme durumunun söz konusu olduğu her durumda temizlik eylemleri; ruhsal kirlenmişlikten ve günahlardan arınmayı karşılar. Bu bağlamda abdest esnasında gerçekleştirilen bedensel yıkanmalar, daha çok sembolik olarak yapılan manevî bir arınma durumunu ifade etmektedir. Nitekim *Ganj*'ın suları, fiziksel ve kimyasal açıdan dünyanın en kirli nehirlerinden biri olmasına rağmen hergün binlerce *Hindu,* bu sularda yıkanarak banyo yapar. Bu durum yıkanmanın yalnızca bedensel temizlik niyetiyle değil, aynı zamanda arınma gayesiyle de yapıldığını gösterir. İslam'da *Gusl* ve Yahudilikte *Tevila* öncesi yapılan bedensel yıkanmalarda da benzer anlayış görülür.

Kutsal ve/veya Tanrı'ya Yönelimde Arınma: İnsanoğlu, içinde yaşadığı dünyayı ve hayatını anlamlandırabilen ve bunun sonucunda egzistansiyal (varoluşsal) ihtiyaçları olan tek canlıdır. İnsanın, anlama ve/veya açıklama ihtiyacının başındaysa kendisini ve evreni yaratan "aşkın varlığı" keşfetme isteği gelir. Verdiği bu anlam arayışının sonucunda ise her şeyi yaratan, yüce kudret sahibi olan Kutsal ve/veya Tanrı'sını keşfetmiştir. Diğer yandan kutsal ve/veya Tanrı'nın mahiyetini anlama çabası içine girerken de O'nun, "saf ve temiz" sıfatlara sahip olduğunu idrak etmiştir. Bu durum, dinlerin "aşkın varlık" tasavvurlarında açıkça görülür. Örneğin; Hinduizm'de ateş ilahı olan *Agni*, kutsalların kutsalı olarak, saflık idealini sembolize eder.[1289] *Agni*'nin "pavamana" (saflığa sahip olan), "pavaka" (kirleri arındıran), "suci" (ışığıyla etrafı aydınlatan) olmak üzere üç özelliği vardır. Hıristiyanlıkta da kutsal, "temiz, günahtan

[1289] "*Atman bütün pisliklerden, üzüntüden, günahtan, ölümden, açlık ve susuzluktan arıdır*" (Chandogya Upanişad IX:76).

uzak" anlamlarında kullanılmış, kutsallığın en son derecesi ise Tanrı'ya atfedilmiştir. Bu doğrultuda Yeni Ahit'e göre Tanrı kutsaldır, İsa da "Tanrı'nın mukaddesi"dir.[1290] Aynı şekilde İslam'da Allah'ın *esma'ül hüsna*'sından biri, "kuddûs" olup her türlü noksanlıktan uzak, pak ve temiz olan anlamına gelir.

Bu anlayışa paralel olarak dinler, varlıklar âlemini "temiz ve temiz olmayan" şeklinde iki kategoriye ayırmıştır. Temiz olanı, "kutsal ve/veya Tanrı"yla özdeşleştirmiş, temiz olmayanı ise "kutsal dışı" saymışlardır. Bu düşünceyi destekleyen Fransız Sosyolog Emile Durkheim de bütün âlemi, kutsal (temiz) ve *profan* (kirli) olarak sınıflandırmıştır. Yaratıcı ve bu bağlamda ilahî güçler kutsal saflık alanına girdiği hâlde kutsalın dışında kalan varlıklar, *profan* dünyaya ait kabul edilmiştir. Oysa insan, kimi zaman sevgi ve hayranlık duyduğu, kimi zamanda korkuyla birlikte saygı ve hürmet beslediği kutsal ve/veya tanrısal şeyle temas etmek ister. Bunu Durkheim şöyle açıklamaktadır: "*Aşkın olanla onun tezahürleri kutsal iken bunların dışında kalanlar kutsal değildir. Tapınmanın içyüzü ise kutsal olmayan insanın, kutsal olan tanrıya yaklaşmasıdır. Bunun temini ise ibadet edecek olan kimsenin, içten ve dıştan arınarak kutsallaşmasıdır ki aslında kutsal olan tanrıya yaklaşabilsin.*"[1291] Dinlerde görülen ritüel arınmaların da bu doğrultuda geliştiği görülür. Örneğin; Hinduizmde: "*İnanan, ilahî olana, ancak arınıp ilahileştikten sonra nihai yüce varlığa tapabilir*" anlayışı hâkimdir. Bu bağlamda ritüel arınmalar, insanın mükemmelliğe ulaşmasını, tanrısal bir doğayı gerçekleştirmesini, ilksel saflığa dönmesini temsil ediyor denilebilir. Dolayısıyla inanırlar, kutsal ve/veya Tanrı'ya yaklaşmadan, O'na dokunmadan ya da O'na ait olan bir mekâna girmeden önce kutsala yönelişin bir ön koşulu olarak arınmak zorundadır.

Suç veya Günah Durumunda Arınma: Dinî gelenek ve kültürlerde görülen arınma ihtiyacının en önemli nedeni, günahtan kurtuluşun ancak yapılacak ritüel arınmalarla

[1290] Markos 1:24.
[1291] Durkheim, *Les Formes Elementaires de la Vie Religieuse*, 38-40.

mümkün olduğuna inanılmasıdır. Zira birçok dinde insanın işlediği günah kirinin, saf ve temiz olan ruha geçtiği inancı hâkimdir. Dolayısıyla su, ateş ve toprak vasıtasıyla alınan ritüel arınmalar sayesinde beden dünyevî kirlerden temizlenirken aynı zamanda ruhun da günah kirinden arınması sağlanmış olur.

Başka deyişle *profan* dünyaya ait olan ve disharmonik[1292] yapısı gereği hata yapmaya meyilli olan insanoğlunun, günahlardan kurtulma isteği, arınma ihtiyacını da bereberinde getirir. Kendisinde bulunan ve onu, günah işlemeye sürükleyen tarafına yenilmiş olan birey, bu yenilmişliğin yol açtığı kirliliği, yapacağı ritüel arınmalarla üzerinden atmak istemektedir. Dinlerde günah itirafı veya tövbeyle birlikte görülen yıkanma, ateş üzerinde yürüme, vücuda toprak serpme vb. uygulamaların tamamı bu kapsamda değerlendirilebilir.

Arınmayı Gerektiren Özel Durumlar: Dinlerde arınmayı zorunlu kılan kirlilik hali, bireylerin iradesi dışında da gerçekleşebilir. Nitekim insan fizyolojisinin doğal sonucu olan bedensel akıntılar, hemen hemen her dinî gelenekte kirlilik kaynağı olarak görülür. Dolayısıyla kadınların *lohusalık, hayız* ve *nifas* döneminde gördükleri kanamalar, idrara çıkma, dışkılama, cinsel ilişki sonucu görülen akıntılar vb. birer kirlilik durumudur. Diğer yandan dinler ve kültürler, tabu olarak gördükleri gıda veya hayvanların tüketimini veya onlarla kurulacak herhangi bir teması da kirlilik olarak görmüşlerdir.

Kirlilik hali bazen de Hindu kast sisteminde olduğu gibi sosyal statüyle ilişkilendirilebilir. Bu durumda toplumun alt tabakası ruhsal yönden kirli olarak görülür ve bunlarla kurulacak en ufak bir temas kirliliğe sebep olabilir. Öyle ki Hindu toplumunda görülen kast sistemi bir dizi saflık kurallarıyla şekillenmiştir. Buna göre üst kastta yer alan din adamları ve yöneticiler, toplumun en saf kesimini oluştururken aşağı inildikçe saflık derecesi düşmektedir. Ayrıca sosyal yapı, bedenin organlarına

[1292] Disharmonik (Düal) yapı, insanın iyiyi ve kötüyü tercih edebilme özelliğinin ikisine de sahip olmasını ifade eder.

benzetilmiş, üst kastlar vücudun başını temsil ederken alt kastlar; el ve ayak gibi organları temsil eder olmuştur. Bu anlayışa bağlı olarak ritüel yönden saf olan kastların alt kastlarla birlikte yemek yemeleri, aynı çatı altında bulunmaları, aynı odada uyumaları, cinsel ilişkiye girmeleri veya evlenmeleri kesin olarak yasaklanmıştır. Benzer algılama ve anlayış toplumsal görev dağılımında da görülür. Nitekim yüksek kastlar, dinî ve idarî işlerle uğraşırken en alttaki kastlar; kirli olan atık maddelerini uzaklaştırma, cesetleri yakma gibi görevleri icra eder.

Öte yandan gerek dinî gelenekler gerekse kültürler, toplumun saflığını korumak için ruhsal yönden kirli olan bireyleri, üyesi olduğu dini gruptan, kabileden veya topluluktan uzaklaştırma yoluna gitmiştir. Zira ele alınan dinlerin çoğu murdar olan hayvan, nesne veya kişilerle teması en aza indirmek için kaçınma, ayrılma ve inzivaya çekilme reçetelerine başvurmuştur. Bu kapsamda murdar sayılan anne adayı veya adet gören kadınlar, toplumun diğer üyelerinden uzakta kapalı bir alanda kalmaya zorlanmışlardır. Aynı zamanda ritüel yönden çok saf olan din adamları da profan dünyayla kurulacak temastan kaçınmak veya kutsal olanla temasa hazırlanmak için kendilerini tapınakların iç odalarına kapatmışlardır.

Kirliliğin bulaşıcı olduğu ve bunlarla kurulacak herhangi bir temasın murdarlığa yol açacağına olan inanç, Yahudilikte de bulunur. Öyle ki, Eski Ahit yasalarına göre murdar sayılanlar, günlük hayatlarında temas halinde oldukları her şahsı ve nesneyi de kirletmektedir. Hatta bu temas sonucu murdar olanlar, bir başkasına veya nesneye dokunduklarında onları da kirletmektedir. Eski Ahit'te bu durum şu şekilde dile getirilir: "*Murdar sayılan birinin dokunduğu nesne murdar sayılır; o nesneye dokunan da akşama dek murdar sayılır.*"[1293] Bu kapsamda murdar olan kişiler, toplumdan izole edilmekte, sosyal ve dinî hayatlarına arınıncaya dek ara vermek zorunda

[1293] Çölde Sayım 19/22.

bırakılmaktadırlar. İslam'da ise hükmî yönden kirli olanlar, her ne kadar belirli ibadetleri yapamasa da toplumdan soyutlanmaları veya "necis/murdar" sayılmaları söz konusu değildir. Ancak yine de İslam, bu durumdaki kişinin, Allah'ın huzuruna çıkıp ibadetlerini yapmaya başlamadan önce su veya toprakla arınmasını öngörmüştür.

Ritüel arınma ihtiyacıyla ilgili bir başka dikkat çeken husus, özellikle eski medeniyetlerin inanç sistemlerinde, hastalığın murdarlık olarak görülmesidir. Bu dinlerde hastalığın, insanın veya toplumun hatalarının sonucu oluştuğuna inanılırdı. Bu durum, hastalık ile bir nevi günah arasında bağlantı kurulduğunu gösterir. Araştırmada da yer verildiği üzere birçok inanç ve toplum, hastalık durumunda su, ateş ve toprak vasıtasıyla gerçekleştirilen arınmalara başvurmuştur.

Geçiş Dönemlerinde Arınma: Dinler, önemli statü değişiklikleri (doğum, evlilik, ölüm) olan geçiş dönemlerinde bireyin kirlilikten arınma ve topluma tekrar kabulüne yönelik periyodik arınma eylemlerini kurumsallaştırmışlardır. Nitekim dinî gelenek ve kültürler birey ve toplum açısından son derece önemli olan bu kriz durumlarında kirliliğin oluştuğunu varsayar. Bu durumda toplumun sahip olduğu ritüel saflığın korunması ancak su, ateş veya toprak vasıtasıyla yapılacak arınmalarla mümkündür.

Geçiş dönemlerinden biri olan doğum sonrası gerçekleştirilen arınma pratiklerinde temel gaye, anne ve bebeğinin ritüel saflığa sahip olan topluluğa tekrar kabulünü sağlamaktır. Bir diğer geçiş dönemi olan evlilikte ise amaç birliği ayakta tutma, toplumsal saflığın devamını sağlama isteği gelir. Son geçiş dönemi olan cenaze merasimlerindeyse ölen kişiyi, profan dünyanın kirlenmişliklerinden arındırdıktan sonra ruhun asıl ait olduğu saflık alanına geçişini kolaylaştırma eğilimi ön plandadır. Nitekim defin işlemlerinde görülen ölülere su verme ya da onları yıkama, toprağa gömme, ateşte yakma gibi uygulamaların tamamı bu anlayışın tezahürüdür.

Öte yandan yukarda sayılan tüm bu durumlar, dinlerde müşterek kirlilik nedeni olarak kabul edilse de hiçbir kültür, bu kategorilerde belirtilen her öğeyi kirletici olarak görmez. Başka deyişle kirlilik ve saflık durumları arasında net bir kültürler arası tekdüze model yoktur. Bazı inanç ve toplumlarda adet görme veya ölüm özellikle kirlilik olarak kabul edilebilirken bir diğerindeyse belirli yiyecekleri yemekten veya alt sınıfların üyeleriyle temastan kaynaklanan kirlilik daha ön planda olabilir. Bu çeşitliliğe ve farklı tutumlara rağmen yine de dinler, bize dinî deneyimin doğası hakkında önemli iç görüler sunan bir dizi tutarlı arınma kalıplarıyla doludur.

Ritüel Arınmalarda Kullanılan Başlıca Materyaller: Her ne kadar dinî gelenek veya kültürler, kirlilikten kurtulmak için arınma ritüellerine başvurmuşsa da bunların, "kirlilik ve arınma anlayışı"yla sunduğu reçeteler farklılık arz etmektedir. Nitekim kirliliğe yol açtığı düşünülen faaliyetler veya olayların çokluğuna bağlı olarak dinlerde görülen arınma ritüellerine yönelik tutum ve yaklaşımların yelpazesi de sayısız denecek kadar çoktur. Ancak yine de ritüellerde kullanılan sembolik vasıtalar arasındaki paralellik göze çarpmaktadır. Bu bağlamda başta su, ırmak, göl, deniz, okyanus, ateş, duman, köz, kül, toprak, yer, dağ, taş, kum, kaya, mağaralar gibi "*tabiat fenomenleri*"nden tutun da; güneş, ay, yıldız ve gezegenler gibi "*gök cisimleri*", doğal afetler, şimşek, yıldırım, hava, rüzgâr, yağmur gibi "*doğa olayları*" olmak üzere sayısız denecek kadar çok vasıta arınma ritüellerinde kullanılagelmiştir. Aynı şekilde canlı hayvanlar, kan, kına, tuz, yağ, merhem, şarap, ekmek, şeker, baharatlar, ağaç, kâğıt, otsu ve ağaçsı bitkiler, ışık, lamba, kandil, mum, tütsü, ikona, resim, heykel, putlar, silahlar, elbiseler, asa gibi daha birçok "sunî nesne" de arınma ritüellerinin icrasında yoğun olarak kullanılmaktadır.

Tüm bunlar içerisinde özellikle su, ateş ve toprağın gerek insanlık için varoluşsal bir öneme sahip olması ve gerekse özündeki saflık nedeniyle arınma pratiklerinin

vazgeçilmez vasıtaları haline gelmiştir. Zira içinde yaşadığı tabiata bağımlı olarak yaşamını sürdüren insanoğlu, tarih boyunca "su, ateş ve toprak" gibi tabiat fenomenlerinin kirliliği ortadan kaldırdığına inanagelmiştir.

Neticede olumsuzun olumluya güçlü bir dönüştürücüsü olarak görülen tabiat fenomenlerine yönelik bu inanç, birçok ritüel uygulamayı da beraberinde getirmiştir. Öyle ki kirliliğin bu vasıtalarla temizlenerek saflığa dönüşümü belki de dinlerde en kapsamlı evrensel arınma ritüellerini oluşturmuştur. Bu bağlamda dinî gelenek ve kültürlerde su vasıtasıyla oyuncak kayığı, kukla bebeği, kâğıt veya ekmek kırıntılarını suya salma (*Tâşlih* vb.), yıkama, serpme (*Masiqta, Lubastu, Tohi, Dies Lustricus, Mispi/Pitpi, Taklimtu, Catharsis, Namakarana, Hatsumiyamoude, Abdest, Netilat Yedayim, Puja, Temizu, Padyap, Rişama, Pedilavium, Kırklanma* vb.), yıkanma, suya dalma (*Hotepu/Hetep, Vaftiz, Gusl, Tevila, Bareshnum, Nahn, Riman, Masbuta, Tamaşa, Misogi* vb.); ateş vasıtasıyla yakma, ateşten atlama, ateşin içinden geçme, ateşin etrafında dolaşma, ateşi vücut üzerinde gezdirme, tütsüleme, kandil veya mum yakma, kurşun dökme, silah sıkma, kül dökme (*Maklu, Tamagushi, Niskramana, Buhar kulübeleri, Anyeşti, Lonouyroya, Cunulu Murgül, Tongal, Alazlama, Arti, hi- Matsuri, Kurama hi- Matsuri, Pitha Mambuha, Biur Hamets, Candlemass, Kül Çarşambası, Dağlama*, vb.); toprak vasıtasıyla yutma, öpme, üzerinde yatma, dokunma, içine girme, el sürme (*Teyemmüm, Şeytan Taşlama, Swasthani Brata Katha, Höllük* vb.) gibi paratiklerin her biri ritüel arınma uygulamaları kapsamında ele alınmıştır.

Ritüel Arınma Uygulamalarında Su, Ateş ve Toprağın işlevi: Dinî gelenek ve kültürlerin tabiat fenomenlerine yükledikleri sembolik anlamlar ve ritüel uygulamalardaki işlevi oldukça çeşitlilik gösterir. Bu simgesel ve eylemsel ifadeler çoğunlukla kutsama, güç, kudret, ceza, şifa, arınma, tanrısallık veya Tanrı'nın tezahürleri olarak görülür. Bu bağlamda dinlerde bazen bir kült, bazen bir inanç konusu,

bazen de bir arınma vasıtası olarak ortaya çıkan su, ateş ve toprak; özellikle yenileyici ve arındırıcı niteliğiyle dinlerin arınma pratiklerinde varlığını günümüze kadar sürdüregelmiştir.

Şüphesiz bu düşüncenin gelişiminde doğası gereği saf olan tabiat fenomenlerinin sahip olduğu temizleme, ayrıştırma ve canlandırma gibi özellikleri önemli bir yere sahiptir. Nitekim maddî kirleri temizleme gücüne sahip olan *su, ateş* ve *toprak*tan manevî kirleri de arındırması beklenir. Mesela suyun kirleri temizleme özelliği onun, geçmiş günahları ve kirleri arındırma potansiyeline de sahip olduğunu düşündürmüştür. Bu anlayışa bağlı olarak kirlenmiş bir kişi veya nesnenin tamamının ya da bir bölümünün üzerine su dökülebilir, serpilebilir veya suya daldırılabilir. Zira her türlü formu çözme gücüne sahip olan su, geçmiş günahları ve kirlenmişlikleri arındırarak ritüel saflığa sahip yeni bir hayat bahşedebilir. Bu doğrultuda *Vaftiz* ve *Tevila* gibi suya dalma, sudan çıkma şeklinde gerçekleştirilen yıkanmalar ile ulaşılmak istenen temel amaç; yaşam süresince yıpranan ve profan dünyada kirlenen insanın, ilksel saflığına döndürülmek istenmesidir.

Diğer yandan ısı ve ışığın kaynağı olan ateşi, günlük hayatında kullanmaya başlayan insanoğlu, kirliliğe maruz kalmış nesneleri yakarak veya eriterek temizleyebileceğini de öğrenmiştir. Ateşin özellikle yakıcı, yok edici ve ayrıştırıcı olması; düşünsel boyutta birtakım fikirlerin oluşmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda ateş, gerek dinî gerekse kültürel sahada olumsuzun (kirlinin) olumluya (temize) güçlü bir dönüştürücüsü olarak görülmüş, arınma ritüellerinde yaygın olarak kullanılagelmiştir. Nitekim dinlerde görülen ateşte yürüme, üstünden atlama, etrafında dolaşma, ateşin dumanını başın üzerinde gezdirme, alazlama, tütsüleme, mum yakma, meşale yakma, kurşun dökme, havaya ateş açma, ateşin külünü vücuda sürme, güneşe ve yoğun ısıya maruz kalma vb. pratiklerin tamamı; bireyi, geçmiş günahlardan ve

kirlenmişlikten arındırma amacına yöneliktir. Bu kapsamda; kirlenmiş giysilerin yakılması, metallerin eritilmesi, mutfak gereçlerinin veya ayinlerde kullanılan aletlerin ateşe tutulması da aynı genel kategoriye giren uygulamalar olarak kabul edilir.

Öte yandan ateşin yakıcı ve yok edici boyutu, sadece yaşanılan âlemle sınırlı kalmayarak özellikle ölüm ötesiyle ilgili algılarda (cehennem tasviri)'nde olduğu gibi bir ceza ve arınma unsuru olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde kültürlerde görülen ölünün yakılması da kirlerden arınarak saf bir dönüşüme geçme inancına dayanır. Zira murdar olan cesedin ateşten geçirilerek yakılması; eskiyi (kirliyi) yok etme, yeniden ilksel saflığa dönüşü (arınma) ve ölümün ötesindeki tanrısal saflık alanına geçişi sembolize eder.

Su ve ateşten sonra arınma ritüellerinin en önemli merkezi simgesi topraktır. Toprak, özellikle hayatın başlangıcı ve sonu olan "doğumla ölüm" anında gerçekleştirilen arınmaya yönelik uygulamalarda önemini hep korumayı başarmıştır. Bu bağlamda toplumlarda görülen toprakta doğum yapma, bebeğin toprağa konulması, ölünün toprağa gömülmesi, günahkâr ve hastaların toprağa yatırılması, vücudun çamurla sıvanması vb. uygulamaların tamamı; ruhun ilk saflığına dönüşünü, kirlerden arınmasını simgeler.

Arınma Ritüellerinde Kullanılan Materyallerin Tarihi Süreçteki Değişimi: Dinî gelenek ve kültürlerin arınma ritüellerine yönelik tutumu, onları algılayış biçimi tarihi süreçte değişime uğrayabilir veya aynı yoğunlukta olmayabilir. Aynı şekilde ritüel uygulamalarda kullanılan vasıtaların sembolik anlamı, mana yükü veya derinliği de aynı kalmayabilir. Örneğin, İran coğrafyasında yüzyıllar boyunca bir arınma vasıtası olarak kullanılan ateşin, ritüel uygulamalardaki kullanımı zamanla değişime uğramıştır. Nitekim Zerdüşt inanırlar, işledikleri günahlardan temizlenmek ya da suçsuz olduklarını ispatlamak için başlangıçta, yakılan ateşin içinden geçtikleri oldukça katı ritüel

arınmalara tabi tutulmuşlardır. Fakat zamanla bu ritüel uygulama, yerini *Nevruz Ateşi*'ne bırakmıştır. Zira fenomenolojik açıdan bakıldığında canlı canlı yakmaya varan çok sert ve katı kurallarla uygulanan bu ritüelin, tarihi süreçte yumuşayarak *Nevruz Ateşi*'nin üzerinden atlama şekline dönüştüğü görülür.

Sonraki yüzyıllarda ateşle arınma, daha da yumuşayarak birçok kültürel uygulamada varlığını sürdürerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu kapsamda iki ateş arasından geçme, ateş dumanına maruz bırakılma, kül sürme, kurşun dökme, tütsü ve meşale yakma ritüellerinin yanı sıra günümüz düğünlerinde görülen; kına gecesinde mum tutma, havaya ateş etme, gelin ve damat yolunun havai fişeklerle süslenmesi vb. uygulamaların tamamı da ateşin arındırma özelliğiyle yakından ilgilidir.

Öte yandan kutsal fenomenlerin dinî mahiyetleri olmasa bile kullanım formları ve işlevi değişime uğrayabilir. Örneğin kutsal olarak görülen bir taş, tarihin belli bir devrinde bizatihî kutsalın kendisi olabilir. Bu taş sonraki devirlerde ise kendisi kutsal olduğu için değil kutsal bir alana dâhil olduğu için kutsal kalmaya ve tazim görmeye devam edebilir. Kutsalın bu durumuna *Kâbe*'de bulunan *Hacer-i Esved Taşı,* örnek olarak verilebilir. İslam kaynaklarında kökeni ilk insan Âdem'e kadar götürülen taşın dinî içeriği değişmemiş, fakat kutsallık tipi ve derecesi değişmiştir. Bu bağlamda *Hacer-i Esved*, özellikle cahiliye döneminde başlı başına bir tapım nesnesi olarak görülmüşken Müslümanlarca bu taşın kıymeti, onun yeryüzündeki en kutsal mekâna dâhil olmasından gelir. Yoksa onun kendi başına bir değeri yoktur.

Coğrafi ve İklimsel Şartların, Arınma Ritüeliyle Kullanılan Materyallere Etkisi: Dinî gelenek ve kültürlerin ortaya çıktığı coğrafi bölgelerle iklimsel şartlar, arınma ritüellerini ve kullanılan materyalleri doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Nitekim arınma ritüellerinde kullanılan vasıtalar, yaşanılan coğrafya ve iklimin etkisi ile birlikte şekillenmiştir. Burada tabiat fenomenlerinin insanoğlunun hayatı üzerindeki etkisi göze

çarpmaktadır. Zira toplumlar, yaşadığı bölgelerde karşılaştıkları zorlukları hangi doğal elementle aşmışlarsa o elementi hayatının merkezine koymuş; kutsal bir arınma vasıtası olarak ritüellerinde kullana gelmiştir. Bu anlayışa paralel olarak soğuk coğrafyalarda kurulmuş medeniyetlerde ateş, saflığı ve arınmayı sembolize eder. Örneğin; Sibirya'nın yüksek rakımlı dağ ve bozkırlardan oluşan coğrafyası, zor ve çetin geçen soğuk iklimi, bölgede yaşayan halklar için ateşi günlük hayatın vazgeçilmez bir parçası haline getirmiştir. Bu coğrafyada ateşin yaşamsal önemi onu, kutsalın tezahürü seviyesine çıkarmış, arınma pratiklerini de büyük ölçüde ateş etrafında şekillendirmiştir. Diğer yandan Mısır Medeniyeti, çölde bir hayat kaynağı olan *Nil*'in sularını kutsallaştırmışken bereketli toprakların olduğu Mezopotamya ve Anadolu Medeniyetleri ise suyla toprağı öncelemiştir.

Toplumlarda görülen ölüm sonrası arınma ritüelleri de bu anlayış çerçevesinde gelişmiştir. Sıcak iklimde ölü susuzluk çektiği için yıkanarak arındırılırken, soğuk iklimde ise cesed üşüdüğü için yakılarak son yolculuğuna uğurlanır. Eliade, suyun cenazelerde kullanımını şu ifadelerle açıklar: "*Ölü ruhlarının susuzluktan kavrulduğu inancı, bilhassa Mezopotamya, Mısır, Yunan, Roma ve Anadolu Medeniyetlerinin sıcak ikliminde kavrulan kişiler için ürkütücü idi. Zira öte dünya anlayışlarının hepsinde ölüm, tamamen bir yok oluş değil geçici bir geri çekiliştir. Kozmik düzene dönmeyi, bir âlemden diğerine göçü (transmigrasyonu) veya son umudu bekler iken; ölülerin ruhu kaygı ve acı çeker. İşte tamda bu noktada çekilen acı ve belirsizlik durumu, çoğu zaman özlem (susuzluk) olarak ifade edilir*." Örneğin, Yunanistan'ın Girit adasında kurulmuş Antik Şehir Eleutherne'de keşfedilen taş tablette şöyle yazılıdır: "*Ben yanıyorum, susuzluktan kavruluyorum, deliye döndüm, tükeniyorum...*"[1294]

[1294] Eliade *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi*, 239.

Kültürel Etkileşimin Ritüel Arınmaya Etkisi: İnsanoğlu, yeryüzünde her ne kadar çok farklı coğrafî bölgelerde yaşamlarını sürdürmüş olsa da genel manada benzer yaşanmışlıklara, inanç yapılarına ve dinî tecrübelere sahip olagelmiştir. Özellikle toplumlar arasında kurulan beşerî münasebetler ve önceki inançların tesiri neticesinde dünyanın her yerinde "kirlilik ve arınma anlayışına" yönelik benzer algılamalar görülür hale gelmiştir. Aynı ortak düşünce ile icra edilen arınma ritüellerinin Mezopotamya Medeniyetleri ve komşuları olan Hitit, Roma, Yunan, Mısır toplumlarında benzer biçimsel özelliklere sahip olması da bundandır. Aynı şekilde genel itibariyle günümüzde doğu dinleri olarak zikredilen Hinduizm, Budizm, Caynizm, Sihizm, Taoizm, Konfüçyanizm ve Şintoizm'de de ritüel arınma anlayışı hemen hemen benzerdir. Öte yandan hiçbir tarihsel ya da coğrafi bağ içinde bulunmayan Asya, Amerika, Avustralya, Afrika kıtalarında görülen ritüel arınmaların gerek uygulama biçimleri gerekse kullanılan vasıtalar yönünden benzer olması da dikkate değerdir.

Toplu Bir Arınma Edimi Olarak Tufan ve Cehennem Olgusu: Dinî gelenek ve kültürlerde görülen tufan hadisesi, ritüel arınma bağlamında değerlendirilebilir. Zira tabiat fenomenlerine yönelik benzer algılama, suyun arıtıcı özelliğinin en kuvvetli imgelerinden biri olan tufan hadisesinde de görülür. En eski örneğine Sumerlerde karşılaşılan tufan, daha sonra kronolojik yapı içerisinde hemen her coğrafyada benzer özellikler göstererek tekrarlanmıştır. Pek çok inanç ve kültürde karşılaşılan tufanlar, tüm dünyayı günahlardan arındıran toplu arınma uygulamaları olarak değerlendirilir. Bu bağlamda tufanlar, ilahî bir cezalandırma ve arınma edimi olarak insanların Tanrı veya tanrısal güçlere karşı göstermiş oldukları sorumsuzluk, günah ve kirlenmişlik neticesinde ortaya çıkmış kozmik felaketlerdir denilebilir. Tufan, "kaosa" geçişi ve ardından tekrar "kozmosa" yani düzene dönüşü temsil eder. Başka bir ifadeyle tufan, ölüm ve yeniden doğuştur. Günahkâr olan insanlığın, dünyayla birlikte yok edilmesi ve ardından ilksel saflığına dönmüş olarak yeniden yaratılmasıdır. Semitik dinlerin kutsal

kitaplarında da güçlü bir tufan imgesi bulunur. Bu metinlerde, yoldan çıkmış geçmiş kavimlerin Allah tarafından su, ateş ve toprak vasıtasıyla çeşitli felâketlere nasıl maruz bırakıldıkları ayrıntılı olarak işlenir.

Diğer yandan insanlığın topluca arınması kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer dinî fenomen, ölüm sonrası ilahî bir cezalandırma ve arınma olarak sembolize edilen cehennem ateşidir. İnsanın hayattayken yaptığı hataların karşılığını gelecekte bulacağı inancı, hemen hemen bütün dinlerde mevcuttur. Ölünün cehennem ateşinde yanması, geçmişin günahlarından arınma, saf bir dönüşüme geçme inancıyla alakalıdır. Zira geleneksel anlamıyla cehennem, günahkâr kulların acı ve ceza çektiği, ateş vasıtasıyla günah ve kirlerinden arındığı yer olarak tanımlanır.

Arınma Ritüellerinin Uygulanma Biçimi: Dinlerde bireysel veya topluca icra edilen arınma ritüelleri, katı kurallarla belirlenmiştir. Özellikle bir din adamı yönetiminde topluca yapılan arınmalarda ritüelin yapılacağı mekân, ritüel öncesi hazırlık ve ritüelin belli kurallarla gerçekleştirilmesi gibi üç aşamaya mutlaka uyulmalıdır. Bu aşamalara riayet edilmediği takdirde ritüel uygulama tamamlanmamış sayılır ve başa dönülerek kurallara uygun bir şekilde yeniden icra edilir. Örneğin, Yahudi ritüel arınma uygulaması olan *Tevila*'nın icra edileceği yer olan *Mikve Havuzu*'nun biçimsel özellikleri, ölçüleri ve hangi suyun kullanılacağı önceden belirlenmiştir. Ayrıca Eski Ahit yasalarında *Mikve'*ye dalmadan önce hangi ön hazırlıkların yapılacağı ve ritüelin nasıl gerçekleştirileceği de ayrıntılı olarak anlatılır. Bu yasalara göre *Tevila* yapacak murdar kişi, *Mikve*'nin kutsal sularına dalmadan önce kaynak suyla ve sabunla tüm bedenini yıkamalı, dişlerini fırçalamalı, ağzını çalkalamalı ve tırnaklarını kesmelidir. Ayrıca *Tevila* yapacak kişi, ritüel günü eline yapışma ihtimaline karşı hamur gibi yapıştırıcı şeylerden uzak durmalı, varsa takma dişlerini ve takılarını çıkarmalıdır. Dişlerinin arasında kalabileceği ihtimaline karşı o gün et dahi yememelidir. Gerekli ön

hazırlıklar tamamlandıktan sonra gözler açık olacak şekilde *Mikve*'ye girilmelidir. Tüm bedeni suya daldırdıktan sonra ise "Beraha" duâsı okunmalıdır. Tüm bu kuralları harfiyen uygulayan kişi, böylece murdarlıktan arınmış olarak Tanrı'nın saf cemaatine tekrar dâhil olabilir.

Bireysel ve Toplumsal Açıdan Arınma: Arınma ritüelleri, psikolojik boyutuyla bireysel olduğu kadar sosyolojik boyutuyla toplumsal olan ve aşkın boyutuyla da inanırın derûnî âlemini ilgilendiren çok boyutlu evrensel bir fenomendir. Zira arınma fenomeninin, "kutsama, kutsanma, birleşme, kurtuluş, aydınlanma, temizlenme, özgürleşme, bir araya gelme, mutlu olma" gibi duygu ve anlam alanına sahip olması; arınma ritüellerine en az inanç kadar psikolojik ve sosyolojik boyut da kazandırmıştır.

Diğer yandan dinler mikro planda "ideal birey"ler oluşturmaya çalışırken makro planda ise "ideal toplum" oluşturmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla toplumun kollektif bir ürünü olarak görülen ritüeller etrafında oluşmuş "kirlilik/saflık" normları, açık psikolojik ve sosyolojik amaçlara hizmet eder. Bu kapsamda ele alınan dinlerde su, ateş ve toprak vasıtasıyla gerçekleştirilen arınma ritüelleri, bir yandan dindarın kutsal ve/veya Tanrı'sıyla sağlıklı bir ilişki kurmasını sağlarken diğer yandan da onun manevî hayatını, bireysel ve toplumsal ilişkilerini düzene koyar. Ayrıca bireylerin yaşam krizleriyle başa çıkmasına yardımcı olurken aynı zamanda dinî topluluğun sınırlarını güçlendirir ve grubun bir arada kalmasını sağlar.

Kutsal Zaman ve Kutsal Mekânda Arınma: Dinlerde görülen arınma ritüelleri, genelde kutsal zaman ve kutsal mekân bağlamında gerçekleştirilmiştir. Zira dindar insan için yılın belli dönemlerinde profan sürelerden farklı olarak oluşmuş kutsal zamanlar, hemen hemen yılın tamamını kapsayacak şekilde özel arınma ritüellerini gerektirmektedir. Modern terminolojide bayram veya festival şeklinde ifade edilen bu özel zaman dilimleri, yıl içinde hata yaparak günah işlemiş, ruhsal yönden kirlenmiş

olan dindarın; yeni bir başlangıç yapmasına ve arınmasına vesiledir. Özellikle yeni bir yıla girerken dindarın veya toplumun arınmasına yönelik su, ateş ve toprak vasıtasıyla gerçekleştirilen arınma ritüelleri, dünya çapında yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır.

Öte yandan saflığı simgeleyen *kutsal* ile kirlilik kaynağı olan *profan unsurlar* aynı mekânda bir arada bulunamazlar. Birincinin saflığının korunabilmesi için ona, ikincinin bulunmadığı özel bir yer tahsis etmek gerekir. İşte dinlerde görülen tapınaklar, bu düşüncenin tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda her dinde bulunan kutsal mekânlar, *Aşkın varlık* ile *profan* dünyaya ait olan insanın bir araya geldiği ve inanırın ilahî huzura çıkmadan önce kendisini arındırmak zorunda hissettiği özel saflık alanları olarak görülmüştür.

Ritüel Arınmalarda Kadın ve Erkeğin Rolü: Tarihsel süreçte arınma ritüellerinin icrasında kadın ve erkeğin rolüne yönelik her ne kadar farklı tutum ve uygulamalar olsa da genelde kadının ikincil bir konuma sahip olduğu görülür. Bu durum, dinlerin kadına bakış açısı ve kadının biyolojik yapısı ile doğrudan ilgilidir. Örneğin, bazı toplumlarda kadınların biyolojik yapıları gereği, aybaşı hallerinin kirlilik sayılması; onların dinî hayattan uzak kalmalarına, buna bağlı olarak da sık sık arınma ritüellerine tabi tutulmalarına neden olmuştur. Bu yaklaşımın sonucu olarak ritüel arınmaları yöneten din adamları, büyük oranda erkeklerden oluşmuştur.

Mit ve Arınma: Fenomenolojik bakış açısıyla mitoloji, arınma ritüellerinin geçmişine dair ilk örnekleri bünyesinde bulunduran tarihî bir gerçekliktir. Zira sözel kültürün kaynağı ve tarihsel olarak en eski şekli olan mitolojik eserler, ilk insanların yaşanmışlıkları hakkında bilgiler verirken aynı zamanda kirlilik ve arınma anlayışının arketiplerini de günümüze ulaştırmıştır. Nitekim "ilk yaratılış", "ilk günah", "ilk ölüm", "ilk kirlenmişlik", "ilk arınma", "ilk cezalandırma", "ilk tufan", "kaostan kozmosa ilk dönüş" gibi varoluşsal anlam sahasında yer alan ve anlatılamayan ya da anlatılması zor

olan dinî fenomenler; mitolojik eserlere konu olmuştur. Öte yandan semboller ilmi şeklinde de ifade edilen mitolojilerde "su, ateş ve toprak" gibi doğal elementler temizliğin, saflığın ve arınmanın simgesi olarak tasvir edilmiştir. Bu durum birçok mitolojik eserde olduğu gibi *Gılgamış Destanı*'nda açıkça görülmektedir. Destanda geçen ifadelere göre tanrıça *Aruru,* ilk insan *Enkidu*'yu yaratıp dünyaya göndermeden önce ellerini yıkamıştır. Destanın satır aralarından anlaşıldığı kadarıyla dua ve ayin öncesi de ritüel yıkanmalara başvurulmuştur. Nitekim *Gılgamış*'ın annesi *Ninsuna*'nın tanrılara yalvarıp dua ve niyazda bulunmadan önce kutsal suyla yedi kez yıkanıp arınması dikkat çekicidir.

Kutsal Metinlerde Arınma: Dinlerin kutsal metinleri, o dinin kirlilik ve arınma anlayışını belirleyen en önemli fenomendir. Zira her dinî gelenek, kutsal metinleri aracılığıyla inanırlarına yönelik birtakım arınma kuralları ortaya koymakta ve bu kurallar aracılığıyla da onları kontrol altına almaktadır. Müminler ise kendilerine bildirilen bu emir ve tavsiyeler doğrultusunda arınma pratiklerini gerçekleştirirler. Aynı zamanda kutsal metinler "su", "ateş" ve "toprak" gibi unsurların temizleyici olduğunu, arınma ritüellerinde saflığı sembolize ettiğini bildirmişlerdir. Bu kapsamda ele alınan dinlerin kutsal kitaplarında özellikle su, ateş ve toprakla gerçekleştirilen arınmalar sevilen bir ifade şekli olmuştur.

Halk İnanışları ve Arınma: Bir bölgede yaşayan halkın genellikle şifahî yollarla eskiden beri getirdiği inanç ve uygulamalardan oluşan halk inanışları; toplumun ortak değerlerini, inancını, gelenek ve göreneklerini harmanladığı gibi ritüel arınma anlayışına yönelik pratikleri de içinde barındırır. Nitekim halk arasında kült haline getirilen su kuyuları, türbe, kaya, taş veya mağaralar ziyaret motifi ile birleşerek birer şifa ve arındırıcı vasfına dönüşmüştür. Bu bağlamda özellikle geçiş dönemleri olan doğum, evlilik, ölüm ile ziyaret fenomeni etrafında gerçekleştirilen sayısız denecek

kadar çok arınma ritüeli varolagelmiştir. Ayrıca bu ritüellerde su, ateş, mum, kandil, lamba, tütsü, toprak, çamur, taş gibi nesnelerin ön plana çıktığı görülür. Halk arasında ziyaret öncesi ve ziyaret esnasında kutsal sayılan su ile yapılan uygulamalardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: Ziyaret alanında bulunan suyu içmek, vücuda serpmek, yıkanmak veya bu suyu eve götürmek. Diğer yandan türbelerin suyu gibi taşı, toprağı da kutsal olup günahları ve kirleri arındırma potansiyele sahiptir. Ziyaret alanında bulunan toprakla suyu karıştırarak elde edilen çamurla vücudu sıvamak, toprak serpmek, toprağı yemek, delikli taşların içinden geçmek, ona dokunmak ve öpmek en sık görülen ritüel arınma uygulamalarıdır. Yine hemen hemen tüm coğrafyalarda görülen ve ateşle arınma kapsamında değerlendirilebilecek ziyaret mekânında mum veya kandil yakma geleneği de yaygın uygulamalar arasında yer alır.

Dinlerin Kurumsallaşma Süreci ve Arınma: Dini sistemler, peygamber veya din kurucusunun ölümünden sonra ilerleyen dönemlerde kurumsallaşmak zorundadır. Çünkü dinlerin varlığını devam ettirebilmesi; müminleri cemaat olarak bir arada tutabilmesine, mesajını başka topluluklara ulaştırabilmesine veya gelecek nesillere aktarılabilmesine bağlıdır. Kuşkusuz dinlerin en önemli kurumsallaşma yollarından biri, ritüel usullerin sağlam esaslara bağlanması ile ilgilidir. Dolayısıyla dinlerde görülen arınma ritüellerinin belli bir biçim, düzen ve devamlılığa sahip olması, dinî geleneklerin sürdürülmesinde etkili olmuştur denilebilir.

Kutsallık Değeri Açısından Arınma: Her dinî fenomenin kendisine inanan müminler için kutsal bir değeri vardır. Dolayısıyla din mensublarının inançları gereği yaptıkları arınma ritüelleri, akla ve mantığa uygun olup olmamasından değil, müminlerce kutsal sayılması sebebiyle incelenmeye değerdir. Zira inançlı biri, iman ettiği şeyin kutsal olduğuna inanıyorsa diğerlerinin bunun tersini söylemesi, inanan kimsenin inanmış olduğu kutsalında bir farklılık meydana getirmez. Örneğin; bir Hindu'nun kimyasal

açıdan dünyanın en kirli nehirlerinden biri sayılan *Ganj*'da yıkanması, bir Zerdüşti'nin *Gomez* kullanması, bir Şintoist'in ateş üzerinde çıplak ayakla yürümesi, bir Budist'in tüm vücudunu toprağa bulandırması, bir Yahudi'nin ağlama duvarına elini ve yüzünü sürerek ağlaması, bir Müslüman'ın toprakla teyemmüm yapması gibi daha birçok olağan/olağandışı ritüel uygulama günümüze kadar ulaşmıştır. Tüm bu ritüeller, başka bir dine mensup insanlar tarafından sıra dışı ve anlamsız olarak görülürken o dinin mensubu için derûnî anlamlarla dolu kutsal bir arınma eylemidir.

Birbirine Benzerliği Açısından Arınma: Genellikle normatif bir bakış açısına sahip olan inanırlar, diğer dinlere karşı ön yargılıdırlar. Ayrıca her dinî gelenek, sadece kendisinin hak din olduğu iddiasını taşır. Oysa şurası bir gerçektir ki arınma ritüelleri gibi ortak dinî femomenlerin, önyargılardan uzak şekilde karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucu yakalanacak evrensel bir dil; toplumlar arasında kurulmak istenen diyalog, hoşgörü, barış ve dostluğun en sağlıklı yoludur. Zira araştırma sonucunda görüldü ki çeşitli dinlerde görülen ritüel arınma pratikleri, benzer sembolizm ve biçimsel özelliklere sahip olarak sadece isimlerde yaşanan değişikliklerle varlığını günümüze kadar ulaştırmıştır. Başka deyişle dinlerde su, ateş ve toprağın kullanıldığı ritüel arınma pratiklerinin her birini, aynı hakikatin farklı formülleri olarak düşünmek mümkündür. Netice itibariyle bazı din araştırmacılarının da dile getirdiği gibi: "*Dinler, gökkuşağının farklı renkleri gibidir. Onların her biri, bir tek ışığın parçasıdır…*"[1295]

[1295] Brown, *A Guide to Religions*, 239.

SONUÇ

Fenomenolojik yöntem kullanılarak dinlerin "kirlilik ve arınma" anlayışını konu edinen bu çalışmada, arınma fenomeninin evrensel olarak bulunabilen çeşitli formları ve sembolizmi tarihsel bağlamından koparılmadan ortaya konmaya gayret edilmiştir. Nitekim tarih boyunca "kirlilik ve arınma" kavramı, dinî geleneklerin en önemli merkezî fenomenlerinden biri olmayı başarmıştır. Öyle ki çoğu kültürde neredeyse dinî yaşamın tüm an ve olayları, bu kavramlarla çevrilidir.

Her ne kadar araştırılan dinlerde farklı isimlerle farklı arınma pratikleri görülse de neticede ritüel uygulamaların öznesi, homoreligious (dindar kişi) olan insandır. İnsanoğlu da hangi toplumsal kültüre veya hangi dinî yapının içinde olursa olsun, "arınma ritüelleri"ne yönelimindeki nedensel ortak noktaları genellikle birbirine benzerlik gösterir. Bu kapsamda dindarın arınma ritüellerine başvurmasının temelinde; kutsal ve/veya Tanrı'yla ilişkiye girebilecek arınmışlık durumuna ulaşma, manevî yönden kirli olanla olmayan arasındaki kategorik ayrımın sınırlarını koruma, kutsal ve profan dünya arasındaki geçişler olan doğum, evlilik, ölüm gibi dönemlerde oluşan kirlenmişlikten kendisini ve toplumu arındırma düşüncesi yatmaktadır. Bu bağlamda arınma ritüelleri, inanır için bir "yenilenme", "kefaret", "şifa" ve "aşkın olanla bütünleşme"yi ifade eder.

Öte yandan arınma ritüelleri ortaya çıktıkları bölgenin kültürel, coğrafi ve iklimsel özellikleriyle kodlanmıştır. Zira tarih boyunca insanoğlu içinde yaşadığı tabiata bağımlı olarak yaşamış; bunun sonucu olarak "su, ateş ve toprak" gibi doğal elementlerin kirliliği ortadan kaldırdığına inanagelmiştir. Kültürlerde doğası gereği saf olan bu vasıtalar, olumsuzun olumluya güçlü bir dönüştürücüsü olarak görülmüş; bunlarla temas veya basitçe maruz kalmanın kirliliği saflığa dönüştürdüğü inancı, birçok ritüel uygulamayı da beraberinde getirmiştir. Öyle ki kirliliğin bu vasıtalarla temizlenerek

saflığa dönüşümü, belki de dinlerde en kapsamlı evrensel arınma ritüellerini oluşturmuştur. Bu bağlamda dinî gelenek ve kültürlerde su vasıtasıyla oyuncak kayığı, kukla bebeği, kâğıt veya ekmek kırıntılarını suya salma (*Tâşlih* vb.), yıkama, serpme (*Masiqta, Lubastu, Tohi, Dies Lustricus, Mispi/Pitpi, Taklimtu, Catharsis, Namakarana, Hatsumiyamoude, Abdest, Netilat Yedayim, Puja, Temizu, Padyap, Rişama, Pedilavium, Kırklanma* vb.), yıkanma, suya dalma (*Hotepu/Hetep, Vaftiz, Gusl, Tevila, Bareshnum, Nahn, Riman, Masbuta, Tamaşa, Misogi* vb.); ateş vasıtasıyla yakma, ateşten atlama, ateşin içinden geçme, ateşin etrafında dolaşma, ateşi vücut üzerinde gezdirme, tütsüleme, kandil veya mum yakma, kurşun dökme, silah sıkma, kül dökme (*Maklu, Tamagushi, Niskramana, Buhar kulübeleri, Anyeşti, Lonouyroya, Cunulu Murgül, Tongal, Alazlama, Arti, hi- Matsuri, Kurama hi- Matsuri, Pitha Mambuha, Biur Hamets, Candlemass, Kül Çarşambası, Dağlama*, vb.); toprak vasıtasıyla yutma, öpme, üzerinde yatma, dokunma, içine girme, el sürme (*Teyemmüm, Şeytan Taşlama, Swasthani Brata Katha, Höllük* vb.) gibi paratiklerin her biri ritüel arınma uygulamaları kapsamında ele alınmıştır.

Dinlerde bireysel veya topluca icra edilen tüm bu ritüel arınmalar, katı kurallarla belirlenmiştir. Özellikle bir din adamı yönetiminde topluca yapılan uygulamalarda ritüelin yapılacağı mekân, ritüel öncesi hazırlık ve belli kurallar dahilinde gerçekleştirilmesi gibi üç aşamaya mutlaka uyulmalıdır. Bu aşamalara riayet edilmediği takdirde ritüel uygulama tamamlanmamış sayılır ve başa dönülerek kurallara uygun bir şekilde yeniden icra edilir.

Dinlerde görülen arınma ritüelleri, genelde kutsal zaman ve kutsal mekân bağlamında gerçekleştirilmiştir. Zira dindar insan için yılın belli dönemlerinde profan sürelerden farklı olarak oluşmuş kutsal zamanlar, hemen hemen yılın tamamını kapsayacak şekilde özel arınma ritüellerini gerektirmektedir. Dinî hayatın merkezi

fenomenlerinde bir diğeri olan kutsal mekânlar ise *Aşkın Varlık* ile *profan* dünyaya ait olan insanın bir araya geldiği ve inanırın ilahî huzura çıkmadan önce kendisini arındırmak zorunda hissettiği özel saflık alanları olarak görülmüştür.

Netice itibariyle eski medeniyet dinlerinden en gelişmiş evrensel dinlere kadar her dinî sistem, dindarın iç ve dış temizliğine büyük önem atfetmiş, maddî- manevî kirlerin neler olduğunu öğretmiş, kirlenme halinde ise temizlenme yollarını göstermiştir. Diğer yandan dinler, kirliliği neyin oluşturduğu ve hangi ritüel önlemlerin alınması gerektiği konusunda değişiklik gösterse de gözlemlenebilir bir hakikat olarak; ritüel arınmalarda kullanılan sembolik vasıtalar arasında dikkat çekici bir benzerlik vardır. Temeldeki bu benzerliğin yanı sıra ritüellerin uygulanma biçimleri ve işlevi yönünden bariz farklılıklar da söz konusudur.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Yeryüzündeki bütün dinî gelenek ve kültürlerde kirlilik olarak görülen günah, murdar ya da tabu sayılan durumlardan kurtulmak maksadıyla su, ateş veya toprağın kullanıldığı "arınma ritüelleri" vardır ve var olmaya da devam edecektir. Bu bağlamda "arınma ritüelleri", dinlerde bir restorasyon eylemi olarak görülür. Bu değişim hem inanırı hem de toplumu günah ve kirlenmişlikten arındırarak ilksel saflığa dönüştüren bir yenilenme eylemidir.

KAYNAKÇA

ACHTEMEIER, Paul J. *Bible Dictionary*. San Francisco: Harper Collins, 1996.

ACIPAYAMLI, Orhan. *Türkiye'de doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1961.

AÇA, Mustafa. "Dünya Mitolojilerinde Toprak Simgeciliği". *Kültür Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Ekim 2018), 23-35.

ADAM, Baki. "Din Hakkında Genel Bilgiler". *Dinler Tarihi El Kitabı*. 35- 51. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

————————, "Yahudilik". *Dinler Tarihi El Kitabı*. 60- 126. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

————————, "Kutsal". *Halk İnanışları.* Ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu. 46-70. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

ADIBELLİ, Ramazan. *Mircea Eliade ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.

AKALIN, Kürşat Haldun. "Hıristiyanlığa Aktarılmış Ritüeller Olarak İsis Kültündeki Vaftiz ve Günah Çıkarma Ayinleri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 (Aralık 2014), 41-76.

AKDOĞAN, Ali. *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat: Rize İl Merkezi Örneği*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2002.

AKINADE Akintunde E. "Hajj". *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*. Ed: Frank A. Salamone. 159-161. New York: Routledge Published, 2004.

AKONOR, Kwame. "Purification". *Encyclopedia Of African Religion.* Ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama. 548-550. London: Sage Puplication, 2009.

AKYÜZ, Ç. “Dağ Su ve Mağara Kültleri Bağlamında Ankara Hüseyin Gazi Türbesi”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 18/81 (Bahar 2017), 151-171.

AKYÜZ, Vecdi. *Namaz*. İstanbul: İz yayınları, 2006.

ALALU, Suzan vd. *Yahudilikte Kavram ve Değerler*. İstanbul: Gözlem Yayınevi, 2001.

ALICI, Mehmet. *Kadim İran'da Din: Monoteizm'den Düalizm'e Mecusi Tanrı Anlayışı*. İstanbul: Ayışığı Yayınları, 2012.

———————, “Mecusilik”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. 240-266. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

———————, “Sâbiîlik”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. 296- 316. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

ALICI, Mustafa. *Dinler Tarihinin Batılı Öncüleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.

ALİZADE Rövşen. *Türk Mitolojisinde Kültler*. İstanbul: İstanbul Aydın Ü. Yay., 2012.

ALTUNAY, Erhan. *Paganizm*. 2 Cilt. İstanbul: Harmes Yayınları, 2015.

ANASAKI, Masaharu. *History of Japanese Religion*. Tokyo: Charles E. Tuttle Company, 1923.

ANTES, Peter. “New Year Festivals”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 10/6589-6595. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

ARCHER, Peter. *Dinler Tarihi 101*. çev. Simge Kaytan. İstanbul: Say Yay., 2019.

ARDZINBA, Vladislav. *Eskiçağ Anadolu Ayinleri ve Mitleri*, çev. Orhan Uravelli. Ankara: Kafdav Yayıncılık, 2010.

ARIK, Durmuş. “Çuvaşlarda Din ve Din Anlayışı”. *Dinler Tarihi Araştırmaları- II Sempozyomu*. 226-264. Ankara: Dinler Tarihi derneği Yayınları, 2000.

———————, *Hıristiyanlaştırılan Türkler Çuvaşlar*. Ankara: Berikan Yay., 2012.

———————, “Geleneksel Türk Dini”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. 480- 498. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

———————, “Şintoizm”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. 466- 475. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

———————, “Kutsal Mekân ve Ziyaret Yerleri”. *Halk İnanışları.* Ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu. 70-95. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

———————, *Kavram Atlası Dinler Tarihi I*. Ankara: Gazi Kitapevi, 2020.

ARIKLI, Ercan (ed.). *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: Gelişim Yayınları, ts.

ARMSTROG, K. *Mitlerin Kısa Tarihi.* çev. D. Şendil. İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2006.

ARSEVEN, C. E. “İsis”, *Sanat Ansiklopedisi*. 5 Cilt. İstanbul: MEB. Basımevi, 1983.

ASANTE, Molefi Kete. “Priests”. *Encyclopedia Of African Religion.* Ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama. 538-540. London: Sage Puplication, 2009.

———————, “Tano River”. *Encyclopedia Of African Religion.* Ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama. 648-649. London: Sage Puplication, 2009.

ASLANOĞLU, A. “Zerdüştlük ve Hinduizm’de Arınma Araçları: Ateş, Su ve Kurban”. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Sc. Studies*. 15/89, (Mart 2022), 255-268.

ASTON, William G. *Shinto: The Way of The Gods*. New York: Cornell University Library, 1905.

ATAMAN, S.Y. *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Ritleri.* Ankara: K. B. Yay., 1992.

ATASAGUN, Galip. “Ziyaret Fenomeni”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/21 (Ekim 2006), 33-60

AYAR, Talip. “İslam”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. 197-235. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

AYDIN, Mehmet. “Hıristiyanlık”. *DİA*. 17/348-353. İstanbul: TDV. Yayınları, 1998.

———————, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Damla Ofset, 2005.

———————, *Dinler Tarihine Giriş*. Konya: Damla Ofset, 2008.

BACH, Marcus. *Major Religions of the World*. New York: Abingdon Press, 1959.

BAKER B., Nicholas J., *Manichaeism: An Ancient Faith Rediscovered*. London: T&T Clark, 2011.

BASKİN, Judith R. “A Woman After Childbirth”. *Encyclopaedia Judaica*. 15/253-257. Ed. Fred Skolnik. Jerusalem: Keter Publishing, 2007.

———————, “Women and Ablution”, *Encyclopaedia Judaica*. 1/263. Ed. Fred Skolnik. Jerusalem: Keter Publishing, 2007.

BAUMANN, Martin. - Melton, J. Gordon (ed.). *Religions of the world*. 1/1461-1465. California: ABC-CLIO, Inc, 2002.

BAYAR, Muharrem. “Sultan Nevruz”. *Standart: Teknik ve Ekonomik Dergi* 38/447 (Mart 1999), 22-24.

BAYAT, Fuzuli. *Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı*. İstanbul: Öteken Yayınları, 2006.

———————, “Geçiş Ritüeli Bağlamında Arınma”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2/9 (Sonbahar 2009), 74-78.

BAYRAKDAR, Mehmet. *Üç Dinin tarihi*: *Yahudilik, Hıristiyanlık, İslam*. İstanbul: Say Yayınları, 2016.

BEHAR, Rabi Nisim. *Dinî Uygulama Rehberi: El Gid Para El Pratikante*. çev. Mordehay Yanar. İstanbul: Gözlem Yay., 2009.

BELL, Cathrine. *Ritual: Perspectives and Dimensions*. New York: Oxford University Press, 2009.

BENDLIN, Andreas. “Purity and Pollution”. *A Companıon to Greek Religion*. Ed. Daniel Ogden. 178-189. Oxford: Blackwell Publishing, 2007.

BENNETT, Clinton. “Islam”. *Rites of Passage*. 100-108. Ed. Jean Holm - John Bowker. London: Pinter Publishers, 1994.

BENNET, D. M. *The Gods and Religions of Ancıent and Modern Tımes*. New York: Liberal and Scientific Publishing House, 1880.

BENNET, W.H. “Sin”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 11/556-560. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1980.

BERGER, P. L. *Dinin Sosyal Gerçekliği*. çev. A. Çoşkun. İstanbul: İnsan Yay., 1993.

BERGSON, Henri. *Ahlak ile Dinin Kaynağı*. çev. Mehmet Karasan. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1962.

BERLEJUNG, Angelika. “Washing The Mouth: The Consecration of Divine Images in Mesopotamia”. *The Image and the Book*. Ed. Karel Van Der Toorn. 45-72. Leiden: Peeters Publishing, 1997.

BESALEL, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. 3 Cilt. İstanbul: Gözlem Yayınevi, 2001.

BETTANY, G.T. vd. *The Vorld’s Religions*. London: Ward, Lock & Co., 1890.

BEYDİLİ, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Yayınevi, 2004.

BHAGAVADGITA. çev. Korhan Kaya. Ankara: Dost Kitabevi, 2001.

BUHÂRÎ, Ebu Abdillah Muhammed İbn İsmail, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*. 16 Cilt. İstanbul: Ötüken, 1987.

BHARDWAJ, Surinder Mohan. *Hindu Places of Pilgimage in India*. London: University of California Press, 1973.

BLACKMAN, A. M. “Purification: Egyptian”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/476-482. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1918.

BLITZ, Shmuel. *Bayramlar Kitabım*. çev. Moşe Farsi. İstanbul: Gözlem Yay., 2008.

BORATAV, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru.* İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1999.

BORGEAUD, Philippe. *Dinler tarihinde Başlangıçlar*. çev. Adnan Kahiloğulları. Ankara: Dost Kitabevi, 2008.

BOYCE, Mary. *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices.* London: Routledge & Kegan Paul Publishing, 1979.

————————, *A History Of Zoroastrianism*. 3 Cilt. New York: EJ. Brill Leiden Publishing, 1996.

BOZKURT, Güvenç. *Japon Kültürü*. Ankara: İş Bankası Kültür yayınları, 1983.

BRANDON, S.G.F. (ed.). *Dictinory of Comparative Religion*. London: C. Tinling and Company Limited, 1970.

BRATTON, F.G. *Yakın Doğu Mitolojisi*, çev. N. M. İstanbul: MÜİFV. Yayınları, 1995.

BRERETON, Joel P. “Sacred Space”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 12/7978-7986. New York: Thomson Gale Publishing, 1987.

BROSSIUS, Maria. *The Persians*. New York: Routledge, 2006.

BROWN, David A. *A Guide to Religions*. London: Cambridge University Press, 1991.

BROWN, Radcliffe. “Din ve Toplum”, çev. Ünsal Oskay. *SBF Dergisi* 23/04 (Nisan 1968), 301-329.

BUCKLEY, J. Jacobsen. “Mandaean Religion”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 8/5634-5640. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

BUDDA Hilmi Ömer. *Dinler Tarihi*. İstanbul: Vakit Yayınları, 1935.

BULADI, Kerim. *Kadına Kitabi Bir Bakış*. İstanbul: Kayıhan yayınları, 2008.

BUNCE, William K. *Religions ın Japan: Buddhism, Shinto, Christianity*. Tokyo: Published by the Charles E. Tuttle Company, 1962.

CAMPBELL, Joseph. *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*. çev. Kudret Emiroğlu. Ankara: İmge Kitapevi, 1995.

CAMPO, Juan E. *Encyclopedia of Islam*. New York: Infobase Publishing, 2009.

CARNOY, Albert J. "Purification: Iranian". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/191-193. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.

CARUS, Paul. *Buda'nın Öğretisi*. çev. T. Uçgun. İstanbul: Ruh ve Madde Yay., 1984.

CEBECİOĞLU, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü.* Ankara: Otto Yayınları, 2013.

CHALLAYE, Felicien. *Dinler Tarihi.* çev. Semih Tiryakioğlu. İstanbul: Varlık Yayınları, 1998.

CHOKSY, Jamsheed K. "The Zoroastrian Nahn Purification Rituals". *Journal of Ritual Studies* 1/2, (1987), 59-74.

———————————, "To Cut off, Purify, and Make Whole: Historiographical and Ecclesiastical Conceptions of Ritual Space". *Journal of the American Oriental Society* 123/1 (2003), 21-41.

———————————, "Ateshgah". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 1/568-571. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

CİLACI, Osman. *Dinler ve İnançlar Terminolojisi*. İstanbul: Damla Yayınları, 2001.

CLARKE, James F. *Ten Great Religions.* Boston: Houghton M. Company, 1913.

COLE, W. Owen. - SİNGH, S, Piara. *The Sikhs: Their Religous Belief and Practises.* London: Routledge and Keganpaul, 1978.

COMSTOCK, W. Richard. *Religion and Man: An Introduction*. New York, Harper & Row Publish, 1971.

COOKE, S. M. "Purification: Hebrew". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/489-491. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.

COŞKUN, Yaşar. "Hitit Kap İsimleri". *Anadolu Medeniyetleri Müzesi 1991 yılı Sonbahar Dönemi Konferansları*. 3/29-34. Ankara: Anadolu Medeniyetleri Müzesini koruma ve Yaşatma Derneği Yayınları, 1992.

COTE, Wolfred Nelson. *The Archeology Of Baptism*. Holborn: Library Of Theological Seminary Publishing, 1876.

COUDERT, Allison. "Elixir". *Encyclopedia of Religion*. 4/2770-2773. Ed. Lindsay Jones. New York: Thomson Gale Publishing, 1987.

COUSINS, L. S. "Buddhism". *A Handbook of Living Religions*. Ed. John R. Hinnells. 279-314. Great Britain: Penguin Books, 1984.

COWARD, H. *Sin and Salvation in the World Religions.* Oxford: Harold Coward, 2003.

COX, James L. *Kutsalı İfade Etmek: Din Fenomenolojisine Giriş*. çev. Fuat Aydın. İstanbul: İz Yayınları, 2004.

————————, "Rites of Passage: African Rites". *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones. 11/7804-7806. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

CROSS, F. L. *The Oxford Dictionary of the Christian Church*. New York: Oxford University Press, 1997.

ÇAĞIRGAN, Galip. "Mezopotamya'da Kutsal Evlilik". *X. Türk Tarih Kongresi.* 2/499-505. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını, 1990.

ÇAY, Abdulhaluk. *Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*. Ankara, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1991.

ÇELİK, Cafer. *Dinlerde İman ve İbadet*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2005.

ÇELİK, Hüseyin. *Temizlik Doğuda Doğar*. Ankara: TDV. Yayınları, 1995.

ÇELİK, Selahattin. *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi ve Dinlerin Kimliği*. İstanbul: Etiket Yayınları, 2020.

ÇETİNKAYA, Haluk. "Vaftiz İşleminin Kökeni, Vaftizhanelerin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'den Bilinmeyen Bir Örnek: Mudanya Vaftizhanesi". *Güneş Karadeniz'den Doğar: Sumer Atasoy'a Armağan Yazılar.* Ed. Ş. D. 53-65. Ankara: Hel Yay., 2013.

ÇIĞ, Muazzez İ. *Sumerli Ludingirra: Geçmişe Dönük Bilimkurgu*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

————————, *Kur'an, Yeni Ahit ve Eski Ahit'ın Sumer'deki Kökeni*. İstanbul: Kaynak Yay., 2005.

————————, *Ortadoğu Uygarlık Mirası-2*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2010.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan. *"Silah, Tohum, Ateş", Anadolu'da Doğdu: 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan*. Ed. Taner Korkut. 257-267. İstanbul: Ege yayınları, 2004.

————————————, "Ritual Ceremonies in the Temple Area of Ayanis". *Anatolian Iron Ages 5: Proceedings of the Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van.* Ed. A. Çilingiroğlu - G. Darbyshire. 31-38. Londra: British Institute, 2005.

ÇİNPOLAT, Salih. "Yahudilikte Yenidoğan Törenleri". *Kırıkkale Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Dergisi* 2/4 (Aralık 2017), 83-102.

ÇORUHLU, Yaşar. *Türk Mitolojisinin ABC'si*. İstanbul: Kabalcı Yay., 1999.

D.N.M. "Orta Amerika'da Ateş". çev. Levent yılmaz. *Mitolojiler Sözlüğü*. Ed. Yves Bonnefoy. 1/83-84. Ankara: Dost Kitabevi, 2000.

———, “Orta Amerika: Mitik düzen ve Ritüel”. çev. Levent yılmaz. Mitolojiler Sözlüğü. Ed. Yves Bonnefoy. 2/857-861. Ankara: Dost Kitabevi, 2000.

DAVIDS, C. A. F. Rhys. “Purification: Buddhist”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/468-470. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1918.

DAVUD, Süleyman b. El-Eş’as b. İshak b. Beşir b. Şeddad b. Amr b. İmran el-Ezdi es-Sicistani. *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*. 12 Cilt. İstanbul: Şamil Yay., 1987.

DAWOOD, N. J. *The Islam Book*. New York: Penguin Random House, 2020.

DE GROOT, J.J.M. “China: Buddhismin”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 3/552-556. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1908.

DEAL, William E. *Handbook to Life in Medieval and Early Modern Japan*. New York: Oxford University Press, 2006.

DEMİRCİ, Kürşat. “Cenaze”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/353-354. Ankara: TDV Yayınları, 1993.

————————, *Hinduizmin Kutsal Metinleri*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2000.

————————, “Kutsiyet”. *DİA*. 26/ 495-496. Ankara: TDV. Yayınları, 2002.

————————, *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2013.

————————, *Hindu Kutsal Metinleri Upanişadlar*. İstanbul: Dergâh Yay., 2014.

————————, “Şintoizm”. *DİA*. 39/177-179. İstanbul: TDV. Yayınları, 2021.

DESCUFFI, Joseph. *Dinî Ayin Kitabı*. İzmir: 1961.

DİLEK, İbrahim. “Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler”. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 0/43 (Güz 2007), 33-54.

DILLON, M. *Girls and Women in Classical Greek Religion*. London: Routledge, 2002.

DİNÇOL, Ali M. "Aššella Rituali (CTH 394) ve Hititlerde Salgın Hastalıklara Karşı Yapılan Majik İşlemlere Toplu Bir Bakış". *Belleten* 49/193 (Nisan 1985), 1-40.

DOĞAN, Mehmet. *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Rehber Yayınları, 1990.

DOĞRUL. Ömer Rıza. *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958.

DONBAZ, V. "Mezopotamya ve Anadolu'da Eski Tıp", *III. Türk Tıp Tarihi Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*. 319-336. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

DOUGLAS, J. Dixon. *The New Bible Dictionary*. London: Inter-Varsity Press, 1962.

DRIJVERS, Han J. W. "Ablutions". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay J. 1/9-13. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

DROWER, E. S. *The Mandaeans of Iraq and Iran*. London: Oxford U. Press, 1937.

DURAND, Gilberd. *Sembolik İmgelem*. çev. Ayşe Meral. İstanbul: İnsan Yay., 1998.

DURKHEIM, E. *Les Formes Elementaires de la Vie Religieuse*. Paris: Felix A., 1912.

———————, *Dinî Hayatın İlk Şekilleri*. çev. İzzet Er. Ankara: TDV. Yay., 2009.

DÜRÜŞKEN, Çiğdem. *Roma'nın Gizem Dinleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000.

EBERSOLE, Gary. "Shinto". *Encyclopedia of Religious Practices*. Ed. Thomas Riggs. 1/475-492. New York: Thomson Gale Published, 2006.

———————, "Japan". *Encyclopedia of Religious Practices*. Ed. Thomas Riggs. 2/539-548. New York: Thomson Gale Published, 2006.

ELIADE Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. çev. Mehmet A. K. Ankara: Gece Yay., 1991.

———————, *İmgeler ve Simgeler*. çev. Mehmet A. K. Ankara: Gece Yay., 1992.

———————, LOAN P. Couliano. *Dinler Tarihi Sözlüğü*. Çev. Ali Erbaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.

———————, *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınevi, 2001.

———————, *Dinler Tarihine Giriş*, çev. L. Arslan (İstanbul: KabalcıYay., 2003.

———————, *Dinler Tarihi: İnançlar ve İbadetlerin Morfolojisi.* çev. Mustafa Ünal. Konya: Serhat Kitabevi, 2005.

ELIOT, S. Charles. *Hinduism and Buddhism*. 3 Cilt. London: Routledge and Kegan Paul Published, 1921.

ELLWOOD, R. S. *The Encyclopedia of World Religions*. New York, DWJ Book, 2007.

EMİROĞLU Kudret - Aydın Suavi. *Antropoloji Sözlüğü.* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.

ERBAŞ, Ali. *Hıristiyan Ayinleri: Sakramentler*. İstanbul: Nûn Yayıncılık, 1998.

————————, "İslam Dışı Dinlerde Hac". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/5 (Haziran 2002), 97-121.

————————, *Hıristiyanlıkta İbade*t. İstanbul: Ay ışığı Kitapları, 2003.

————————, "Muhtelif Dinlerde Su Motifi". *Akev Akademi Dergisi* 8/20 (Ağustos 2004), 241-258.

ERBAŞI, Fatma Sevinç. *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yay., 2013.

ERDEM, Mustafa. *Kırgız Türkleri Dinî ve Sosyal Hayat*. Ankara: TDV Yay., 2005.

ERGİNER, Gürbüz. *Kurbanın Kökenleri ve Anadolu'da Kanlı Kurban Ritüelleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1998.

EROĞLU, Ahmet Hikmet. "Hıristiyanlık". *Dinler Tarihi El Kitabı*. 134- 191. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

———————————, "Halk İnanışlarına Giriş". *Halk İnanışları.* Ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu. 20-46. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

———————————, "Geçiş Dönemleriyle İlgili İnanışlar", *Halk İnanışları*. Ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu. 258-286. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

———————————, "Geleneksel Türk İnanışları". *Halk İnanışları*, Ed. Durmuş Arık – Ahmet H. Eroğlu. 174-210. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

ESİN, Emel. *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı yayınevi, 2001.

ESPOSITO, John L. "Islam". *Encyclopedia of Religious Practices*. Ed. Thomas Riggs. 1/349-379. New York: Thomson Gale Published, 2006.

ETÖZ, Zeliha. "Mitos ve İktidar". *Ankara Ü. SBF Dergisi* 3/66 (Mart 2011), 157-176.

EYÜPOĞLU, İsmet Zeki. *Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı*. İstanbul: Geçit Kitabevi, 1987.

FALLAIZE, E.N. "Purification: Introductury and Primitive". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/455-466. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.

FARNELL, Lewis R. "Purification: Greek". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/482-489. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.

FINDLY, Ellison Banks. "Agni". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 1/178-179. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

FIRESTONE, Reuven. *Yahudiliği Anlamak: İbrahim'in/Avram'ın Çocukları*. çev. Çağlayan Erendağ - Levent Kartal. İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 2004.

FLINN, Frank K. *Encyclopedia of Catholicism*. New York: Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, 2007.

FLOOD, Gavin. “Hinduism”. *Rites of Passage*. Ed. Jean Holm - John Bowker. 66-90. London: Pinter Publishers, 1994.

————————, *An İntroduction to Hinduism*. Cambridge: Cambridge U. Press, 1996.

FOHR, Sherry. “Jainism”. *Encyclopedia of Religious Practices*. Ed. Thomas Riggs. 1/398-420. New York: Thomson Gale Published, 2006.

FOUCART, George. “Circumcision: Egyptian”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 3/670-677. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1908.

FOZI, Navid. *Reclaiming the Faravahar: Zoroastrian Survival in Contemporary Tehran*. Leiden: Leiden University Press, 2014.

FRAZER, James G. *Altın Dal*. 2 Cilt. çev. M. H. Doğan. İstanbul: Payel Yay., 1991.

GENNEP, Arnold Van. *The Rites of Passage*. Chicago: The University of Chicago Press,1960.

GIBBS, Philip. “Rites of Passage: Oceanic Rites”. *Encyclopedia of Religion,* Ed. Lindsay Jones. 11/7806-7810. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

GIBSON, Shimon. “Mikveh”. Encyclopaedia Judaica. 14/225-229. Ed: Fred Skolnik. Jerusalem: Keter Publishing, 2007.

GILBOA, Shaked. “Bathing”. Encyclopaedia Judaica. Ed: Fred Skolnik. 3/210-211. Jerusalem: Keter Publishing, 2007.

GNOLI, Gherardo. “Iranian Religgions”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 7/4535-4538. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

GOOSEN, Gideon. “Australia”. *Encyclopedia of Religious Practices*. Ed. Thomas Riggs. 2/45-52. New York: Thomson Gale Published, 2006.

GÖKHAN, H. *Semboller, Dharma: Ansiklopedik Dizisi*. İstanbul: Dharma Yay., 2009.

GÖMEÇ, Saadettin. *Şamanizm ve Eski Türk Dini*. Ankara: Berikan Yayınları, 2011.

GRAF, Fritz. "Baptism and Graeco-Roman Mystery Cults". *Ablution, Initiation, and Baptism: Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*. Ed: David Hellholm vd. 1/101-118. Berlin/Boston: Walter de Gruyter Publishing, 2011.

GROSS, Rita M. "Birth, Indian Religions". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 2/949-954. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

GROTTANELLI, Cristiano. "Figures and Deities". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 1/188-194. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

GÜÇ, Ahmet. "Dinlerde Kutsal ve Kutsallık Anlayışı". *Dinler Tarihi Araştırmaları Sempozyum.* 1/337-340. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yay., 1998.

————————, *Dinlerde Ma'bed ve İbadet*. İstanbul: Esra Fakülte Kitabevi, 1999.

————————, "Mâbed". *DİA*. 27/276-280. İstanbul: TDV. Yayınları, 1999.

————————, "Yahudilik". *DİA*. 43/207-212. İstanbul: TDV. Yayınları, 2013.

————————, "Konfüçyanizm". *Dinler Tarihi El Kitabı*. 433-447. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

————————, "Taoizm". *Dinler Tarihi El Kitabı*. 454- 461. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

GÜNALTAY, M. Şemsettin. *Mezopotamya: Sumerliler, Akatlar, Gutiler, Amürüler, Kassitler, Asurlular*. İstanbul: Akşam Matbaası, 1945.

————————————, *Türk Tarihinin İlk Devirlerinden Yakın Şark Elam ve Mezopotamya*. Ankara: TTK. Yayınları, 1987.

GÜNAY, Ünver - GÜNGÖR, Harun. *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dinî Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.

GÜNDÜZ, Şinasi. *Sabiiler Son Gnostikler*. Ankara: Vadi Yayınları, 1995.

———————, *Pavlos: Hıristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yay., 2001.

———————, "Maniheizm". *DİA*. 27/575-577. İstanbul: TDV. Yayınları, 2003.

———————, "Nevruz". *DİA*. 33/60-61. İstanbul: TDV. Yayınları, 2007.

———————, *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: DİB. Yayınları, 2007.

———————, "Sâbiîlik". *DİA*. 35/341-344. İstanbul: TDV. Yayınları, 2008.

———————, *Anadolu'da Paganizm*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.

———————, *Dünya Dinleri*. İstanbul: Milelnihal Yayınları, 2019.

GÜNGÖR, Harun. *Türk Bodun Bilimi Araştırmaları.* Kayseri: Kıvılcım Yayınevi, 1998.

———————, "Şamanizm". *DİA*. 38/325-328. İstanbul: TDV. Yayınları, 2010.

GÜRKAN, S. L. "Su: Diğer Dinlerde". *DİA*. 37/440-442. İstanbul: TDV. Yay., 2009.

———————————, *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2012.

HANÇERLİOĞLU, Orhan. *Dünya İnançları sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

HARADA T. "Japanese". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/495-496. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.

HARMAN, Ömer Faruk. "Cehennem". *DİA*. 7/225- 226. İstanbul: TDV. Yay., 1993.

———————, "Günah". *DİA*. 14/278- 282. İstanbul: TDV. Yayınları, 1996.

———————, "Hac". *DİA*. 14/382-386. İstanbul: TDV. Yayınları, 1996.

———————, "Tufan". *DİA*. 41/319-322. İstanbul: TDV. Yayınları, 2012.

HARTLAND, E. Sidney. "Birth: Introduction". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 2/637-646. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909.

———————————, "Death And Diposal of The Dead: Introductorynand Primitive". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 4/411-444. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909.

HARTZ, Paula R. *Zoroastrianism*. New York: Chelsea House Publishers, 2009.

HARVA, U. *Altay Panteonu*. çev. Ö. Suveren. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yay., 2015.

HAYES, Christine. "Purity And Impurity Ritual". Encyclopaedia Judaica, Ed: Fred Skolnik. 16/746-749. Jerusalem: Keter Publishing, 2007.

HEILER, Friedrich. *Erscheinungsformen und Wesen der Religion*. Stuttgart: Kohlhammer, 1961.

HEISIG, James W. "Symbolism". *The Encyclopedia of Religion*. Ed. Mircea Eliade. 14/204-207. New York: Macmillan, 1987.

HERODOTOS, *Heredot Tarihi*. çev. M. Ökmen. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1973.

HILLEBRANDT, A. "Death and Disposal of the Dead: Hindu". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 4/476-479. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909.

HIRİSTİYAN İNANCI: *Kutsal Kitapları, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hıristiyan Gerçekleri*. İstanbul: Kurtiş Matbaası, 1994.

HOLMBERG, David H. "Nepal". *Encyclopedia of Religious Practices*. Ed. Thomas Riggs. 3/119-125. New York: Thomson Gale Published, 2006.

HOPKINS, Thomas J. "İndus Valley Religion". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 7/4468-4475. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

HUGHES, Andrew. *Medieval Manuscripts for Mass and Office: A Guide to Their Organization and Terminology*. Toronto: University of Toronto Press, 1982.

HUME, Robert E. *İlim Hazinesi*, çev. Handan Akbulut vd. İstanbul: Redhouse, 1968.

HUYLER, Stephen P. “The Experience Approaching God”. *The Life of Hinduism.* Ed. John S. Hawley - Vasudha N. 33-41. London: University of California Press, 2007.

IRMAK, Yılmaz. “Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (Bahar 2016), 113-132.

IRONS, Edwerd. *Encyclopedia of Buddhism*. New York: Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, 2008.

IŞIK, Ramazan. “Dinî Sorumluluk Bağlamında Kadının Statüsü”. *Bütün Yönleriyle Yahudilik Uluslararası Sempozyumu*. 649-671. Ankara: Dinler Tarihi A-VIII, 2012.

İBN KESÎR, İsmail B. Ö. *Tefsîru’l-kur’ani’l-azîm.* 4 Cilt. Kahire: Mektebetu dâru’t-turâs, 1980.

İMAM GAZALİ, *İhyau Ulûmid-din*. çev. Ahmed Serdaroğlu. 4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.

İNAN, Abdulkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK. Basımevi, 1954.

JACOBI, H. “Death and Disposal of the Dead: Jain”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 4/484-485. New York: C. Scribner’s Sons Published, 1909.

JAINI, Padmanabh S. *The Jaina Path of Purification*. Berkeley: University of California Press, 1979.

JAMES, E. O. “Water, Water- Gods: Primative and Savage”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. J. H. 12/704-708. New York: C. Scribner’s Sons Published, 1921.

————————, *Comparative Religion: An Introduction and Historical Study*. London: University Paperbacks, 1969.

JAPAN CHEAPO. “Kurama no Hi Matsuri”. Erişim 9 Ekim 2022. https://japancheapo.com/events/kurama-no-hi-matsuri/

JOHNS, C. H. W. “Purification: Babylonian”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/466-468. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1918.

JOHNSTON, R.F. “Chinese”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/470-474. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1918.

JOLLY, J. “Purification: Hindu”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/490-491. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1918.

JONES, Constance A. – Ryan, James D. *Encyclopedia of Hinduism*. New York: Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, 2007.

JONG, Albert De. *Tradıtıons of the Magı: Zoroastrianism in Greek and Latin Literature*. Leiden: Brill, 1997.

JUNG, C. Gustav. *İnsan Ruhuna Yöneliş*. çev. E. Büyükinal. İstanbul: Say Yay., 2003.

———————, *The Undiscovered Self*. London: Routledge, 2005.

KAÇAN, Lütfü. *Ahid Sandığı*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2004.

KAFESOĞLU, İbrahim. *Türk Bozkır Kültürü*. Ankara: Türk Kültürünü A. E., 1987.

KAHRAMAN, Abdullah. “Kutsal Dinlere Mahsus Bir Temizlik Şekli: Gusül Abdesti”. *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Mecmuası* 4/2 (Eylül 2006), 33-48.

KALAFAT, Yaşar. *Balkanlardan Ulutürkistan’a Türk Halk İnançları*. 10 Cilt. Ankara: Berikan yay., 2006.

KALSI, Sewa Singh. “Sikhism”. *Rites of Passage*. Ed. Jean Holm - John Bowker. 138-157. London: Pinter Publishers, 1994.

KANAR, Yüksel. *İbadet*. İstanbul: Zafer Matbaası, 1984.

KARAGÖZ, İsmail. “Cehennemin Sonsuzluğunun Ayet ve Hadislerdeki Delilleri”. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/1 (Nisan 2018), 1-19.

KARAKAŞ, R. *Siirt Menkıbeleri ve Türbe Ritüelleri*. Ankara: Maya A.Yay., 2014.

KARATAŞ, Hüsamettin. "Şintoizm'de Arınma Ayinleri". *Jass Studies- The Journal of Academic Social Science Studies* 0/ 78 (Kış 2019), 1-12.

KARESH, Sara E. - M. Hurvitz, Mitchell. *Encyclopedia of Judaism*. New York: Infobase Publishing, 2006.

KARSLI, İbrahim H. *Kutsal Kitaplara Göre Din Adamı*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

KASAPOĞLU, Abdurrahman. *Kur'an'da Dinî Tecrübe Çeşitleri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.

KASSAM, Zayn R. vd. *İslam, Judaism, and Zoroastrianism*. Dordrecht: Springer Publishing, 2018.

KASSIM, Husain. "Islam". *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*. Ed: Frank A. Salamone. 195-197. New York: Routledge Published, 2004.

KATAR, Mehmet. "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Mayıs 1998), 59-75.

———————, "Dinlerde Keffaret Anlayışı". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 1/1 (Haziran 1998), 44-58.

———————, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 3/9 (Ocak-Nisan 2001), 17-18.

———————, "Paskalya". *DİA*. 34/181-182. İstanbul: TDV. Yayınları, 2007.

KATO, Genchi. *A Study of Shinto: Tthe Religion of Japanese Nation*. London: Routledge, 1971.

KAYA, Korhan. *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*. İstanbul: İmge Kitapevi, 1999.

———————, *Hinduizm*. Ankara: Dost Yayınları, 2001.

———————, *Hint Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: İmge Kitapevi, 2003.

KAYNAK, İbrahim Hakkı. "Dinlerde Kutsal Zaman ve Mekanın Tarihsel Yapısının Fenomenolojik Algısı". *SUTAD* 0/39 (Bahar 2016), 443-455.

KENJI, Kato. *Shinto Shrine*. Tokyo: Shogakukan, 2016.

KILIÇ, Sadık. *Kur'ân'da Günah Kavramı*. Konya: Hibaş Yayınevi, 1984.

KILIÇ, Sami. "Halk Hekimliği/Sağaltma Ocakları İle İlgili İnanışlar". *Halk İnanışları*. Ed. Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu. 310-328. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

KIRCI, Emine. "Türk Kültüründe Ateşle ilgili İnanışlar". *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı*. Ankara: Pars Yılı, 1998.

KIZIL, Hayreddin. "Mitra'dan Mithras'ın Sırları"na Mitraizm'in Kuruluş Serüveni". *Ekev Akademi Dergisi* 17/55 (Bahar 2013), 113-136.

KİTABI MUKADDES. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, 2003.

KITAGAWA, Joseph M. *On Understanding Japanese Religion*. New Jersey: Princeton University Press, 1987.

KITAMURA, Petek. *Japonya: Kiraz Çiçeklerinin Ülkesi*. İstanbul: Epsilon Yay., 2004.

KLEIN, Michele. "Birth". *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*. Ed. Haya Bar- Itzhak. 80-82. London: M. E. Sharpe, 2013.

KLOSTERMAIER, Klaus K. *A Concise Encyclopedia of Hinduism*. Oxford: Oneworld Publications, 2003.

KNIPE, David M. "Hindu Priesthood". *The Encyclopedia of Religion*. Ed. Mircea Eliade. 11/540-544. New York: Macmillan, 1987.

KNOTT, Kim. *Hinduism A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford U. Press, 1998.

KÖKTAŞ, M. Emin. *Türkiye'de Dinî Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1993.

KÖLEMENOĞLU, Selma Sözer. *Ana Tanrıça Gerçeği*. İstanbul: Arıtan Yay., 2001.

KÖSE, Osman Emre. "Doğum Sonrası Bazı Kültürel Uygulamalar ve Arkeoloji". *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 26/1 (Nisan 2017), 171-185.

KÖYLÜ, Bekir - Güngör, Harun. *Türk Halk İnanışları üzerine Notlar*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.

KRAMER, S. N. *History Begins at Sumer*. Philadelphia: Pennsylvania U. Press, 1956.

KROEBER, A.L. "California". *Encyclopedia of Religion and Ethics.* Ed. James Hastings. 3/141-145. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.

KUMARTAŞLIOĞLU, Satı. *Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü*. Konya: Kömen Yayınları, 2016.

KUR'ÂN YOLU. Erişim 01 Aralık 2020. https://kuran.diyanet.gov.tr

KUTLUAY, Yaşar. "Günah". *Türk Ansiklopedisi.* 18/173. Ankara: MEB Yay., 1970.

KUTLUTÜRK, Cemil. *Hindu Kutsal Metinleri Upanişadlar*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.

———————————, "Hinduzim'de Cenaze Törenleri: Anyeşti Samskara". *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi.* 8/15 (Nisan 2016), 177-196.

KÜÇÜKAŞÇI, M. Sabri. "Zemzem". *DİA*. 44/242-246. İstanbul: TDV. Yay., 2013.

KWOK, Natalie. "Practices, Rituals and Ceremonies". Shinto. Erişim 1 Mayıs 2017. http://schools.yrdsb.ca/markville.ss/history/Religion/kwokshinto.htm

LAMB, Christopher. "Buddhism". *Rites of Passage*. Ed. Jean Holm - John Bowker. 10-41. London: Pinter Publishers, 1994.

LANCE E., Nelson. *Purifying the Earthly Body of God*. New York: State University of New York Press, 1988.

LAUTERBACH, J. Z. *Rabbinic Essays*. Cincinnati: Hebrew Union College Press, 1951.

LENNON, Jack J. *Pollution and Religion in Ancient Rome*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

LEWIS, Abram H. *Paganism Surviving in Christianity*. New York: The Knickerbocker Press, 1892.

LLOYD, A. "Death and Disposal of the Dead: Japanese". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 4/485-497. New York: C. Scribner's Sons Published, 1909.

LOCHTEFELD, James G. *The İllustrated Encyclopedia of Hinduism*. 2 Cilt. New York: The Rosen Publishing Group, 2002.

LOMBARD D. - Pelras C. "Geçiş Ritleri". çev. Levent Yılmaz. *Mitolojiler Sözlüğü*. Ed. Yves Bonnefoy. 1/312-315. Ankara: Dost Kitabevi, 2000.

LONG, Thomas L. "Purity and Pollution". *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*. Ed: Frank A. Salamone. 350-354. New York: Routledge Published, 2004.

LUDWIG, Theodore M. "Zoroastrian and Hindu Ordination". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 10/6851-6860. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

MACCULLOCH, J.A. "Baptism (Ethnic)". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 2/367-375. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1909.

MÂCE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebe'i. *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982.

MÂLİK b. Enes, İmam. *el-Muvattâ*. nşr. M. Mustâfa el-A'cemî. 4 Cilt. Kahire: 2004/1325.

MALINOWSKI, Bronislaw. *Myth in Primitive Psychology*. London: Kegan Paul Publisher, 1926.

MAP/STRINGFIXER. "Yaz Ortası". Erişim 02 Eylül 2022.

https://stringfixer.com/tr/Midsummer%27s_Eve

MARGOTTA, R. *Tıp Tarihi*. çev. N. G. İstanbul: Hürriyet Gazete ve Matbaa, 1998.

MARSHALL, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay - Derya Kömürcü. Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1999.

MASAAKI, Sugata. *Shintou no Subete*. Tokyo: Nihon no Bungeisha, 2004.

MASCARRO, Juan. *Dhammapada: Gerçeğe Giden Yol*. çev. Mehmet Ali Işım. İstanbul: Barış Dağıtım Yayınları, 1982.

MAZAMA, Ama. "Rite of Passage". *Encyclopedia Of African Religion.* Ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama. 570-574. London: Sage Puplication, 2009.

MELTON, J. Gordon. *The Encyclopedia of Religious Phenomena.* Detroit: Visible Ink Press, 2008.

MEMIŞ, Ekrem. *Eskiçağ Türkiye Tarihi*. Konya: Öz Eğitim Yayınları, 1995.

MERCER, S.A. "Water, Water-Gods: Babylonian". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. J. Hastings. 12/708-710. New York: Charles Scribner's S. Published, 1921.

MESLIN, M. "Baptism". *The Encyclopedia of Religion*. Ed. Mircea Eliade. 2/59-63. New York: Macmillan, 1987.

MEVDUDİ, Ebu'l A'la. *Kuran'a Göre Dört Terim*, çev. Osman Cilacı (İstanbul: Beyan Yayınları, 1989.

MICHEL, Thomas. *Hıristiyan Tanrı Bilimine Giriş*. İstanbul: Orhan Basımevi, 1992.

MIKALSON, John D. *Ancient Greek Religion*. UK: Blackwell Publishing, 2005.

MİLLİYET. **"**Swasthani Brata Katha Ritüeli". Erişim 05 Ocak 2021.

https://www.milliyet.com.tr/gundem/bu-adamlar-nereye-yuvarlaniyor-1499308

MITTAL, S. - R. Thursby, G. *The Hindu World*. London: Routledge Publishing, 2004.

MODI, Jivanji J. *The Religious Ceremonies and Customs of the Parsees*. Bombay: J.B. Karent Sons Publishers, 1937.

MOORE, G. Foot. *History of Religions*. New York: Charles Scribner's Sons, 1920.

MORIS, Brıan. *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*, çev. Tayfun Atay. Ankara: İmge Kitapevi, 2004.

MORSE, Anne N. "Ritual Objects". *Encyclopedia of Buddhism*. Ed. Robert E. Buswell. New York: Thomson Gale Publishing, 2003, 1/726-729.

MÜSLİM b. Haccac, Ebu'l-Hüseyn. *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*. nşr. Ahmet Davutoğlu. 10 Cilt. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1977.

NAGARAJAN, Vijaya Rettakudi. "Threshold Designs, Forehead Dots, and Menstruation Rituals". *Women's Lives, Women's Rituals in the Hindu Tradition.* Ed: Tracy Pintchman. 85-109. Oxford: Oxford University Press, 2007.

NECATİGİL, Behçet. *100 Soruda Mitologya*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995.

NEHUSI, Kimani S.K. "Water". *Encyclopedia Of African Religion.* Ed. Molefi Kete Asante - Ama Mazama. 706-709. London: Sage Puplication, 2009.

NELSON, John K. "Shinto". *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*. Ed: Frank A. Salamone. 398-401. New York: Routledge Published, 2004.

NEMET N., Karen Rhea. *Daily Life in Ancient Mesopotami*a. Massachusetts: Hendrickson Publishers, 2002.

NESAİ, Ahmed bin Şuayb bin Ali bin Sinan Ebu Abdirrahman. *Es-Sünenü'l Kübra*. 12 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2011.

NESBITT, E. *Sikhism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford U. Press, 2005.

NEUSNER, J. vd., *Judaism and Islam In Practice*. New York: Routledge Publish, 2000.

NEUSNER, J. - Peck, A. J. A. *The Routledge Dictionary of Judaism*. New York: Routledge Publishing, 2004.

NIGOSIAN, S. A. *The Zoroastrian Faith Tradition and Modern Research*. London: McGill-Queen's University Press, 1993.

NIKHILANANDA S.. *Hinduizm*. çev. A. Özer. İstanbul: Ruh ve Madde Yay., 2003.

NKOMAZANA, Fidelis. "Botswana". *Encyclopedia of Religious Practices*. Ed. Thomas Riggs. 2/129-135. New York: Thomson Gale Published, 2006.

OCAK, A. Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yay., 2000.

OESTIGAARD, Terje. *Water and World Religions An Introduction*. Bergen: Publisher Sfu & Smr, 2005.

OLIVELLE, Patrick. "Rites of Passage: Hindu Rites". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 11/7813-7818. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

ORHAN, Şemsettin. *Kadın*. İstanbul: Yaz Yayınları, 2005.

OXTOBY, Willard G. "The Idea of Holy". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 6/4095-4101. New York: Thomson Gale Publishing, 1987.

OYMAK, İskender. "Malatya ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri Üzerine Bir Araştırma". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/1 (Haziran 1996), 287-300.

———————, "Gelibolu Yöresinde Ziyaret Fenomeni". *Dinî Araştırmalar* 5/14 (Haziran 2002), 131-148.

———————, *Zerdüştlük: inanç-İbadet-Adetler*. Elazığ: 2003.

ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu basımevi, 2010.

ÖĞÜT, Salim. "Cenâbet". *DİA*. 7/349-351. İstanbul: TDV. Yayınları, 1993.

——————, “Hacerülesved”. *DİA*. 14/433-435. İstanbul: TDV. Yayınları, 1996.

——————, “Tahâret”, *DİA*. 39/382-385. İstanbul: TDV. Yayınları, 2010.

ÖRNEK, Sedat Veyis. *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.

————————, *Türk Halk Bilimi*. Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1977.

ÖRS, Hayrullah. *Musa ve Yahudilik*. İstanbul: Remzi Yayınevi, 2000.

ÖZALP, Hasan. “İnsanlığın En Eski Tapınağı Göbeklitepe Teolojik Olarak Bize Ne Söyler?”. *Bilimname Dergisi* 30/1 (Mart 2016), 59-74.

ÖZBAY, B. *Manihaist Uygurların Tövbe Duası Huastuanift*. Ankara: TDK. Yay., 2014.

ÖZBUDUN, Sibel. *Ayinden Törene: Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*. İstanbul: Anahtar Kitapları, 1997.

ÖZCAN, Şevket. “Din Fenomenolojisinin Paradigmatik Özellikleri”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 7/1 (Haziran 2017), 125-146.

ÖZCAN, Zeki. “Ortaçağ’da Birey ve Bireyleşme”. *Doğu Batı Düşüncesi Dergisi* 33/1 (Ağustos 2005), 11-37.

ÖZTÜRK, Nermin. “Hinduizmdeki Günlük İbadetlerden: Sandhyavandanam” *Necmettin Erbakan Ü.İ.F. D.* 0/46 (Güz 2018), 15-36.

————————, “Hinduizm’de Ganga Arti Ritüeli”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/40 (Aralık 2018), 71-98.

ÖZTÜRK, Özhan. *Dünya Mitolojisi*. Ankara: Nika Yayınevi, 2016.

PAFFENROTH, Kim. “Sacred Places”. *The Encyclopedia of Religious Rites, Rituals, and Festivals*. Ed: Frank A. Salamone. 375-378. New York: Routledge Published, 2004.

PALMER, Martin. *World Religions*. London: Flame Tree Publishing, 2002.

PANDE Hari Ram. *Dharmadipika or A Guide to Hinduism*. Benares: Benares Hindu University Press, 1930.

PARKER, Robert. *Miasma: Pollution and Purification in Early Greek Religion*. Oxford: Clarendon Press, 1983.

PARRINDER, Geoffrey. *Worship in The World's Religions.* New York: Association Press, 1961.

PARRY, Rabbi Aaron. *Talmud Nedir?*, çev. Estreya S. V. İstanbul: Gözlem Yay., 2005.

PATAI, Raphael. "Death". *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*. Ed. Haya Bar- Itzhak. 120-121. London: M. E. Sharpe, 2013.

PAYNE, Richard K. "Ritual". *Encyclopedia of Buddhism*. Ed. Robert E. Buswell. New York: Thomson Gale Publishing, 2003, 1/723-726.

PETERSEN, Anders Klostergaard. "The Relationship between Rituals of Purification and Initiation: The Relationship between Rituals of Purification and Initiation". *Ablution, Initiation, and Baptism.* Ed. David Hellholm vd. 1/3-40. Berlin: Walter de Gruyter Publishing, 2011.

PETRIE, W. Matthew Flinders. "Art: Egyptian". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 1/862-863. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1908.

PETTINATO, Giovanni. "Akitu", *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 1/221-224. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

PHILLPOTTS, B.S. "Purification: Teutonic". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/503-505. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.

PINTCHMAN, Tracy. "The Month of Kartik and Women's Ritual Devotions to Krishna in Benares". *The Blackwell Companion to Hinduism*. Ed. Gavin Flood. 327-342. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.

POLAT, Bayram. “Metodist Kilisesi Tarafında Kutlanan Festivaller”. *Türkiye’de Dinler Tarihi’nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*. Ed: Ahmet Hikmet Eroğlu. 467-477. Ankara: Berikan yayınevi, 2016.

POLAT, Kemal. *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri’nde Gelenek ve İnanışlar*. Ankara: TDV Yayınları, 2005.

POPPER, William. “Purification: Muslim”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/495-500. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1918.

POSNER, Raphael. “Ablution”. Encyclopaedia Judaica. Ed: Fred Skolnik. 1/261-263. Jerusalem: Keter Publishing, 2007.

POTTS, D. T. *Mesopotamian Civilization: The Material Foundations*. London: The Athlone Press,1997.

POUPARD, Paul. *Dinler*. çev. Muna Cedden. Ankara: Dost Yayınları, 2005.

PRESTON, James J. “Purification”. *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones. 11/7503-7511. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

PRITCHARD, Edward E. *İlkellerde Din*. çev. Hüsen P. Ankara: Öteki Matbaası, 1998.

RABINOWITZ, Louis Isaac. “Fire”. Encyclopaedia Judaica. 7/43-44. Ed: Fred Skolnik. Jerusalem: Keter Publishing, 2007.

RADLOFF, Wilhelm. *Türklük ve Şamanlık*. çev. N. Uğurlu vd. İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008..

RAGLAN, L. “Mit ve Ritüel”. çev: E. Ö. *Milli Folklor Dergisi* 16/61 (2004), 187-194.

RAPHAEL, Melissa. “Menstruation”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 9/5866-5867. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

RAPPEL, Joel. “Hanukkah”. *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*. Ed. Haya Bar- Itzhak. 224-228. London: M. E. Sharpe, 2013.

READER, Ian. “Japanese Religions”. *Rites of Passage*. Ed. Jean Holm - John Bowker. 169-184. London: Pinter Publishers, 1994.

REINICHE, Marıe Louise. “Divali”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 4/2368-2369. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

REID, J.S. “Purification: Roman”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/500-503. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1918.

RENOU, Louıs. *Hinduizm*. çev. Maide Selen. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

ROBINSON, George. *Essential Judaism-A Complete Guide to Belief, Customs and Rituals*. New York: Atria Paperback, 2000.

ROSE, Jenny. *Zoroastrianism An Introduction*. London: I.B. Tauris Publishing, 2011.

ROSEN, S. J. *Essential Hinduism* (London: Greenwood Publishing, 2006), 196-197.

ROSENBERG, Donna. *World Mythology*. İllinois: NTC Publishing Group, 1986.

ROUX, Jean Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. çev. Aykut Kazancıgil. İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.

———————, *Eski Türk Mitolojisi*. çev. Musa Y. S. Ankara: Bilgesu Yay., 2011.

RUDHARDT, Jean. “Water”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 14/9697-9704. New York: Thomson Gale Publishing, 1987.

RUPP, Rebecca. *Four Elements: Water, Air, Fire, Earth*. London: Profile Books, 2006.

SAFRA, Jacob E. *Britannica Encyclopedia of World Religions*. Chicago: Encyclopædia Britannica Published, 2006.

SARI, Emre. *Buda’nın Yaşam Öyküsü*. Antalya: Net Medya Yayıncılık, 2016.

SARIKÇIOĞLU, Ekrem. *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008.

———————————, *Din Fenomenolojisi*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2011.

SAYIM, Huzeyfe. "Sih Dini". *DİA*. 37/166-168. İstanbul: TDV. Yayınları, 2009.

SEZEN, Gülşen. "Gılgamış Destanı'nda Suyun İzdüşümü". *Uluslararası Diller Eğitimi ve Öğretimi Dergisi* 4/2 (Ağustos 2016), 143-157.

SCHIMMEL, Annamarie. "Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?". *AÜİFD.* 3/4 (Haziran 1954), 67-74.

———————————, *Dinler Tarihine Giriş*. Ed. Recep Kibar. İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1999.

———————————, *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*. çev. E. Demirli. İstanbul: Kabalcı Yay., 2004.

SCHMÖKEL, Hartmuth. "Sumer Dinî". çev. Mehmet Turhan Özdemir. *AÜİFD* 19/01 (1971), 197-217.

———————————, "Sumer Dinî II". çev. Mehmet Turhan Özdemir. *AÜİFD* 21/01 (1973), 367-390.

SCHURE, Edouard. *İnsanlığı Aydınlatan Büyük İnisiyeler*. çev. Yavuz Keskin. İstanbul: Ruh ve Madde Yayınları, 1989.

SELER, Eduard. "Central Amerıca". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. 3/306-309. Ed. James Hastings. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.

SERİNSU, Ahmet Nedim. *Dinî Terimler Sözlüğü.* Ankara: MEB Yayınları, 2002.

SHAKED, Shaul. *Dualism in Transformation: Varieties of Religion in Sasanian Iran.* London: Taylor & Francis Published, 1994.

SHARPE, Eric J. *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*. çev. Ahmet Güç. Bursa: Arasta Yayınları, 2000.

SHATTUCK, Cybelle. *Hinduism*. London: Western Michigan U. Press, 1999.

SIDDIQI, Muzammil H. "Salat". *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 12/8054-8058. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

SİNANOĞLU, Mustafa. "İbadet: Etimoloji ve Tanım". *DİA*. 19/233-235. İstanbul: TDV. Yayınları, 1999.

SKJAERVO, Prods Oktor. *An Introduction to Zoroastrianism*. 2005.

SMART, Ninian. "Soteriology, An Owerview". *The Encyclopedia of Religion*. Ed. Mircea Eliade. 13/418-423. New York: Macmillan, 1987.

————————, *The World's Religions*. New York: Cambridge University Press, 1998.

SPERBER, Daniel. "Rosh Ha'shana". *Encyclopedia of Jewish Folklore and Traditions*. 452-453. Ed. Haya Bar- Itzhak. London: M. E. Sharpe, 2013.

STAUSBERG, M. "Contextualizing the Contexts: On the Study of Zoroastrian Rituals". *Zoroastrıan Rituals ın Context.* Ed. M. Stausberg. 1-57. Leiden: Brill, 2004..

STEVENSON, Margaret. "Jain". *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/492-495. New York: Charles Scribner's Sons Published, 1918.

STEVENSON, Sınclaır. *The Religious Quest of India-The Rites of the Twice-Born.* Dublin: Humphrey Milford Oxford University Press, 1920.

SULLIVAN, John F. *The Externals of the Catholic Church*. New York: P. J. Kenedy & Sons, 1918.

SUMNER, Graham W. *Folkways and Mores*. New York: Shocken Books, 1979.

SUMER, Necati. "Buda'nın Ateş Vaazı Adlı Konuşması Üzerine Bir Değerlendirme". *Tekirdağ İlahiyat Dergisi Fakültesi* 6/2 (Aralık 2020),, 1165-1188.

ŞENER, M. "Gusül". *İslam Ansiklopedisi*. 14/213–214. İstanbul: TDV. Yay., 1996.

TACHIBANA, Shundo. *The Ethics of Buddhism*. London: Clerondon Pres, 1926.

TACOU, Constantin. *Din ve Fenomenoloji*. çev. Havva Köser. İstanbul: İz Yay., 2000.

TAL ARCH, Krauss. "Natilat Yadayim". Encyclopaedia Judaica. Ed: Fred Skolnik. 15/112-113. Jerusalem: Keter Publishing, 2007.

TALMUD, The Babylonian. London: 1978.

TAMAS, Carmen Sapunaru. "The Ritual Importance of Purification Practices in Japan", *Kwansei Gakuin University Humanities Review* 0/19 (2014), 1-19.

TANSUĞ, Kadriye. - İnanlı, Özel. "Sumerlilerin Dünya Görüşü ve Babil Edebiyatına Toplu Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi D.T.C.F.Dergisi* 7/4 (1949), 551-581.

TANYU, Hikmet. *Dinler Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Ü.İ.F. Yayınları, 1973.

———————, "Türklerde Ateşle İlgili İnançlar". *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. IV/293-304. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1976.

———————, "Totem, Totemizm ve Tabu Üzerinde Yeni Araştırmalar", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (Ocak 1984), 155-172.

———————, "Ateş". *DİA*. 4/52-55. İstanbul: TDV. Yayınları, 1991.

TARAKÇI, Muhammet. *Protestanlıkta Sakramentler*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.

TARDIEU, Michel. *Manichaeism*. Trans. M. B. De Bevoise. Chicago: University of Illionis Press, 2008.

TAŞPINAR, İsmail. *Doğu Dinlerinde Hac İbadeti Hinduizm ve Budizm*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.

———————, *Dinler Tarih ve Sembolizm*. İstanbul: İfav yayınları, 2017.

TEMPLE, R. C. “Burma”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*, Ed. James Hastings. 3/17-37. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1910.

TEZOKUR, Hadi. “Yahudi Dinsel Yaşamında Mikve’nin Yeri ve Önemi”. *Bütün Yönleriyle Yahudilik, Uluslararası Sempozyumu*. 99-118. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği, 2012.

THE WRITINGS OF NICHIREN DAISHONIN. Editor-Translator: The Gosho Translation Committee. 2 Cilt. Tokyo: Published by Soka Gakkai, 1999.

THE ZEND-AVESTA: Vendidad. Trans. F. M. Müller. London: Oxford U. Press, 1880.

THURN, Richard W. “Ashes”. *Encyclopedia of Religion*. Ed. Lindsay Jones. 1/540-541. New York: Thomson Gale Publishing, 1987.

TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevra. *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, 6 Cilt. İstanbul: Yunus Emre Yayınevi, 1975.

TOKAREV, Sergei Aleksandrovich. *Dünya Halklarının Dinler Tarihi*. çev. Rauf Aksungur. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2006.

TOKAT, Latif. *Dinde Sembolizm*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.

TOWNSEND, H. C. “Purification: Christian”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. Ed. James Hastings. 10/474-476. New York: Charles Scribner’s Sons Published, 1918.

TURCAN, Robert. “Catharsis”. *Encyclopedia of Religion*, Ed. Lindsay Jones. 3/1460. New York: Thomson Gale Publishing, 2005.

TURNER, Victor Witter. *The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual*. New York: Cornell University Press, 1967.

TÜMER, Günay. “Çeşitli Yönleriyle Din”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/1-4 (Ağostos 1986), 213- 268.

———————, “Budizm”. *DİA*. 6/352- 360. İstanbul: TDV. Yayınları, 1992.

TÜMER, Günay - Küçük, Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yay., 1993.

TÜRK DİL KURUMU. *Türkçe Sözlük*. 2 Cilt. Ankara: TDK Yayınları, 1983.

UÇAR, Fuat. *Geçmiş- Günümüz ve Geleceğin Türk Dünyası*. İstanbul: IQ Yay., 2009.

UÇAR, Hüseyin. "Bir Kültün Özellikleri: Türklerde Su Kültü". *Kültür Araştırmaları Dergisi* 0/7 (Aralık 2020), 24-47.

ULUÇ, Tahir. *İbn Arabî'de Sembolizm*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.

UNTERMAN, Alan. "Judaism". *Rites of Passage*. Ed. Jean Holm - John Bowker. 113-138. London: Pinter Publishers, 1994.

UPANİŞADLAR: "Tanrı'nın Soluğu". çev. M. Ali Işım. İstanbul: Dergâh Yay., 1976.

URAZ, Murat. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam Yay., 1994.

URUBSHUROW, Victoria Kennick. *Introducing World Religions*. London: Routledge Publishing, 2008.

USLU, Bahattin. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Kamer Yay., 2007.

ÜNAL, Ahmet. *Hititler Devrinde Anadolu.* 3 Cilt. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.

ÜNAL, Halit. "Taharet". *İslamiyet- Hıristiyanlık kavramlar Sözlüğü.* Ed. Mualla Selçuk vd. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013.

ÜNAL, Mustafa. *Din Fenomenolojisi "Tarihçe, Yöntem, Uygulama"*. Kayseri: Geçit Yayınevi, 1999.

———————, *Dinlerde Kutsal Zamanlar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınevi, 2008.

VALBELLE, Dominique. *Eski Mısır'da Yaşam*. çev. Cem Muhtaroğlu. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

VİKİPEDİA. "Maniheizm". Erişim 09 Ekim 2022.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Maniheizm

WANGU, Madhu Bazaz. *World Religions Hinduism*. New York: Chelsea House Publishers, 2009.

WATTERSON, Barbara. *The Gods of Ancient Egypt*. London, Date Press, 2003.

WIGODER, Geofferey. The New Encyclopedia of Judasim. New York: New York University Press, 2002.

WILD, R. A. *Water in the Cultic Worship of Isis and Serapis*. Leiden: E. J. Brill, 1981.

WILKISON, Kathryn. *Symbols and Signs.* London: Jonathan Metcalf Publisher, 2008.

WINTERNITZ, Moritz. *Hint Destanları*. çev. K. Kaya. Ankara: İmge Kitapevi, 2002.

XEMGIN, E. *Aleviliğin Kökenindeki Mazda İnancı ve Zerdüşt Öğretisi*. İstanbul: Berfin Yayınları, 1995.

YAZICI, Selda Uygun. "Geç Antik Çağ ve Erken Hıristiyanlık Dünyasında Dinsel Su İnanışları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fak. Dergisi* 8/16 (Temmuz 2018), 21-31.

YEĞİN, Abdullah. *Yeni Lugat*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1997.

YELOK, Veli Savaş. "Uygur Türklerinde Nevruz", *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 25/2 (2005), 183-199.

YILDIRIM, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2006.

———————, *İran Mitolojisi*. İstanbul, Pinhan Yayıncılık, 2012.

———————, *İran Kültürü*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2016.

YILMAZ, Faruk. *Dinlerin Kökeni*. Ankara: Berikan Yayınları, 2011.

YILMAZ, Hüseyin. *Din ve Dindarlık*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 2014.

YİĞİTOĞLU, Mustafa. *Dinlerde Dua, Sunu ve Sunaklar*. İstanbul: Kitabi Yay., 2015.

YİTİK, Ali İhsan. “Taoculuk”. *DİA*. 40/10-12. İstanbul: TDV. Yayınları, 2011.

———————, “Budizm”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. 356- 379. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

YOLCU, Mehmet Ali. “Kutsalın Yeniden Üretimi: Kutsal Su İnançları ve Hacıbektaş Zemzem Çeşmesi”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal araştırmalar Dergisi* 3/8 (Yaz 2014), 93-102.

YOLDI, Olga. “The Mandaeans: A Story of Survival in the Modern World”, *Refugee Transıtıons* 32 (October 2017), 2-20.

YURDAYDIN, H. G. - Dağ, M. *Dinler Tarihi.* Ankara: Gündüz matbaacılık, 1978.

Z DERGİSİ. “Japon Kültüründe Su”. Erişim 26 Eylül 2021. https://www.zdergisi.istanbul/makale/japon-kulturunde-su-144

ZERDÜŞT SPİTAMA (Avesta Bölümleri). çev. Eshat Ayata. İstanbul: Kora Yay., 2011.

ÖZET

Nurettin AKCAN, "Dinlerde Arınma Ritüellerinin Fenomenolojisi", Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Durmuş ARIK, 302 s.

Eski medeniyet dinlerinden en gelişmiş evrensel dinlere kadar hemen hemen her dinî gelenekte var olagelen ve dindarın dinî tecrübesinin tezahürlerinden biri olan "arınma ritüelleri"nin icrası, zamanı ve mekânı aşan ortak bir dinî fenomen olarak ortaya çıkmıştır. Diğer yandan tarih boyunca insanoğlu içinde yaşadığı tabiata bağımlı olarak yaşamış, bunun sonucu olarak "su, ateş ve toprak" gibi tabiat fenomenlerinin kirliliği ortadan kaldırdığına inanagelmiştir. Dinî gelenek ve kültürlerde doğası gereği saf olan bu vasıtalar, olumsuzun olumluya güçlü bir dönüştürücüsü olarak görülmüş; bunlarla kurulacak temas veya basitçe maruz kalmanın, kirliliği saflığa dönüştüreceğine olan inanç ise birçok ritüel uygulamayı da beraberinde getirmiştir.

Dinlerin arınma olgusuna bakışını fenomenolojik bir bakış açısıyla ele alan bu tez, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı ve kavramsal çerçevesi üzerinde durulduktan sonra; birinci bölümde ritüel arınmanın karakteristik özellikleri verilmiştir. İkinci ve üçüncü bölümde arınmaya yönelik dinî hayatta en ilk olandan, günümüze kadar süregelen su, ateş ve toprak vasıtasıyla gerçekleşen ritüel uygulamalar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Burada arınma anlayışındaki espriyi (öz) yakalayabilmek için mümkün mertebe, ritüellerin en genel şekillerini sıralama ve dinlerin temel görüşlerine inilmeye çalışılmıştır. Tezin dördüncü bölümünde ise elde edilen bilgiler ışığında bilimsel bir bakış açısıyla analiz, sentez ve değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Din, Dindar, Dini Tecrübe, Dini Sembol, Geçiş Ritüelleri, Kirlilik ve Arınma

ABSTRACT

Nurettin AKCAN, “The Phenomenology of Relıgıous Purification Rituals”, Doctoral Thesis, Supervisor: Prof. Dr. Durmuş ARIK, 302 p.

The performance of purification rituals existing in almost every religious tradition from the religions of the oldest civilizations to the most advanced universal religions and one of the manifestations of the religious experience of the religionist, emerges as a common religious phenomenon transcending time and space. Moreover; along the history, human beings have lived dependently on the nature they live in; hence, they have believed that natural phenomena like water, fire and earth remove pollution. These tools, which are pure in nature in religions and cultures, were seen as a powerful transformative of the negative into the positive; The belief that contact with them or being exposed to them will turn pollution into purity brought along many practices.

This thesis dealing with the view of Religions to the phenomenon of purification from a phenomenological point of view, consists of an introduction and four chapters. After focusing on the subject, importance, purpose and conceptual framework of the research in the introduction, the characteristic features of ritual purification are given in the first chapter. In the second and third chapters, the ritual practices, from the earliest in religious life to the present, carried out by means of water, fire and soil are discussed in detail. To catch the humor (essence) in the understanding of purification, it has been tried to list the most general forms of rituals and descend to the basic views of religions. In the fourth chapter, analysis, synthesis and evaluation has been made from a scientific point of view in the light of the information obtained.

Keywords: Religion, Religious, Religious Experience, Religious Symbol, Rites of Passage, Pollution and Purity